

VILNIAUS UNIVERSITETAS
LIETUVIŲ LITERATŪROS IR TAUTOSAKOS INSTITUTAS

Akvilė Šimėnienė

**BIRUTĖS CIPLIAUSKAITĖS LITERATŪROLOGIJOS
PARADIGMOS**

Daktaro disertacija
Humanitariniai mokslai, filologija (04 H)
Lietuvių literatūra (H 5903)

Vilnius, 2016

Disertacija rengta 2011–2015 metais Lietuvių literatūros ir tautosakos institute.

Mokslinis vadovas:

doc. dr. Mindaugas Kvietkauskas (Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, humanitariniai mokslai, filologija – 04H, Lietuvių literatūra – H 5903)

Konsultantė:

dr. Elena Baliutytė-Riliškienė (Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, humanitariniai mokslai, filologija – 04H, Lietuvių literatūra – H 5903)

Turinys

1. Įvadas.....	5
1.1 Tyrimo objektas.....	5
1.2 Darbo medžiaga.....	8
1.3 Tyrimo tikslas.....	8
1.4 Darbo uždaviniai.....	9
1.5 Tiriamoji problema ir motyvacija.....	10
1.6 Darbo naujumas ir aktualumas.....	12
1.7 Kritinės literatūros apžvalga ir problemos ištirtumas.....	15
1.8 Darbo metodologija.....	27
1.9 Ginamieji disertacijos teiginiai.....	30
1.10 Darbo struktūra.....	32
1.11 Darbo teiginių patvirtinimas.....	34
1.12 Praktinis taikymas.....	35
2. Metodologinės tyrimo premisos.....	36
3. B. Ciplijauskaitės intelektualinė biografija. Kritikės kelio paieškos.....	45
4. B. Ciplijauskaitės kritikos kontekstai.....	57
4.1 7–8 deš. kontekstai.....	58
4.2 9 deš. kontekstai.....	62
4.3 10 deš. ir vėlyvosios kritikos kontekstai.....	74
5. B. Ciplijauskaitės kritikos periodizacijos problema.....	80
5.1 Pagrindinės Ciplijauskaitės literatūrologijos paradigmos: idealistinė stilistika, literatūros fenomenologija, feminizmas.....	84
5.2 Idealistinė stilistika, jos mokyklos ir dalyviai.....	84
5.2.1 Pagrindinės idealistinės stilistikos sąvokos.....	93
5.2.2 Idealistinė Ciplijauskaitės kritika.....	98
5.2.3 Idealistinė Ciplijauskaitės vėlyvųjų tekstų kritika.....	117
5.3 Apibendrinimas.....	130
6. Idealistinės stilistikos ir fenomenologijos jungtys B. Ciplijauskaitės kritikoje.....	132
6.1 Fenomenologinės kategorijos kritikės tekstuose.....	140
6.2 Ciplijauskaitės fenomenologinių ir stilistinių nuostatų modifikacijos.....	158

6.3 Apibendrinimas.....	180
7. Fenomenologinė feministinė B. Ciplijauskaitės kritika.....	187
7.1 Amerikiečių ir prancūzų feminizmo recepcija.....	191
7.2 Feminizmo, fenomenologijos ir idealistinės stilistikos sąlyčiai.....	209
7.3 „Nepatenkinta moteris. Neištikimybė realistiniame romane“: moterų įvaizdžių kritika ar fenomenologinis feminizmas?.....	219
7.4 Literatūrologinių paradigmu polilogas: „Moterų romanas (1970-1985). Pasakojimo pirmuoju asmeniu tipologijos link“, „Carmen Martín Gaitė“, „Moteriškojo aš konstravimas literatūroje“.....	241
7.5 Apibendrinimas.....	263
8. Išvados.....	265
9. Literatūra.....	270
10. Priedai.....	290

1. Įvadas

1.1 Tyrimo objektas

Lietuvių išeivijos mokslininkė, kritikė, lietuvių literatūros vertėja į užsienio kalbas Birutė Ciplijauskaitė lietuviškame kontekste tebėra paribio figūra. Daugelį dešimtmečių intensyviai Madisono Viskonsino universitete JAV dirbusi kritikė Lietuvoje stokoja pripažinimo, apie ją žinomos vos kelios biografinės detalės, o jos moksliniai literatūrologiniai darbai reprezentuojami vieninteliu lietuviškai 1992 m. pasirodžiusiu straipsnių rinkiniu „Literatūros eskizai“. B. Ciplijauskaitės kritikos tekstų nebūtis lietuvių literatūrologijoje yra pagrindinė šio darbo problema.

Didžiausia šio tyrimo paskata yra išskirtinė Ciplijauskaitės reikšmė ispanistikoje¹ bei neblėstantis jos autoritetas vėlesnėse literatūrologinėse publikacijose. Vien moterų rašymo tyrimų cituojamumo indeksas nurodo 925 citavimus 265 leidiniuose². Tai kontrastuoja su situacija lietuviškame kultūros lauke. Kokios priežastys tai galėjo lemti, kiek lietuviškam kontekstui yra svarbūs Ciplijauskaitės tyrimai? Į kokias intelektualines aplinkas, kaip ir kodėl pateko Antrojo pasaulinio karo emigrantai? Ką lietuvių literatūrologija galėtų perimti iš Ciplijauskaitės tyrimų? Kuo jos kritika svarbi kaip lietuvių išeivijos savastis, koks jos santykis su lietuviškuoju identitetu? Tai tik keli iš daugelio šio tyrimo intrigą kūrusių klausimų.

Šio tyrimo objektas – Ciplijauskaitės kritika, jos teorinės nuostatos ir jų raida, iš dalies ir recepcija Ispanijoje bei Lietuvoje³. Visus Ciplijauskaitės literatūrologinius darbus tyrime siekiama suvokti kaip dinamišką visumą, bendriausių XX a. literatūros kritikos tendencijų organišką dalį. Siekiant išgryninti paradigmos sampratą šiame darbe, derinamos kelios perspektyvos. Pirmiausia, „paradigma“ suvokiama pagal XX a. antroje pusėje mokslo filosofijoje įsigalėjusią klasikinę šios sąvokos sampratą. Didžiajame Oksfordo

¹ Apdovanota Alfonso X Išmintingojo medaliu, prilyginamu nacionalinei kultūros premijai Ispanijoje, 2003 m.

² Informacija pateikiama pagal cituojamumo indekso statistinį tyrimą, atliktą 2014 11 25 pagal „Web of Science“, „Scopus“ bei „Google Scholar“ duomenų bazių informaciją.

³ Nuosekliai tirti Ciplijauskaitės kritinės minties įtakas ispanų bei lietuvių literatūrologijai reikalautų mažiausiai kelių papildomų skyrių šiame darbe.

žodyne⁴ pateikiamos trys pagrindinės paradigmos reikšmės: a) tipiškas kokio nors modelio pavyzdys; b) požiūris į pasaulį, slypintis kokio nors mokslo teorijose ir metodologijose; c) kalbotyroje – žodžio kaitymo sistema, jos formos. Svarbiausios šiam darbui yra pirma ir antra reikšmės, bandoma Ciplijauskaitės tekstus suvokti kaip kritikos modelį ir autentiškai mąstančios kritikės požiūrį į pasaulį. Atkreiptinas dėmesys ir į etimologinę žodžio „paradigma“ (gr. *παράδειγμα* „pavyzdys, mėginys“) reikšmę – tai istorinis pavyzdys, naudojamas įrodymui ar palyginimui. Darbe išsamiausiai remiamasi T. Kuhno, autoritetingiausio paradigmos sampratą formavusio tyrėjo, suformuluotu požiūriu knygoje „Mokslių revoliucijų struktūra“. Jis rėmėsi idėjų istorijos tradicijoje susiformavusiu „idėjų vienetų“ tyrimu, kur paradigma – prielaidų, sąvokų, vertybių ir veiklų visuma, atspindinti tam tikros bendruomenės (dažniausiai mokslinės) ar jos atstovo pasaulėžiūrą ir tikrovės suvokimą. Kuhnas teigia, kad paradigma yra „a) pasiekimas, naujas būdas, įtvirtintas sprendžiant kokią nors problemą, kuris tampa modeliu ateityje iškilančioms problemoms spręsti; b) vertybių rinkinys.“⁵ Šiam tyrimui paranki ir A. Sverdiolo suformuluota, lietuviškame kultūros tyrinėjimų kontekste įsitvirtinusi apibrėžtis⁶, jog „praeities žmonių veiksmai, pateikdami paradigmas, tampa ateities žmonių mąstysenos, jausenos ir veiksenos konstituavimo priemone“⁷. Paradigma yra esminis sąmoningos individo būties formantas, vertybių rinkinys, problemos sprendimo modelis, perimamas iš ankstesnių kartų. Šiame darbe paradigmos reprezentacijomis laikomos kritikės pasaulėžiūros sąvokos ir vertybės. Taip pat siekiama suvokti Ciplijauskaitės

⁴ „The Great Oxford Dictionary“, prieiga internetu

<<http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/paradigm>>, žiūrėta 2013 02 16.

⁵ Thomas Kuhn, „La estructura de las revoluciones científicas“, México: Fondo de Cultura Económica, 8^a ed. 2004, 1^a ed. 1962, p. 12.

⁶ Nuosekliausiai paradigmos samprata išplėta jo studijoje „Steigtis ir sauga“, Vilnius: Baltos lankos, 1996. Taip pat žr. kt. A. Sverdiolo straipsnius apie paradigmos reikšmę ir sampratą: „Grįžtant prie pokalbo: Meta- ar Inter-?“, in: *Problemos*, 2015 (87), Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, p. 84-93, etc.

⁷ Arūnas Sverdiolas, „Herojus ir poetas“, in: „Steigtis ir sauga“, Baltos lankos: Vilnius, 1996, p. 103.

kritikoje veikiančias paradigmas kaip literatūros vertinimo modelius, kritikės pasiūlytus vertybinius rinkinius, perimtus iš praeities ir savaip modifikuotus.

Ciplijauskaitės literatūrologijos paradigmos, kaip keičiančios ir atnaujinančios literatūrologinę mąstyseną apskritai, suvokiamos kaip ankstesnių kartų suformuluotos ir įtaką kritikės žiūrai dariusios intelektualinės formantės. Jų raiška laikytinos literatūros teorijos mokyklų, intelektualinių aplinkų įspaudai tekstuose ir kritiniuose judesiuose: rašytojų, kūrinių pasirinkimas, kritinės pasaulėžiūros apraiškos stiliuje. Todėl tiriant literatūrologės tekstus, jos požiūrių kilmę ir kaitą, bus bandoma rekonstruoti atsižvelgiant į intelektualinių ryšių palaikymą (Lietuvoje, Ispanijoje, JAV), reflektuotų autorių specifiką, studijų, mokymosi patirtis, kontekstines kultūros situacijas, literatūros kritikos idėjas. Ciplijauskaitės literatūrologijos paradigmas šiame tyrime linkstama įvardyti kaip literatūros kritikos diskurso ašis, atsiskleidžiančias per kritinę pasaulėžiūrą: literatūros kūrinių atsirinkimą, analizės pobūdį, vertinimo teikimą arba jo atsisakymą etc.

Šio tyrimo objektas yra metatekstai, o ne grožinė literatūra. Anot R. Barthes

Kritikos objektas yra visiškai skirtingas, tai nėra pasaulis, tai yra diskursas, kito diskursas: kritika yra diskursas apie diskursą, tai yra antrinė kalba, arba meta-kalba <...> apie pirminę kalbą <...> Iš to galima suvokti, kad kritinė veikla kuria dviejų rūšių santykius: santykį tarp kritinės kalbos ir analizuojamo autoriaus kalbos ir santykį tarp kalbos-objekto ir pasaulio.⁸

Barthes įsteigiama skirtis tarp kalbos-objekto ir meta-kalbos svarbi tuo, kad leidžia išgryninti šio tyrimo specifiką. Kai koks nors tekstas kritikuoja ne grožinės literatūros, o kritikos kūrinį, jis vadintinas metakritika, o analizuojamas kritikos kūrinys – kritika-objektu. Literatūros kritika yra antrinė; šis tyrimas yra tretinė kalba, nes tiriamas diskursas apie diskursą (literatūros kritika apie grožinę literatūrą).

⁸ Roland Barthes, „¿Qué es la crítica?“, in: *Ensayos críticos*, Buenos Aires: Seix Barral, traducción de Carlos Pujol, 2003, p. 348 (173)–349 (174).

1.2 Darbo medžiaga

Darbe tiriami 223 Ciplijauskaitės įvairaus pobūdžio literatūrologijos tekstai⁹:

- a) 11 ispanų, prancūzų, katalonų, vokiečių, rusų, lietuvių, portugalų, italų, anglų literatūros tyrinėjimų: 7 monografijos bei 4 straipsnių rinkiniai („Vienatvė ir šiuolaikinė ispanų poezija“ 1962; „Poetas ir poezija. Nuo romantizmo iki socialinės poezijos“ 1966; „Baroja – stilius“ 1972; „Pilnatvės užduotis: Jorge Guillén poezija“ 1973; „Devyniasdešimt aštuntųjų metų karta ir istorija“ 1981; „Nepatenkinta moteris. Neištikimybė realistiniame romane“ 1984; „Šiuolaikinis moterų romanas (1970-1985). Pasakojimo pirmuoju asmeniu tipologijos link“ 1988; „Literatūros eskizai“ 1992; „Apie ženklus ir reikšmes I. Žaidimai su avangardu: dvidešimt septintųjų metų kartos poetai“ 1999; „Carmen Martín Gaitė“ 2000; „Moteriškojo *aš* konstravimas literatūroje“ 2004). Visi publikuoti ispanų kalba, išskyrus „Literatūros eskizus“¹⁰;
- b) 83 moksliniai straipsniai knygose, straipsnių rinkiniuose lietuvių, ispanų, anglų kalbomis;
- c) 129 straipsniai lietuviškoje ir užsienio periodikoje (užsienio – 89, lietuviškoje – 40).

Už šio darbo analizės ribų lieka 71 grožinės literatūros vertimas įvairiomis kalbomis. Jie vertintini kaip svarbi literatūrologės intelektualinės veiklos dalis¹¹ ir būtų atskiras tyrimų objektas.

1.3 Tyrimo tikslas

Tyrimui keliama keletas tikslų: vieni iš jų pagrindiniai (1–3), kiti, nors ne mažiau svarbūs, yra kontekstiniai ir aktualūs kaip pagrindinio žinojimo fonas (4):

1. Tipologizuoti, įkontekstinti ir vertybiškai struktūruoti B.

⁹ Išsami bibliografija pridedama prieduose.

¹⁰ Cituojant iš šių Ciplijauskaitės monografių ir straipsnių rinkinių toliau bus nurodomas tik pirmas pavadinimo žodis ir puslapis. Pvz.: „La soledad...“, p. 16.

¹¹ Būtų galima svarstyti, kokia Ciplijauskaitės veikla sulaukė didesnio atgarsio Lietuvoje, nes pati kritikė Žodinės istorijos interviu teigia, kad save laiko labiau vertėja, o ne mokslininke; vertėjos veikla jai labiau patinkanti.

Ciplijauskaitės¹² literatūros kritikos diskursą, kurio savitumas XX a. lietuvių kritikos istorijoje iki šiol tebėra marginalinis, o ispanistikoje – vienas iš centrinių. Analizuoti lietuvių išeivijos kritikos ir tarptautinių kontekstų bei lituanistikos tradicijų santykius, keliant klausimą, kodėl lietuvių išeivijos palikimas yra pasyviai paliekamas grimzti užmarštin?¹³ Kodėl humanitariniai mokslai Lietuvoje nesiekia jo aktualizuoti ir aktyviai juo naudotis?

2. Tirti B. Ciplijauskaitės literatūros kritikos tekstus kaip visumą, individualią kritinės mąstysenos sistemą; įvardinti pagrindines literatūrologines paradigmas, analizuoti kritinės minties raidą; atskleisti lietuvių išeivės kritikos specifiškumą, autentišką kritinę mąstyseną iš idėjų istorijos perspektyvos.

3. Tirti paradigmas, formavusias kritikės mintį; autorinį kritinį rašymo stilių, kaip kritinių tekstų analizės įrankį, telkiantis į, viena vertus, idėjų arba intelektualinės istorijos, kita vertus, metakritikos perspektyvas. Toks tyrimas pateiktų sąlygišką istorinę procesų, kurie iki šiol nereflektuoti lietuvių literatūrologijoje, rekonstrukciją.

4. Parodyti Ciplijauskaitės darbuose atsiskleidžiančią kitų kritinių mokyklų recepciją, akcentuojant reikšmingiausias, svarbiausias tendencijas, neapeinant ir jos pačios tekstų įtakos kitiems, chronologiškai vėliau vykusiems literatūrologiniams procesams¹⁴.

1.4 Darbo uždaviniai

Pagrindiniai šio darbo uždaviniai:

- a) sutelkti ir išanalizuoti B. Ciplijauskaitės literatūros kritikos tekstus lietuvių, ispanų, anglų kalbomis, publikuotus 1962–2008 metais Europoje, JAV, Pietų Amerikoje; pirmą kartą sudaryti visapusišką publikacijų bibliografiją, rekonstruoti kritinės minties raidą;

¹² Ispanijos kultūros ministerijos apdovanojimu už nuopelnus ispanistikai įvertintos, trisdešimties JAV, keturiasdešimties Europos universitetų kviestinės lektorės, penkiolikos mokslinių stipendijų laimėtojos, Viskonsino Madisono universiteto profesorės.

¹³ Čia turima omeny ir nesutvarkyti lietuvių išeivių intelektualų, mokslininkų archyvai JAV, Pietų Amerikoje, Australijoje, ir tyrimų, skirtų išeivijos palikimui tirti, stoka.

¹⁴ Ciplijauskaitės kritikos recepcija sudarytų atskirą, gana didelį tyrimų objektą.

- b) tirti Ciplijauskaitės kritikoje veikiančias paradigmas, jų teorinę, idėjinę kilmę, autorinę paradigmų recepciją ir atliktas transformacijas, analizuoti Ciplijauskaitės kritinio diskurso pobūdį, vidinę logiką, terminologiją, stilistinę, vertybinę ir filosofinę orientacijas, jas suvokiant kaip paradigmų raišką;
- c) aiškintis kritikės poziciją, santykį su literatūros tekstu, kultūrinės tapatybės, vertybinės laikysenos svarbą bei poveikį kritinių tekstų atsiradimui bei vertinimui;
- d) atskleisti Ciplijauskaitės kritikos reikšmę, savitumą, užimamą poziciją ispanistikoje ir lituanistikoje, kritinių mokyklų, literatūros krypčių įtakas bei jų tarpusavio santykį;
- e) prisidėti prie šiuolaikinio lituanistinio kultūros lauko atnaujinimo po penkiasdešimties primestinio mąstymo formų už geležinės uždangos metų¹⁵, atverti lietuvių kultūrai platesnius horizontus, pritraukti kontekstus, nuo kurių ji buvo atribota represinių struktūrų.

1.5 Tiriamoji problema ir motyvacija

1. Lietuvių išeivijos kritikos ir jos funkcionavimo skirtingose kultūrose situacija yra problemiška; kaip vertinti Ciplijauskaitės kritinius tekstus ne kaip pavienius lituanistikai ar ispanistikai skirtus darbus, o kaip visumą? Kokia idėjinė, pasaulėžiūrinė perspektyva leidžia matyti jos kritiką lietuvių ir ispanų literatūrologijoje? Kokios vertybinės nuostatos, literatūros suvokimo ir vertinimo modeliai veikia tekstuose? Kodėl lietuvių išeivijos literatūros kritika iki šiol fokusuojama tik į lietuvių kalba rašytą¹⁶? Ciplijauskaitės autorinės kritinės mąstysenos nefunkcionavimas lietuvių kultūroje yra pagrindinė šio

¹⁵ Elena Baliutytė, „Laiko įkaitė ir partnerė: lietuvių literatūros kritika 1945-2000“, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2002, etc.

¹⁶ Ciplijauskaitės bei daugelio kitų kontekstuose minimų tyrėjų, menininkų, kultūros veikėjų pavyzdžiai rodo, kad lietuvių išeivijos poveikio laukas tiek Europoje, tiek kituose žemynuose per ir po Antrojo Pasaulinio karo neapsiriboja tik lietuvių kalba ir kultūra. Prisimintini M. Gimbutienės, V. Kavolio, A. J. Greimo, V. Skrupskelytės, S. Goštauto, P. Stelingio, P. Gaučio, T. Venclovos ir daugelio kitų atvejai.

tyrimo motyvacija, vedanti prie vienos centrinių darbo problemų: kodėl Ciplijauskaitės kritikos darbai lietuvių kultūroje yra marginalūs, o europinėje bei JAV ispanistikoje – centre? Atvejis įdomus, nes skirtingai nuo daugelio kitų išeivijos kritikų, pvz., I. Gražytės-Maziliauskienės, V. Kelertienės, etc., ryškia persvarą jos tyrimuose yra įgavę ispanistiniai tyrimai¹⁷, tačiau iš akiračio nedingsta ir lietuvių literatūra. Tokia reta lituanistikos ir ispanistikos sandūra – pagrindinis šio darbo impulsas. Koks lituanistikos ir ispanistikos santykis kritikės tyrimų lauke, kaip į jį prisitraukiamas didžiųjų Europos literatūrų kontekstas – tai klausimai, kuriuos siekiama aiškintis.

2. Kaip problema traktuotinas kritinių tekstų ir kritikės asmenybės ryšys, turint omenyje jos santykį su gimtąja kultūra, kultūrinio sąmoningumo formavimosi stimulus etc. Kiek V. Kavolio suformuluota nuostata, kad „išeivijos kultūrinio sąmoningumo pagrindine ašimi tampa prarasties ir išlikimo dilema“¹⁸ tinka Ciplijauskaitei? Kiek ji pateko į bendruosius procesus, o kiek buvo individualistė? Kokio tipo kritikams reikėtų priskirti Ciplijauskaitę: institucionalizuoto, priklausančio kokiai nors grupei, krypti, ar individualaus, ryškiu specifiškumu pasižyminčio? Kiek ir kaip Ciplijauskaitės kritinę pasaulėžiūrą transformavo to meto naujos literatūros teorijos, iškilę autoritetai, taip pat egzilio patirtys, kitų tautų išeiviai JAV?

3. Bandymas apibrėžti kritinio diskurso kalbą ir tai taikyti praktikoje yra ne mažiau problemiškas. Kokia yra Ciplijauskaitės kritikos kalba ir kodėl ji tokia? Kaip teigia R. Barthes, „kritiko kalba nenusileidžia iš dangaus, tai viena iš daugelio jo epochos siūlomų kalbų <...>, atspindinti jo istorinio žinojimo brandą, idėjas, intelektines pasijas <...>“¹⁹. B. Ciplijauskaitės atveju būtina svarstyti kritikos poetikos aspektus, nes dauguma tekstų neabejotinai nėra neutralus kalbėjimas, o kūriniai apie kitus literatūros kūrinius.

¹⁷ Tačiau esama ir panašioje į Ciplijauskaitės situaciją atsidūrusių kritikų (R. Šilbajoris, T. Venclova, V. Skrupskelytė, P. Stelingis, P. Gaučys ir kt.); jų kritikos didesnę dalį sudaro menkai Lietuvoje pažįstami slavistikos, polonistikos, ispanistikos, prancūzų literatūros kritikos tekstai.

¹⁸ Vytautas Kavolis, „Sąmoningumo trajektorijos“, Chicago: A. Mackaus knygu leidimo fondas, 1986, p. 95.

¹⁹ Roland Barthes, „¿Qué es la crítica?“, in: *Ensayos críticos*, Buenos Aires: Seix Barral, traducción de Carlos Pujol, 2003, p. 352 (175).

1.6 Darbo naujumas ir aktualumas

Darbas naujas ir originalus, nes:

- a) nėra darbų, skirtų šiai didelės tarptautinės reikšmės figūrai;
- b) tarpkultūrinis tyrimas aktualus, plėtojantis tiek lietuvių ispanistikai, tiek kitiems kultūriniais ryšiams;
- c) teorinei ir komparatyvistinei lituanistikos raidai;
- d) lietuvių kritikos, o kartu ir kultūros istorijos praturtinimui ir plėtojimui.

Šiuo darbu siekiama aktualizuoti bei vertinti Ciplijauskaitės kritinį palikimą, nepaisant kalbos ir kultūros barjerų, kurie, kaip rodo dabartinis objekto ištirtumas, lėmė tam tikrų autorių ir tekstų lakūną lietuvių kultūros lauke. Didžiausia šio darbo inovacija yra Ciplijauskaitės literatūrologijos visumos, įvairiapusiškumo, specifikos, genetikos, sąsajų, atitikmenų, unikalumo nacionaliniu ir tarptautiniu mastu atskleidimas.

Ciplijauskaitės kritikos palikimo bei jo autentiškumo aktualizavimas svarbus iš idėjų istorijos perspektyvos: kokios, kaip, kodėl kultūrinės, intelektualinės aplinkos veikė lietuvių išeivius, kaip lėmė jų tyrimų kryptį, pobūdį, vystymąsi? Kokiomis vertybėmis buvo vadovaujamasi, kiek ir kaip siekiama išspręsti literatūrologijos, bendrąsias kultūros problemas Ciplijauskaitės kritikoje? Kokia galėtų būti jos kritikoje veikusių paradigmų suformuota kritinės mąstysenos aktualizacija dabartinei lietuvių kultūrai?

Atsižvelgiant į nedidelį, nors pastaraisiais metais sparčiai augantį (pvz., radikaliai keičiama lietuvių, lietuvių išeivijos samprata plečiant ribas bei naujai interpretuojant iki šiol neaktualizuotus lietuvių veikimo laukus E. Aleksandravičiaus studijoje „Karklo diegas. Lietuvių pasaulio istorija“, 2013 m.), įdirbį lietuvių išeivijos kritikos ir istorinio palikimo srityje norima iš dalies užpildyti nesančios lietuvių kultūros akiratyje lietuvių išeivių kritinės veiklos spragą ir reflektuoti kritinės kultūros, jos paskatų, motyvacijų vystymąsi. Kritinei kultūrai tampa svarbios naujos kritinės praktikos, formuojamos remiantis istoriniais pavyzdžiais: kodėl ir kaip buvo kritikuojama anksčiau, kiek kritinis mąstymas yra priklausomas nuo istorinio konteksto, kokios

transformacijos vyko kritinėse mąstymo paradigmos, atsidūrus ne tik Vakarų, bet ir Ispanijos, Lotynų Amerikos kontekste etc. Lietuvių išeivijos kritinės kultūros sampratai problemiška suvokti ypač svarbus V. Kavolio akcentuotas šiandieninės kultūros siekimas ne ugdyti visuminį charakterį, o paskiras, atsietas, kartais atsitiktines savybes²⁰. Kaip elgėsi lietuvių išeiviai kritinėse situacijose: ką, kaip ir kodėl rinkosi? Kaip tokie pasirinkimai tapo autentiška kritine mąstysena? Kodėl Ciplijauskaitė pasirinko ispanistikos, o ne, tarkime, slavistikos kelią²¹? Ką tokie pasirinkimai sako apie karo ir represijų skaldytą (pasilikusieji vs emigravusieji) tautos sąmoningumą, besireiškiantį per individą? Emigracinės tapatybės galimybės ir problemos svarbios šiandienai.

Užsienio literatūros tyrimų lauke Ciplijauskaitė yra įsitvirtinusi, tačiau jos kritikos vertinimas bei recepcija nėra iki galo nusistovėjusi bei susisteminta. Lietuvos akademiniame lauke cirkuliuoja tik darbų rinktinė „Literatūros eskizai“. Kintant lietuviškosios tapatybės sampratai (lietuviškumą ir lietuvių kultūrą suprantant ne tik kaip geografinės ar kalbinės priklausomybės, bet ir bendros lietuvių patirties apibrėžtą²²) bei formuojantis naujiems išeivijos, lietuviybės savivokos modeliams, Ciplijauskaitės literatūrologinis fenomenas aktualizuotinas naujai.

Iki šiol Ciplijauskaitės literatūrologija nebuvo tirta kaip vientisas objektas, todėl siekiama į lietuvių kultūros apyvartą įvesdinti Ciplijauskaitės ne lietuvių kalba kurtą kritinį diskursą: jos tekstų vertinamąsias pozicijas, objektų pasirinkimus, motyvacijas, taip pat ir intelektualinės biografijos gaires, atskleidžiančias nežinomą lietuvių išeivijos istorijos etapą²³.

²⁰ Kavolis, *op. cit.*, p. 28.

²¹ Pati Ciplijauskaitė „Žodinės istorijos interviu“ teigia, kad ją sužavėjusi ispanų poezija ir nulėmė tolimesnį jos pasiryžimą dirbti šioje srityje.

²² Ispanų Piliетinio karo išeivijos filosofė M. Zambrano, veikusi ir Ciplijauskaitės pasaulėžiūrą, teigia: „Egziliantas yra surytas istorijos <...> Jis labiausiai panašus į nepažįstamąjį <...> Tai, kas jį apibūdina, yra našlaitystė. Ir tai geriausiai jį apibrėžia: neturėti vietos pasaulyje, nei geografinės, nei socialinės, nei politinės, nei ontologinės. Nebūti niekuo. <...> Egzilis yra privilegijuota vieta tuo, jog Tėvynė atrastų pati save, kad ji pati save atrastų tuomet, kai išeivis jau nustojo jos ieškoti“ (in: M. Zambrano, „Los bienaventurados“, Ediciones Siruela: Madrid, 1990, p. 41-43.)

²³ Apie lietuvių išeivijoje ne lietuvių kalba kurtą literatūros kritiką beveik nėra jokių tyrimų, nors medžiagos nepaprastai gausu: R. Šilbajorio, T. Venclovos, V. Skrupskelytės, P. Stelingio, S. Goštauto ir kt. darbai užsienio kalbomis.

Lietuviškajai kultūrai tampa vis svarbiau akcentuoti, kad „tekstuali subjekto savikūra – visos europietiškos kultūros pagrindas“²⁴. Per tekstus susiformuojantis subjektas ir jo sąmoningumas lemia kultūros savipratos ir krypties pasirinkimus, istoriškai lėmusius bendrąsias Europos raidos tendencijas. Lietuvių išeivijos tekstų, juose veikiančių vertybinių, literatūros suvokimų paradigmų aktualizacija galėtų atnaujinti lituanistiką, jos teorinę raidą, komparatyvistinius akiračius ir leistų kelti klausimą, kodėl lietuvių išeivijos palikimas paleidžiamas grimzti užmarštin, kodėl jo refleksija Lietuvos humanitariniuose moksluose plėtojasi taip fragmentiškai?

A. Jokūbaičio mintis I. Berlino knygos „Vienovė ir įvairovė. Žvilgsniai į idėjų istoriją“ įvade

<...> naivu tikėtis, kad tas perėjimas iš vienos paradigmos į kitą Rytų europiečiams užtikrintas savaime, be didesnių jų pačių pastangų. Vienu šuoliu neįmanoma įveikti to, kas Vakaruose brendo dešimtmečiais, o kartais ir ilgiau. Todėl šiuo metu bene svarbiausias į Vakarus besiorientuojančių rytiečių uždavinys – pažinti tai, kas Vakaruose sukurta po to, kai jie nuo jų buvo atskirti geležine uždanga²⁵

rodo, kad daug platesnio pobūdžio problema, iš dalies veikusi ir šio darbo atsiradimą, yra stokos nejautimas, t. y. nenoras, negebėjimas priimti atradimų, tyrinėjimų, įžvalgų, plėtotų lietuvių išeivijoje ir ne lietuvių kalba anapus geležinės uždangos. Šis tyrimas tokio masto problemos neišspręs, tai turėtų vykti kompleksiškai ir nuosekliai daugelyje Lietuvos mokslo centrų, tačiau pateikiama Ciplijauskaitės kritikos refleksija galėtų padėti įžvelgti lietuvių išeivijoje svarbias (ne)represuotos kultūros saviraiškos ir laisvos minties apraiškas.

Lietuvių išeivijos literatūros tyrinėjimai, kritikos istorija šiame darbe suprantami kaip Kavolio apibrėžtas reautorizacijos procesas²⁶ po netvarkos ir sumaišties: naujų autoritetų įsivesdinimas arba senųjų atgaivinimas kultūrinėje

²⁴ Manuel Asensi Pérez, „Crítica y sabotaje“, Barcelona: Anthropos, 2011, p. 40.

²⁵ Alvydas Jokubaitis, „Pratarmė“, in: *Vienovė ir įvairovė. Žvilgnis į idėjų istoriją*. Amžius/ ALK: Vilnius, 1995, p. 9.

²⁶ Kavolis, *op. cit.*, p. 79.

erdvėje po to, kai dėl represinių struktūrų (pvz., cenzūros sovietinėje Lietuvoje ir frankistinėje Ispanijoje) negalėta laisvai įsižiūrėti, vertinti, savintis ar neigti kultūrinius autoritetus. Išeivijos kultūrinio palikimo įsisavinimas tebėra pradinės būklės: netyrinėto, nepažinto, nežinomo jo gausu ne tik JAV, bet ir Pietų Amerikoje, Australijoje, Europos šalyse²⁷. Šis darbas – naujas ir aktualus bandymas keisti situaciją.

1.7 Kritinės literatūros apžvalga ir problemos ištirtumas

Šiame skyriuje apžvelgiama literatūra lietuvių ir ispanų kalbomis, fragmentiškai pristatoma Ciplijauskaitės kritika; tuo siekiama atskleisti darbo objekto ištirtumo situaciją.

Nuoseklių Ciplijauskaitės kritikos visumos tyrimų, klasifikacijų, vertinimų nėra – ligšiolinė kritika lietuvių ir ispanų kalbomis apie jos tekstus yra labai fragmentiška ir menka. Nors lietuvių literatūrologijoje yra metalygmens tyrimų, skirtų lituanistinei kritikai, sukurtai išeivijoje, nors lietuvių išeiviai publikavo įvairaus pobūdžio kritiką ir užsienio spaudoje, pvz., R. Šilbajoris recenzijas anglų kalba apie lietuvių literatūrą žurnale „World Literature Today“ ir kituose, tačiau Lietuvoje nėra tyrimų, skirtų užsienio literatūros studijoms, parašytoms lietuvių išeivijos kritikų, pvz., lietuvių išeivijos literatūros kritikos istorijoje visiškai nefunkcionuoja gausūs T. Venclovos slavistikos ir polonistikos, V. Skrupskelytės – frankofoniškieji, P. Stelingio, S. Goštauto ispanistiniai literatūros tyrimai etc. Panaši ir Ciplijauskaitės situacija: apie jos ispanistinius tyrimus Lietuvoje žinoma menkai, nors jie sudaro nepalyginamai svaresnę, palyginus su lituanistika, kritikos dalį²⁸.

Lietuvių išeivijos literatūros kritiką ne lietuvių kalba pristato vos keletas autorių. Apžvalginio pobūdžio V. Kulboko opuse „Lietuvių literatūrinė kritika tremtyje“ yra skyrelis apie jaunosios kartos kritikus su poskyriu „Dr.

²⁷ T. Venclovos, V. Kelertienės, V. Skrupskelytės, P. Gaučio, S. Goštauto literatūros tyrinėjimai, parašyti užsienio kalbomis ir neversti į lietuvių kalbą.

²⁸ Jei imtis būtų visi Ciplijauskaitės kritiniai tekstai (233), tuomet skirtieji lietuvių literatūrai tesudarytų 0.08 %.

Birutė Ciplijauskaitė²⁹, kur pristatomi svarbiausi Ciplijauskaitės darbai iki 1982 m.: „Vienatvė ir šiuolaikinė ispanų poezija“, „Poetas ir poezija“ bei parengti spaudai Luiso de Góngoros sonetai su įvadiniu žodžiu, paaiškinimais ir bibliografinėmis nuorodomis. Kulbokas kaip svarbiausią (nes „nagrinėja poezijos esmės ir tikslo klausimus“³⁰, o poeziją laiko „poeto bendravimo su skaitytoju priemone“³¹) įvertina jos studiją „Poetas ir poezija“. Akcentuodamas, kad kritikė aktyviai dalyvauja akademiniam Ispanijos literatūrologijos leidinyje „Ínsula“, Kulbokas teigia, kad Ciplijauskaitė sugebėjo atskleisti sunkiai suprantamo XVI–XVII a. poeto L. de Góngoros poetinį veidą. Šis pažintinis straipsnelis aptaria ankstyviausius Ciplijauskaitės darbus, tačiau neanalizuoja jos kritikos vertybinių sprendimų. Kulbokas rašo, kad Ciplijauskaitė yra viena svarbiausių pasaulinės literatūros procesų informatorių, rašanti „Aiduose“, „Drauge“ ir „Metmenyse“³²; taip šiame leidinyje pirmą kartą pabrėžiamas kritikės aktyvus dalyvavimas pasaulinės literatūros kritikos kontekste bei autoritetingas šios srities išmanymas.

Viktorija Daujotytė studijoje „Lietuvių literatūros kritika. Akademinio kurso paskaitos“ susiaurina ir konkretina savo tyrinėjimų ribas: nesiekama kalbėti apie visą išeivijos kritiką, o tik apie lietuvių literatūrai skirtą dalį. Du skyriai apie išeivijos literatūrologinius tyrinėjimus „Literatūros kritika išeivijoje“ ir „Atskiros išeivijos kritinės minties linijos“ rodo ypatingo lietuvių išeivijos kritikos statuso akcentavimą. Ciplijauskaitė studijoje ne kartą minima kaip kritikė, feministinės kritikos atstovė: „Apskritai, baigiantis aštuntajam dešimtmečiui, išeivijos kritikoje dominavo moterys: <...> Birutė Ciplijauskaitė, Viktorija Skrupskelytė, Delija Valiukėnaitė, Alina Staknienė, Živilė Balaišytė.“³³ Šioje knygoje yra poskyris, kur suformuluojama svarbi ir išsamiau tirtina mintis, jog Ciplijauskaitė „į lietuvių literatūrą žvelgia

²⁹ Vladas Kulbokas, „Lietuvių literatūrinė kritika tremtyje“, Roma: Lietuvos katalikų mokslo akademija, 1982, p. 372-374.

³⁰ *Ibid.*, p. 373.

³¹ *Ibid.*, p. 373.

³² *Ibid.*, p. 532.

³³ Viktorija Daujotytė, „Lietuvių literatūros kritika. Akademinio kurso paskaitos“, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2007, p. 333.

visuotinės literatūros patirties, tautinių bei krikščioniškų vertybių žvilgsniu, akcentuoja praeities ir dabarties sąryšingumą. <...> kritikė duoda naują mąstymo perspektyvą – nebūtinai skolinys, o kūrybinė adaptacija, subendrinimas su savo kultūros tradicijomis³⁴, tačiau nenurodomas beveik joks ispanistinis Ciplijauskaitės kritikos kontekstas.

1997 m. pasirodė D. Satkauskytės tyrimas apie vertinimo kriterijus Lietuvos ir išeivijos literatūrologijoje³⁵. Apžvalginiam straipsnyje, kuriame atskirai apie Ciplijauskaitės kritiką nerašoma, teigta, kad skiriasi ne tik išeivių kuriama literatūra, bet ir literatūros kritika: „<...> sąlygota skirtingos patirties, visuomeninio ir literatūrinio konteksto, vertinimo įpročių ir įgūdžių.“³⁶ Išsamiau analizuojama nenuosekli V. Kubiliaus R. Šilbajorio tekstų kritika, skirtingų kartų kritikų pozicijos: „*Teorijų bumo* metu subrendusiai kartai (Violetai Kelertienei, Viktorijai Skrupskelytei, Ilonai Gražytei-Maziliauskienei, iš dalies Rimvydui Šilbajoriui) vertinimo aktas yra pats kūrinio ar kūrybos pasirinkimas analizei ar interpretacijai.“³⁷ Aptariamai ir kiti išeivijos kritikos vertinimo modeliai (pvz., pabrėžiamas lietuvių neemigrantų kritikų polinkis tirti santykį su tradicija, klasika, o ne su dabartimi), bet ne lietuvių kalba rašyti ir ne lietuvių literatūrai skirti tekstai neanalizuojami. Straipsnis pateikia eskiziškas kelių kritikų kultūrinės genezės, tačiau nepretenduoja į visuminį ar kiek labiau objekto požiūriu sutelktą tyrimą.

Kai kurie leidiniai pristato netikslų literatūros kritikos išeivijoje vaizdą. Štai L. Mockūnas „Egzodo literatūros atšvaituose“ rašo:

Struktūralistas Algirdas J. Greimas turbūt yra vienas iš labiausiai tarptautinėje plotmėje iškilusių lietuvių mokslininkų humanitarų. Jo 1966 m. išleista knyga „Struktūrinė semantika“ <...> išversta į kitas Vakarų Europos kalbas. <...> Vytautas Kavolis <...> dar daugiau yra parašęs angliškai. Be daugelio straipsnių, pasirodė trys solidžios knygos. <...> T. Venclova yra

³⁴ Ibid., p. 364-365.

³⁵ Dalia Satkauskytė, „Vertinimo kriterijai Lietuvos ir išeivijos literatūrologijoje“, in: *Semiotika. Šiuolinio socialinio diskurso analizė. A. J. Greimo centro studijos/ 4*, Vilnius: Baltos lankos, 1997, p. 48-54.

³⁶ Ibid., p. 48.

³⁷ Ibid., p. 50.

*vienintelis lietuvis kritikas, kuris savo recenzijomis ir straipsniais reguliariai pasirodo didžiojoje Amerikos spaudoje <...> Ten jis dažniausiai nagrinėja rusų rašytojus, nors, kur įmanoma, pamini Lietuvą ir lietuvius.*³⁸

Informacija nepakankamai informatyvi, susidaro įspūdis, kad pasauliniame kontekste tėra trys dideli lietuvių kilmės humanitarai, neminimi nei V. Kelertienė, nei I. Gražytė-Maziliauskienė, nei V. Skrupskelytė, nei S. Goštautas, nei P. Stelingis ir kt. Ciplijauskaitė³⁹ taip pat neminima, nors jos figūros mastas ispanistikoje nėra menkesnis nei Venclovos JAV slavistikoje ar Kavolio kultūros sociologijoje: vien paprasčiausias statistinis Ciplijauskaitės moterų rašymui skirtą tyrimo cituojamumo indeksas, nurodantis 925 citavimus 265 leidiniuose, rodo didelį Ciplijauskaitės tekstų poveikį šiuolaikiniam mokslui.

Ciplijauskaitė, kitaip nei Greimas, nerašė teorinių veikalų, nekūrė metakalbos sistemos, jos kritika buvo interpretacinio pobūdžio ir tai galėjo lemti jos reikšmės nutylėjimą. Tačiau ji sėkmingai siekė teorinių inovacijų, ypač studijoje „Šiuolaikinis moterų romanas (1970-1985). Pasakojimo pirmuoju asmeniu tipologijos link“, kurioje pateikė universaliai pritaikomą moterų parašytų romanų tipologiją. Reguliariai pasirodantys Ciplijauskaitės straipsniai ispanų mokslinėje ir kultūrinėje periodikoje (didžiuosiuose žurnaluose „Ínsula“, „Cuadernos de la Cátedra Miguel de Unamuno“, „Monographic Review“, „Revista de Estudios Hispánicos“, „Hispania“, etc.) bei dešimt didelės apimties tyrimų suformavo Ciplijauskaitės poziciją ir netgi legendą ispanistikoje. Nepateisinamas yra nė vieno lituanistikai skirtą Ciplijauskaitės straipsnio neįtraukimas į L. Mockūno parengtą rinkinį; 1989 m. jau buvo pasirodę svarbiausiais lituanistiniais tyrinėtojos darbais laikytini Ciplijauskaitės straipsniai „Kazys Binkis ir 1920-ųjų metų poetinės

³⁸ Kulbokas, *op. cit.*, p. 18-19.

³⁹ Kaip ir nemažos dalies kitų užsienyje gerai žinomų lietuvių kilmės humanitarų: S. Goštauto, kuris pirmasis publikavo M. K. Čiurlionio sinestetinio meno studiją Pietų Amerikoje, P. Gaučio, P. Stelingio, pagrindinio Čilės modernizmo tyrėjo, etc.

tradicijos“⁴⁰, „Vidmantės Jasukaitytės „Stebuklinga patvorių žolė“⁴¹, „Donelaičio *Metai*: realizmas ir tautinis jausmas“⁴², „Gamtos vaidmuo Vaižganto ir Krėvės kūryboje“⁴³. Lietuviškai parašytuose literatūros kritikos istoriją aptariančiuose tekstuose Ciplijauskaitė figūruoja kaip kontekstinė figūra, beveik visiškai nežinomas ir neanalizuojamas kritikės įdirbis ispanistikoje ir komparatyvistiniuose tyrimuose. Svarstyтина, kodėl būtent Ciplijauskaitės nėra išeivijos literatūros kritikos istorijoje, nes apie kitus ispanistus esama daugiau informacijos. Pvz., kito lietuvių ispanisto diplomato Povilo Gaučio žinoma didžioji darbų dalis, skirtingai nuo Ciplijauskaitės⁴⁴, jie yra prieinami Lietuvoje (Nacionalinėje Martyno Mažvydo ir Vytauto Didžiojo universiteto bibliotekose), Nacionalinėje bibliotekoje buvo surengta išsami paroda jo garbei bei parengtas virtualus šio diplomato, vertėjo, kultūros veikėjo pristatymas⁴⁵. Prie A. J. Greimo, V. Kavolio, M. Gimbutienės, T. Venclovos integravimo į lietuvių kultūros lauką daug prisidėjo jų pačių aktyvus įsitraukimas į savo darbų, kūrybos populiarinimą, bendravimą, paskaitas⁴⁶. Tačiau ir Ciplijauskaitė aktyviai publikavo straipsnius, skirtus lietuvių

⁴⁰ Birutė Ciplijauskaitė, „Kazys Binkis ir 1920-ųjų metų poetinės tradicijos“, in: *Aidai*, balandis, 1971, p. 156-159.

⁴¹ Birutė Ciplijauskaitė, „Vidmantės Jasukaitytės „Stebuklingoji patvorių žolė“, in: *Draugas*, vasario 25 d., 1984, p. 1-2.

⁴² Birutė Ciplijauskaitė, „Donelaičio *Metai*: realizmas ir tautinis jausmas“, in: *Draugas*, gruodžio 31 d., 1988, p. 1-3. Vėliau straipsnis įtrauktas į leidinį „Egzodo Donelaitis: lietuvių išeivių tekstai apie Kristijoną Donelaitį“, sudarė ir parengė Mikas Vaicekuskas, Vilnius: Aidai, 2001.

⁴³ Birutė Ciplijauskaitė, „Gamtos vaidmuo Vaižganto ir Krėvės kūryboje“, in: *Aidai* 2, 1989, p. 108-117.

⁴⁴ Didžioji dalis Ciplijauskaitės tekstų buvo publikuoti Ispanijoje. Lietuvos bibliotekose jie neprieinami. VDU Išeivijos institutas uždaramė kritikės archyve turi dalį jos parašytų knygų.

⁴⁵ Virtuali paroda: <http://senas.lnb.lt/lnb/selectPage.do?docLocator=465305AA13E511E19B8F746164617373&inlanguage=lt&pathId=132>

⁴⁶ A. J. Greimas viešėjo ir skaitė paskaitas Lietuvoje Vilniaus universitete 1971, 1979 m. Be to nuo 1989 m. buvo intensyviai publikuojamos jo studijos lietuvių kalba, 1992 m. įkurtas Greimo semiotikos ir literatūros teorijos centras Vilniaus universitete. M. Gimbutienei suteiktas VDU garbės daktarės vardas 1993 m., iki mirties 1994 m. ji ne kartą lankėsi Lietuvoje ir skaitė paskaitas. T. Venclova iki šiol aktyviai dalyvauja Lietuvos kultūriniame gyvenime, VDU garbės daktaras.

kultūrai⁴⁷, ypač po Nepriklausomybės atkūrimo, 1994 m. skaitė paskaitų ciklus⁴⁸ Vytauto Didžiojo ir Kauno technologijos universitetuose⁴⁹. Ciplijauskaitės paskaitų tuo metu klausė nemažai šiandien žinomų literatūrologų: D. Čiočytė, M. Vaicekuskas, V. Butkus, G. Lazdynas. Taigi būtų įmanoma kalbėti ne tik apie jos kritinės mąstysenos recepciją ir poveikį ispanistikoje, bet ir lituanistikoje. Be to, ji jau buvo išvertusi ir periodikoje publikavusi daug ispanų, prancūzų literatūros vertimų⁵⁰, 1991 m. sudarė ir

⁴⁷ Pvz. „Istorinis romanas iš moteriškos perspektyvos“, in: *Lituanistikos Instituto 1985 metų suvažiavimo darbai*, Chicago: Institute of Lithuanian Studies, 1989, p. 183-89. „Auszros paselys“, in: *Prisimenam aušrą*, J. Gustainis, ed. Toronto, 1990, p. 73-78. „Gamtos vaidmuo Vaižganto ir Krėvės kūryboje“, in: *LKMA Suvažiavimo darbai XIV*, Vilnius, 1993, p. 59-73. Daugelis vėliau buvo surinkti į rinkinį „Literatūros eskizai“, 1992 m.

⁴⁸ Ciplijauskaitės akademiniam CV nurodyti du lietuviškai skaityti paskaitų ciklai: „Realizmas/natūralizmas“ ir „Moteris ir kūryba“.

⁴⁹ VDU Humanitarinių mokslų fakulteto istorijos apžvalgoje Ciplijauskaitė kartu su kitais išeiviais minima kaip viena svarbiausių prie universiteto atkūrimo ir intelektualinės, akademinės reintegracijos po sovietmečio prisidėjusių figūrų: „Profesoriai Rimvydas Šilbajoris, Bronius Vaškelis, Vytautas Kavolis, Birutė Ciplijauskaitė, Stasys Goštautas, Algirdas Titas Antanaitis ilgesnį ar trumpesnį laiką skaitė paskaitas studentams, dalyvavo doktorantų rengime. Daugelis jų ne tik suteikė liberalumo tuometinėms humanitarinėms studijoms, bet įnešė į literatūrologijos mokslą skirtingų metodologijų naujovių, išeivijos profesoriai aktyviai įsijungė 1992 m. VDU literatūrologijos doktorantūros studijas (skaitė paskaitas, vadovavo disertacijų rengimui).“, in: Vytauto Didžiojo universitetas, Humanitarinių mokslų fakultetas, Istorija, prieiga internetu <<http://literatura.vdu.lt/apie-katedra/istorija/>>, žiūrėta 2015 03 15.

⁵⁰ 1. Juan Ramón Jiménez, „Sidabrinukas ir aš (Fragmentai)“, in: *Aidai* 4 (April 1958), p. 172-77. 2. Azorín, „Kastilijos poezija“, in: *Draugas* 22 June 1963. 3. Azorín, „Vienuolė“, in: *Draugas* 13 July 1963. 4. Juan Ramón Jiménez, „Trys karaliai“, in: *Draugas* 23 December 1963. 5. María Elvira Lacaci, 2 eilėraščiai, in: *Draugas* 16 December 1964. 6. Gloria Fuertes, „Žmogaus pasitraukimas“, „Kopiant viršun“, „Paukščiai suka lizdus“, in: *Draugas*, 27 February 1965. 7. Jules Supervielle, „Jautis ir asilas“, in: *Draugas* 24 December 1966. 8. Ramón del Valle-Inclán, „Trijų Karalių apsilankymas“, in: *Draugas* 6 January 1968. 9. Julio Cortázar, „Užimti namai“, in: *Draugas* 6 September 1969. 10. Julio Cortázar, „Įvadas į pamokymus užsukti laikrodžiui“, „Linijos delne“, in: *Aidai* 10 (1969): 447. 11. Jorge Luis Borges, „The unending gift“, „Durklas“, in: *Aidai* 10 (1969): 446. 12. Jorge Luis Borges, „Laukimas“, in: *Draugas* 28 June 1969. 13. Gabriel García Márquez, „Fragmentai iš „Šimto metų vienatvės.““, in: *Aidai* 8 (1972): 389-90. 14. Eugenio Montale, „Dinard peteliškė“, in: *Aidai* 6 (1976): 272. 15. Jorge de Sena, 5 eilėraščiai, in: *Draugas*, 78.25 (26 May 1979): 3. 16. Alejandro Amusco, 8 eilėraščiai, in: *Draugas*, 4 February 1984: 3. 17. J. R. Jiménez, „Sidabrinukui, Moguer Danguje“, in: *Actas del Congreso Internacional Conmemorativo del Centenario de J. R. Jiménez. Huelva*: Instituto de Estudios Onubenses, 1983:

išvertė iki šiol vienintelę šiuolaikinės lietuvių poezijos antologiją „Balsai tyloje“⁵¹. Visa tai rodo, kad ji dirbo atkurtos nepriklausomos Lietuvos kultūrai, jos veiklos strategijos buvo panašios į Kavolio, Venclovos, Gimbutienės. Galbūt prie menkesnės Ciplijauskaitės darbų recepcijos Lietuvoje galėjo prisidėti asmeninės jos savybės: uždaro būdo, itin savikritiška, niekada savęs stipriai nevertinanti Ciplijauskaitė veikiausiai stokojo artimesnių, glaudesnių ryšių su Lietuvos akademine bendruomene. Kita vertus, ji nebuvo itin artima ir lietuvių išeivių sambūriams, nors apie lietuviškumą jos tekstuose mąstyta ne kartą⁵². Be to, kritikė visą gyvenimą buvo ateitininkė, o ne santarietė, kas taip pat galėjo lemti į antrą planą patekusį jos darbų vertinimą. Prie ribotos Ciplijauskaitės recepcijos galėjo prisidėti ir tai, kad ji nebuvo teoretikė, kokio nors naujo Lietuvoje metodo adeptė, jos darbai ispanų kalba buvo nežinomi, o lietuviškų publikacijų metodologija buvo artima Lietuvos literatūrologų tekstams, tik Lietuvoje tokia metodologija buvo vadinama ne idealistine stilistika (kaip Ispanijoje, Vokietijoje), o hermeneutine kritika (pvz., V. Kubiliaus, V. Zaborskaitės, D. Saukos ir kitų darbai). Bene svariausia tokios situacijos priežastis buvo kalbos barjeras: didieji Ciplijauskaitės veikalai neversti į lietuvių ar anglų kalbas, publikuoti mažai mokama ispanų kalba, tad nei išeivijoje, nei Lietuvoje nebuvo plačiau skaitomi.

Visuotinėje išeivijos spaudos bibliografijoje fiksuojami tik į lietuvių kalbą versti Ciplijauskaitės tekstai bei keli straipsniai: prie lietuvių literatūros

649. 18. Jorge Guillén, „Integrali poezija“, in: *Draugas* April 6, 1985: 3. 19. Yves Broussard. 18 eilėraščių, in: *Draugas* Jan. 11, 1986: 3. 20. Jorge de Sena, „Prarastas rojus“, in: *Draugas* Feb. 7, 1987: 2. 21. María Victoria Atencia, „Švenciausios Karalienės ekstazės“ 13 eilėraščių, in: *Draugas* 6 May 1989: 3

⁵¹ „Voces en el silencio: Poesía lituana contemporánea. Introducción y traducción de B. Ciplijauskaitė“, Barcelona: Los Libros de la Frontera, 1991, 176 p.

⁵² Iš savo kartos išeivių vienintelė V. Kelertienė paliudijo buvusi jos bičiulė ir bendravusi artimiau. V. Skrupskelytė teigia tik keletą kartų susitikusi su Ciplijauskaite konferencijose. Truputį geriau Ciplijauskaitę pažino, bet gerokai jaunesnis už 1944 m. kartos egziliantus, yra S. Goštautas, dirbęs ispanistikos srityje ir kai kur susidurdavęs su ja. Maironio lietuvių literatūros muziejuje esama Ciplijauskaitės laiškų lietuvių išeivijos rašytojams, kurių daugelis yra neprieinami dėl nepaaiškinamų priežasčių, nenurodytų muziejaus darbuotojų. Be to, anot Madisono Viskonsino lietuvių bendruomenės pirmininko dr. G. Vidugirio, Ciplijauskaitė visada iki šiol dalyvauja Madisono lietuvių bendruomenės renginiuose.

skyrelio priskirtas „Trumpas poezijos žodis“, straipsnis apie lietuvių poeziją išeivijoje ir Lietuvoje, publikuotas Lietuvių katalikų mokslo akademijos⁵³. Taip pat pateikiamas straipsnio „Šatrijos Ragana lietuvių pasakojimo raidos perspektyvoje“, paskelbto Čikagos Lituanistikos instituto 1979 m., aprašas⁵⁴. M. V. Atencios vertimas į lietuvių kalbą priskirtas prie grožinės literatūros rinkinių ir poezijos antologijų poskyrio⁵⁵, taip pat užfiksuotas J. Ramón Jiménez vertimas „Sidabrinukas ir aš“⁵⁶.

„Visuotinėje lietuvių enciklopedijoje“ pateikiami itin lakoniški ir klaidinantys faktai (lyginant su šiam tyrimui naudojama informacija, Ciplijauskaitės darbų bibliografija ir akademiniu CV) apie šią tyrinėtoją: gimusi 1929 m. Kaune, 1944 m. emigravusi į Vakarų, parašė studijų apie ispanų literatūrą⁵⁷. Studijų pavadinimai versti netiksliai: „Deber de plenitud“ (1973) verčiama „Pilnatvės pareiga“, nors turėtų būti „Pilnatvės užduotis“; „La mujer insatisfecha“ (1984) verčiama „Patenkinta moteris“, nors visas studijos pavadinimas gerokai ilgesnis ir visiškai priešingos prasmės – „Nepatenkinta moteris. Neištikimybė realistiniame romane“⁵⁸; lietuvių poezijos vertimų antologija „Voces en el silencio“ verčiama „Balsai iš tylos“, nors turėtų būti „Balsai tyloje“.

⁵³ „Lietuvių išeivijos spaudos bibliografija 1945-2000“, Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, I tomas, p. 485. (Ciplijauskaitė, Birutė. Trumpas poezijos žodis: [Apie liet. poeziją išeivijoje ir Lietuvoje]/ Birutė Ciplijauskaitė. – Roma: LKMA, 1987. – 21 [1] p.)

⁵⁴ „Lietuvių išeivijos spaudos bibliografija 1945-2000“, p. 504.

⁵⁵ *Ibid.*, p. 476. Atencia María Victoria. Švenčiausios Karalienės ekstazės: [Eilėraščiai]/ María Victoria Atencia; vertė B. Ciplijauskaitė. – Madison, 1989, 16 lap.

⁵⁶ *Ibid.*, p. 480. Taip pat nurodomi keli Ciplijauskaitės pranešimai: fiksuojamas Ciplijauskaitės dalyvavimas XII LKM Akademijos suvažiavime, vykusiam 1982 m. Lapkričio mėn. 24-28 dienomis Floridoje (leista 1987 m.). Iš šios bibliografinės nuorodos aiškėja, kad šiame suvažiavime Ciplijauskaitė susitiko su kitu Pietų Amerikos ispanistu Stasiu Goštautu bei slavistu Rimvydu Šilbajoriu. Ciplijauskaitės pasisakymas fiksuojamas ir leidinio „Prisimenam *Aušrą*: Atsiminimai apie Kauno *Aušros* gimnaziją“ aprašyme (leista 1990 Toronto).

⁵⁷ „Visuotinė lietuvių enciklopedija“, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2003, p.138-139.

⁵⁸ Birutė Ciplijauskaitė, „La mujer insatisfecha. El adulterio en la novela realista“, Barcelona: EDHASA, 1984. 189 p.

Leidinyje „Lietuvių literatūra svetur 1945-1967“⁵⁹, kuriame atskiras skyrius dedikuotas lietuvių išeivijos literatūros kritikai, Ciplijauskaitė neįtraukiama, nors iki 1967 metų publikavo keletą straipsnių ir studiją „Vienatvės tema šiuolaikinėje ispanų poezijoje“ (1962). 1926 m. gimimo R. Šilbajoris, 1935 m. – V. Skrupskelytė, 1933 m. – I. Gražytė minimi kaip „Amerikoje mokslus išėję jauni gabūs kritikai“⁶⁰, o Ciplijauskaitė, gimusi 1929 m. – dar ne. Tokios perskyros greičiausiai susijusios su pačiu kritikos objektu: tiek Šilbajoris, tiek Skrupskelytė, tiek Gražytė jau buvo nemažai rašę apie lietuvių, o Ciplijauskaitė tuo metu rašė išimtinai apie ispanų literatūrą.

Nors ir esama keleto S. Goštauto recenzijų „Aiduose“⁶¹ apie ankstyvuosius mokslinius Ciplijauskaitės tekstus ispanų kalba, apžvelgus lietuvių kritikos istorijos darbus matyti akivaizdus Ciplijauskaitės kritikos marginalumas. Lieka neaišku, kiek ignoruojama dėl informacijos stokos (kas nelabai tikėtina, turint omeny informacijos, bibliotekų katalogų prieinamumą užsienyje), kiek sąmoningai nustumiami į kritikos istorijos paraštes, kaip mažai apie lietuvių literatūrą rašiusi kritikė, akcentuojant kiekybę, o ne kokybę⁶².

Aiškinantis situaciją apie ispanų kalba rašytą Ciplijauskaitės darbų svarbą ispanų literatūros kritikos, istorijos veikaluose, vaizdas kitoks. Fundamentalioje devyniatomėje 2010–2012 metais prestižinės Ispanijos leidyklos „Crítica“ leistoje „Ispanų literatūros istorijoje“⁶³, kurios atskiri tomai

⁵⁹ Antanas Vaičiulaitis ir kt., „Lietuvių literatūra svetur 1945-1967“, Chicago: Į laisvę fondas lietuviškai kultūrai ugdyti, 1968.

⁶⁰ Vaičiulaitis, *op. cit.*, p. 511.

⁶¹ S. Goštautas, „B. Ciplijauskaitė apie ispanų poetą“, in: *Aidai*, 1974 spalio (8), prieiga internetu <http://www.aidai.eu/index.php?option=com_content&task=view&id=1200&Itemid=143> bei „B. Ciplijauskaitės ispaniškieji veikalai“, in: *Aidai*, 1970 birželis (6), prieiga internetu <http://www.aidai.eu/index.php?option=com_content&task=view&id=2600&Itemid=225>

⁶² Pristatytose lietuvių kritikos istorijose susidaro įspūdis, kad vertinami tie kritikai, kurie daug rašė apie lietuvių literatūrą.

⁶³ Ši naujausia ir stebėtino užmojo literatūros istorija išsiskiria milžinišku Ispanijos ir užsienyje dirbančių literatūrologų pajėgų sutelkimu fundamentaliai leidiniui. Kiekvieno tomo skyriai parašyti svarbiausių tos srities specialistų, išsiskiria informacijos gausa ir nauja literatūros istorijos, teorijos bei kritikos procesų interpretacija po frankistinės Ispanijos literatūrologijos kontekste. *Historia de la literatura española. I. Entre oralidad y escritura: la Edad Media*, María Jesús

skirti literatūrinių ispanų idėjų ir ispanų literatūros vietai pasauliniame kontekste, Ciplijauskaitės vardas cituojamas tarp svarbiausių užsienyje gyvenančių ispanų literatūros tyrėjų:

Dešimtmečiai tarp septintojo ir devintojo buvo tikras vidinis universitetų sprogimas, kuris pakeitė literatūros panoramą, <...>Tą patį galima pasakyti apie literatūrinės idėjas, kurios regėjo literatūros istorijų transformacijas ir žanrinę kritiką. Tam turėjo įtakos naujų kartų įsitraukimas, bet taip pat ir auganti leidyklų veikla, kuri atvėrė milžinišką langą literatūriniam esė. Leidykla „Gredos“ tapo nebe vienintele, unikalio, [publikuojančia literatūrologines studijas – A.Š.]. Į šį darbą įsitraukė ir kitos įsipareigojusios leidyklos, lėmusios kultūrinį pokytį, tokios kaip „Cuadernos para el Diálogo“, „Alianza“, „Península“, „Ariel“, „Taurus“, „Crítica“, kurios pasitarnavo daugelio naujų vardu atsiradimui bei didesnei istoriografinių esė sklaidai, rašomų Gonzalo Sobejano, Gil Casado⁶⁴, Ignacio Soldevila⁶⁵, Birutės Ciplijauskaitės, José Olivio Jiménez⁶⁶, Francisco Ruiz

Lacarra, Juan Manuel Blecha, Crítica: Barcelona, 2012, 832 p. *Historia de la literatura española*. 2. Crítica: Barcelona, 2012, p. 712; *Historia de la literatura española*. 3. *El siglo del arte nuevo 1598-1691*, Pedro Ruiz Pérez, Crítica: Barcelona, 2010, 608 p. *Historia de la literatura española*. 4. *Razón y sentimiento 1692-1800*, María – Dolores Albiac Blanco, Crítica: Barcelona, 2011, 864 p. *Historia de la literatura española*. 5. *Hacia una literatura nacional 1800-1900*, Cecilio Alonso, Crítica: Barcelona, 2010, 880 p. *Historia de la literatura española*. 6. *Modernidad y nacionalismo 1900-1939*, José Carlos Mainer, Crítica: Barcelona, 2010, 830 p. *Historia de la literatura española*. 7. *Derrota y la restitución de la modernidad 1939 - 2010*, Jordi Gracia, Domingo Ródenas, Crítica: Barcelona, 2011, 1260 p. *Historia de la literatura española*. 8. *Las ideas literarias 1214 – 2010*, José María Pozuelo Yvancos, Crítica: Barcelona, 2011, 800 p. *Historia de la literatura española*. 9. *El lugar de la literatura española*, Fernando Cabo Aseguinolaza, Crítica: Barcelona, 2012, 840 p.

⁶⁴ Pablo Gil Casado – JAV dirbantis ispanistas, socialinės ispanų prozos tyrinėtojas. Doktorantūros studijas 1967 m. baigė Madisono Viskonsino universitete, kuriame nuo 1960 m. dirbo Ciplijauskaitė, buvo jos kolega Ispanų literatūros katedroje. Svarbiausias veikalas – „La novela social española, 1920-1971“ (2a edición, Seix Barral, Barcelona, 1973)

⁶⁵ Kanados ispanistas, stilistas, ispanų XX a. prozos specialistas, Ciplijauskaitės intelektualinės aplinkos mokslininkas, publikavosi tuose pačiuose kaip ir Ciplijauskaitė ispanų išeiivių įtakoje esančiuose leidiniuose „Papeles de Son Armadans“, „Ínsula“, „Quimera“.

⁶⁶ Ispanų išeiivių įtakoje atsidūręs Kubos literatūrologas, poezijos specialistas, patyręs svarbią ispaniškosios idealistinės stilistikos įtaką, turėjęs artimą kontaktą su C. Bousoño, V. Aleixandre, C. Rodríguez. Svarbiausia studija – „Antonio Machado en la poesía española: La evolución interna de

Ramón⁶⁷, etc., minint tik keletą iš šeštojo dešimtmečio kartos maestro, gyvenančių užsienyje, kurie publikavo svarbias literatūros istorijos monografijas⁶⁸.

Ši citata aiškiai rodo Ciplijauskaitės kritikos poziciją ispanistiniame kontekste: ji laikoma viena iš šeštojo dešimtmečio kartos meistrų, rašančių svarbias monografijas apie ispanų literatūrą. Greta lietuvių išeivės cituojami vardai – tyrimų fundamentalumu išsiskiriantys literatūrologai, suteikę ispanų literatūrai postmodernias dimensijas. Akcentuotinas ir kritikos žanro įvardijimas – „istoriografinis esė“ bei „literatūros istorijos monografija“, nurodantis Ciplijauskaitės kritikos pobūdį: jos rašomi tekstai yra istoriografiniai esė, o ne literatūros teorijos. Esė žanro įsitvirtinimas ispanistikoje 6–8 dešimtmečiais atitinka to meto bendrąsias laisvėjančios kritikos kalbos tendencijas⁶⁹, tačiau nereikėtų pamiršti pokarinės Ispanijos, kurioje pradėjo publikuotis Ciplijauskaitė, situacijos. Frankistinės diktatūros ir cenzūros įtaka tiek grožinės literatūros, tiek kritikos tekstams buvo didžiulė, o rašyti ne pagal „išankstinius reikalavimus“ ir ne apie „ideologiškai tinkamus rašytojus“, juo labiau „laisvesne“ forma, mokslininkams, ypač gyvenantiems Ispanijoje, buvo pavojinga. Todėl Ciplijauskaitės pasirinkimas rašyti istoriografines esė kaip „laisvesnio pobūdžio“ kritiką buvo priešinimosi cenzūrai forma ir rodė ne tik jos sąmoningumą, bet ir priklausymą liberaliajam rezistenciniam ispanų išeivijos sparnui, veikusiam už Ispanijos sienų (konkrečiai JAV ir Pietų Amerikoje).

1981 m. „Editorial Crítica“ publikuotoje Francisco Rico sudarytoje „Ispanų literatūros istorijos ir kritikos“ antologijoje, dešimtmečiais funkcionavusioje kaip pagrindinis ispanistikos studijų šaltinis, įtrauktas ir

la poesía española 1939-2000“, Cátedra; Edición: 2002.

⁶⁷ Dramaturgas, literatūrologas, ispanų teatro istorijos autorius.

⁶⁸ „Historia de la literatura española. 8. Las ideas literarias 1214 – 2010“, José María Pozuelo Yvancos, Crítica: Barcelona, 2011, p. 673-674.

⁶⁹ Turimas omeny ne moksliskumo siekis literatūros kritikoje, o perėjimas į esė, beveik kūrybinį rašymą primenančią stilistiką literatūrologijoje. Pats esė žanro apibrėžimas nurodo į išankstinėmis schemomis neribojamo samprotaujančiojo pobūdžio tekstą, kuris apeliuoja ne tik į nuomonių pliuralumą, bet ir į subjektyvumo, individualumo įteisinimą.

Ciplijauskaitės straipsnis „Distancija kaip stilius Pío Barojos kūryboje“, pirmą kartą publikuotas 1972 m. periodiniame leidinyje „Ínsula“⁷⁰. To paties leidinio aštuntajame tome, skirtame šiuolaikinei literatūrai, Ciplijauskaitės vardas minimas prie studijų apie socialinę poeziją⁷¹.

Ne viename ispanakalbiame literatūros teorijos įvade minimas jos indėlis į ispanų literatūrologijos atnaujinimą, pvz., UNED⁷² literatūros teorijos profesoriaus J. Domínguez Caparrós „Literatūros teorijoje“ Ciplijauskaitė įrašoma į ispanų literatūros feministinės kritikos kontekstą. Skyriuje apie feminizmą teigiama, kad „netrūksta bibliografijos apie ispanų literatūrą iš feministinės perspektyvos“⁷³, vėlyvieji Ciplijauskaitės darbai nurodomi kaip paradigminiai pavyzdžiai, o studijos „Nepatenkinta moteris. Neištikimybė realistiniame romane“ (1984) ir „Šiuolaikinis moterų romanas 1970-1985. Pasakojimo pirmuoju asmeniu tipologijos link“ (1988), skirtos moterų rašymui tyrinėti, paminimos pirmiausiai. Kiti feministiniai ispanų literatūros tyrimai pasirodo chronologiškai vėliau: M. I. Duarte Berrocal straipsnis „Juan Valera ir XIX a. pab. moters vizija“⁷⁴, M. Á. Durán ir J. A. Rey „Literatūra ir kasdienis gyvenimas“⁷⁵, R. El Saffar straipsnis „Literatūra ir vyriškumo/moteriškumo poliariškumas“⁷⁶, S. Kirkpatrick studija „Romantikės. Rašytojos ir subjektyvumas Ispanijoje, 1835-1850“⁷⁷, W. O. Muñoz monografija „Moteriški

⁷⁰ Birutė Ciplijauskaitė, „Distancia como estilo en Pío Baroja“, in: *Ínsula*, n° 294, (1972), p. 1-10.

Perspausdinamas kaip antologinis kritikos straipsnis: Birutė Ciplijauskaitė, „Distancia como estilo en Pío Baroja“, in: Francisco Rico, José Carlos Mainer, „Historia y crítica de la literatura española. Modernismo y 98“, Editorial Crítica: Barcelona, 1980, p. 355-362.

⁷¹ Francisco Rico, Domingo Ynduráin, „Historia y crítica de la literatura española. Época contemporánea 1939-1980“, Editorial Crítica: Barcelona, 1981, p. 117 ir p. 133.

⁷² Universidad Nacional de Educación a Distancia

⁷³ José Domínguez Caparrós, „Teoría de la literatura“, Madrid: Centro de estudios Ramón Areces, 2002, p. 443.

⁷⁴ María Isabel Duarte Berrocal, „Juan Valera y la visión de la mujer finisecular“, in: M. T. López Beltrán et al., *Realidad histórica e invención literaria en torno a la mujer*, Málaga: Diputación de Málaga, p. 133-153.

⁷⁵ María Ángeles Durán, José Antonio Rey, „Literatura y vida cotidiana“, Zaragoza: Seminario de estudios de la Mujer, Universidad Autónoma de Madrid, 1987.

⁷⁶ Ruth El Saffar, „La literatura y la polaridad masculino/ femenino“, in: *Teorías literarias en la actualidad*, Madrid: Ediciones El Arquero, 1989, p. 229-284.

⁷⁷ Susan Kirkpatrick, „Las románticas. Escritoras y subjetividad en España“, 1835-1850, (1989),

personažai Lotynų Amerikos prozininkų tekstuose⁷⁸, E. Gascón Vera studija „Naujas mitas: moteris kaip literatūrinis subjektas/objektas“⁷⁹. Vienos svarbiausių Ispanijos feminisčių Iris M. Zavala studijos apie ispanų literatūros feministinę istoriją bei moters figūrą, moterišką rašymą pasirodė taip pat po B. Ciplijauskaitės publikacijų⁸⁰. Teigiama, kad Ciplijauskaitės tyrimai feministinės literatūros kritikos srityje iš esmės formavo tokią literatūrologijos kryptį Ispanijoje: iki jos tuo domėtasi mažai ir nenuosekliai, o po didžiulės Ciplijauskaitės studijų apimties įvyko tikras feministinių tyrimų pliūpsnis.

Iš šių kritinės literatūros apžvalgos tekstų akivaizdu, kad būtina aktualizuoti Ciplijauskaitės tekstus. Lituanistika neabejotinai praturtėtų, įgydama autentišku kritiniu stiliumi, išskirtine erudicija ir tarptautiniais tyrimų mastais pasižyminčios lietuvių išeivės darbus. Vienas svarbiausių šiandienos lituanistikos iššūkių yra jos sąlyginis uždarumas, todėl Ciplijauskaitės parodytas kelias galėtų tapti puikia prielaida ir atskleisti lituanistikos specifiškumą, įgalinti platesnę tarptautinių kontekstų integraciją.

1.8 Darbo metodologija

Ciplijauskaitės atvirumas kūrybingam metodų derinimui⁸¹ tampa svarbiu postūmiu ir šiame darbe taikyti ne vieną, o kelis tyrinėjimo metodus, ir taip atitikti bendrą pastarųjų dešimtmečių humanitarinių mokslų tyrinėjimo tendenciją, išsamiai aptariamą Wayne C. Booth knygoje „Critical Understanding. The Powers and Limits of Pluralism“ (1979). Ši tendencija -

trad. A. Bárcena, Madrid: Cátedra, 1991.

⁷⁸ Willy O. Muñoz, „El personaje femenino en la narrativa de escritoras hispanoamericanas“, Madrid: Editorial Pliegos, 1992.

⁷⁹ Elena Gascón Vera, „Un mito nuevo: la mujer como sujeto/ objeto literario“, Madrid: Editorial Pliegos, 1992.

⁸⁰ Iris M. Zavala, „Las formas y funciones de una teoría feminista. Feminismo dialógico“, in: M. Díaz-Diocaretz, I. M. Zavala (coords.), 1993, p. 27-76. Iris M. Zavala, *Breve historia feminista de la literatura española (en lengua castellana). II. La mujer en la literatura española*, Barcelona: Anthropos, 1993. Šią studiją sudaro keturi tomai (I, II, III, IV).

⁸¹ Šia pozicija remiamasi ir dėl pačios B. Ciplijauskaitės pasisakymo, išsakyto asmeniniame laiške: „Mano nuomone, reikia stengtis susipažinti su visom teorijom, idant sugebėjus atrinkti tai, kas gali būti naudingiausia tuo metu rašomam darbui“. Ši Ciplijauskaitės mintis, atrodo, yra skolinamasi iš jos kolegos V. Kavolio, kuris teigia, kad „nagrinėdamas skirtingus autorius naudojiesi tokia metodika, kokios reikalauja tekstas, kuri atrodo vaisingiausia“.

pliuralistiško teorinio mąstymo siekis.

Literatūros kritikos kaip atskiro objekto tyrimas kelia nemažai komplikacijų, nes pagrindiniu išlieka klausimas, kaip tirti kritikos tekstus, kokiais įrankiais naudotis. Lietuvos ir užsienio tyrimuose žinoma gausi literatūros kritikos bei jos istorijos tyrimų praktika, tačiau ji neturi aiškiai eksplikuotos metodologijos. Dažnai literatūros kritikos tyrimas atliekamas intuityviai renkantis vieną ar kitą metodologiją grįstus kritinius tekstus, neretas ir sociologinis, literatūros kritikos funkcionavimą bendrajame kultūros lauke analizuojantis, tyrimų pobūdis. Lietuvių literatūrologijoje pastaruoju dešimtmečiu literatūros kritikos tyrimais nuosekliausiai užsiima E. Baliutytė, V. Daujotytė, A. Jurgutienė. Jų tyrimo metodai skirtingi, tačiau galima išvelgti ir bendresnių tendencijų: iš kritikos tekstų einama prie literatūrologijos paradigmų, siekiama kritikos mokyklų tęstinumo, raidos atskleidimo, integravimo į bendrąjį sociokultūrinį tiriamo laikotarpio kontekstą. Užsienyje taip pat gausu literatūros kritiką tyrinėjusių mokslininkų: Patricia Waugh⁸², David Viñas Piquer⁸³, José Domínguez Caparrós⁸⁴, Raman Selden⁸⁵, Northrop

⁸² Waugh, P., „Literary Theory and Criticism: An Oxford Guide“, Oxford: Oxford University Press. 2006. David Fuller & Waugh, Patricia (1999). „The Arts and Sciences of Criticism“. Oxford: Oxford UP, etc.

⁸³ „Historia de la crítica literaria“, Barcelona: Ariel, 2002, etc.

⁸⁴ „Introducción a la teoría literaria“, Madrid: Editorial universitaria Ramón Areces, 2009; „Teorías literarias del siglo XX“, Madrid: Editorial universitaria Ramón Areces, 2011, etc.

⁸⁵ „Criticism and Objectivity“, London: Allen and Unwin, 1984; „A Reader's Guide to Contemporary Literary Theory“. Brighton: Harvester, 1985; „Practising Theory and Reading Literature: An Introduction“. Hemel Hempstead: Harvester Wheatsheaf, 1989; Selden, Raman, et al., eds. „The Cambridge History of Literary Criticism“. 9 vols: „Volume 1: Classical Criticism“, Ed. George Alexander Kennedy (1993); „Volume 2: The Middle Ages“, ed. Alastair Minnis and Ian Johnson (forthcoming 2002); „Volume 3: The Renaissance“, ed. Glyn Norton (1999); „Volume 4: The Eighteenth Century“, ed. H. B. Nisbet and Claude Rawson (1997); „Volume 5: Romanticism“, ed. Marshall Brown (2000); „Volume 6: The Nineteenth Century“ (forthcoming 2006); „Volume 7: Modernism and the New Criticism“, ed. A. Walton Litz, Louis Menand and Lawrence Rainey (2000); „Volume 8: From Formalism to Poststructuralism“, ed. Raman Selden (1995); „Volume 9: Twentieth-Century Historical, Philosophical and Psychological Perspectives“, ed. Christa Knellwolf and Christopher Norris (2001). Cambridge: Cambridge UP.

Frye⁸⁶, Norman H. Holland⁸⁷ ir daugybė kitų. Jų metodologinės prieigos skiriasi: vieni sutelkia tam tikro periodo, autoriaus kritikoje naudojamas sąvokas, aptardami jas sociokultūrinės raidos kontekste; kiti pateikia panoraminį kokios nors krypties raidos vaizdą, analizuojama skaitytojų reakcija į vieną ar kitą kūrinį, svarstoma socialinė, ideologinė, politinė kritikos galia, funkcija ir t.t. Menkiausias yra žanrinės kritikos tyrinėjimas: sunku rasti vienu žanru (pvz., akademinė kritika vs periodinėje spaudoje publikuojama kritika) apsiribojančių mokslininkų⁸⁸.

Ciplijauskaitės kritikos literatūrologinių paradigimų tyrimas bus atliekamas, derinant idėjų istorijos, istorinės rekonstrukcijos, hermeneutikos, recepcijos, kontekstualizavimo, komparatyvistikos perspektyvas; teorinėje dalyje bus aptarta kiekviena šių teorinių nuostatų. Tyrimui naudojamosi įvairiais šaltiniais: Ciplijauskaitės kritinėmis publikacijomis, biografiniais kritikės kontekstais, akademinės veiklos, vadovų, bičiulių vaidmens įtakos tyrimu, dokumentine medžiaga (įrašais, dedikacijomis, laiškais), Madisono Viskonsino universiteto žodinės istorijos projekto keturiais interviu, filosofiniais, literatūros teorijos bei kitų kritikų tekstais. Idėjų istorijai tyrinėti reikia prisitraukti lingvistinius, ekonominius, retorinius, institucinius, biografinius, socialinius, politinius, tarptautinius⁸⁹ kontekstus; analogiška strategija taikoma ir šiame tyrime - analizuojant Ciplijauskaitės kritikos tekstus, naudojami istoriniai, literatūrologiniai, filosofiniai, biografiniai tekstai.

Kontekstualizavimas šiame darbe suvokiamas kaip Ciplijauskaitės publikavimosi laikotarpio stambiųjų literatūrologinių krypčių, istorinio, sociokultūrinio konteksto, įvairių recepcijos specifiką lėmusių aplinkybių tyrimas; vadovaujamosi idėjų istorijos tyrinėjimuose egzistuojančia praktika

⁸⁶ „Anatomy of Criticism“, 1957, Critical Path, 1971.

⁸⁷ „5 Readers Reading“, 1975.

⁸⁸ Tačiau vis dėlto esama žanrinės kritikos specifiką tyrinėjančių net ir Lietuvoje. Pvz., G. Gailiūtė, „Literatūros kritika šiuolaikinėje Lietuvoje: institucijos refleksija“, in: *Naujasis Židinys-Aidai*, 2012 (7), p. 448-457.

⁸⁹ Leslie Butler, „From the History of Ideas to Ideas in History“, in: *Modern Intellectual History*/ Volume 9 / Issue 01 / April 2012, Cambridge University Press, p. 164

lyginti įvairaus pobūdžio istorinius tekstus, juos analizuojant ne kaip vienu ar kitu idėjų kartotinius, o kaip specifinius ir autentiškus būdus spręsti tuo metu aktualias problemas.

Iš P. Ricoeuro filosofijos šiam darbui perimama nuostata, kad subjektyvios ir objektyvios noro ir pasirinkimo intencijos sukuria ryšį tarp sąmonės judesio, veiksmo ir nesąmoningai išreikšto indėlio į prasmę⁹⁰. Kitaip tariant, Ciplijauskaitės kaip kritikės teorinės nuostatos ir pasirinkimai atsispindi jos sukuriuose analizuojamo teksto prasmėse. Šiame darbe remiamasi ne vieno autoriaus teorinėmis prielaidomis; kritikės tekstai interpretuojami, istoriškai rekonstruojami, remiantis P. Ricoeuro, W. Iserio, H. R. Jausso, E. D. Hiršo, St. Fisho idėjomis bei nuostatomis.

1.9 *Ginamieji disertacijos teiginiai*

1. Pagrindine Ciplijauskaitės literatūrologine paradigma laikytina ispaniškoji idealistinė stilistika, chronologiškai sutampanti su ankstyvuoju jos kūrybos laikotarpiu, kada ji parašė monografijas „Vienatvė ir šiuolaikinė ispanų poezija“ (1962), „Poetas ir poezija. Nuo romantizmo prie socialinės poezijos“ (1966), „Baroja – stilius“ (1972) ir straipsnių rinkinį „Pilnatvės užduotis. Jorges Guilléno poezija“ (1971).

2. Stilistinėje kritikoje Ciplijauskaitė siekė perprasti, transformuoti klasikines stilistikos koncepcijas, gilintis į percepcinius teksto organizavimo principus, aiškintis, kaip teksto struktūroje atsispindi juslinė, psichologinė, intelektualinė, dvasinė kūrėjo patirtis, kiek sociokultūriniai veiksniai lemia kūrinio formą ir turinį, kiek stilius kildintinas iš kalbančiojo egzistencinių patirčių. Ciplijauskaitė neužsisklendė klasikinės ispaniškosios stilistikos metodologijos rėmuose ir siekė naujo, autentiško žvilgsnio, oponavo ispanistikos klasikams ir pasiūlė naujus, tyrimais paremtus žymių ispanų autorių (Pío Barojos ir kt.) vertinimus. Šių tyrimų reikšmę iki šiol liudija

⁹⁰ David M. Kaplan, „Ricoeur's Critical Theory“, New York: State university of New York Press, 2003, p. 76

aukštas Ciplijauskaitės kritinių tekstų cituojamumo indeksas ir jų įtraukimas į svarbiausias ispanistikos literatūros kritikos antologijas.

3. Iš stilistinės kritikos darbų išaugančioje fenomenologinėje Ciplijauskaitės kritikoje išsikristalizuoja jos principų ir analizės instrumentų derinys: stilistinės technikos ir tematikos nagrinėjimas, vidinės ir išorinės viena kitą motyvuojančios kūrinio struktūros aiškinimasis, autorinės patirties ir kūrinio genezės situacijos rekonstrukcija, fenomenologinė percepcija, redukcija, intencionalumas, *eidos*, intersubjektyvumas bei filosofinė bendrąjį kūrybinį procesą aiškinanti pasaulėvoka. Ciplijauskaitės fenomenologinės žiūros darbuose daug dėmesio skiriama intuicijai, autoriaus intencijoms, skaitytojo patirčiai – kūrinys traktuojamas kaip nedalomas poetinės ir gyvenimo patirties vienis.

4. Feministiniame etape kritikė sukūrė ir sėkmingai išbandė hibridines koncepcijas – moteriškojo rašymo stiliaus, moterų kūrybos vidinės ir išorinės struktūros, moterų kalbos, moteriškos percepcijos savitumo, lateralinės tapatybės, egzistencinio universalumo, intersubjektyvumo, tikrovės tipų, gyvenamo kūno bei jo modalumų sampratas. Šios koncepcijos vėlesniuose Ciplijauskaitės bei kitų autorių tekstuose buvo produktyviai naudojamos ir laikomos vienomis pagrindinių šių dienų feministinės fenomenologijos atramų. Derindama kelias teorines paradigmas – idealistinę stilistiką, fenomenologiją ir feminizmą – kritikė niekada tiesiogiai neapibrėžė savo teorinių nuostatų visumos.

5. Apibendrintai Ciplijauskaitės kritiką galima pavadinti stilistine, fenomenologine ir feministine, o šių paradigimų tarpusavio santykis labai kūrybingas. Visas jas vienija bendrieji patirties įtekstinimo ir jo literatūrinių transformacijų klausimai. Idealistinė stilistika veikia kaip visos Ciplijauskaitės kritinės pasaulėžiūros pagrindas, ant kurio klojami kiti paradigminiai sluoksniai. Fenomenologinis rakursas Ciplijauskaitės kritikoje ryškesnis ir labiau išplėtotas, o feminizmas yra autorės problemiščiau priimtas impulsas, paskatinęs tirti moterų tekstus. Nors vadovaujamasi tiek ginokritikos, tiek prancūziškojo, tiek amerikiečių feminizmo principais, labiausiai priartėjama

prie fenomenologinio feminizmo nuostatų, savo ruožtu vedančių prie pliuralaus kritinio mąstymo.

1.10 Darbo struktūra

Darbą sudaro įvadas, teorinė dalis, analitinė dalis, išvados, literatūros sąrašas, apimantis Ciplijauskaitės kritikos bibliografiją, priedai (grafikai ir lentelės). Įvade pristatomas tyrimo objektas, problema, teorinis nagrinėjimo rakursas, medžiaga, tikslai, uždaviniai, pateikiama literatūros apžvalga, ginamieji teiginiai, publikacijų ir pranešimų disertacijos tema sąrašas. Disertacijos pirmoje dalyje aptariamos teorinės nuostatos ir jų taikymas tyrimui. Trys analitinės dalys suskirstytos remiantis Ciplijauskaitės kritikos metodologine raida. Darbo struktūra atskleidžia tris didžiąsias jos kritikoje veikiančias literatūrologijos paradigmas: idealistinės stilistikos, literatūros fenomenologijos ir feminizmo. Ryšiai tarp skirtingų darbo dalių motyvuojami Ciplijauskaitės kritikoje ryškėjančiomis tendencijomis: pradžioje dominavusi idealistinė stilistika palaipsniui įgauna daugiau literatūros fenomenologijos niuansų, o vėlyviausiuose darbuose skleidžiasi feministinės tendencijos. Analitinėje dalyje tikslingai vengiama griežto paradigminio kritikos ribojimo: idealistinės stilistikos ir literatūros fenomenologijos įdirbis iš Ciplijauskaitės kritikos neišnyksta feministiniuose tyrimuose, todėl svarbiausias šio darbo struktūros aspektas yra paradigminio pliuralumo atskleidimas. Kiekviena analitinė dalis yra organizuojama tokiu principu: pradžioje išskiriamos ir pristatomos pagrindinės Ciplijauskaitės kritikoje ir to laikotarpio literatūrologinėje mąstysenoje bei tam tikroje literatūros kritikos tradicijoje funkcionuojančios sąvokos, po to pereinama prie kritikės tekstų analizės. Struktūrą formavo ne paradigminis aprioriškumas, bet Ciplijauskaitės tekstų specifika, nurodžiusi į tris didžiąsias literatūrologijos kryptis ir jų darnos vieno kritiko tekstuose galimybę. Išvadose išryškinami pagrindiniai tyrimo rezultatai. Darbas baigiamas Ciplijauskaitės kritikos darbų bibliografija bei literatūros sąrašu. Prieduose pateikiami jos darbų teminio, kalbinio, žanrinio skirstymo duomenys.

1.11 Darbo teiginių patvirtinimas

Mokslo straipsniai disertacijos tema

1. „Ankstyvoji Birutės Ciplijauskaitės literatūros kritika“, in: *Colloquia*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas. ISSN 1822-3737. [Nr.] 31 (2014), p. 76–95.

2. „Sąsajos tarp idealistinės stilistikos ir literatūros fenomenologijos B. Ciplijauskaitės literatūros kritikoje“, in: *Oikos*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuvių išėivijos institutas, 2014, Nr. 2 (18), p. 101–119.

Mokslinės konferencijos disertacijos tema

Tarptautinės:

1. „B. Ciplijauskaitė: literary criticism paradigms“, I tarptautinė mokslinė konferencija „Bridges in the Baltics“, Tartu universitetas (Estija); 2013 m. rugsėjo 27–28 d.

2. „Investigating Literary Criticism: a general overview“, II tarptautinė mokslinė konferencija „Bridges in the Baltics“, Latvijos universitetas (Latvija), 2014 m. spalio 3–4 d.

3. „B. Ciplijauskaitės literatūrologijos paradigmos: tarp idealistinės stilistikos ir nuosaikiojo feminizmo“, Vilniaus Universitetas Kauno Humanitarinis fakultetas, tarptautinė mokslinė konferencija „Žmogus kalbos erdvėje“, 2014 m. gegužės 15-16 d.

Nacionalinės:

1. „Feministinis B. Ciplijauskaitės kritikos diskursas“, LLTI, VU doktorantų konferencija „Agora“, 2012 m. gegužės 18 d.

2. „Ankstyvoji B. Ciplijauskaitės literatūros kritika: poezijos esmės ir tikslo paieškos“, LLTI, VU doktorantų konferencija, „Agora: teorinės perspektyvos“, 2013 m. gegužės 17 d.
3. „B. Ciplijauskaitės kritinis diskursas“, Lietuvos mokslo taryba, nacionalinė konferencija „Doktorantų stažuotės užsienio mokslo centruose 2012–2013“, 2013 m. spalio 11 d.
4. Vieša paskaita „B. Ciplijauskaitės intelektualinė biografija ir literatūros kritika“, VDU, UKI renginių cikle, skirtame B. Ciplijauskaitės garbei 2014 m. lapkričio 19 d.
5. „B. Ciplijauskaitės fenomenas“, Nacionalinė M. Mažvydo biblioteka, nacionalinis tarpdisciplininis seminaras „Lietuvių diasporos tyrimai: šaltinių įvairovė ir taikymas“, 2014 m. gegužės 9 d.
6. „B. Ciplijauskaitės literatūrologijos paradigmos“, Nacionalinė M. Mažvydo biblioteka, nacionalinis tarpdisciplininis seminaras „Lietuvių diasporos tyrimai“, 2015 m. gegužės 7 d.
7. „Lietuvių išeivijos tyrinėjimų perspektyvos“, Nacionalinė M. Mažvydo biblioteka, Lietuvos Edukologijos universitetas, Nacionalinis tarpdisciplininis seminaras „Lietuvių diasporos tyrimai“, 2016 m. balandžio 28 d.

1.12 Praktinis taikymas

Praktinis šio tyrimo pritaikymas galėtų būti lietuvių išeivijos literatūros kritikos istorijos lauko praplėtimas ir papildymas. Tiriamieji procesai ir tekstai iki šiol buvo nežinomi Lietuvos literatūrologijoje, todėl gali prisidėti prie naujos išeivijoje kurtos literatūros kritikos istorijos sampratos formavimosi.

2. Metodologinės tyrimo premisos

Idėjų istorija, filosofijos istorija, mentalitetų istorija ir intelektualinė istorija yra labai artimos ir dažnai persidengiančios sritys⁹¹. Anot idėjų istoriko J. W. Burrow, idėjų istorija koncentruojasi į tai, kas buvo galvojama tam tikru laikotarpiu, kas buvo laikoma svarbiu dalyku⁹². Europoje idėjų istorija skirtingose kultūrose vadinama panašiai: *Ideen- or Begrisgeschichte*, *l’histoire des idées*; *la storia delle idee*, *historia de las ideas*⁹³, ect. Modernioji intelektualinė idėjų istorija apima tris sritis:

- a) istoriją (kuo idėjų istorija buvo);
- b) literatūrą (kaip idėjų istorija parašyta);
- c) filosofiją (kuo idėjų istorija turėtų būti)⁹⁴.

Idėjų istorija⁹⁵ vystėsi keliais etapais. Clifford Geertzas, Thomas Kuhnas, Quentin Skinneris pateikė naujų intelektualinės istorijos sampratų,

⁹¹ Allan Megill, Xupeng Zhang, „Questions on the history of ideas and its neighbours“, in: *Rethinking History*, Routledge, Taylor & Francis, 2013, Vol. 17, No. 3, p. 335. Prieiga internetu <<http://dx.doi.org/10.1080/13642529.2013.774720>>, žiūrėta 2015 06 01.

⁹² Cesare Cuttica, „Eavesdropper on the Past: John W. Burrow (1935–2009), Intellectual History and Its Future“, in: *History of European Ideas*, Routledge, (2014), 40:7, p. 913-914.

⁹³ Idėjų istorija ispanakalbėse kultūrose didžiausio dėmesio sulaukė ir tebesulaukia Pietų Amerikos akademiniuose tyrimų centruose Čilėje, Argentinoje (pvz. Lotynų Amerikos idėjų istorijos žurnalas „Istorinis protas“ nuo 2007 m. leidžiamas ispanų, vokiečių, prancūzų, rusų, anglų kalbomis. „Europos idėjų istorijos“ žurnalas taip pat „kilęs“ iš ispanakalbės aplinkos, pradėtas leisti Malagos universitete, Ispanijoje).

⁹⁴ Donald R. Kelley, „What is Happening in the History of Ideas?“, in: *Journal of the History of Ideas*, 51, (1990), Rutgers: State University of New Jersey, p. 3-25. Cituojama iš *Intellectual News* (Autumn, 1996), Foundation for Intellectual History, p. 37.

⁹⁵ Šiame darbe sąmoningai neaptariama idėjų istorijos raida bei garsioji A. O. Lovejoy, L. Spitzerio ir vėlyviausiųjų jo kritikų (pvz. Q. Skinnerio) polemika. L. Spitzeris 1944 m. išsakė pagrindinį priekaištą A. O. Lovejoy idėjų istorijos sampratai: neva idėjų istorija ištraukia idėjas iš jų kultūrinio, dvasinio ir emocinio konteksto, tokiu būdu nesuvokiant kultūros visumos, nes laiko tėkmėje išnyksta idėjų tapatybė, tėra tik vietinės idėjos. Ypač ši L. Spitzerio mintis atrodo įdomi ir paradoksali nes jis, laikomas idealistinės stilistikos kūrėju, kuri tvirtino idėjų istorijai artimas nuostatas apie „universaliasias“ vertes literatūros kūriniuose. Anot D. Wickbergo, A. O. Lovejoy, žvelgiant iš šiandienos perspektyvos, domino reikšmės pliuralumas ir kultūrinis holizmas.

besiformavusių 1965–1985 metais, ypač JAV akademinėse aplinkose; idėjos suprantamos kaip įrankiai ar instrumentai⁹⁶. JAV dėjų istorija plėtojosi nuosekliau⁹⁷, tuo tarpu Europoje tyrimų kryptys turi savą specifiką: prancūzakalbiame kontekste idėjų istorijai plačiausia prasme atstovautų literatūrologais laikomi G. Bachelardas, J. Starobinskis, G. Poulet, vokiškame – filosofijai artimesni tyrėjai F. Meinecke, E. Rothacker, J. Ritter, Didžiojoje Britanijoje – politinės minties tyrinėtojai I. Berlinas, Q. Skinner, J. Dunn⁹⁸. Literatūros ir kritikos istorija (žr. aukščiau) suvokiama kaip idėjų istorijos dalis. Anot H. R. Jausso, „Idėjų istorija (Geistesgeschichte) paslapčia kovojo už filosofijos istorijos atsinaujinimą literatūros veidrodyje“⁹⁹. Svarbu pabrėžti, kad idėjų istorija, būdama amethodologiška disciplina, nekuria filosofijos ar literatūros kritikos, bet pateikia istorinę interpretaciją, kurioje filosofija ir literatūra figūruoja kaip žmogaus kūriniai, nurodantys istorinio suvokimo sąlygas¹⁰⁰.

Pagal idėjų istorijos klasiką A. O. Lovejoy į idėjų istoriją patenka ir literatūros istorija, lyginamoji literatūra, sociologija, filosofijos istorija ir daugelis kitų disciplinų¹⁰¹. Idėjų istorija dažniausiai telkiasi į individualius, pavienius autorius, tam tikrus tekstus, idėjas, doktrinas, teorijas, sistemas ir įvairių rūšių „izmus“, į tradicinius periodizacijos klausimus¹⁰², taip pat apima ir kalbos, terminų, koncepcijų studijas. Anot istoriko Kelley, „kalba tapo centriniu idėjų istorijos objektu <...> tam tikrų terminų istorija, taip pat

⁹⁶ Daniel Wickberg (2014). „In the Environment of Ideas: Arthur Lovejoy and the History of Ideas as a Form of Cultural History“, in: *Modern Intellectual History*, 11, pp 439-464, p. 442.

⁹⁷ Idėjų istorijos pradininkas Arthur O. Lovejoy (1873-1962) John Hopkins universitete JAV subūrė Idėjų istorijos ratelį, kuriame rinkosi ir diskutavo įvairių disciplinų atstovai.

⁹⁸ Richard Macksey, „The History of Ideas at 80“, in: *MLN*, Vol. 117, No. 5, *Comparative Literature Issue* (Dec., 2002), The Johns Hopkins University Press, p. 1091-1092.

⁹⁹ Hans Robert Jauss, „Toward an Aesthetic of Reception“, tr. T. Bahti, Minneapolis, 1982, p. 6; percituojama iš Donald R. Kelley, „Eclecticism and the History of Ideas“, in: *Journal of the History of Ideas*, Vol. 62, No. 4 (Oct., 2001), University of Pennsylvania Press, p. 591.

¹⁰⁰ Donald R. Kelley, „What is Happening in the History of Ideas?“, in: *Journal of the History of Ideas*, 51, (1990), Rutgers: State University of New Jersey, p. 3-25. Cituojama iš *Intellectual News* (Autumn, 1996), Foundation for Intellectual History, p. 45-46.

¹⁰¹ *Ibid.*, p. 41.

¹⁰² *Ibid.*, p. 42.

filologijos istorijos bei lingvistinės prieigos prie filosofinių ir politinių darbų¹⁰³, literatūros kritikos istorija pagyvino ir transformavo intelektualinės istorijos prieigas, praktikuotas paties Lovejoy ir R. Welleko, kreipė skaityti literatūrinius tekstus kaip kultūros formų kodus¹⁰⁴.

Lovejoy suformuluota prasme idėjų istorija yra tarpdisciplininė prieiga, padedanti identifikuoti ir rasti tam tikrus idėjinius „vienetus“ (angl. *unit-ideas*). Jie aptinkami taip, kaip pasireiškia plačiame kultūros veikimo lauke: nuo filosofinių sistemų ir literatūros iki įvairių menų ir socialinių mokslų¹⁰⁵. Idėjų istorija sieja istoriją su filosofijos aspektais, kur filosofija suprantama kaip mūsų koncepcijų gramatikos studijavimas¹⁰⁶. Neįmanoma nuspėti, kaip idėja, gimusi viename kontekste, vėliau plėtosis ir keisis kituose kontekstuose. „Kai žmonės veikia, tai jie daro priklausomai nuo savo sąmoningų, ikisąmoningų ir nesąmoningų įsitikinimų, taigi istorinis veiksmų tyrimas visada įtraukia idėjų istoriją“¹⁰⁷. Idėjų istorikai studijuoja tekstus, kad atkurtų hermeneutines reikšmes – įsitikinimus (ang. *beliefs*)¹⁰⁸. Įsitikinimai jungiasi vieni su kitais į savotiškus tinklus, mes galime aiškinti kokį nors įsitikinimą aprašydami tinklą, kuriam jis priklauso¹⁰⁹. Tokia strategija naudojama ir Ciplijauskaitės tekstams tirti: kritikės nuostatos arba įsitikinimai siejamos su bendraisiais literatūrologiniais tinklais, paradigmomis, atskleidžiamos ne tik įtakos, bet ir sąmoningai pasirinkti pokyčiai; siekiama ne tik užčiuopti paradigmines reprezentacijas, bet ir stebėti jų kaitą.

Idėjų istorija – kultūros istorijos forma, kai pačios idėjos yra kultūros ar keleto kultūrų esmė, atskleidžianti idėjų modifikavimo netiesioginiais motyvais, tektais ir kontekstais kelius. Iš šios perspektyvos idėjos gali būti

¹⁰³ *Ibid.*, p. 43.

¹⁰⁴ *Ibid.*, p. 44.

¹⁰⁵ Richard Macksey, „The History of Ideas at 80“, in: *Modern Language Notes*, Vol. 117, No. 5, Comparative Literature Issue (Dec., 2002), John Hopkins University, p. 1084.

¹⁰⁶ Mark Bevir, „Mind and Method in the History of Ideas“, in: *History and Theory*, Vol. 36, No. 2 (May, 1997), p. 167.

¹⁰⁷ Mark Bevir, „The Logic of the History of Ideas“, in: *Rethinking History*, Taylor & Francis, University of California: Berkeley, 2000, p. 3.

¹⁰⁸ *Ibid.*, p. 8.

¹⁰⁹ *Ibid.*, p. 9.

suprantamos kaip vientisumas, formuojantis ir apibrėžiantis suvokimo, žinojimo, būties būdus žmonių bendruomenėse¹¹⁰. Kadangi A. O. Lovejoy priėjo išvadą, kad nekintančios, stabilios idėjų ir formų sistemos nesuderinamos su dabartimi, todėl ir šiame darbe nesiekiama ieškoti pastovių idėjinių vienetų (Lovejoy terminas), orientuojamasi į jų istoriškai ir kultūriškai patirtas transformacijas ir modifikacijas.

Šis tarpdisciplininis tyrimų laukas siūlo izoliuoti tam tikras išliekančias idėjas žmogaus minties istorijoje ir tirti jų sąveikas, sąsaukas, kombinacijas. Kokios idėjos veikė kūrėją kūrybos momentu, kokia aplinka, ką skaitė, kas darė įtaką, kokios buvo normos, ką jis naujo padarė savo kūryba, etc¹¹¹. Visa tai svarbu ir brėžiant šio tyrimo metodologinius rėmus: tekstai šiame lyginami su kitais literatūrologų ir filosofų tekstais, ieškant sąveikų ir galimų transformacijų, atsižvelgiama ir į Ciplijauskaitės intelektualinius kontekstus, akademinis ryšius, skaitinius¹¹², jos darbai lyginami su bendrosiomis to laiko literatūrologinėmis tendencijomis.

Q. Skinnerio nuostatos, jog „stebėtojas negali neutraliai stebėti ko nors, jis turi savo mentalinę sandarą, lemiančią tam tikrų aspektų pastebėjimą, o kitų – praleidimą. Mūsų turimi savivokos ir patirties modeliai veikia kaip modeliuojantys mūsų suvokimą determinantai. Paradigminės pirmenybės veikimas yra iš esmės nekontroliuojamas“¹¹³, leidžia sąmoningai suvokti, kad Ciplijauskaitės kritiniai judesiai nėra „neutralūs“: jie atspindi kritikės mentalinę sandarą, nulemtą savivokos ir patirčių, leidžiančią vienus aspektus iškelti ir akcentuoti, kitus slopinti. Ciplijauskaitės akademinės, intelektualinės, iš dalies ir asmeninės patirties modeliai šiame darbe laikomi veikiančiais jos suvokimą¹¹⁴. Atramine laikoma ir Skinnerio mintis, jog autoriai dažniausiai

¹¹⁰ Daniel Wickberg (2014). „In the Environment of Ideas: Arthur Lovejoy and the History of Ideas as a Form of Cultural History“, in: *Modern Intellectual History*, 11, p. 444-445.

¹¹¹ Margaret M. Starkey „History of ideas and literary studies“, in: *Modern Language Quarterly* September 1952 13(3), p. 267.

¹¹² Ne tik peržvelgiant jos cituojamus autorius, bet ir tiriant jos biblioteką, padovanotą VDU Lietuvių Išeivijos institutui.

¹¹³ Quentin Skinner, „Meaning and Understanding in the History of Ideas“, in: *History and Theory*, Vol. 8, No. 1 (1969), Middletown: Wesleyan University, p. 6-7.

¹¹⁴ Svarbu būtų tyrinėti lietuvių išeivijoje veikusių savivokos modelių visumą bei išeivijos nulemtą

nenori sistemiškai suformuoti požiūrio, idėjos, pateikti apibendrintos savo interpretacijos¹¹⁵, jo nuostata, jog bet koks idėjų istorijos tyrimas nemotyvuojamas paties autoriaus pateikiamu suvokimu apie tam tikras teorijas, metodologijas, koncepcijas ir pan¹¹⁶, pati Ciplijauskaitė nė viename savo tekstu nenurodo siekianti suformuoti naują žiūrą literatūrologijoje, niekur neapibrėžia savo teorinių nuostatų visumos, dažniausiai iš viso vengia apie jas kalbėti.

Skinneris įspėja apie pavojų susitelkti vien tik į tekstinę (idėjinę) istorinio teksto analizę, nes tuomet iškyla rimta grėsmė neatreipti dėmesio į visuomenę, kurioje tirama idėja formavosi, ir idėjos funkcionavimo specifiškumą, t. y. neigti, jog idėjos cirkuliuoja gyvybingoje visuomenėje, kultūroje ir yra iš dalies nulemtos sociokultūrinių situacijų¹¹⁷. Darbe sąmoningai vengiama Skinnerio kritikuotų „universaliųjų idėjų, išliekančių per amžius“ sampratos, tada tekstai atsiskleidžia kaip išskirtinai įvairūs. Pagrindinis darbo klausimas – ką kritikė, kurianti tam tikrame sociokultūriniame kontekste, norėjo pasakyti savo tekstu to meto auditorijai tokia raiška, kuri pasiekė mūsų dienas¹¹⁸. Tiriant Ciplijauskaitės tekstus nemažai dėmesio skiriama jos kritikos idėjų, kaip kultūriškai bendrų reiškinių, parodžiusių to meto bendrąsias literatūrologines tendencijas, interpretacijai, tuo pačiu akcentuojant ir kritikės autentiškumą.

Šiame darbe ypač aktuali A. O. Lovejoy mintis (vėliau ją išplėtojo C. Geertzo), jog specifiškumo negalima suvokti ir identifikuoti be plataus palyginamojo konteksto, kuris įgalina transformacijų tyrimą. Reikšmės priklauso nuo lokalaus konteksto, to, ką Geertzas vėliau pavadino „vietinėmis žiniomis“ (angl. *local knowledge*)¹¹⁹, todėl nuodugniai atsižvelgiama į Ciplijauskaitės kritikos tekstų pasirodymo aplinkybes: kur, kada, kokiais tiražais, kalbomis jie buvo publikuojami, bandant suvokti lemiamą lokalaus patirčių įtaką išeivijos kultūros tendencijoms.

¹¹⁵ Quentin Skinner, „Meaning and Understanding in the History of Ideas“, in: *History and Theory*, Vol. 8, No. 1 (1969), Middletown: Wesleyan University, p. 15.

¹¹⁶ *Ibid.*, p. 31.

¹¹⁷ *Ibid.*, p. 40.

¹¹⁸ *Ibid.*, p. 49.

¹¹⁹ Daniel Wickberg (2014). „In the Environment of Ideas: Arthur Lovejoy and the History of Ideas as a Form of Cultural History“, in: *Modern Intellectual History*, 11, p. 449.

konteksto svarbą.

Lovejoy idėjų istorijos tyrimo strategija leidžia ne vien tik ekstrahuoti „grynąsias“ Ciplijauskaitės kritikos idėjas, bet ir susistelkti į jų pokyčius. Lovejoy teigia, kad reikšmė yra suformuojama dabartinio diskurso ryšių, bet taip pat ir likutinių, ankstesnių minties modelių, o idėjos turi nepriklausomą vertę, nepaisant jas naudojusio autoriaus intencijų ir motyvų¹²⁰. Kitaip tariant, nors pačiai Ciplijauskaitei interpretacija yra svarbiau už teoretizavimą, tačiau interpretuodama ji naudojasi įvairiomis literatūros teorijų idėjomis, sampratomis, koncepcijomis.

Idėjų istorija pasižymi vienodos metodologijos stoka, vengia bet kokios mąstymo unifikacijos, tačiau vis dėlto yra išskiriami aspektai, į kuriuos reikėtų atsižvelgti tiriant tekstus iš idėjų istorijos perspektyvos: 1) autorinių intencijų ir tekstų ryšys; 2) autoriaus gyvenimo ir tekstų ryšys; 3) visuomenės ryšiai su teksta; 4) kultūros ir tekstų ryšys; 5) kitų rašytojo tekstų ir tiriamo teksto santykis; 6) ryšys tarp diskurso modų (angl. *modes of discourse*) ir teksto¹²¹.

Kiekvienas šių aspektų yra produktyvus ir problemiškas, tačiau darbe plačiau remiamasi 2, 3, 4 ir 5 aspektais.

Idėjų istorija, šiandien sinonimiškai dažniau vadinama intelektualine, yra hibridiška tiek metodo, tiek tiriamų objektų atžvilgiu. Idėjų istorikas tiria ilgalaikes koncepcijas, susitelkia į kokią nors vieną konkrečią idėją ir jos transformacijų raidą¹²². Kaip teigia Peter E. Gordon, kultūros istorikas skiria daugiau dėmesio idėjų cirkuliacijai, o idėjų istorikas – į pačias idėjas jų atsiradimo kontekste¹²³. Dažnai šios sritys susikerta¹²⁴. Šiame darbe linkstama tirti abi sritis – identifikuoti, aprašyti, analizuoti Ciplijauskaitės literatūrologijos idėjas ir (tam skiriant menkesnį dėmesį) aptarti jų cirkuliavimą tam tikroje kultūroje; pastarasis aspektas suprantamas kaip literatūros kritikos

¹²⁰ *Ibid.*, p. 451.

¹²¹ Dominick Lacapra, „Rethinking Intellectual History and Reading Texts“, in: *History and Theory*, Vol. 19, No. 3 (Oct., 1980), Wiley for Wesleyan University, pp. 245-276.

¹²² Peter E. Gordon, „What is Intellectual History?“, in: *The Harvard Colloquium for Intellectual History*, p. 1-2, internetinė prieiga <<http://projects.iq.harvard.edu/harvardcolloquium/pages/what-intellectual-history>>, žiūrėta 2015 06 20.

¹²³ *Ibid.*, p. 1-2.

¹²⁴ *Ibid.*, p. 1-2.

receptija lietuvių ir ispanų kultūrose. Kultūros istorijai artimesnė ir nuostata, jog idėja yra kultūrinio įsitikinimo išraiška, atspindinti giluminę kultūros kognityvinę schemą¹²⁵, nesivysto kaip abstrakcija izoliuotai, todėl tirtina ją sukūrusiuose istoriniuose ir kultūriniuose kontekstuose bei vėlesnėse situacijose¹²⁶. Idėjų istorijos naudojama metodologijai svarbūs du aspektai:

a) teksto, kaip istorinio produkto, ypatinga prigimtis. Tekstas laikomas specifinio ekstratekstinio konteksto, t. y. jį veikusių, kūrusių istorinių aplinkybių, rezultatu;

b) teksto adekvatumas tam tikrai istorinei problemai bei būdas, kuriuo tas tekstas yra interpretuojamas jos kontekste ¹²⁷.

Pagrindinės šiame darbe naudojamos tyrimo priemonės, perimamos iš idėjų ar intelektualinės istorijos koncepcijų, yra šios:

a) tyrimo medžiaga išdėstyta, susitelkiant į vieną literatūros kritikos asmenybę (Ciplijauskaitę), siekiama kritikos visumos rekonstrukcijos, biografijos klausimą išlaikant svarbia, tekstų kūrimosi procesų specifiškumą lėmusia aplinkybe;

b) pateikiamas Ciplijauskaitės kritikos tekstų pasirodymo lietuviškas ir ispaniškas sociokultūrinis kontekstas;

c) išskiriamos Ciplijauskaitės kritikos tekstuose veikiančios literatūros kritikos paradigmos;

d) tiriama, kaip jos funkcionuoja ir kinta Ciplijauskaitės tekstuose;

e) idėjų visuma laikoma Ciplijauskaitės kritinė pasaulėžiūra;

f) konstruojamas Ciplijauskaitės literatūrologinių idėjų raidos modelis, jo transformavimosi būdai ir kryptys.

Kadangi pasirinkti objektai yra literatūrologinės idėjos, reprezentuojamos sąvokomis bei bendrosiomis Ciplijauskaitės kritinėmis nuostatomis, siekiama tirti ne tik imanentinį jų turinį, t. y. vidines sąvokų struktūras ir turinius, bet ir istorinę jų raidą, taip priartėjant prie kultūros istorijos siūlomos perspektyvos.

¹²⁵ *Ibid.*, p. 1-2.

¹²⁶ Cecilia Carnino, „Luxury and Consumption in Eighteenth-Century Italy: Intellectual History, Methodological Ideas and Interdisciplinary Research Practice“, in: *History of European Ideas*, (2014), 40:4, Taylor & Francis, p. 497.

¹²⁷ *Ibid.*, p. 497.

Kaip teigia G. Kabelka, idėjų istorija stokoja gebėjimo apibendrinti ir susieti elementus į rišlią visumą, nes tai yra labiau interpretacinis nei istorinis metodas¹²⁸, todėl ir Ciplijauskaitės literatūrologijos paradigmų visuma gali pasirodyti nerišli, nebaigtinė.

Šiuolaikinėje idėjų istorijoje, nurodo Kabelka, esama mažiausiai keturių skirtingų tyrimo strategijų:

1) nuo konteksto visiškai izoliuoto objekto aiškinimas, imanentinė analizė, siekianti atskleisti nagrinėjamos teorijos vidinę logiką, įvairias prasmes, subjektyvius jų supratimo ar sukūrimo niuansus ir pan.;

2) horizontalioje istorinėje plokštumoje (synchroniniame segmente) išdėstytų objektų, traktuojamų kaip savarankiškų aiškinimo elementų, o ne kaip visumos sudedamųjų dalių, analizė;

3) diachroniškai išdėstytų individualizuotų objektų aiškinimas, susiejant juos tam tikrais ryšiais pagal tų objektų vidinę specifiką;

4) dviejų ar daugiau objektų, priklausančių skirtingoms, viena nuo kitos nepriklausomoms teorinėms tradicijoms, tarpusavio ryšių nustatymas, ieškant juose bendrų savybių¹²⁹.

Šio tyrimo metu nuosekliausiai remiamasi trečiaja ir ketvirtąja strategijomis: Ciplijauskaitės tekstai suvokiami kaip individualizuoti objektai ir siekiama juos perskaityti diachroniškai, t. y. kaip raidos procesuose dalyvavusius tekstus. Tekstai siejami per sąvokų tęstinumo ir transformacijų ašis. Taip pat Ciplijauskaitės tekstai lyginami su kitomis teorinėmis literatūrologijos tradicijomis (ispanų, vokiečių, JAV), nustatant tarpusavio ryšius ir bendrąsias savybes. Tyrimu siekiama atskleisti, kaip Ciplijauskaitės kritikos tekstuose funkcionuoja iš skirtingų teorinių sistemų kildinamos sąvokos, veikiamos skirtingų istorinių, kultūrinių kontekstų.

Anot H. G. Gadamerio, hermeneutiniu požiūriu sąvokų kūrimas nuolatos priklauso nuo kalbos, kuria jau kalbėjome¹³⁰. Panašiai teigia ir Siep Stuurman

¹²⁸ Gintaras Kabelka, „Filosofijos idėjų istorija Lietuvoje“, in: *Filosofija. Sociologija*, 2012. T. 23. Nr. 1, Lietuvos Mokslų akademija, p. 28.

¹²⁹ *Ibid.*, p. 28.

¹³⁰ Hans-Georg Gadamer, „Sąvokų istorija kaip filosofija“, in: *Istorija. Menas. Kalba*, Vilnius: Baltos lankos/ ALK, 1999, sudarė ir vertė A. Sverdiolas, p. 111.

bei M. Bevir, teigdami, kad mūsų patirtys visada yra medijuojamos mūsų sąvokų¹³¹. Remiantis šiomis nuostatomis, reikia atsižvelgti ir į Ciplijauskaitės vartojamų sąvokų bei kritinės kalbos, kaip kritinės pasaulėžiūros išraiškos, santykį. Šiame tyrime kritinės kalbos specifiškumas, kritinio stiliaus autentiškumas tiriamas gana fragmentiškai, suvokiant, kad išsamiai sąvokų ir vartojamos kalbos analizei būtų reikalinga didesnė darbo apimtis. Stilistinė kritinio teksto analizė leidžia įsižiūrėti į kultūrinės reikšmės formavusias situacijas ir įtakas, nes stilistika gilinasi į ekstraverbalines žodžių, sakinių, tekstų reikšmes¹³².

Tiriant kritikės indėlį į bendrąją literatūros kritikos lauką, atsižvelgiama ir į autentišką lietuvių išeivijos istorinį momentą bei individo laikyseną, lėmusią sėkmingą savirealizaciją „svetimame“ pasaulyje, kaip mokslininkės ispanistės įsitvirtinimą. Ispanistiniai tyrimai neatitolino jos ir nuo gimtos kalbos bei kultūros, tai rodo lietuviškai publikuotų straipsnių rinktinė „Literatūros eskizai“ (1992).

¹³¹ Siep Stuurman, „On Intellectual Innovation and the Methodology of the History of Ideas“, in: *Rethinking History: The Journal of Theory and Practice*, (2000), 4:3, Taylor & Francis, p. 311.

¹³² Ortega y Gasset, „XI. El decir de la gente: la lengua. Hacia la nueva lingüística“, in: *El hombre y la gente, Volumen VII de la Obras Completas*, Alianza/ Revista de Occidente: Madrid, 1983, p. 246.

3. B. Ciplijauskaitės intelektualinė biografija. Kritikės kelio paieškos

Šiame skyriuje glaustai pristatoma Ciplijauskaitės intelektualinė, asmeninė, studijų, darbo aplinka, galimai ją formavusios asmeninės patirtys – tai iki šio tyrimo niekur nebuvo sistemingai aprašyta ir pateikta. Informacija darbe turėtų funkcionuoti kaip kontekstinė, bet esminė. Intelektualinė biografija pateikiama iš bendrojo kultūrinio aprašymo, idėjų istorijos, komparatyvistinės perspektyvos.

Birutė Ciplijauskaitė – lietuvių kilmės literatūrologė, ispanistė, vertėja, šiuo metu gyvena JAV. Gimė 1929 m. Kaune gydytojo Juozo Ciplijausko ir pedagogės Elenos Stelmokaitės-Ciplijauskienės šeimoje. Anot pačios Ciplijauskaitės, tėvas „ugdė tikėjimą tikromis vertybėmis. Todėl sugebėjome nepalūžti, kovodamos už būvį svetur“¹³³. 1944 m. po tėvo mirties, artėjant frontui, Ciplijauskaitė su trimis dukterimis pasitraukė į Vakarų Vokietijoje, kaip prisimena klasės draugė V. Kuzmaitė-Kivilšienė, apsistojo Sudetų krašte, pabėgėlių stovykloje. Ciplijauskaitė su seserimi dirbo ginklų fabrike, karui pasibaigus persikraustė į Tiubingoną, mokėsi lietuvių įkurtoje mokykloje, kur jos vienas mokytojų buvo A. Nyka-Niliūnas, apie ją, kaip ypač gabią moksleivę, užsiminęs ir savo dienoraščiuose. 1947 m. Ciplijauskaitė baigė lietuvių gimnaziją Vokietijoje ir pradėjo studijuoti prancūzų kalbą bei literatūrą Tiubingeno aukštojoje vertėjų mokykloje, Mainzo universiteto padalinyje. Universitetams buvo nurodytos kvotos, kiek pabėgėlių reikia priimti į kiekvieną studijų programą. Į Ciplijauskaitės pasirinktą vertimo programą priėmė 40 pabėgėlių ir daugybę vokiečių. Anot jos pačios liudijimo, po pirmo semestro iš 40 pabėgėlių teliko 7, „vokiečiai po karo buvo nelengvi žmonės“, o studijos buvę be galo sunkios¹³⁴. Išvargintos nepriteklių ir žinodamos, kad Vokietijoje pasilikti neįmanoma, abi su seserimi Jūrate, besiruošdamos emigruoti, parašė pasižadėjimus dirbti tarnaitėmis. 1949 m.

¹³³ „Prieškario Klaipėdos rotariečiai – tuometinės visuomenės asmenybės“, in: *Vakarų ekspresas*, 2013-07-15

¹³⁴ „Oral History Interview: Birutė Ciplijauskaitė (0298)“, 3 of 4, researcher Laura Smail, University of Madison Wisconsin, prieiga internetu <<http://minds.wisconsin.edu/handle/1793/65499>>, žiūrėta 2015 04 01.

Ciplijauskaitė išvyko į Kanadą, Montrealį. Vienerius metus išdirbusi pagal pasižadėjimą, ji gavo sekretorės darbą kitoje vietoje ir po kiek laiko pradėjo vakarais studijuoti prancūzų filologiją Montrealio universitete, ten 1956 m. jai suteiktas magistro laipsnis. Pagrindinis motyvas, paskatinęs Ciplijauskaitę pervažiuoti iš Kanados į JAV, buvo ispanistikos studijos, kurių tuo metu Kanadoje nebuvo. Ji pateikė dokumentus stipendijai Bryn Mawr koledže JAV ir buvo atsirinkta iš kelių šimtų pretendentų. Kaip teigia pati Ciplijauskaitė, koledže ji aiškiai žinojusi, ką nori pasakyti savo disertacijoje, darbą parašė ne iš poreikio gauti mokslinį laipsnį, o dėl įkvėpimo, patirto pirmojo vizito į Ispaniją metu, kur išklausė keturias J. M. Blecua, garsaus ispanų poezijos tyrinėtojo, paskaitas apie šiuolaikinę ispanų poeziją vasaros kursuose Jaca miestelyje. 1960 m. Bryn Mawr koledže jai buvo suteiktas daktaro laipsnis. Koledžas paliko ryškų pėdsaką jos intelektualinėje veikloje. Ciplijauskaitė pasakoja, kad „Bryn Mawr buvo labai maža mokykla. Joje mūsų nemokė percituoti, referuoti dėstytojų minčių, o tik mąstyti savaip, autentiškai, savitai. Mokė paties mąstymo proceso“¹³⁵. Bryn Koledžo svarbą Ciplijauskaitės akademiniam gyvenimui patvirtina ir kita lietuvių išeivė literatūrologė Violeta Kelertienė, teigdama, kad Ciplijauskaitė labai vertina savo mokslus Bryn Mawr kolegijoje. Tai padėjo pamatus jos darbams ir metodui“¹³⁶. Jos disertacijos vadovais tapo du ispanų išeiviai intelektualai José Ferrater Mora ir Vicente Lloréns; jie padarė lemiamą įtaką Ciplijauskaitės kritinių nuostatų formavimuisi.

Ferrater Mora¹³⁷ (1912–1991) – ispanų filosofas, literatūrologas, kino režisierius, rašytojas. Po Ispanijos Pilietinio karo (1936–1939), išsigalėjęs Francisco Franco diktatūrai, pasitraukė į užsienį, dėstė Prancūzijos, Čilės, JAV

¹³⁵ „Oral History Interview: Birutė Ciplijauskaitė (0298)“, 2 of 4, researcher Laura Smail, University of Madison Wisconsin, prieiga internetu <<http://minds.wisconsin.edu/handle/1793/65499>>, žiūrėta 2015 04 01.

¹³⁶ Asmeninis V. Kelertienės laiškas A. Šimėnienei, 2013 10 30.

¹³⁷ Svarbiausi darbai: „Variacijos apie dvasią“, 1945; „Ironija, mirtis, susižavėjimas“, 1946; „Keturių visuotinės istorijos vizijos: Šv. Augustinas, Vico, Voltaire, Hegelis“, 1955; „Būtybė ir mirtis: Integracionistinės filosofijos eskizas“, 1962; Žmogaus krizės, 1972. Daugelio universitetų garbės daktaras, Asturijos Princo Humanistikos premijos laureatas (1985), taip pat apdovanotas valstybiniais Alfonso X Išmintingojo bei Karalienės Izabelės garbės kryžiais.

universitetuose. Tuo metu, kai Ciplijauskaitė atvyko į JAV, Ferrater Mora Bryn Mawr koledže¹³⁸ vadovavo Filosofijos katedrai, vėliau dėstė Princetono, Baltimorės, Filadelfijos universitetuose. Nors Ferrater Mora yra laikomas *integracionistinės* filosofijos Ispanijoje kūrėju, siekęs apibendrinti ir integruoti skirtingas mąstymo paradigmas, tačiau iš esmės savo darbuose jis laikėsi fenomenologijos nuostatų, neigdamas subjekto-objekto perskyrą, tyrinėjo ontologinius filosofijos aspektus, bandė suvienyti monizmą ir pliuralizmą; ontologines savo nuostatas vadino „monizmu *sui generis*“. Jis patyrė garsių Ispanijos kultūros figūrų – rašytojo Miguelio de Unamuno, filosofo José Ortegos y Gasseto, menininko Eugenio d’Ors įtaką. Apie Ciplijauskaitės vadovo Ferrater Mora ryšius su Madrido ir Barselonos fenomenologijos mokyklomis bei mokyklų idėjų sklaidą JAV bei Lotynų Amerikoje rašoma fenomenologijos bei idealistinės stilistikos sąsajas tyrinėjančioje Teresos Vilariño studijoje rašoma:

*jo pažiūros atsiskleidė jo paties filosofiniuose veikaluose, o po to netiesiogiai per filosofines Madrido ir Barselonos mokyklas, vadovaujamas Ortegos, įtraukiant į jų tarpą Manuel García Morentę, José Gaosą, Xavier Zubirį, Julián Marías, José Ferrater Morą [...] Be to, fenomenologijos paplitimas humanitariniuose moksluose Pietų Amerikoje iš dalies skolingas ispanų Pilietinio karo išprovokuotam išskirtinių šios kartos narių, pavyzdžiui José Gaos, Eduardo Nicol, Ferrater Mora ir Xirau, persikėlimui [iš Europos – A.Š.].*¹³⁹

Antrasis Ciplijauskaitės disertacijos vadovas Bryn Mawr koledže buvo Vicente Lloréns¹⁴⁰ (1906–1979) – ispanų literatūros istorikas, jaunystėje

¹³⁸ Dirbti Bryn Mawr koledže Ferrater Morai pasiūlė ispanų išeivis poetas, 1927 metų kartos atstovas ir artimas J. Guilléno draugas Pedro Salinas: žr. išsamiau Ciplijauskaitės straipsnyje „Salinas ‘el atento’“, in: *Boletín de la Fundación Federico García Lorca* 3 (junio 1988), p. 31.

¹³⁹ Mario J. Valdés, „Prólogo“, in: Teresa Vilariño, *La idea de la literatura. Fenomenología y Estilística literaria en el ámbito hispánico*, Colección Trópica, Zaragoza: Universidad de Zaragoza, 2000, p. 6.

¹⁴⁰ Svarbiausi darbai: „Liberalai ir romantikai“, 1954; „Socialiniai ispanų literatūros aspektai“, 1974; „Emigracijos atsiminimai“, 1975. Juano Marcho fonde Madride (su kuriuo bendradarbiavo ir

lektoriavimo užsienyje metais studijavęs pas garsųj vokiečių romanistą Leo Spitzerį. 1933 m., kai Spitzeris prarado darbo vietą dėl hitlerinės Vokietijos antisemitizmo politikos, Llorénsas grįžo į Ispaniją ir pradėjo dirbti Istorinių studijų centro Literatūros skyriuje kartu su garsiaisiais kultūrologais Ramónu Menéndezu Pidaliu bei Américo Castro. Po Ispanijos Pilietinio karo pasitraukęs iš pradžių į Pietų Ameriką, vėliau – į JAV, ėmė rašyti filosofines kultūrologines studijas apie ispanų išeiviją. Padedamas draugo poeto Pedro Salinas, Ciplijauskaitės artimo bičiulio, apie kurį ji yra parašiusi nemažai straipsnių, ir Spitzerio, JAV įsidarbino Baltimorės John Hopkinso universitete, vėliau dėstė Princetono universitete. V. Lloréns palaikė artimus ryšius su rašytojais egziliantais Maxu Aubu, Francisco Ayala, Ortegos y Gasseto mokine, filosofe María Zambrano, istoriku Rafaeliu Altamira.

Apie vadovų svarbą Ciplijauskaitės mokslinio formavimosi periodu kalba įrašai-dedikacijos Ferrater Morai, rašytos Ciplijauskaitės ranka ant savo monografių, esančių Gironos universiteto bibliotekoje. Visi egzemplioriai turi specialias ranka rašytas dedikacijas, visos dedikacijos – padėkos. Pvz., studijos „Baroja – stilius“ dedikacija yra „José Ferrater Morai, dėkinga už intelektualinę „intermediją“, kurią atvežė į Madisoną“; straipsnių rinkinio „Pilnatvės užduotis. Jorges Guilléno poezija“ dedikacija rodo tolesnį studentės ir vadovo bendravimą: „José Ferrater Morai, kurio kritinė akis visada seka mano tyrimus – su padėka [...]“, datuota 1974 m. spalio mėn. Madisone; studija „Devyniasdešimt aštuntųjų metų karta ir istorija“ dedikuota taip: „José Ferrater Morai, visados mano mokytojui, nuoširdžiai“, datuota 1981 m. kovo mėn. Madisone; „Vienatvė ir šiuolaikinė ispanų poezija“ dedikuota, labai konkrečiai nusakant šio intelektualinio ryšio svarbą Ciplijauskaitės moksliniame gyvenime: „José Ferrater Morai, iš kurio išmokau mąstyti tiesiai ir matyti

Ciplijauskaitė) rengė konferencijas apie ispanų kultūros nevientisumą ir dėl to kylantį tragizmą. Llorénso paskaitų ciklas „Ispanų kultūros nevientisumas“ buvo teorinė šios idėjos refleksija: siedamas pirmąjį judėjų ištrėmimą iš Ispanijos 1492 m. ir besitęsiantį nepakantumą ortodoksams XVI a., jėzuitų išmetimą 1767–1814 m., progresistų bei suprancūzėjusių intelektualų tremtis, XVIII–XIX a., privedusias prie Pilietinio karo bei respublikonų masinės emigracijos 1939 m., teigė Ispanijos kultūrinių pertrūkių tendenciją ir nacionalinės kultūros tragizmą kildino iš šio fenomeno.

aiškiai, su nuoširdžia pagarba“, datuota 1962 m. liepos mėn. 16 d. Madride; studija „Poetas ir poezija“ dedikuota kiek kitaip: „José Ferrater Morai, visada dėkinga“, datuota 1968 m. kovo mėn. Madride.¹⁴¹ Dėmesį traukia ir Ciplijauskaitės tekstuose esančios nuorodos į savo mokytojo teiginius ir jo vartojamus terminus: „Šiame *Žiemos sonatos* tekste – estetizuojančioje fazėje Ferrater Mora terminais – jau įgauna lengvos ironijos [...]“¹⁴², bet toks mokytojo kaip literatūros analizės terminų formuluotojo įvardijimas labai retas: apie tiesiogines Ferrater Mora įtakas nekalbama jokiuose kituose kritikės tekstuose. Ciplijauskaitė remdavosi savo disertacijos vadovų mintimis kaip atraminėmis (pvz., studijoje „Vienatvė ir šiuolaikinė ispanų poezija“), bet niekur tiesiogiai nenurodydavo savo naudojamų analitinių įrankių šaltinio, kilmės.

Šiuo aspektu dėmesio verti Ciplijauskaitės, kaip mokslinės parengėjos ir sudarytojos, darbai: jos parengtame Luiso de Góngoros sonetų leidime¹⁴³ esama dar keleto svarbių dedikacijų, atskleidžiančių Ciplijauskaitės intelektualinius ryšius ne tik JAV. Pirmoji sonetų dedikacija yra skirta Antoniui Rodríguez Moñino, antroji – José Manuel Blecuai (1913–2003). A. Rodríguez Moñino buvo ispanų intelektualas (1910–1970), filologas, bibliografas, priešinęsis frankistinei diktatūrai publikacijomis, moksline veikla, tačiau neemigravęs iš Ispanijos, kūręs opozicijoje. Jis užsiėmė ir plačia leidybine veikla, inicijavo didžiausios Ispanijoje „Castalia“ leidyklos klasikinių tekstų leidybos seriją, kurios pirmuoju darbu tapo Ciplijauskaitės parengti Góngoros sonetai. Tikėtina, kad šis asmuo Ciplijauskaitės veikloje atsirado per Lloréns ir Ferrater Mora kontaktus ar rekomendacijas. Manuel Blecuai ne kartą kritikės minimas kaip pagrindinis asmuo, supažindinęs ją su ispanų literatūra. Dedikacija „José Manueliui Blecuai ir jo begalinei kantrybei su klystančiais

¹⁴¹ Informacija pateikta iš Gironos universiteto katalogo ir elektroninių įrašų. Prieiga internetu http://www.udg.edu/Fonsespecials/Dedicatoriesdetall/tabid/12394/language/ca-ES/Default.aspx?table=FED_FMora&author=Ciplijauskait%C3%A9%20Birut%C3%A9, žiūrėta 2013-01-05.

¹⁴² „Los noventayochistas“..., p. 173.

¹⁴³ Luis de Góngora, „Sonetos completos“, ed. B. Ciplijauskaitė, Madrid: Castalia, 1969, 1975, 1979, 1981, 1985, 1989, 337 p.

ispanistais“¹⁴⁴ iškalbingai nurodo į Ciplijauskaitės ispanistiškojo kelio pradžią. Apie Manuel Blecuai kalbama ir monografijos „Vienatvė ir šiuolaikinė ispanų poezija“ įžangoje, kaip teigia pati Ciplijauskaitė, jis, ispanų *Aukso amžiaus* (1492-1659) poezijos specialistas, įvesdinęs ją į ispanų poeziją ir išmokęs ją mylėti, gali būti pagrindinis specifinio Ciplijauskaitės santykio su poezija formuotojas. Kritikė pasakoja, kaip atostogų Prancūzijoje metu ji nuvykusi į Ispaniją pasižvalgyti ir vasaros kursuose Jaca mieste lankiusi jai nepaprastą įspūdį palikusį seminarą apie ispanų poeziją, nors ispaniškai tuo metu vos ne vos supratusi. „Prof. J. M. Blecuai „užburdavo“ studentus, skaitydamas aptariamų poetų eilėraščius. Jis mokėjo perduoti įtaigą ir į poeziją žiūrėjo kaip į gilų išgyvenimą.“¹⁴⁵ Asmeniniame laiške Ciplijauskaitė liudija: „Galiausiai man lieka pripažinti pačią didžiausią skolą profesoriui José Manuel Blecuai, kuris mane supažindino su ispanų poezijos „galerijomis/pasažais“ nuo pat pirmojo kontakto su tuo, kas ispaniška, ir išmokė mane jausti bei mylėti [poeziją – A.Š.], taip pat kaip ir Ispanijos žemę bei žmones [...]“¹⁴⁶. Akivaizdu, kad Ciplijauskaitė Manuelį Blecuą laiko pagrindiniu įkvėpėju imtis ispanistikos ir po devynerių studijų metų parengti pirmą mokslinį darbą apie vienatvę ispanų literatūroje. Be to, Manul Blecua buvo vienas pagrindinių L. de Góngoros tyrinėtojų ir specialistų, todėl dedikacija jam Ciplijauskaitės parengtame Góngoros sonetų leidime atrodo kaip naujos ispanistės iniciacija kultūrinėje veikloje, pagal antikinę tradiciją nurodant savo mokytojus. Nors 1962 ir 1966 m. Ciplijauskaitė jau buvo publikavusi dvi monografijas apie poeziją, 1969 m. pasirodęs jos parengtas Góngoros, laikomo vienu sudėtingiausių ispanakalbių poetų, sonetų leidimas yra itin svarus ir reikšmingas.

Artimas ryšys Ciplijauskaitę siejo su ispanų poetu Jorge Guilléno (1893–1984), priklausiusiu garsiajai 1927-ųjų metų poetinei kartai¹⁴⁷, 1928 m.

¹⁴⁴ Luis de Góngora, „Sonetos“, ed. de B. Ciplijauskaitė, Madison: University of Wisconsin Madison, 1981, viršelis.

¹⁴⁵ Iš asmeninio B. Ciplijauskaitės laiško A. Šimėnienei 2012 m. sausio mėn. 4 d.

¹⁴⁶ „La soledad“..., p. 9

¹⁴⁷ 1927-ųjų metų poetinė karta yra svarbi ispanų literatūros prieškarinė generacija, susiformavusi stipriai veikiama Ispanijos Aukso amžiaus, Luiso de Góngoros poetikos. Pagrindiniai jos kūrėjai:

pradėjusiu publikuotis garsiajame fenomenologo Ortegos y Gasseto įsteigtame leidinyje „Vakarų žurnalas“. Ji teigia, kad tiesiog negalinti paaiškinti, kodėl ją taip traukė šio poeto kūryba, tačiau vėliau prisipažįsta, kad jai ypač patiko jo nemenkstantis pozityvumas ir gyvenimo džiaugsmo bet kokiomis istorinėmis aplinkybėmis teigimas¹⁴⁸. Kalbėti apie ilgametę, beveik visą gyvenimą trukusią draugystę šiame darbe yra komplikauta, nes intensyvaus Ciplijauskaitės ir Guilléno, vieno svarbiausių XX a. ispanų poetų, 1954–1983 m. susirašinėjimo archyvas (98 laišakai) literatūrologės valia yra neprieinamas Madisono Viskonsino universiteto bibliotekoje¹⁴⁹ iki jos mirties. Šiame archyve yra ir J. Guilléno poezijos rinktinių „Pavasario išgelbėjimas“ bei „Mirtis toluoje“¹⁵⁰ pirminiai rankraštiniai variantai, kurie vėliau buvo išspausdinti „Giesmyno“¹⁵¹ rinktinėje. Iš pasiekiamos informacijos galima spręsti, kad susirašinėjimas prasidėjo labai anksti, Ciplijauskaitei dar studijuojant prancūzų filologiją Kanadoje, ir tęsėsi beveik tris dešimtmečius. Išskirtinį susidomėjimą Guilléno kūryba rodo Ciplijauskaitės straipsniai bei studijos: pvz., skyrius, skirtas Guilléno poezijai „Jorge Guillén ir vienatvės neigimas“, studijoje „Vienatvė ir šiuolaikinė ispanų poezija“ (1962); išsamūs tyrinėjimai studijoje „Poetas ir

Pedro Salinas, Jorge Guillén, Gerardo Diego, Federico García Lorca, Rafael Alberti, Dámaso Alonso, Vicente Aleixandre, Miguel Hernández, Luis Cernuda. Šią kartą vienija naujos poetinės kalbos, grynosios poezijos paieškos, tradicijos ir avangardo, ypač siurrealizmo, tendencijų suvienijimas, egzistencialistinės temos. Didžioji dalis šių poetų buvo draugai ir puikiai pažino vienas kitą, kartu dirbo, vėliau, per Pilietinį karą, pasitraukė į JAV. García Lorca, kūrybiškiausias šios kartos dramaturgas ir poetas, aktorius buvo išniekintas ir nužudytas dėl savo homoseksualumo frankistinių grupuočių. Dámaso Alonso – vienas iš idealistinės stilistikos kūrėjų, literatūrologas ir poetas taip pat priklausė šiai grupei. Pedro Salinas, Jorge Guillénas tapo vien geriausių Ciplijauskaitės draugų JAV.

¹⁴⁸ „Oral History Interview: Birutė Ciplijauskaitė (0298)“, 1 of 4, researcher Laura Smail, University of Madison Wisconsin, prieiga internetu <<http://minds.wisconsin.edu/handle/1793/65499>>, žiūrėta 2015 04 01. Kritikė teigia: „Nežinau, kodėl pradėjau tyrinėti Guilléną. Jis nėra mano mėgstamiausias poetas, bet taip išeina, kad apie jį daugiausiai parašiau. Jis buvo geriausias savo kartos Ispanijos poetas. Jis totaliai pozityvus. Jo poezija yra džiaugsmas. Jį skaitydamas tampa laimingesnis. Nemašau asmeninės draugystės ir poezijos tyrimų.“

¹⁴⁹ Įrašas apie šių laiškų archyvą Madisono Viskonsino bibliotekoje: <<http://search.library.wisc.edu/catalog/ocm29998373>>, žiūrėta 2013 01 10.

¹⁵⁰ „Salvación de la Primavera“, „Muerte a lo lejos“.

¹⁵¹ „Cántico“

poezija. Nuo romantizmo prie socialinės poezijos“ (1966); straipsnių rinktinė „Pilnatvės užduotis. Jorges Guilléno poezija“ (1973); straipsniai, skirti Guillénui, straipsnių rinktinėje „Apie ženklus ir reikšmes. I. Žaidimai su avangardu: dvidešimt septintųjų kartos poetai“ (1999); elektroninių Madisono Viskonsino universiteto publikacijų rinktinė „Guilleniana“, kurią sudaro 19 Ciplijauskaitės straipsnių apie J. Guilléno poeziją¹⁵². Ryšius su J. Guillénu atskleidžia ir elektroninėje rinktinėje „Guilleniana“ esanti Ciplijuskaitės dedikacija: „Donui Jorgei, dėkodama už tiek pozityvios šviesos valandų“¹⁵³. Ryšius su šiuo autoriumi patvirtina „Įvadas į elektroninį leidimą“, kur teigiama:

*Ši knyga nebuvo nei sumanyta, nei struktūruota organiškai. Pirmoji dalis, publikuota kaip „Pilnatvės užduotis“ Meksike, išsibaigė jau prieš daugelį metų, o donas Jorge nuolat klausinėjo, ar ji negalėtų tapti prieinama skaitytojui Ispanijoje [...] sutarėme surinkti, kaip antrą dalį, visas esė apie Guilléną, parašytas per šiuos metus. [...] Jas jungianti gija yra susižavėjimas nenuilstančia autoriaus valia ir troškimas visiškai būti savimi*¹⁵⁴

Įvadinis žodis rodo, kad net 2003 m. Ispanijoje tebejaučiamas Ciplijauskaitės kritinių tekstų poreikis, liudija kritikės darbų ir vertinimų svarbą ispanistikoje. Dar viena svarbi detalė yra įžanginio žodžio antroje dalyje, kur Ciplijauskaitė teigia, kad „šia publikacija švenčiu savo auksines vestuves su ispanų literatūra“¹⁵⁵, su kuria pažintį ji pradėjusi 1953 m. Zaragozos universiteto rengiamuose Jaca vasaros kursuose. Įvardijimas „vestuvės su ispanų literatūra“ ne tik ilgamečio darbo šioje srityje metafora, bet ir religinės konotacijos bei savotiškas ryšys su asmeniniu gyvenimu – ilgamete veikla „Ateitininkų“ organizacijoje¹⁵⁶.

¹⁵² Elektroninė straipsnių rinktinė „Guilleniana“, prieiga internetu <<http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/IbrAmerTxt.Spa0014>>, žiūrėta 2014 01 10.

¹⁵³ *Ibid.*

¹⁵⁴ *Ibid.*

¹⁵⁵ *Ibid.*

¹⁵⁶ Ciplijauskaitė aktyviai prisidėjo atkuriant ir įsitraukė į Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos

Kritikės santykis su poetu atsiskleidžia ir lietuviškai parašytame tekste, publikuotame „Literatūros eskizuose“. Kritikė laiko jį pozityviausiu ir optimistiškiausiu XX amžiaus poetu, išryškina jo nuoširdumą ir kuklumą – tai jai atrodo svarbūs, poezijoje atsiskleidžiantys žmogiškumo matmenys:

Turbūt nėra kito poeto šiame šimtmetyje, kuris taip dažnai ir taip nuoširdžiai sušuktų „ačiū!“. Jame nėra arogancijos: kaip kiekviena tikrai didelė asmenybė, jis pilnas kuklumo. Tai atsispindi jo eilėraščių struktūroje: dažnai „aš“ pasirodo tik pabaigoje¹⁵⁷.

Baigusi studijas Bryn Mawr koledže, ji išsiuntė darbo prašymus į 6 skirtingus universitetus. Atsakė trys. Ji pasirinko periferinę JAV aukštojo mokslo instituciją – Madisono Viskonsino universitetą ir ten nuo 1961 iki 1997 m. dirbo Ispanų filologijos katedroje. Pasirinkimą nulėmė tai, kad Viskonsino universitetas buvo arti Čikagos – joje tuomet gyveno Ciplijauskaitės motina. Tačiau buvo ir kita priežastis – 7 dešimtmetyje universitete dirbo garsus išeivis ispanistas Antonio Sánchez Barbudo, ir Ciplijauskaitė pamaniusi, kad, jei jau Sánchez Barbudo ištveria šiame atokiame užkampyje, kodėl ir ji negalėtų?¹⁵⁸ 1974 m. kritikė pirmą kartą universiteto istorijoje buvo išrinkta Humanitarinių mokslų tyrimo instituto (angl. *Institute for Research in the Humanities*) nuolatine nare.

Yra labai nedaug, bet įdomios informacijos apie keleto Ciplijauskaitės rengtų knygų atsiradimo aplinkybes. Monografijos „Vienatvė ir šiuolaikinė ispanų poezija“ įžanginiame žodyje teigiama, kad tai „[...] darbas, kuris buvo pristatytas kaip daktarinė disertacija Bryn Mawr koledže, JAV 1960 m.“¹⁵⁹,

veiklą, pvz. 1985 m. įsteigė stipendiją savo motinos garbei istorinius tyrimus atliekantiems asmenims. Prieiga internetu < <http://www.lkma.lt/index.php?id=52> >, žiūrėta 2013 01 11. Ciplijauskaitė prisideda ir prie lietuvių išeivijoje veikiančio „Lietuvių fondo“ veiklos, yra jo rėmėja iki šių dienų. Prieiga internetu < http://www.lithuanianfoundation.org/wp-content/uploads/2013/05/Ataskaita_2012_Liepsna_2013_web.pdf >, žiūrėta 2014-01-11.

¹⁵⁷ „Literatūros eskizai“, Vilnius-Kaunas: Lietuvos Katalikų Mokslo Akademija, 1992, p. 253.

¹⁵⁸ Plačiau apie savo pažintį su šiuo ispanistu Ciplijauskaitė pasakoja jo atminimui skirtame žurnalo „Anthropos“ numeryje: „Doctor mirabilis“, in: *Anthropos* 149 (noviembre 1993): 71-72.

¹⁵⁹ Ciplijauskaitė, „La soledad y la poesía española contemporánea“, Madrid: Ínsula, 1962, p. 9.

informuojama, kad Ciplijauskaitė dvejus metus gavo Bryn Mawr koledžo stipendiją doktorantūros studijoms bei Kanados stipendijos universitetuose studijuojančioms moterims remti. Neaišku, kaip ji gavo Kanados stipendiją. Kaip ji pati liudijo, Kanadoje studijavo prancūzų literatūros magistrantūroje, o po to nusprendė persikelti į JAV studijuoti ispanistiką, kurios programų tuo metu Kanadoje nebuvo¹⁶⁰.

Kaip ir pirmąją knygą „Vienatvė ir šiuolaikinė ispanų poezija“, taip ir antrąją „Poetas ir poezija. Nuo romantizmo prie socialinės poezijos“ ji teigia parašiusi Ispanijoje. Vienas garsus ispanistas apie pastarosios sumanymą jai pasakęs, kad tokius užmojus įvykdo tik 65-metį perkopę tyrėjai, o ne trisdešimtmetės užsienietės. Ciplijauskaitė teigia, kad išsamiais dokumentais (laiškais, rankraščiais, autorių asmeniniais archyvais) remtis tuo metu, kai pasirodė studija (1966 m.), nebuvo įprasta, jos tyrimo būdas buvo inovatyvus ir sudėtingas. Kadangi tokio tipo dokumentai frankistinėje Ispanijoje buvo neprieinami, dėl jų reikėdavo eiti į asmeninius archyvus, namus, o prieš tai gauti oficialų karinės Franco valdybos leidimą. Anot kritikės, antroji knyga ją labiausiai išgarsinusi Ispanijoje, stipriausiai paveikė Ispanijos kultūrinį kontekstą, formavo „Ciplijauskaitės legendą“¹⁶¹.

Svarbios intelektualinės biografijos detalės – Ciplijauskaitės pasirinkti publikuoti moksliniai ir kultūriniai žurnalai (ypač 1962–1972 m., frankistinės diktatūros Ispanijoje paskutiniuoju dešimtmečiu), kurie išsiskiria savo liberalumu ir turi nemažai biografinės, intelektualinius ryšius atskleidžiančios informacijos: „Son Armadans tekstai“ („Papeles de San Armadans“), „Ínsula“, „Modernus ispanistikos žurnalas“ („Revista moderna de hispanística“), „Akmenų upė“ („Río Piedras“). Svarbu adekvačiai suvokti šių leidinių statusą Ispanijos ir Pietų Amerikos kultūrinėje erdvėje. Ispanijoje leistas „Son Armadans tekstai“, 1956 m. įkurtas Nobelio premijos laureato rašytojo C. J.

Toliau cituojant iš šios ir kitų studijų bus nurodomas tik pirmas pavadinimo žodis ir puslapis: *La soledad*...p. 9.

¹⁶⁰ „Oral History Interview: Birutė Ciplijauskaitė (0298)“, 1 of 4, researcher Laura Smail, University of Madison Wisconsin, prieiga internetu <<http://minds.wisconsin.edu/handle/1793/65499>>, žiūrėta 2015 04 01.

¹⁶¹ *Ibid.*

Cela iniciatyva iš kritinio poreikio „[...] priešintis režimo publikacijoms“, tapo ryšių atkūrimo su išėivijon pasitraukusiais ispanų rašytojais bei intelektualais gija. Per šį žurnalą buvo galima egzilio intelektualinės minties sklaida, politinis pasipriešinimas režimui. Žurnalas gyvavo be valstybinės paramos ir buvo vienas iš drąsiausių tuometinės Ispanijos periodikos¹⁶² kontekste¹⁶³. Žurnalas „Ínsula“ ne tik buvo žinomas kaip artimai bendradarbiaujantis su išėivija, bet taip pat publikuojantis daug nepasitraukusių kūrėjų tekstų¹⁶⁴, pradėtas leisti 1946 m. Ta pati leidykla – „Ínsula“ – Madride publikavo ir pirmąsias Ciplijauskaitės studijas: „Vienatvė ir šiuolaikinė ispanų poezija“ (1962) ir „Poetas ir poezija. Nuo romantizmo prie socialinės poezijos“ (1966). „Modernus ispanistikos žurnalas“, kuriame ne vieną darbą publikavo Ciplijauskaitė, prestižinis JAV ispanistikos periodinis leidinys, rengiamas Kolumbijos universiteto. Puerto Riko universiteto socialinių mokslų žurnalas „Akmenų upė“ yra antras seniausias periodinis mokslo leidinys Pietų Amerikoje, pradėjęs ir tebevystantis tarpdisciplininius tyrimus¹⁶⁵.

Prie intelektualinės biografijos priklauso ir Ciplijauskaitės pasirinktų

¹⁶² Laisvesnės minties proveržis matyti ir žurnale „Praxis“, kuris buvo uždarytas vos po penkių numerių išleidimo (1961 m.). Valstybinės institucijos rėmė ir skatino tokių leidinių kaip „Literatūrinė estafetė“ (*Estafeta Literaria*) ir „Ispanų poezija“ (*Poesía Española*), kuriuose buvo laikomasi cenzūros priesakų, leidybą. Reikia prisiminti, kad Ispanija išgyveno kultūrinio „vakuumo“ situaciją, nuo 1939 iki pat 1948 m. šalies sienos yra uždarytos, neįsileidžiami asmenys iš užsienio. Telkiamasi prie „nacionalinių“ teisingų, katalikišką moralę postuluojančių menininkų, ribojami, smarkiai cenzūruojami vertimai, literatūros leidyba, kinas, teatras, menksta literatūrinė kultūra, t.y. vis mažiau publikuojama ispanakalbių autorių, nes daugelis įsibaiminę rašyti. Kaip rašo Juan Ignacio Ferreras knygoje „Šiuolaikinio ispanų romano tendencijos 1931-1969“ („Tendencias de la novela española actual 1931-1969“, Paris: Ediciones hispanoamericanas, 1970), „Po karo yra tikra dykuma, reikėtų grįžti į pirmąjį XIX a. trisdešimtmetį, kad rastume tiek tuštumos [...]“ (p. 71)

¹⁶³ Joan Ramón Resina, „Papeles de Son Armadans, revista literaria de Postguerra“, in: *Revista Canadiense de Estudios Hispánicos*, Vol. 12, No. 1 (Otoño 1987), p. 71.

¹⁶⁴ „Analogías en el arte, la literatura y el pensamiento del exilio español de 1939“, ed. M. Cabañas Bravo, D. Fernández Martínez, Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 2010, p. 192.

¹⁶⁵ „Sistema Regional de Información en Línea para Revistas Científicas de América Latina, el Caribe, España y Portugal“, prieiga internetu <<http://www.latindex.unam.mx/busador/ficRev.html?folio=4079>>, žiūrėta 2014-01-16.

sudaryti rinkinių bei antologijų bendrosios orientacijos: kam ir kodėl ji rinkosi investuoti savo laiką, kai dirbdavo ne literatūros kritikės, o sudarytojos, vertėjos darbą? Atsakymas vienareikšmiškas: lietuvių ir ispanų poezijai bei išeiviams. Ciplijauskaitės sudarytos straipsnių rinktinės bei parengtos šaltinių publikacijos beveik visos yra skirtos poezijai: prestižinei „Castalia” leidyklos klasikų seriją pradėjo Luiso de Góngoros „Sonetų“¹⁶⁶ leidimas (1969)¹⁶⁷, apie J. Guilléno poeziją ji sudarė straipsnių rinkinį „Jorge Guillén. (Rašytojas ir kritika)“ (1975)¹⁶⁸; ispanų humanisto ir liberalo, Ferrater Mora bendraminčio, Princetono, Meksiko, Harvardo universitetų profesoriaus Juan Marichal atminimo rinkinys „Humanizmo valia: Juan Marichal garbei“¹⁶⁹ kritikės sudarytas kartu su C. Maurer (1990); XX a. aštuntojo dešimtmečio poezijos straipsnių rinkinys „Naujausieji, postnaujausieji, klasikai: Aštuoniasdešimtųjų poezija Ispanijoje“¹⁷⁰ (1991); vertimų antologijos „Balsai tyloje: šiuolaikinė

¹⁶⁶ Ed., Luis de Góngora, „Sonetos completos“, Madrid: Castalia, 1969, 1975, 1979, 1981, 1985, 1999. 337 p.

¹⁶⁷ Apie šio leidimo rengimo aplinkybes Ciplijauskaitė nemažai pasakoja Madisono Viskonsino universiteto Žodinės istorijos projekto interviu: teigia, kad po antrosios savo knygos „Poetas ir poezija. Nuo romantizmo prie socialinės poezijos“ pasuko į XVII a. tyrinėjimus, nes nieko apie šį amžių nežinojo. Luis de Góngoros kaip poeto iš viso nemėgo. Du draugai paprašė paruošti tinkamą Luis de Góngoros poezijos leidimą, nes nebuvo jokio adekvataus, tinkamo filologinėms studijoms. Tai nebuvo malonus darbas. Susigadino akis, surijo daug laiko. Parengė du leidimus: mokslinį ir populiarių, skirtą plačiajai visuomenei. Kai darbas buvo baigtas, leidėjas pasakė, kad moksliniam leidimui nepakanka pinigų. Populiarusis variantas buvo perleistas septynis kartus. Teigia, kad niekada nekartotų to pačio parengiamojo darbo, ištisi prarasti metai, nueidavo į biblioteką ir ištisai turėdavo skaityti nepasirašytus rankraščius. Iš viso perskaitė 200 vnt. Labai daug techninio darbo. Apkeliavo beveik visą Europą ieškodama kai kurių Luis de Góngoros rankraščių. Mokslinį Luis de Góngoros tekstų leidimą išleido Madisono universiteto ispanų literatūros Viduramžių seminaro sekcija (Luis de Góngora, *Sonetos*. Madison: Hispanic Seminary of Medieval Studies Ltd., 1981, 685 p.; faksimilinis leidimas Málaga: Junta de Andalucía, 2007, 685 p.) (in: *Oral History Interview: Birutė Ciplijauskaitė (0298)*, 1 of 4, researcher Laura Smail, University of Madison Wisconsin, prieiga internetu <<http://minds.wisconsin.edu/handle/1793/65499>>, žiūrėta 2015 01 03)

¹⁶⁸ Ed., „Jorge Guillén“, (El escritor y la crítica). Madrid: Taurus, 1975. 1985. 422 p.

¹⁶⁹ Ed., „La voluntad de humanismo: Homenaje a Juan Marichal“ (co-ed., C. Maurer). Barcelona: Anthropos, 1990. 270 p.

¹⁷⁰ Ed. „Novísimos, postnovísimos, clásicos: La poesía de los 80 en España“, Madrid: Orígenes, 1991. 167 p.

lietuvių poezija“¹⁷¹, „Tarp saulės ir netekties: Janinos Degutytės ir Birutės Pūkelevičiūtės eilėraščiai“¹⁷², paskiri poezijos vertimai¹⁷³. Visi minėti darbai liudija iš Ciplijauskaitės horizontų poeziją niekadęs nedingstant: jai reikėjo užsiimti ir poezijos vertimu, ir straipsnių, ir leidyklų, publikuojančių poeziją, atranka. Nuo pat kritinio darbo pradžios jos akiratyje buvo didžiosios ispanų egziliantų įtaką patyrusios Madrido leidyklos „Castalia“ ir „Orígenes“, su katalonų išėiviais artimai susijusi katalonų „Anthropos“, inovacijų nuolat ieškanti Barselonos „Los Libros de la Frontera“ ir jau vėliau poeziją sutinkančios publikuoti mažesnės, lokalsios universitetų leidyklos „Publicaciones de la Universidad de Cádiz“.

Trumpai aptarus Ciplijauskaitės intelektualinės biografijos pagrindinius dėmenis, klausimas, kokiose kultūrinėse aplinkose buvo publikuojami jos tekstai, kodėl ir kaip buvo suformuota „Ciplijauskaitės legenda“ ispanistikoje, tebelieka neatsakytas.

4. B. Ciplijauskaitės kritikos kontekstai

Ciplijauskaitės kritikos kontekstai šiame darbe aptariami atskirai nuo intelektualinės biografijos, remiamasi bendrojo sociokultūrinio konteksto, akademinės ir kultūrinės situacijos aprašymu, daugiausia dėmesio skiriant tų kultūrų, kuriose publikavosi Ciplijauskaitė, aplinkai. Išsamiausiai aptariami Lietuvoje mažiau arba visai nepažįstami Ispanijos bei JAV intelektualiniai, užsieniakalbiai išėivijos kritikos kontekstai, menkesnis dėmesys skiriamas lietuviškajam kultūros laukui. Kontekstai turėtų padėti susidaryti

¹⁷¹ „Voces en el silencio: Poesía lituana contemporánea. Introducción y traducción de B.C“, Barcelona: Los Libros de la Frontera, 1991, 176 p.

¹⁷² „Entre el sol y la desposesión. Poemas de Janina Degutytė y Birutė Pukelevičiūtė“, introducción, traducción, edición, Cádiz: Publicaciones de la Universidad de Cádiz, 2002. 151 p.

¹⁷³ Juan Ramón Jiménez, „Sidabrinukas ir aš“ (Rinktinė). Madison: 1982, 54 p. María Victoria Atencia, „Švenčiausios Karalienės Ekstazės“, Málaga: R. León, 1989, 18 p. Su Nicole Laurent-Catrice. „Vingt poètes lituaniens d’aujourd’hui“ Nantes: Ed. Du Petit véhicule, 1997, 88p. Nijolė Miliauskaitė, „Prohibido entrar“. Ferrol: Sociedad de Cultura Valle-Inclán. 2003. 134 p. Su Emilio Coco. „Quel sussurro di nordiche erbe. Antologia della poesia lituana“, Bari: Levante Editori, 2006. 105 p.

Ciplijauskaitės kritikos formavimosi vaizdą, sekti bendrąsias kritinės kultūros dominantes, taip pat parodytų Ciplijauskaitės kritinės minties autentiškumą ir inovatyvumą. Sisteminant 46 metus aktyviai besipublikuojančios kritikės darbą, skyrius dalinamas į poskyrius, kontekstus aptariant dešimtmečiais. Ne visada tokia griežta chronologinė skirtis yra įmanoma, esama kontekstinių situacijų persidengimų, ypač 9–10 dešimtmečiais, kuriuos reikėtų traktuoti kaip neišvengiamą Ispanijoje vykusią istorinių procesų pasekmę.

4.1 7–8 deš. kontekstai

7–8 deš. Ispanijoje pasirodo pirmosios mokslinės išeivės publikacijos – straipsniai, monografijos, jos sudaryti straipsnių rinkiniai: trys monografijos („Vienatvė ir šiuolaikinė ispanų poezija“ 1962 m., „Poetas ir poezija. Nuo romantizmo prie socialinės poezijos“ 1966 m., „Baroja – stilius“ 1972 m.), vienas straipsnių rinkinys „Pilnatvės užduotis. Jorges Guilléno poezija“ 1973 m. Monografijos išleistos Ispanijoje, leidykloje „Ínsula“, straipsnių rinkinys – Meksikoje, leidykloje „Sep/setentas“. Taip pat išleidžiami du jos sudaryti leidiniai: Luiso de Góngoros „Sonetai“, 1969 m. išleisti Madride, „Castalia“ leidykloje, bei „Jorge Guillén. Rašytojas ir kritika“, 1975 m. publikuoti Madride, „Taurus“ leidykloje. Ciplijauskaitė 7–8 deš. publikavosi išimtinai ispanų išeivių įtakoje veikiančiose didžiosiose Ispanijos leidyklose „Ínsula“ ir „Castalia“ bei meksikietiškoje „Sep/setentas“, leidusioje tokias garsenybes kaip Juan Rulfo, Octavio Paz ir kt.

Ciplijauskaitė pradėjo publikuoti kritinius tekstus 1962 m. Ispanijoje, įkalintoje frankistinės diktatūros bei griežtos cenzūros. Pirmoji jos studija yra parengta remiantis disertacija, kuriai vadovavo ispanų išeiviai JAV, susiformavę vokiečių idealistų įtakoje, siūlančioje tekstų skaitymo metodą, ispanų išeivių perkeltą iš laisvo, inovatyvaus, liberalaus prieškarinės 3 deš. Ispanijos akademinio konteksto. Be to, toks metodas buvo vienas priimtinausių būdų apeiti frankistinės diktatūros cenzūrą: Ispanijoje susiformavęs, nacionaline vertybe filologijoje laikomas metodas tarsi atitiko diktatūros nustatytus reikalavimus, tačiau, kita vertus, dėl savo universalumo

buvo puiki liberalių, demokratiškų idėjų sklaidos ir cenzūros apėjimo priemonė, būdas įteisinti asmeninį santykį, susitikimą tekstu. Toks artimas santykis skirtingose akademinėse kultūrose vadintas įvairiai: JAV – *New Criticism*, Vokietijoje ir Ispanijoje – idealistine stilistika, vėliau transformavosi ir tapo atidaus teksto skaitymo (angl. *Close-reading*), tekstinės kritikos atmaina.

Istorinis kontekstas ne tik geografinėje Europoje, bet ir už jos ribų, išeivijoje,¹⁷⁴ buvo sudėtingas. Pilietinis karas (1936–1939) daugeliui dešimtmečių suskaldė Ispaniją į ideologijoms pavaldžias stovyklas: respublikonai vs monarchistai, tradicinės vs inovatyvios pedagogikos šalininkai, tradicinė vs modernioji kritika. Respublikonai, inovatyvios pedagogikos ir moderniosios kritikos atstovai telkėsi aplink Laisvąją mokymo instituciją (isp. *Institución Libre de Enseñanza*), gyvavusią Madride nuo 1876 m., bet iki Pilietinio karo skirtys nebuvo taip ryškiai akcentuojamas, ieškota bendradarbiavimo galimybių. Karo destabilizuotoje Ispanijos visuomenėje kilo didelis antihumaniškumo pliūpsnis, paskatinęs ne vieną Ispanijos intelektualą kategoriškai ginti asmenines pažiūras, ideologines, religines, etines, moralines nuostatas. Laisvojo mokymo instituciją įkūrė liberalių pažiūrų mokslo daktarų grupė, nepritarusi politiniam, religiniam ir moraliniam dogmatizmui tuometiniame Centriniam Madrido universitete. Ši mokslinė akademinė institucija inicijavo Istorinių studijų centro (isp. *Centro de Estudios Históricos*), garsiojo Studentų bendrabučio¹⁷⁵ (isp. *Residencia de Estudiantes*)

¹⁷⁴ Išeivija šiame darbe laikoma ne tik iš Lietuvos teritorijos dėl II Pasaulinio karo išvykę asmenys, bet ir Ispanijos Pilietinio karo opozicijos atstovai, sąmoningai pasirinkę tremtį kaip idėjinio nepritarimo susiklosčiusioms situacijoms bei procesams išraišką. Panašiai kaip Lietuvoje nepripažindamos okupacijos, visiškos suirutės sąlygomis, taip ir Ispanijoje didelės intelektualų, kultūros žmonių grupės, atsisakydamos pripažinti Franco diktatūros režimą, pasitraukė iš pradžią į Prancūziją, o vėliau į kitus žemynus. Ispanijos pokario išeivija daugiausiai patraukė į JAV ir Pietų Ameriką ir turėjo nemažą sąlyčio taškų su lietuvių išeivija JAV.

¹⁷⁵ Šiame Studentų bendrabutyje, įkurtame 1910 m., veikusiame Madride šalia Laisvosios mokymo institucijos, įvyko „lemtingi Europos kultūrai susitikimai ir brandos procesai. Šis Bendrabutis laikomas „vienu vaisingiausių meno ir mokslo bendradarbiavimo erdvių tarpukario Europoje“ (cituojuama iš „La Residencia: Etapa Histórica, in: *Residencia de Estudiantes, Consejo Superior de Investigaciones Científicas*, internetinė prieiga < <http://www.residencia.csic.es/pres/historia.htm>>, žiūrėta 2013-01-07) Jame susitiko ir ėmė bendradarbiauti Luisas Buñuelis, Federico García Lorca,

bei Studijų plėtros tarybos (isp. *Junta de Ampliación de Estudios*) steigimą ir veiklą. Visos minėtos institucijos buvo atsakingos ir sąmoningai siekė fundamentalių kultūros reformų, įdiegti modernius mokymo metodus, įgyvendinti pažangias savimonės ugdymo paradigmas švietime. Minėtomis priemonėmis buvo suformuotos išskirtinio intelektualinio ir kūrybinio pajėgumo mokslininkų, pedagogų, kūrėjų, filosofų generacijos (pvz., poetinės 1898 ir 1927 metų kartos)¹⁷⁶. Istorinių studijų centro pagrindinės figūros ir idėjiniai autoritetai – Ramón Menéndez Pidal ir Francisco Giner de los Ríos – nuo pačios savo veiklos pradžios siekė apibendrinti ir susintetinti ispanų filologijos (tiek lingvistikos, tiek literatūrologijos) nuostatas, vėliau įvardytas kaip ispaniškoji idealistinė stilistika¹⁷⁷. Ciplijauskaitės disertacijos vadovai susiformavo ir studijavo Laisvosios mokymo institucijos reformuotose gimnazijose ir universitetuose. Ši ispanų išeivių karta intensyviausiai veikė iki XX a. devinto deš. JAV ir Lotynų Amerikos akademinėse aplinkose, jų įnašas į bendrąjį JAV ir Lotynų Amerikos kultūros lauką pastaruoju dešimtmečiu dar tik pradėdamas tirti. Ciplijauskaitė Amerikoje pateko į Ispanijos egziliantų įtakos zoną, kurioje formavosi jos kritinė, idėjinė orientacija, būtent tai galėjo lemti ir tam tikrų kritinių pasaulėžiūrų susiformavimą, metodų išbandymo tendencijas, pastebimas Ciplijauskaitės kritikoje. V. Lloréns ir J. Ferrater Mora, inovatyvios, liberalios, humanistinės ispaniškosios filologijos tradicijos šalininkai, svariai prisidėjo prie literatūrologinių Ciplijauskaitės pažiūrų formavimosi.

Ciplijauskaitė tapo pirmąja filologe ispanistikoje, parengusia išsamų L. de Salvadoras Dalí. Jame gyveno ar apsistodavo Miguelis de Unamuno, Manuel de Falla, José Ortega y Gassetas, Rafael Alberti ir daugelis kitų Ispanijos kūrėjų bei intelektualų. Tai buvo ne tik gyvenamoji ir kūrybinė erdvė, bet ir pagrindinių Europos tarpukario kultūrinių ir mokslinių personalijų pažinimo vieta: čia kultūriniuose susitikimuose lankėsi Albertas Einšteinas, Paulas Valéry, Marie Curie, Igor Stravinsky, John M. Keynes, Alexander Calder, Walter Gropius, Henri Bergson ir Le Corbusier.

¹⁷⁶ Olegario Negrín Fajardo, „La influencia pedagógica de la Institución Libre de Enseñanza Española en Hispanoamérica“, paskaita, skaityta UNED universitete, Ispanijoje, 2012 11 15. Paskaitos medžiaga internete < <http://www.uned.es/andresbello/documentos/ILE.pdf> >, žiūrėta 2013-01-07.

¹⁷⁷ „Historia general de España y América“, ed. José Andrés Gallego, Madrid: Rialp S.A., tomo XVI, *Revolución y Restauración 1868-1931, 1981-1992*, p. 258.

Góngoros „Sonetų“ leidimą, tinkamą naudoti mokymo(si) reikmėms. Paradoksalu, kad ispanų kultūra tuo metu stokojo nuoseklių šios srities specialistų, ir literatūrologės iš JAV pasirinkimas rodo to meto leidėjų siekį naujinti bei plėsti ispanistikos horizontą tyrėjų ne iš Ispanijos įžvalgomis. Frankistinės diktatūros metais (1939–1975) šis sprendimas bendrosios kultūros kontekste atrodo pakankamai drąsus, nes, panašiai kaip sovietmečiu Lietuvoje, Ispanijoje į užsienio tyrėjus, o ypač Pilietinio karo (1936–1939) išeiviją¹⁷⁸, buvo žiūrima nepalankiai, kaip į potencialią grėsmę sistemai. Literatūrologė ne tik parengė sonetų leidimą, bet ir parašė įvadinį straipsnį, parengė itin aukštos kokybės bibliografinį aparatą. Ciplijauskaitės parengtas „Sonetų“ leidimas pakartotas šešis kartus, puikiai įvertintas ir akademiniuose, ir kultūriniuose Ispanijos spaudoje. Córdoba dienraščio redakcinėje skiltyje apie tų pačių sonetų perleidimą Madisono universitete teigiama, jog:

1981¹⁷⁹ m. ši specialistė parengė Góngoros „Visų sonetų“ leidimą, kuris laikomas vienu iš geriausių kada nors publikuotų Góngoros sonetų leidimų, su išsamiu kritiniu aparatu. Šis darbas buvo publikuotas Madisono universiteto¹⁸⁰, tačiau nesukataloguotas¹⁸¹, dėl to Kultūros Taryba nusprendė vėl jį publikuoti Góngoros mirties metinių gegužės 23 dieną proga. Šis leidimas buvo prižiūrimas Málaga poetų – Maríós Victorios Atencios ir Rafaelio Leóno¹⁸²

Apie paminėtą malagietę poetę Ciplijauskaitė yra parašiusi net keletą išsamių straipsnių, laikė ją viena svarbiausių šiuolaikinės moterų poezijos

¹⁷⁸ Turiu omeny Ciplijauskaitės disertacijos vadovus Vicente Llorens ir José Ferrater Mora bei daugelį kitų.

¹⁷⁹ Pirmasis leidimas pasirodė 1969 m., o 1981 m. jį perleido Madisono universitetas.

¹⁸⁰ Turimas omeny mokslinis, o ne populiarusis, sonetų variantas, kurį išleido Madisono Viskonsino Ispanų literatūros Viduramžių seminaro sekcija 1981 m. (Luis de Góngora, „Sonetos“. Madison: Hispanic Seminary of Medieval Studies Ltd., 1981, 685 p.; faksimilinis leidimas Málaga: Junta de Andalucía, 2007, 685 p.)

¹⁸¹ Neužregistruotas Ispanijos Nacionalinėje bibliotekoje visuotiniame ispanakalbių publikacijų kataloge.

¹⁸² „La Junta publica una edición facsímil de sonetos de Góngora“, in: *Diario Córdoba*, 2007 05 25.

ispanų kalba autorių¹⁸³. Ši poetė buvo atsakinga už sonetų perleidimą, todėl tikėtina, kad, kaip ir su J. Guillénu, su ja Ciplijauskaitę siejo asmeninė pažintis¹⁸⁴.

7–8 dešimtmečiais literatūros kritika tiek sovietinėje Lietuvoje, tiek frankistinėje Ispanijoje varžyta brutalių cenzūros sprendimų, išankstinių reikalavimų, kalbėjimo apie literatūrą schemų: Lietuvoje, anot E. Baliutytės, socialistinio realizmo, o frankistinėje Ispanijoje – dogmatiškos katalikiškos moralės ir nacionalsocializmo¹⁸⁵ rėmų¹⁸⁶.

4.2 9 deš. kontekstai

9 deš. Ciplijauskaitės tekstai toliau publikuojami beveik vien tik Ispanijoje, tačiau atsiranda ir naujų tendencijų: ji kartu su žinomais ispanistikos specialistais kviečiama sudaryti straipsnių rinkinių, gausėja jos pačios vertimų iš lietuvių į ispanų kalbas. Šiuo laikotarpiu pasirodo trys Ciplijauskaitės monografijos („Devyniasdešimt aštuntųjų karta ir istorija“ 1981 m.; „Nepatenkinta moteris. Neištikimybė realistiniame romane“ 1984 m.; „Šiuolaikinis moterų romanas (1970–1985). Pasakojimo pirmuoju asmeniu tipologijos link“ 1988 m.). Madisono Viskonsino universitete perleidžiami jos

¹⁸³ Dažnai Ciplijauskaitė įvertina autorius, kuriems tik vėliau suteikiamos svarbios premijos. Pvz. M. V. Atenciai 1998 m. suteikta Nacionalinė literatūros kritikos premija, 2012 m. Karališkosios Ispanijos akademijos premija, 2014 m. karalienės Sofijos Pirėnų pusiasalio poezijos premija.

¹⁸⁴ Apie tokios pažinties egzistavimą liudija ir pačios Ciplijauskaitės asmeniniame laiške nurodyta informacija apie jai dedikuotus eilėraščius ar eilėraščių knygas. Tarp daugelio kitų dedikacijų yra ir M. V. Atencios Ciplijauskaičiai dedikuoti eilėraštis ir knyga: „Uostas“ (knygoje „Kontempliacijos“); knyga „Tarpas“. Ciplijauskaitė 1989 m. į lietuvių kalbą išvertė ir publikavo šios kūrėjo poezijos rinktinę; parašiusi įvadinį straipsnį „Sparnuotas Maríos Victorios Atencios kompromisas“; periodikoje publikavo tekstą apie šią poetę „Rami Maríos Victorios Atencios pilnatvė“; išvertė jos eilėraščių į lietuvių kalbą ir paskelbė periodinėje spaudoje 1988 ir 1996 m.

¹⁸⁵ Luis Veres Cortés, „Lenguaje y censura literaria y periodística en el Franquismo“, in: *Historia y comunicación social*, Universidad Cardenal Herrera CEU, 2009, 14, p. 177-184.

¹⁸⁶ Įdomus sutapimas, jog frankistinės diktatūros cenzoriai, panašiai kaip sovietmečio Lietuvos, dažnai būdavo be aukštojo išsilavinimo ir praleisdavo pačius aršiausius diktatūrą puolančius tekstus, matyt, jų nesuprasdami, pvz. Nobelio premijos laureato Camilo José Cela romaną „Pascual Duarte šeima“ (1942 m.).

sudaryti L. de Góngoros „Sonetai“ (1981 m.), kartu su C. Maureriu sudaryta straipsnių rinktinė „Humanizmo valia: Juan Marichal atminimui“ (1990 m.).

9 deš. smarkiai pakito Ispanijos kultūrinis kontekstas, tačiau Ciplijauskaitės tekstai, kaip ir anksčiau¹⁸⁷, publikuojami frankistinio režimo agoniją išgyvenančioje Ispanijoje, o ne JAV ar kitose šalyse. 1975 m., po generolo Franco mirties, pajuntamos ryškios kultūrinės, politinės, ekonominės erdvės laisvėjimo, liberalėjimo tendencijos: legalizuojamos iki tol buvusios uždraustos politinės partijos, paskelbiami laisvi demokratiški rinkimai, paskelbiama demokratijos principais besiremianti Konstitucija¹⁸⁸, atsinaujina cenzūros nekontroliuojama leidyba, susiformuoja vadinamoji „moterų rašytojų“ ir aktyvių politinių, visuomenės veikėjų viešoji erdvė¹⁸⁹, ispanų kinas ir teatras išgyvena laisvės proveržio paskatintą pakilimo laikotarpį¹⁹⁰, besitęsusi iki XX a. dešimto dešimtmečio pabaigos.

A. Amorós rašė apie frankistinio laikotarpio ispanų kultūros įtampą tarp politinio kompromiso, realizmo ir socialinės kritikos¹⁹¹. Ciplijauskaitė niekada nesirinko analizuoti vadinamųjų klasikinių frankistinio realizmo tekstų, taip

¹⁸⁷ Ciplijauskaitė didžiąją dalį savo kritinių tekstų publikavo Ispanijoje, išskyrus straipsnių rinktinę „Pilnatvės užduotis: Jorges Guilléno poezija“ Meksikoje. Angliškai yra pasirodę tik apie 10 kritikės tekstų, didžioji dalis lietuviškai publikuotų surinkti į „Literatūros eskizus“.

¹⁸⁸ Andrés Amorós, „Introducción: una década de literatura española“, in: *Letras Españolas 1976-1986*, Madrid: Castalia, 1987, p. 9.

¹⁸⁹ Būtina atkreipti dėmesį, kad įvairūs feministinio pobūdžio judėjimai Ispanijoje vystosi gerokai vėliau, palyginus su JAV, Didžiąja Britanija ar Prancūzija. Tik po 1975 m. įmanomas pilnavertis moters įsitraukimas į viešąją erdvę, atsiranda vis daugiau moterų rašytojų, politikų, užimančių vadovaujančias pozicijas. Frankistinės diktatūros metais tai dažnu atveju buvo neįsivaizduojamas moters gyvenimo liberalumas. Reikėtų neužmiršti, kad beveik visu diktatūros laikotarpiu (1939-1975) moteris, norinti dirbti, turėdavo gauti savo sutuoktinio leidimą skirti laiką ne šeimai, o darbui ir asmeniniams interesams.

¹⁹⁰ Panašiai kaip sovietinių šalių bloke menas ir kultūra plačiai šio žodžio reikšme Franco valdymo metais sugebėjo atrasti individualią, ezopinę kalbą, kuri davė įdomių kūrybinių rezultatų. Per šį keturiasdešimtmetį susiformavo ir kūrė daugelis didžiųjų XX a. ispanų kūrėjų: kompozitoriai Carmelo Bernaloa, Cristóbal Halffter, Luis de Pablo, Tomás Marco, režisieriai Luis Buñuel (emigravęs į Prancūziją dėl frankistinio režimo spaudimo), Carlos Saura, Luis García Berlanga, dailininkai Antoni Tápies, Eusebio Sempere, José Guerrero, rašytojai Camilo José Cela, Miguel Delibes, Gonzalo Torrente Ballester, Blas de Otero, etc.

¹⁹¹ Andrés Amorós, *op. cit.*, p. 10.

atskleidė opozicinę savo nuostatą dėl režimo ir jo represuotos kultūros¹⁹². Nuo 1984 metų ji didelį dėmesį skiria moterų rašytojų kūrybai, taip pat ir kūrusioms frankistinės diktatūros metu, kaip ypatingai specifiniam, viešumo ir veiklos ribojimus patyrusiam, kūrėjų sektoriui¹⁹³.

Pofrankistinis kultūros periodas A. Amorós apibrėžiamas kaip dviejų tendencijų: individualios, išskirtinės tapatybės paieškos ir integracijos į vakarų kultūrą raida¹⁹⁴. Šiuo aspektu Ciplijauskaitės kritiką galima laikyti ir ispanų literatūros integracijos į vakarų kultūrą judesiu, kuriuo siekiama ne tik tarptautiškumo (jos komparatyvistiniai lyginimai su prancūzų ir vokiečių literatūromis), bet ir ideologiškai naujo kalbėjimo apie diktatūros metais privalomuose šablonuose gyvavusias kultūros formas.

Situaciją literatūros kritikoje po Franco mirties neblogai apibūdina istorikas Pablo Jauralde Pou, teigdamas, kad „septinto dešimtmečio viduryje iškyla [...] struktūralizmai, radikalieji marksizmai, sociologizmai, psychologizmai... [...] Naujosios kritinės orientacijos, dažniausiai kilusios iš Semiologijos/ Semiotikos, priima [...] anksčiau neigtų kritinių horizontų platybę.“¹⁹⁵. Įvyko tikras literatūros kritikos žurnalų, kritikos kolekcijų, rinkinių leidybos sprogdymas, kurio mastus iki šiol komplikuoja įvertinti bei apskaičiuoti: publikuota daugiau kaip du šimtai literatūros kritikos žurnalų, leidžiamų tiek mokslo institucijose (pvz., universitetuose, tyrimų institutuose), tiek ne tyrimų ir aukštojo mokslo institucijose (pvz., atskirų leidyklų). Didžiosios Ispanijos leidyklos – „SGEL“, „Editorial Castalia“, „Espasa-Calpe“, „Austral“, „Cátedra“ – perleidžia ispanų ir Pietų Amerikos literatūros klasikos tekstus su naujais kritiniais aparatais, analitiniais tektais.

Kritinių tekstų visumoje išskiriama Ciplijauskaitei svarbi kritikos serija „Taurus“ „dėl savo *neįprastumo*“¹⁹⁶ tuometinės kritikos kontekste:

¹⁹² P.vz., Ciplijauskaitė neanalizuoja C. J. Cela, M. Delibes romanų, L. Panero poezijos.

¹⁹³ Moterys, norinčios dirbti, turėdavusios gauti sutuoktinio, brolio ar kito vyriškos lyties giminaičio oficialų leidimą laiką „leisti ne namuose“.

¹⁹⁴ Įdomu, kad panašios tendencijos būdingos ir lietuvių kultūrai ypač pirmuoju nepriklausomybės dešimtmečiu.

¹⁹⁵ Pablo Jauralde Pou, „La crítica literaria“, in: : *Letras Españolas 1976-1986*, Madrid: Castalia, 1987, p. 169-170.

¹⁹⁶ *Ibid.*, p. 177.

literatūrologė yra vieno iš šios serijos leidinių, skirtų J. Guillénui¹⁹⁷, straipsnių rinktinės sudarytoja¹⁹⁸. Rinktinė publikuojama neįprastai anksti postfrankistinės suirutės aplinkybėmis: tais pačiais 1975 metais, iškart po Franco mirties, ir susilaukia pakartotinio leidimo 1985 metais¹⁹⁹. Antrąjį Ciplijauskaitės sudaryto straipsnių rinkinio perleidimą 1985 metais galima būtų sieti su poeto mirtimi 1984 metais²⁰⁰.

1975, 1979, 1981, 1985, 1989 metais pakartotinai perleidžiami L. de Góngoros „Sonetai“ rodo publikacijos poreikį liberalėjančioje visuomenėje; pažymėtina, kad nebuvo ieškota naujų sonetų atrinkimo ir sudarymo variantų, pasikliauta Ciplijauskaite. Pasirinkimas reikšmingas, nes darbas sudėtingas visomis prasmėmis: tekstologine (publikuota, gausybė rankraščių ir plagijatų, jo tekstų vagysčių iš archyvų ir Nacionalinės bibliotekos), struktūrine (sandara, poetinėmis schemomis), reikšmine (sonetų polisemiškumas). 1978 m. „Aiduose“ pasirodžiusiame straipsnyje „Žmogiškas solidarumas kosminių jėgų verpetuose“ Ciplijauskaitė rašo: „Nors iki šiandien jis laikomas vienu sunkiausiai iššifruojamų ispanų poetų, faktiškai jo naujadarai, įvaizdžiai, simboliai kartojasi; ir geriau su jais susipažinus, atrandamas *raktas*“²⁰¹.

9 dešimtmetyje svarbi tampa literatūros fenomenologijos, kaip vieno iš draudimo periodu „neįsavitų horizontų“, sklaida, ispanakalbėje kultūroje sulaukusi įvairių transformacijų. Panašiai kaip posovietinėje Lietuvoje, atsigręžę į naujas postmodernias literatūros tyrimų tendencijas, per keletą metų

¹⁹⁷ Kaip jau aptarta pirmoje šio darbo dalyje, Jorge Guillénas kartu su daugeliu kitų 1927 kartos atstovų, palaikančių respubliką, po Pilietinio karo (1936-1939) pasitraukė į JAV ir Pietų Ameriką, kur dirbo universitetuose. Ciplijauskaitės asmeninė pažintis su šiuo poetu tęsėsi beveik visą gyvenimą, Madisono universitete saugomas jų 30 metų trukusio susirašinėjimo archyvas, neprieinamas iki Ciplijauskaitės mirties.

¹⁹⁸ Ed. B. Ciplijauskaitė, „Jorge Guillén“, (El escritor y la crítica), Madrid: Taurus, 1975, 1985, 422 p.

¹⁹⁹ Pats poetas J. Guillénas 1977 metais grįžo gyventi į Ispaniją, kur buvo sutiktas kaip garsus, gerbiamas, pirmosios Cervanteso premijos laureatas (1976 metais), 1977 metais gavo dvi kitas tarptautines premijas: Lincei italų akademijos ir ypač reikšmingą Alfonso Reyes apdovanojimą. 1978 metais jis tapo Karališkosios Ispanijos akademijos garbės akademiku.

²⁰⁰ Javier Goñi, „Crónica literaria“, in: *Letras Españolas 1976-1986*, Madrid: Castalia, 1987, p. 319.

²⁰¹ Ciplijauskaitė, „Žmogiškas solidarumas kosminių jėgų verpetuose“, in: *Aidai*, 1978 (3). Cituojama iš: *Literatūros eskizai*, Lietuvių katalikų mokslo akademija: Vilnius-Kaunas, 1992, p. 201.

„pagreitintai įsisavinę“ struktūralizmus, postruktūralizmus, ispanų literatūrologai vėl ėmė vertinti ispaniškosios idealistinės stilistikos, atidaus teksto skaitymo, fenomenologijos reikšmę bei galimybes. Nors pirmasis apibendrinantis įvadas į fenomenologiją Ispanijoje pasirodė tik 1983 metais, tačiau ir iki šiol Ispanijoje ji nėra sistemingai tyrinėta (kiek buvo pasiekta, kokia šios srovės įtaka ir pan. ispanų kultūroje)²⁰². Pagrindinė fenomenologijos plėtra Ispanijoje rėmėsi J. Ortegos y Gasseto figūra, garsiojo Studentų bendrabučio veikla bei kultūrinio mėnraščio „Vakarų žurnalas“ (isp. *Revista de Occidente*) publikacijomis²⁰³. Leidinys buvo pagrindinis vokiečių fenomenologų tekstų sklaidos įrankis Ispanijoje, kuriame nuolat buvo publikuojami, dažniausiai Ortegos y Gasseto iniciatyva, E. Husserlio, M. Heideggerio ir M. Schelerio vertimai, net ir frankistinės diktatūros metais žurnalas buvo publikuojamas²⁰⁴. Fenomenologinės tendencijos iš Ispanijos pasiekti kritikę, gyvenančią ir dirbančią JAV, galėjo tik iš dalies, todėl šiuo atveju, atrodo, lemiantį vaidmenį atliko artimas kontaktas disertacijos vadovais, fenomenologais J. Ferrater Mora ir V. Lloréns. Kaip teigia A. Jurgutienė, JAV literatūrologijoje hermeneutika pasirodo kaip Skaitytojo atsako ir poveikio teorija²⁰⁵, kas rodo gana vėlyvą fenomenologinės kritikos atsiradimą akademinėje Ciplijauskaitės darbo aplinkoje, tikėtina, kad Ciplijauskaitės mąstymui 8–9 dešimtmečiuose fenomenologinę įtaką darė:

²⁰² Svarbu minėti, kad fenomenologija ypač plačiai paplito ir įsitvirtino Pietų Amerikoje, po Ispanijos Piliетinio karo sulaukusioje didžiausių egziliantų srautų. Kai kuriose studijose Pietų Amerika įvardijama kaip literatūros fenomenologijos ir hermeneutikos žemynas, kuriame šios tendencijos ne tik nemenksta, bet vis didėja. Vien Argentinoje minimi keliasdešimt fenomenologijos įtakoje veikiančių tyrėjų: Carlos Astrada, Angel Vasallo, Emilio Estiú, Héctor A. Murena, Rodolfo Kusch, Hernán Zucchi, Miguel Angel Virasoro, Amelia Podetti, Edgardo Albizu, Roberto Walton, Héctor D. Mandrioni, Arturo García Astrada, Rubén Vasconi, Aníbal Fornari, Luis María Teragni, Julio de Zan, Carlos Cullen, Mario C. Casalla, Silvio Maresca, Julia V. Iribarne, Alcira Bonilla, Gabriela Rebok, etc.

²⁰³ Ne tik filosofinė Madrido, bet ir Barselonos mokykla laikoma fenomenologine, o jų nariai – J. Gaos, X. Zubiri, M. García Morente, E. Nicol, J. Xirau tiesioginę E. Husserlio bei M. Heideggerio įtaką patyrę mąstytojai.

²⁰⁴ Nuo 1963 m.

²⁰⁵ Aušra Jurgutienė, „Literatūros suvokimo menas. Hermeneutikos tradicija“, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2012, p. 277.

- a) minėta ispanų išeivių intelektualinė aplinka (nuo doktorantūros 1960 m.),
- b) „vidinės hermeneutikos“ veiksmas, skatinantis kritikę pereiti nuo vienos paradigmos prie kitos,
- c) bendrasis JAV hermeneutinės literatūrologijos kontekstas.

Žvelgiant į lietuvių literatūros kritikos kontekstą 9 deš. ryškėja aiški, istorinių aplinkybių nulemta skirtis tarp lietuvių literatūros kritikos, rašomos sovietinėje Lietuvoje ir išeivijoje. Lietuvoje publikuojamoje literatūros kritikoje, anot E. Baliutytės, 9 deš. pradžioje atsirado nauja literatūros, kaip estetinio, savus dėsnius turinčio reiškinių, traktuotė.²⁰⁶ Pasirodo jau nebe į marksizmą, o į literatūrinę hermeneutiką bendriausia prasme orientuotą literatūros teorijos leidinių: V. Zaborskaitės „Literatūros mokslo įvadas“ (1982), „Literatūros teorijos apybraiža“ (1982), V. Daujotytės „Lyrikos teorijos pradmenys“ (1984). Išeivijoje 9 deš. apie lietuvių literatūros kritiką buvo rašoma iš naujausių to meto teorinių perspektyvų V. Kelertienės, I. Gražytės-Maziliauskienės, A. Barūnaitės Willeke tekstuose, remiamasi feminizmo ir semiotikos, naujosios kritikos nuostatomis.

1984 m. pasirodžiusi Ciplijauskaitės studija „Nepatenkinta moteris. Neištikimybė realistiniame romane“ buvo išleista leidykloje „Edhasa“, 1946 m. Argentinoje įkurtoje katalonų išeivio Antoni López Llausàs²⁰⁷. Ši didžiulė leidykla buvo ne tik pagrindinė Pietų Amerikos „boom“ autorių leidėja, bet ir draudžiamų frankistinėje Ispanijoje tekstų skleidėja. Tikėtina, kad

²⁰⁶ Elena Baliutytė, *op. cit.*, p. 119.

²⁰⁷ Antoni López Llausàs išvykęs į Argentiną, patenka į intelektualų, patyrusių Francesc Cambó įtaką, ratą. Greitai jo įkurta „Pietų Amerikos leidykla“ tapo didžiausia visame žemyne. Jis ryžtasi publikuoti A. Camus, P. Sartre'ą bei didžiojo „boom“ autorius: G. García Márquezą, J. Cortázarą. 1943-1946 m. diktatūros išgąsdintas vėl grįžta į Ispaniją, kur įkuria „Edhasa“ filialą. Suvokęs kritinę Ispanijos kultūros situaciją Franco diktatūros metu, ryžtasi kontrabandiniams draudžiamų knygų, falsifikuotais pavadinimais, pergabenimams iš Pietų Amerikos į Ispaniją. Didžiausiais kiekiais gabenio ispanų modernistų, 1927 metų kartos poeziją bei kitus uždraustus autorius. Jo kelionės kultūriniuose sluoksniuose buvo žinomos kaip „transatlantinės kelionės“. Knygos buvo platinamos kultūriniame pogrindyje Barselonoje. Gabriel Pernau, „Barcelona y Latinoamérica, libros de ida y vuelta“, in: *Barcelona. Metropolis*, Primavera (marzo - junio 2008). Prieiga internetu: <<http://w2.bcn.cat/bcnmetropolis/arxiu/es/page0372.html?id=22&ui=59>>, žiūrėta 2015 02 15. Pofrankistinėje epochoje svarbiomis tapo šios leidyklos: Anagrama, Tusquets, Seix Barral, Destino, Alfaguara, Alianza, Espasa Calpe, Crítica, etc.

Ciplijauskaitė šią leidyklą pasirinko neatsitiktinai (nors ir 1984 m. – devyneri metai po Franco mirties). Tai galėtų būti jos intelektualinėje aplinkoje (pvz., disertacijos vadovo, katalono Vicente Lloréns) buvusi leidykla, pasiryžtanti publikuoti naujus vardus ir idėjas.

Ciplijauskaitės tyrimas „Nepatenkinta moteris. Neištikimybė realistiniame romane“, skirtas moterų įvaizdžių vyrų sukurtuose realistiniuose romanuose kritikai, to meto ispanakalbiame kontekste buvo inovatyvus. Tai rodo ir mažas feministinių studijų bei vertimų, chronologiškai ansktesnių nei Ciplijauskaitės, ispanų kalba kiekis²⁰⁸. O palyginimui pasirinktas anglakalbis literatūros kritikos kontekstas atrodė visiškai kitaip. Kaip teigia Mari Jo Buhle, JAV dar 7 dešimtmečio pradžioje moterų studijos ėmė įgauti akademinę formą, dėstytojai dažnai supažindindavo studentus su nauja sritimi feministinės minties kurse. Jau kitame dešimtmetyje JAV feministinės minties kursai pakeisti į feministinės teorijos kursus – „greitai feministinė teorija tapo sinonimu rašytojų, paveiktų postruktūralizmo ir psichoanalizės, produkcijai“²⁰⁹. Taip 7 dešimtmečio pradžioje anglakalbėje kultūroje feminizmas buvo užėmęs svarbios teorinės, akademinės nuostatos, alternatyvaus požiūrio poziciją, tuo

²⁰⁸ Toril Moi, „Teoría literaria feminista“, 1985; Birutė Ciplijauskaitė, „La mujer insatisfecha. El adulterio en la novela realista“, Barcelona: EDHASA, 1984; „La novela femenina contem-poránea (1970-1985) Hacia una tipología de la narración en primera persona“, 1988; Sandra M. Gibert, y Susan Gubar, „La loca del desván. La escritora y la imaginación literaria del siglo XIX“, Madrid, Cátedra, 1998; Beth Miller, ed., „Women in Hispanic Literature. Icons and Fallen Idols“, Berkeley, University of California Press, 1983; Carmen Martín Gaité, „Desde la ventana. Enfoque femenino de la literatura española“, Madrid, Espasa Calpe, 1987; Lucy Lee-Bonnano, „The Quest for Authentic Personhood: an Expression of the Female Tradition in Novels by Moix, Tusquets, Matute and Alós“, Ann Arbor, Michigan, Univ. Micro. Inter., 1987; Geraldine C. Nichols, „Des/cifrar la diferen- cia. Narrativa femenina de la España contemporánea“, Madrid, Siglo XXI, 1992; Myriam Díaz Diocaretz e Iris M. Zavala (Coords), „Breve historia feminista de la literatura española“, 1993; Nieves Ibeas y María Angeles Millán (eds.), „La conjura del olvido. Escritura y feminism“, Barcelona, Icaria, 1997; María Caballero Wangüemert, „Femenino plural. La mujer en la literature“, Pamplona, EUNSA, 1998; Lydia Masanet, „La autobiografía femenina española contemporánea“, Madrid, Fundamentos, 1998; Laura Freixas, „Literatura y mujeres“, 2000, cit., pp. 203-209; etc.

²⁰⁹ Mari Jo Buhle, „Feminism and its Discontents“, Cambridge, Massachusetts, London, England: Harvard University Press, 1998, p. 20.

tarpu Ispanijoje, kur publikavosi Ciplijauskaitė, jis buvo tik beprasidedantis judėjimas.

Antroji 9 deš. Ciplijauskaitės studija „Šiuolaikinis moterų romanas (1970–1985). Pasakojimo pirmuoju asmeniu tipologijos link“, išleista „Anthropos“ leidyklos Barselonoje 1988 m. (1994 m. perleista), pasižymi ypač plataus masto tikslu – pasiūlyti prozos, parašytos pirmuoju asmeniu, tipologijos gaires. Leidykla „Anthropos“ pasižymi inovatyviomis publikacijomis bei gausiais akademiniiais vertimais, bendroji jos orientacija – sociokultūriniai, politologiniai, literatūrologiniai, antropologiniai tyrimai, vertimai. Šitoje pačioje leidykloje publikuotas ir Ciplijauskaitės sudarytas straipsnių rinkinys, skirtas jos kolegai ir bičiuliui Juan Marichal²¹⁰, bei 1999 m. straipsnių rinkinys, skirtas 1927-ųjų metų kartos poezijai²¹¹. Ciplijauskaitė ne kartą publikavosi ir to paties pavadinimo „Anthropos“ moksliniame žurnale²¹². Tikėtina, kad su šios leidyklos ir žurnalo redakcine kolegija, bendraautoriais ją siejo ir kokie nors asmeniniai, darbiniai ryšiai.

Akreiptinas dėmesys į studijos dedikaciją:

Ypatingoms mano gyvenimo moterims

Regina Sidzikauskienė

Jeanne Goguel

Annot Jacobi

Bruni Sismondo Ridgway

Nilita Vientós Gastón

*Visada savo mamai*²¹³

²¹⁰ Ciplijauskaitė ed., with C. Maurer, „La voluntad de humanismo: Homenaje a Juan Marichal“. Barcelona: Anthropos, 1990, 270 p.

²¹¹ Ciplijauskaitė, „De signos y significaciones I. Juegos con la vanguardia: Poetas del 27“, Barcelona: Anthropos, 1999.

²¹² Ciplijauskaitė, „El romanticismo como hipotexto en el realismo“, in: *Realismo y naturalismo en España en la segunda mitad del siglo XIX*, Yvan Lissorgues, ed. Barcelona: Anthropos, 1988, p. 90-97. „Ritmo, musicalidad y el 'fondo sentimental del escritor', in: *Pío Baroja, La voluntad de humanismo: Homenaje a Juan Marichal*. Eds. B. Ciplijauskaitė & C. Maurer. Barcelona: Anthropos, 1990, p. 223-31. „Mundo compartido: el nacimiento de *Cántico*“, in: *Anthropos*, 2 (oct. 1991): 61-64. „Doctor mirabilis“, in: *Anthropos* 149 (noviembre 1993): 71-72.

²¹³ *La novela...*, p. 7.

R. Sidzikauskienė (Seniauskaitė) buvo V. Sidzikausko, Lietuvos diplomato²¹⁴, teisininko žmona. Labiausiai tikėtina, kad Ciplijauskaitės ir Sidzikauskienės susitikimas įvyko II Pasaulinio karo metais, kai V. Sidzikauskas 1941 m. pasitraukė į Vokietiją, aktyviai veikė lietuvių išsilaisvinimo judėjimuose. V. Sidzikausko, kaip ir R. Sidzikauskienės, pirmasis įgytas išsilavinimas buvo pedagoginis. Sidzikauskienė, anot M. Krupavičiaus, dirbusi mokytoja Jurbarko²¹⁵, galbūt ji buvo Ciplijauskaitės mokytoja Vokietijoje. Apie antrąją ir trečiąją dedikacijoje minimą moterį jokios informacijos rasti nepavyko. O B. S. Ridgway yra Ciplijauskaitės ankstyvosios intelektualinės aplinkos meno istorikė, archeologė, su kuria ji, tikėtina, susipažino doktorantūros studijų Bryn Mawr koledže metais. Ši italų kilmės meno istorikė savo geriausiai vertinamus tyrimus atliko remdamasi stilistinės skulptūrų analizės pagrindais, kuriuos gavo Bryn Mawr koledže²¹⁶. Nilita Vientós Gastón (1903–1989) buvo Puerto Riko rašytoja, žurnalistė ir lyginamosios literatūros profesorė, kritikė bei pirmoji moteris advokatė, dirbusi Puerto Riko Teisės departamente. Ciplijauskaitė tikriausiai artimai bendravo su N. Vientós Gastón, nes yra pasirodę nemažai lietuvių išeivės straipsnių N. Vientós Gastón 1970 m. įkurtame žurnale „Sin Nombre“. N. Vientós Gastón laikoma viena pagrindinių XX a. Puerto Riko literatūros kritikos plėtotųjų, žmogaus teisių ir lygybės gynėja. Ciplijauskaitės kritikos kontekstui svarbu ir tai, jog yra pasirodęs literatūros kritikos rinkinys, skirtas N. Vientós Gastón, José Luis Cano ir Enrique Canito atminimui. Šis rinkinys vadinasi „Sala be vardo“ („La Ínsula Sin Nombre“²¹⁷), kitaip tariant, pirmoji dalis yra ispanų kultūrinės periodikos giganto bei leidybinės grupės, frankistinės diktatūros

²¹⁴ Esama klaidingos informacijos neva V. Sidzikauskas buvęs užverbuotas KGB agentas, vėliau veikęs tiek Vokietijoje, tiek JAV. Tačiau ši informacija yra nepatvirtinta ir paties Sidzikausko paneigta. Išsamiau žr. Vaclovas Sidzikauskas, *Lietuvos diplomatijos paraštėje*, Vilnius: Vaga, 1994, p. 189-196.

²¹⁵ Mykolas Krupavičius, „Atsiminimai“, Chicago: Draugas, 1972, p. 79-80.

²¹⁶ Sorensen, Lee. „Ridgway, Brunilde [Maria Sismondo]“, in: Dictionary of Art Historians. Prieiga internetu www.dictionaryofarthistorians.org/wittkower.htm, žiūrėta 2015 01 20.

²¹⁷ „La Ínsula Sin nombre: Homenaje a Nilita Vientos Gaston, Jose Luis Cano y Enrique Canito (Tratados de critica literaria)“, Madrid: Editorial Orígenes, 1990, 136 p.

metais bandžiusios nepasiduoti cenzūrai ir spausdinusios įvairius ispanų egziliantų liberalios minties, naujausios literatūros kritikos tekstus, pavadinimas „La Ínsula“. „Sin Nombre“ – N. Vientós Gastón įkurtas Puerto Rike leistas žurnalas. Abiejų žurnalų pavadinimų sugretinimas generuoja bent jau dvi prasmes: a) isp. *La Ínsula Sin Nombre* gali būti metaforiškai vadinama Puerto Riko sala, kuri tik XIX a. pab. susikūrė kaip atskira valstybė; N. Vientós Gastón tekstai laikomi Puerto Riko sąmoningumo ir kultūros sklaidos, įkontekstinimo darbais. Po jos literatūros kritikos, kultūros straipsnių, teisinės veiklos plėtros Puerto Riko būtų nebeįmanoma vadinti „sala be vardo“. b) „La Ínsula“, kaip ir „Sin Nombre“, publikavo laisvus, liberaliomis idėjomis besiremiančius, necenzūruojamus tekstus, todėl juos vienijo ir ideologinės, politinės, žodžio ir minties laisvės principais grįstos nuostatos.

Ciplijauskaitė neapsiribojo ispanų poezijos tyrimais ir 9 dešimtmetyje sąmoningai perėjo į moterų rašytojų, moterų įvaizdžių kritikos lauką, taip prisijungdama prie po frankistinėje Ispanijoje vykstančių kultūrinių pokyčių. Rašančių apie moteris kūrėjas postfrankistinėje Ispanijoje pirmuosius 15 metų buvo išskirtinai mažai. Demokratiškame pasaulyje, ypač JAV, Prancūzijoje, Didžiojoje Britanijoje, feminizmas ne tik išibėgėjo, bet jau ir perėjo į kitą raidos etapą, „išsikristalizavo liberalaus, krikščioniškojo, socialistinio, marksistinio feminizmo bei radikalaus – juodaodžių, lesbiečių – feminizmo programos“²¹⁸, tačiau Ispanija šioje srityje buvo visiškai atsilikusi. Iškalbinga kontekstinė detalė yra 1980 m. publikuotoje įtakingo filosofo Julián Marías knygoje „Moteris XX amžiuje“ suformuluotas teiginys, jog santuoka yra trokštamiausia moters gyvenimo forma ir tvirtinimas, kad moteris be vyro yra nesuvokiama²¹⁹. Ciplijauskaitė interviu²²⁰ teigia, kad apie moteris kūrėjas, jų pozicijas literatūroje rašiusi iš tuomet egzistavusio didelio poreikio kalbėti apie moteris, keisti jų situaciją postfrankistinėje ispanų kultūroje. Asmeniniam laiške kritikė apie feministinius tekstus taip pat tvirtina, kad „<...> tuo laiku

²¹⁸ Marija Aušrinė Pavilionienė, „Lyčių drama“, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1998, p. 6.

²¹⁹ Julián Marías, „La mujer en el siglo XX“, Alianza Editorial: Madrid, 1982 (1a ed. 1980), p. 166.

²²⁰ „Oral History Interview: Birutė Ciplijauskaitė (0298)“, 1 of 4, researcher Laura Smail, University of Madison Wisconsin, prieiga internetu <<http://minds.wisconsin.edu/handle/1793/65499>>, žiūrėta 2015 04 01.

ties Ispanijoje, ties Lietuvoje apie tai nebuvo rašoma. Tai buvo reikalinga. Nesu feministė“²²¹. Vis dėlto Ciplijauskaitės kritikoje nepaneigiamai esama feministinių motyvų, kurių statusą ir kilmę siekiama tirti tolimesniuose šio darbo skyriuose.

Svarbu atsižvelgti į tai, kad Ciplijauskaitė, pati būdama moteris, rašo moterų literatūros kritiką. Tai nėra „savaime suprantamas“ veiksnys, o sąmoningo apsisprendimo išraiška. Mokslininkei, jau iki 1983 m. turinčiai platų ir didelio pripažinimo sulaukusį kritinių tekstų bagažą – penkios monografijos, daugiau nei 120 straipsnių, būtų įmanoma „nesivelti“ į feministinius tekstų skaitymus ir tęsti darbus pradėtose srityse. Kaip teigia A. Redondo Goicoechea, perfrazuodama Toril Moi: „Niekas neskaito objektyviai, nėra neutralių skaitymų“²²², todėl lemiamas vaidmuo tenka kūrėjo / skaitytojo / kritiko lyčiai, kalbai, sociokultūrinėms aplinkybėms, įgytoms patirtims. Apie Ciplijauskaitės 9 deš. jau turėtą mokslinį pripažinimą kalbama ir 1988 m. straipsnių rinkinyje „Ispanų kultūra postfrankizmo [epochoje – A. Š.]“, kuriame teigiama, kad Ciplijauskaitė priklauso „rinktinei žinomų kritikų grupei“²²³. Tačiau kritikė jautė poreikį kalbėti apie moteris kūrėjas bei jų tekstus. Kaip pati argumentuoja kalbėdama apie ispanų literatūrą, „Šiuo laiku itin įdomios moterys, kurios iš viso tik po pilietinio karo pradėjo išeiti viešumon ir ypač gausiai pradėjo reikštis po Franco mirties. Jos neatsilieka nuo visos Europos moterų rašytojų“²²⁴. Žodinės istorijos projekto interviu kritikė nuosekliau pasakoja apie moterų literatūros tyrimų pradžią: gavusi keletą kvietimų dėstyti Europos universitetuose, svarstė, kokia galėtų būti tema, kuri galėtų sudominti skirtingų kultūrų žmones, todėl pasirinko realizmo romanus, kuriuose vienu ar kitu aspektu plėtojama panaši tema – moterų neištikimybė kaip dvasinio nepasitenkinimo forma. Iš pradžių tai buvę atskiros paskaitos

²²¹ Asmeninis B. Ciplijauskaitės laiškas A. Šimėnienei 2012 balandžio 29 d., Madisonas.

²²² Alicia Redondo Guicoechea, „Ginocrítica polifónica“, in: *Contextos*, Segunda etapa, Volumen 5, No. 7, Julio/Diciembre 2001, p. 194.

²²³ „La cultura española en el posfranquismo“, S. Amell & S. García Castañeda, eds. Madrid: Playor, 1988.

²²⁴ Ciplijauskaitė, „Nuo Ispanijos iki lietuvių feminisčių. Pokalbis su Birute Ciplijauskaite“, in: *Pokalbių akiračiai*, Vilnius: Vaga, 1991, p. 332.

apie prancūzų, vokiečių, rusų ir ispanų romanus, vėliau dirbant susikaupė tiek medžiagos, kad atsirado visa knyga. Anot pačios kritikės, tai didžiausio pasisekimo sulaukusi jos studija, kuri ne tik suteikė jai malonumą dirbant (skirtingai nuo kitų), bet ir visas tiražas buvo išparduotas per tris mėnesius, o perskaičiusiųjų laišakai užplūdo kritikę tikromis lavinomis²²⁵.

Interviu, publikuotame „Pokalbių akiračiuose“, Ciplijauskaitė gana aiškiai nurodo skeptišką savo pačios asmeninį požiūrį į feminizmą kaip teorinių nuostatų visumą:

Nežinau, ar teisinga sakyti, kad moterų rašoma literatūra geriau suvokiama moterų kritikių. Jos gal tik didesnę susidomėjimą ja rodo. Jei į ją žvelgiama kaip į meno kūrinį, atsisakant politikos ir polemikų, mano nuomone, bet koks geras kritikas ją gali puikiai išgvildinti. <...> Yra, žinoma, teorijų, – daugiausia Prancūzijoje, – tvirtinančių, kad į moterų rašytus kūrinius reikia žvelgti visai kitaip ir kad tik moterys juos supranta, bet tai virsta beveik ratu, kuriame gyvatė kanda savo uodegą; daugelis tų rašytojų jau rašo vadovaudamosios feministinėm teorijom,

²²⁵ „Oral History Interview: Birutė Ciplijauskaitė (0298)“, 2 of 4, researcher Laura Smail, University of Madison Wisconsin, prieiga internetu <<http://minds.wisconsin.edu/handle/1793/65499>>, žiūrėta 2015 01 16. Ciplijauskaitė išsamiai pasakoja apie savo knygos rengimo ir atsiradimo istoriją: „Nepatenkinta moteris. Neištikimybė realiniame romane“ nebuvo knyga, parašyta dėstyto poreikiams, kaip atsitiko su „98-ųjų metų karta ir istorija“. Apie 1981 m. kritikė gavusi pasiūlymų dėstyti Europos universitetuose. Besirengdama vienai paskaitai sugaišdavo 2-3 mėnesius. Kadangi svarbiausias ispanų realizmo romanas nebuvo išverstas į kitas kalbas, nusprendė plėsti tyrimo lauką ir įtraukė prancūzų, vokiečių bei rusų realizmo „grandus“. Teigia norėjusi analizuoti ne romaną kaip tokį, bet, kaip socialinės struktūros veikia romano struktūrą. Tai buvo labai sudėtingas tyrimas dėl to, kad ypač Rusijos atveju beveik neįmanoma gauti informacijos apie moters statusą visuomenėje XIX a. Romanai labai skiriasi, nes labai skiriasi juos sukūrusios visuomenės. Tokiam tyrimui reikia tvirtų, patikimų duomenų. Įstatymų, moterų teisių apribojimų dokumentų, skyrybų, turto valdymo, vaikų auklėjimo ribojimų patvirtinimų... Atrado tiek daug faktų apie moters situaciją XIX a. Europoje, kuriuos anksčiau būtų laikiusi neįtikėtinais dėl savo absurdiškumo. Schopenhaueris veikė visus be išimties XIX a. romanistus, jo filosofijoje yra moters nelygybės šaknys. Niekada nebuvo feministė, niekada nenorėjo tokia būti, bet realistinio romano tyrimas jai „atvėrė akis“. <...> Labiausiai didžiuojasi knyga „Nepatenkinta moteris. Neištikimybė realiniame romane“ ypač dėl puikaus viršelio (su A. Beardsley iliustracija), o pirmąją savo knygą „Vienatvė šiuolaikinėje ispanų poezijoje“ – dėl entuziazmo ir įkvėpimo ją rengiant. Žmonės mėgsta tą knygą. Ji pati niekada neskaito savo knygų. Teigia nerašanti ypatingų knygų.

*ir nedaugelis sukuria tikrai originalų meno kūrinių*²²⁶.

Skeptiškai vertindama prancūziškojo feminizmo „uždarą ratą“, kai grožiniai tekstai tarsi jau iš anksto rašomi pagal teorijų nurodymus, Ciplijauskaitė dar kartą pabrėžia didžiausią jos pasaulėžiūroje literatūros vertybę – meno kūrinio originalumą. Aukščiau bet kokių teorinių nuostatų Ciplijauskaitei yra literatūra kaip „meno kūrinys“, o jo suvokimui reikalinga atsisakyti „politikos ir polemikų“. Kritikė šią mintį patvirtina Žodinės istorijos interviu metu: „Man svarbiausia literatūrą suvokti kaip meno kūrinių, o paskui – visos teorijos“²²⁷. Atrodo, ši mintis visai priešinga vienai pagrindinių feminizmo nuostatų: „Svarbiausias feministinės kritikos uždavinys visuomet buvo politinis: ji siekia demaskuoti patriarchalines praktikas <...>“²²⁸. Kita vertus, nereikėtų pamiršti ir Jane Flax minties, jog „kaip ir kitos postmodernizmo formos, feministinės teorijos turėtų paskatinti mus toleruoti ir interpretuoti ambivalentiškumą, dviprasmybę, įvairumą bei parodyti mūsų tvarkos ir struktūros poreikių šaknis <...>“²²⁹. Taigi esama fundamentalaus prieštaravimo tarp Ciplijauskaitės ir feministinės kritinių nuostatų. Atrodo, kad panašių ambivalentiškumo toleravimo tikslų siekiama ir vėlyvojoje Ciplijauskaitės kritikoje, tačiau politinio aspekto feministinėje kritikoje išvengti neįmanoma, nes, kaip teigiama „Šiuolaikinės literatūros gide“, feminizmas ir feministinė kritika turėtų būti vadinama kultūrine politika, o ne teorija ar teorijomis²³⁰.

4.3 10 deš. ir vėlyvosios kritikos kontekstai

²²⁶ Ciplijauskaitė, „Nuo Ispanijos iki lietuvių feminisčių. Pokalbis su Birute Ciplijauskaite“, in: *Pokalbių akiračiai*, Vilnius: Vaga, 1991, p. 335

²²⁷ „Oral History Interview: Birutė Ciplijauskaitė (0298)“, 1 of 4, researcher Laura Smail, University of Madison Wisconsin, prieiga internetu <<http://minds.wisconsin.edu/handle/1793/65499>>, žiūrėta 2015 04 01.

²²⁸ Toril Moi, *op. cit.*, p. 9.

²²⁹ Jane Flax, „Postmodernizmas ir lyčių santykiai“, in: *Feminizmo ekskursai*, sud. K. Gruodis, Vilnius: Pradai, 1995, p. 487.

²³⁰ „Feminist Theories“, in: Raman Selden, Peter Widdowson, Peter Brooker, „A Reader's Guide to Contemporary Literary Theory“, Harlow: Pearson, 5th ed., 2005, p. 116

Kokiame kontekste publikuojami Ciplijauskaitės kritiniai tekstai paskutiniuoju XX a. dešimtmečiu? Kaip jau buvo minėta, feministiniai judėjimai Ispanijoje prasidėjo ir vystėsi gerokai vėliau nei daugelyje demokratiškų šalių. Anot T. Moi, „nors 1974 m. prancūzų feministinė teorija jau klestėjo, prireikė nemažai laiko, kol ji pasiekė kitų šalių moteris. Viena priežasčių, kodėl prancūzių teorija padarė palyginti menką įtaką anglų ir amerikiečių feministėms, ta, kad ji buvo intelektualiai sunki.“²³¹ Galbūt tai lėmė Ispanijos feminizmo vėlyvą pradžią²³². XX a. 10 ir XXI a. pirmas dešimtmečiai Ispanijoje vis dar suvokiami kaip feminizmo pradžia; publikacijų taip pagausėjo, kad net atsirado feministinės bibliografijos apžvalgai skirtų straipsnių „Tūkstantis aktualių studijų apie XX amžiaus rašytojas“²³³ (ir tai tik 2000–2009 metais), kur įtraukti net šeši feministiniai Ciplijauskaitės tekstai.

Išsamiausi šios srities darbai, turintys bent keletą feministinių motyvų, buvo parašyti už Ispanijos ribų. Tai patvirtina ir Ciplijauskaitė, teigdama, kad:

<...>Cecilios Dreymüller „Die Lippen des Mondes. Spanische Lyrikerinnen der Gegenwart (1950–1990)“ (Wilhelmsfeld, Egert, 1996) yra suprantamiausia iki šiol monografija apie ispanų moterų poeziją, kuri apima 53 autorės, 19 iš jų analizuodama atidžiai, nors ir ne taip giliai kaip John Wilcox savo didingoje knygoje apie moterų poeziją (*Women poets of Spain*, Urbana, University of Illinois Press, 1997), kiekviena [monografija – A. Š.] pasiūlo gerą bibliografiją.²³⁴

²³¹ Toril Moi, *op. cit.*, p. 88.

²³² Pavyzdžiui, I Moterų poezių susitikimas Vigo mieste, Ispanijoje įvyko tik 1996 m. Neįtikėtinais skamba 1992 m. Ispanijoje publikuotų leidinių citatos apie moterų sukurtą poeziją, rodančios feministinio mąstymo ir literatūros kritikos Ispanijoje situaciją: „Mano poetės, atlikite savo pareigas vyrams bei vaikams, tvarkykite namus ir liaukitės [rašę – A. Š.] prastas eiles <...>“, (Percituojama iš Noni Benegas, Jesús Munárriz eds., *Ellas tienen la palabra. Estudio preliminar*, Madrid: Hiperión, 2a ed., 1998.)

²³³ María del Carmen Simón Palmer, „Mil estudios actuales sobre escritoras del siglo XX. Bibliografía“, in: *ARBOR Ciencia, Pensamiento y Cultura*, Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, CLXXXII 721 septiembre-octubre (2006): 661-703.

²³⁴ Ciplijauskaitė, „De Medusa a Melusina: recuperación de lo mágico“, in: *La construcción...*, p. 293.

Straipsnių rinkinys, skirtas 1927-ųjų kartos ispanų poezijai, publikuotas toje pačioje Barselonos leidykloje „Anthropos“. Gana dažnas šios leidyklos pasirinkimas 9–10 deš. rodo kintantį kritikės požiūrį – nors jos mėgta Madrido „Ínsula“, dabar pasirinko liberalesnę, labiau su katalonų, o ne su kastilų išeiviais sietiną leidyklą. Tikėtina, kad tai susiję ir su kintančiu Ciplijauskaitės kritikos objektu, ir jos pačios požiūriu. Iš dalies atsitraukdama nuo ispaniškosios idealistinės stilistikos, ji turėjo susirasti naujais skaitymo būdais besidominčius skaitytojus, bet netapo taip madingų to meto Ispanijoje struktūralizmų ir poststruktūralizmų apologete, taip apribodama ne tik pasirenkamų publikuotų leidyklų spektrą, bet ir iš dalies kontroliuodama kai kurių savo darbų sklaidą Ispanijoje. Šiuo aspektu Barselonos aplinka atrodė liberalesnė, laisvesnė, ne tokia puritoniška kaip Madrido, kuris neišvengė neigiamo frankistinės diktatūros uždėto „privalomos sostinės kultūros“ antspauda. Bendrajai XX a. pab. – XXI a. pr. Barselonos situacijai suvokti svarbi kintanti sociokultūrinė XX a. 6–7 deš. padėtis, atvėrusi galimybes tolimesnei liberalios minties raidai. Tuo metu vyko ir prasidėjo daug fašistiniams suvaržymams besipriešinančių judėjimų, reformų, kultūrinių procesų: aktyviau ėmė rodytis oficialiajai estetikai oponuojantys kūrėjai (rašytojai A. Sastre, L. Martín-Santos, C. Martín Gaité, A. M. Matute, J. Marsé, A. Gala, A. Tápies, M. Millares, etc.). 7 deš. pab. Barcelona ir kitos Katalonijos pajūrio zonos tapo turistų pamėgtomis vietomis (dėl Franco pradėto vykdyti Ispanijos atgaivinimo plano, skatinusio turizmą bei gamybą), kuriose didžiąją dalį gyventojų sudarė ne vietiniai, o atvykėliai, pasiturintys vokiečiai, britai, amerikiečiai²³⁵. Tai lėmė laisvesnę atmosferą kultūrinėse aplinkose: Madridas ilgokai ir po Franco mirties liko išdidus, oficialiosios, katalikiškos, hierarchiškos kultūros miestas; tuo tarpu Barselonoje, anksčiau nei visoje Ispanijoje, suklestėjo subkultūros, ėmė reikštis homoseksualų grupės, imti taikyti inovatyvūs mokymo metodai, technologinė pažanga²³⁶. Barcelona, anot

²³⁵ Vertėtų prisiminti nors keletą garsių užsienio rašytojų glaudžiai susijusių su Ispanija, pvz. E. Hemingway.

²³⁶ Iki šių dienų technologinių mokslų pažangos centru yra laikomas Barcelona, o humanitarių, socialinių – Madridas. Barselonoje veikia didžiausi Ispanijos mokslo ir verslo „klasteriai“, šioje zonoje sutelkta industrija, sunkioji ir lengvoji pramonė, didžiausi turizmo srautai. Barselonoje

Jordi Gracia, tuo metu atrodė sujungusi laisvesnio civilinio gyvenimo bruožus, atitolusius nuo oficialaus „inkaro“, atviresnė, mažiau reguliuojama valdžios. Buržuazinis elitas ir intelektualai mėgavosi drąsesniu naktiniu gyvenimu, buvo išlaisvintos diktatūros pradžioje skaudžiai represuotos asmenybės²³⁷. Madrido kultūra buvo mažiau snobiška, labiau veikiamą represyvių diktatūros cenzūros nuostatų, „įgimtos trumparegystės“ bei akla tam, kas vyko Paryžiuje, Berklyje²³⁸. Visos šios nurodytos priežastys galėjo lemti pakitusias Ciplijauskaitės preferencijas leidyklų atžvilgiu. Visos šios tendencijos iš dalies lėmė ir skirtingą postfrankistinio periodo vystymąsi šiose zonose: Madridas tebelieka gana konservatyvus, o Barselona garsėja inovacijomis ir atvirumu ne tik naujoms tyrimų sritims, bet ir akademinės minties transformacijas išgyvenančių mokslininkų publikacijoms.

P. Jauralde Pou teigia, kad literatūros kritikos panoramą 9–10 deš. sudėtinga apibrėžti dėl gausybės prasidėjusių intensyvių savikūros procesų, tačiau reikėtų įsižiūrėti į kritikai skirtų leidinių kiekybę bei įvairovę. Po Franco mirties ėmė veikti naujos sociokultūrinės aplinkybės: literatūrinio skonio pokyčiai, komercinių interesų, susijusių su leidyba, augimas; kritikos serijų atsiradimas; akademinių centrų stiprėjimas ir demokratinėmis sąlygomis vykstanti raida bei daugelis kitų veiksmų²³⁹.

Specialiai paminėti reikia šiuo laikotarpiu pradėtą leisti ispanų literatūros ir kritikos istorijos seriją²⁴⁰ (vadovaujama F. Rico), kuri ne tik išsiskyrė savo akademiniu lygiu, bet ir viena pirmųjų sutelkė svarbiausius necenzūruotus Ispanijos ir užsienio literatūrologų kritinius tekstus. Šios serijos devyniatomis veikalas iki šiol yra pagrindinis ispanų filologijos bei romanistikos studijų šaltinis Ispanijos ir užsienio universitetuose. Ciplijauskaitės tekstai atsirado ir

tebegyva, anot A. Amorós, liberalioji modernistinė dvasia, tuo tarpu Madridas buvo ir tebėra kupinas Burbonų monarchijos dogmatiško didingumo, tradicionalistų dvasios.

²³⁷ Jordi Gracia, Domingo Ródenas, „Historia de la literatura española. 7. Derrota y restitución de la modernidad 1939-2010“, Barcelona: Crítica, 2011, p. 178. Šioje įdomioje apžvalgoje išskiriama intelektualinių draugijų Barselonoje svarba naujai savivokai, ypač Carlos Barral ir Juan Marsé aplinkos.

²³⁸ Jordi Gracia, Domingo Ródenas, *op. cit.* p. 182.

²³⁹ Pablo Jauralde Pou, *op. cit.*, p. 182.

²⁴⁰ „Historia y crítica de la literatura española“, Barcelona: Crítica, vol. VI, 1979. IX tomas 2000.

pirmuose, ir vėlesniuose šios prestižinės istorijos tomuose²⁴¹, jie yra tebecirkuliuojančios šiuolaikinės ispanistikos studijų programose privalomų skaitinių sąrašuose.

10 deš. Ispanijoje atsiranda daugybė prestižinių literatūros premijų (*Príncipe de Asturias*, *Cervantes*, nacionalinės literatūros, poezijos, esė premijos), gausybė postmodernių teatro, kino, muzikos judėjimų (pvz., *La Movida madrileña*), periodinių kultūros publikacijų²⁴². Šio laikotarpio jausenas neblogai apibūdina rašytojas Félix de Azúa: „Šokas, susidūrus su demokratijos vulgarumu bei jos niveliuojančiu ir ramiu veikimu, buvo pažeminimo, konstatuojant alternatyvų stoką, pagrindas. Humoras buvo siūlomas kaip priebėga visiškai nusivylus, dažnai ir kaip katastrofiško maksimalizmo pretekstas <...>“²⁴³.

Tuo metu Ispanijoje kito ne tik išorinės, bet ir vidinės literatūros kritikos aplinkybės: ji kentėjo nuo „vietos praradimo“ sindromo, nes progresyviai buvo beprarandanti savo gebėjimą orientuoti skaitytojus ir reguliuoti literatūros tekstų cirkuliaciją dėl kitų vertinimo ir reguliacijos mechanizmų (dienraščių kultūrinių priedų sustiprėjimo ir išsiplėtimo, interneto, literatūros kritikos blogų) atsiradimo²⁴⁴.

Kulminacinis demokratiškos Ispanijos kultūros sugrįžimo proceso momentas buvo 1991 m. Frankfurto knygų mugė, kur Ispanija dalyvavo garbės viešnios teisėmis. Šis įvykis buvo galutinis Ispanijos integracijos į laisvai besivystančius Europos kultūros judėjimus taškas, po kurio smarkiai išaugo ispanų literatūros ir kultūros sklaida (literatūros vertimai, Cervanteso institutai, ispanistikos studijų programos, etc.)

²⁴¹ III tome (3, Tomo 1: Siglos de Oro, Barroco / Aurora Gloria Egidio Martínez 1983) skyrius „Los sonetos y un soneto: „Mientras por competir con tu cabello“, p. 422-430. V tome (5, Tomo 2: Romanticismo y Realismo : primer suplemento / Iris M. Zavala 1994) skyrius „La mujer adúltera en „Fortunata y Jacinta“, p. 323-326. VI tome skyrius „Distancia como estilo en Pío Baroja“, p. 355-362. IX tome (9, Tomo 1: Los nuevos nombres: 1975-1990. 1992) skyrius „Esther Tusquets y la escritura femenina“, p. 327-334.

²⁴² 1983 m. Ispanijoje įkuriamas „Moters institutas“, užsiimantis įvairialypiu moterų veiklos skatinimu, informacijos teikimu, statistika.

²⁴³ Jordi Gracia, Domingo Ródenas, *op. cit.*, p. 265.

²⁴⁴ Jordi Gracia, Domingo Ródenas, *op. cit.*, p. 280.

Ketvirtoji Ciplijauskaitės kritikos studija „Carmen Martín Gaité“ – mažos apimties (tik 96 p.) biografinis, tekstų ištraukų ir išplėto to straipsnio pavidalu pasirodęs leidinys, parengtas iš karto po rašytojos mirties, išleistas „Ediciones del Orto“ leidykloje moterų literatūrai skirtoje serijoje, kuri specializuojasi antikinės literatūros, filosofijos ir istorijos traktatų, literatūrologinių ir lingvistinių leidinių srityje. Penktasis Ciplijauskaitės straipsnių rinkinys „Moteriškojo „aš“ konstravimas literatūroje“ buvo publikuotas nedidelėje Pietų Ispanijos Cádizo universiteto leidykloje, garsėjusioje dėmesiu naujoms, postkolonijinėms literatūroms, moterų rašytojų tekstams. Galbūt periferinės leidyklos pasirinkimą nulėmė užsimezgę akademiniai ryšiai su Pietų Ispanijos universitetais (Córdoba, Málaga, Murcia, Sevilla²⁴⁵): kontaktas su M. Ángeles Hermosilla Álvarez iš Córdoba'os universiteto, dirbančia moterų rašymo srityje²⁴⁶.

Toks yra kelių dešimtmečių Ispanijos kultūrinis-istorinis kontekstas, tačiau kaip skirstyti Ciplijauskaitės tekstus, publikuotus per 46 metus daugiausia ispanakalbiuose, bet taip ir pat angliškuose, lietuviškuose, vokiškuose leidiniuose? Kokios yra pagrindinės jos kritinės pasaulėžiūros paradigmos bei kokia logika remiantis jas galima skirti?

²⁴⁵ Oficialiame Ciplijauskaitės CV pateikiama informacija apie universitetus, kur ji stažavosi, skaitė paskaitas, pranešimus.

²⁴⁶ M. Ángeles Hermosilla Álvarez su Ciplijauskaite palaiko akademinį ryšius, surengė 1999 m. tarptautinį kongresą „Kultūrinės tapatybės“, kuriame dalyvavo ir Ciplijauskaitė su pranešimu „Iš paraštės link centro per žodį“, įtrauktą šio kongreso leidinyje. (Ciplijauskaitė, „Desde la marginalidad hacia el centro a través de la palabra“, in: *Identidades culturales*, eds. M. Ángeles Hermosilla Álvarez, A. Pulgarín Cuadrado, Córdoba: Universidad de Córdoba, 2001, p. 211-229). Šitame pačiame straipsnių rinkinyje yra ir Carlos Castilla del Pino straipsnis „Subjektas kaip sistema“. Įdomu tai, kad šio struktūrinės fenomenologijos atstovo knygų yra Ciplijauskaitės bibliotekoje, saugomoje VDU, o jo nurodytos struktūrinės fenomenologijos gairės Ciplijauskaitės naudojamos kai kuriuose kritiniuose tekstuose kaip analizės instrumentai.

5. B. Ciplijauskaitės kritikos periodizacijos problema

Nors Ciplijauskaitės kritika turi kritinės pasaulėžiūros branduolį, bet vis dėlto galima fiksuoti ir jos kritikos raidą. Suvokiant tokio skaidymo, skirstant į etapus, sąlygiškumą, šiame darbe išskiriami keletas tos raidos etapų; chronologinis darbo struktūros pagrindas yra optimalus variantas, o sekant chronologinę raidą kreiptinas dėmesys į:

- a) tyrimo objekto (žanro, temų) kismą;
- b) tyrimo metodikos kaitą;
- c) pastoviuosius jos kritikos momentus: vertybinės nuostatas, kritinės pasaulėžiūros branduolius.

Ciplijauskaitės kritiką pagal tiriamąjį objektą galima skirti į dvi dalis: poezijos ir prozos. Nesuabsoliutinant galima išvelgti ryšį tarp objekto ir jam tirti naudojamo metodo: poeziją labiau linkstama tyrinėti iš idealistinės stilistikos perspektyvos; prozą – sociologiniu, fenomenologiniu, feministiniu žvilgsniu. Mokslininkės akiratyje plati istorinė poezijos panorama: romantizmas, modernizmas, postmodernizmas. Taip pat ją domina moterų sukurti tekstai, J. Guilléno poezija, 1898-ųjų kartos²⁴⁷ kūryba bei metodologiškai išsiskiriantys moterų rašymo tyrimai. Šiems skirtingiems objektams analizuoti renkamosi skirtingos metodikos: vienu atveju daugiau dėmesio skiriant autoriaus kūrybinės situacijos, istorinių aplinkybių kontekstui, kitu – pačiam kūrybiniam procesui, dar kitu – asmeninėms rašytojo patirtims ir jų atspindžiams tekste. Be poezijai skirtų darbų Ciplijauskaitė daug dėmesio skyrė ir prozos žanrų tipologijai tyrinėti. Jau monografijoje „Devyniasdešimt aštuntųjų metų karta ir istorija“ pastebimas kritikės siekis esmingai prisidėti

²⁴⁷ 1898-ųjų metų karta vadinama ispanų kultūroje susiformavusi rašytojų, menininkų karta, kūrusi paveikta 1898 m. Ispanijos krizės, t. y. paskutinės kolonijos – Kubos praradimo. Kultūrinis, politinis, ekonominis dekadansas lėmė didžiulį šios kartos kūrėjų idėjų paplitimą, siekį mažinti Ispanijos kultūrinį nuosmukį. Šios kartos kūrėjai, kultūros veikėjai, intelektualai suformulavo „naujos Ispanijos“ nacionalinius-patriotinius idealus, reformavo kalbą, kultūrą, švietimo sistemą. Šiai kartai priklauso rašytojai Miguel de Unamuno, Pío Baroja, Azorín, Antonio Machado, etc. Šios kartos kūrybinis palikimas: net keliolika žanrinės raidos ir difuzijos atvejų (pvz. *Rimona* (isp. *nivola*), *esperpento* dramos), kardinaliai atnaujinta literatūrinė kalba.

prie žanrinės tipologijos bandymų. Tai atskleidžia ir studija „Nepatenkinta moteris. Neištikimybė realistiniame romane“, kurioje konceptualizuojami moterų įvaizdžiai, nemažai dėmesio skiriant realistinio romano kaip žanro analizei, ir išskirtinio masto tyrimas „Šiuolaikinis moterų romanas (1970-1985). Link pasakojimo pirmuoju asmeniu tipologijos“, pateikiantis moterų romanų žanrinės tipologijos gaires. Pažymėtina, kad vieno iš trijų svarbiausių ispaniškosios stilistikos atstovų, kaip ir beveik visų stilistų (D. Alonso, A. Alonso, C. Bousoño), darbai buvo fokusuoti į poezijos tyrinėjimus. Analogiška tendencija pastebima ir Ciplijauskaitės kritikoje: pirmosios trys jos studijos skirtos poezijai, tačiau poetikos tyrinėjimai niekada netapo antraeiliai ir vėlesniuose tekstuose: visose publikacijose, ypač straipsniuose, poezija lieka centrinis Ciplijauskaitės dėmesio objektas. Net kelių Ciplijauskaitės studijų tyrimo objektas yra identiškas stilisto A. Alonso pasirinktiems objektams, pvz., A. Alonso studija „Jorge Guillénas, esminis poetas“ ir Ciplijauskaitės monografinio pobūdžio leidinys „Pilnatvės užduotis: Jorges Guilléno poezija“ (1973). Ji nevengė jau aprašytų objektų, nes turėjo savo konceptualų požiūrį. Ciplijauskaitė yra ir jau minėto straipsnių²⁴⁸ rinkinio „Jorge Guillén. Rašytojas ir kritika“, aštunto dešimtmečio poezijos publikacijų rinkinio „Naujausi, postnaujausi, klasikai: 80-ųjų poezija Ispanijoje“²⁴⁹ sudarytoja. Vėlyvajame etape pasirodžiusi jos studija apie 1927-ųjų metų kartos poeziją „Apie ženklus ir reikšmes. Žaidimai su avangardu I: 27-ųjų kartos poetai“²⁵⁰ taip pat liudija neblėstantį kritikės susikoncentravimą į poeziją. Ypač gausios trumpesnės publikacijos, kurias galima grupuoti pagal objektus, pvz.: moterų poezija²⁵¹,

²⁴⁸ Ciplijauskaitė, ed., „Jorge Guillén“, *El escritor y la crítica*, Madrid: Taurus, 1975, 1985, 422 p.

²⁴⁹ Ciplijauskaitė, ed., „Novísimos, postnovísimos, clásicos: La poesía de los 80 en España“, Madrid: Orígenes, 1991, 167 p.

²⁵⁰ Ciplijauskaitė, „De signos y significaciones I. Juegos con la vanguardia: Poetas del 27“, Barcelona: Anthropos, 1999.

²⁵¹ „Voces femeninas del Este“: selección, traducción y presentación, „Pliego de Poesía“ in: *El Ciervo* 471 (mayo 1990), p. 21-24. „La serena plenitud de María Victoria Atencia“, in: *Alaluz* 12.1 (primavera 1990), p. 7-12.

1927-ųjų metų kartos poezija²⁵², naujausia ispanų poezija²⁵³, XVIII a. romantinė poezija²⁵⁴, etc. (išnašose pateikiama tik po keletą iš keliolikos šioms temoms skirtų straipsnių).

Idėjų istorijos perspektyva leidžia skirstyti Ciplijauskaitės darbus pagal idėjines, filosofines, teorines nuostatas. Jos taip pat pasirodo tekstuose per analizuojamų objektų pasirinkimą, teorines prieigas, metodus, kritinius sprendimus. Remiantis šiuo kriterijumi Ciplijauskaitės didžiųjų monografinių tekstų skirstymas gali būti pagal etapus, sudaromas sekant tekstų publikavimo chronologija, tačiau nors ir esama akivaizdžios jos kritikos raidos, visuose tekstuose (tiek ankstyvesniuose, tiek vėlesniuose) galima atsekti fundamentalias visais etapais veikiančias koncepcijas. Galimi Ciplijauskaitės kritikos etapai:

Ankstyvoji kritika. Pagrindinės paradigmos susiformavimas: ispaniškoji idealistinė stilistika. (**~1962–1972**): monografijos „Vienatvė ir šiuolaikinė ispanų poezija“ (1962), „Poetas ir poezija. Nuo romantizmo prie socialinės poezijos“ (1966), „Baroja – stilius“ (1972); straipsnių rinkinys „Pilnatvės užduotis. Jorges Guilléno poezija“ (1971).

Pereinamasis Ciplijauskaitės kritikos etapas. Pagrindinės paradigmos evoliucija: idealistinės stilistikos sąsajos su fenomenologija (**~1972–1983**): monografija „Devyniasdešimt aštuntųjų metų karta ir istorija“ (1981); straipsnių rinkinys „Apie ženklus ir reikšmes. I. Žaidimai su avangardu: dvidešimt septintųjų poetai“ (1999) (dėl rinkinio publikavimo datos į chronologinius rėmus nepatenkanti rinktinė, tačiau joje publikuoti Ciplijauskaitės nuo 1978 iki 1994 m. parašyti straipsniai).

Vėlyvasis kritikos etapas. Idealistinės stilistikos, fenomenologijos, feminizmo suformuota hibridinė kritinė pasaulėžiūra (**~1984–2011**²⁵⁵):

²⁵² „Apostilla a una polémica: J. R. Jiménez y los poetas del 27“, in: *Revista Canadiense de Estudios Hispánicos* XXI.1 (otoño 1996).

²⁵³ „Al margen de los novísimos“, in: *Hora de poesía* 67-68 (enero-abril 1990), p. 133-40. „Recent Spanish Poetry and the Essential Word“, in: *Studies in 20th Century Literature*, 16.1 (Winter 1992), p. 149-63.

²⁵⁴ „Idilio y realismo social en la poesía dieciochesca“, in: *RABM* LXXX.3 (July-Sept. 1977), p. 443-53. „Lo nacional en el siglo XVIII español“, in: *Archivum* (1972), p. 99-121.

²⁵⁵ Paskutinis Ciplijauskaitės mokslinis straipsnis pasirodė 2011 m.: „La edición: camino de

monografijos „Nepatenkinta moteris. Neištikimybė realistiniame romane“ (1984), „Šiuolaikinis moterų romanas (1970-1985). Pasakojimo pirmuoju asmeniu tipologijos link“ (1988), „Carmen Martín Gaité“ (2000), straipsnių rinkinys „Moteriškojo aš konstravimas literatūroje“ (2004).

Vienintelis Ciplijauskaitės straipsnių rinkinys lietuvių kalba „Literatūros eskizai“ yra dalies visų jos straipsnių, publikuotų lietuviškai periodinėje spaudoje nuo 1960 m. iki 1992 m., rinkinys, todėl iš vieningos metodologijos pozicijos sunkiai apibrėžiamas. Autorė „Ižanginiame žodyje“ įvardija labiau mėgėjišką savo kritikos lietuvių kalba pobūdį dėl neturėtos progos studijuoti lietuvių literatūrą, bibliotekų ir lietuviškai rašomos kritikos prieinamumo užsienyje stygiaus, menkų laiko resursų, nuolatinio poreikio „apaštalauti“ apie nepažįstamus lietuvių skaitytojams autorius²⁵⁶, todėl šiame darbe tie straipsniai yra kontekstinis, o ne pagrindinis tyrimo šaltinis.

Tačiau įmanomas ir sinchroninis požiūris į Ciplijauskaitės kritiką: tiek septintojo, tiek dešimtojo deš. publikacijose esama bendrų tendencijų, atspindinčių stabilios vertybinės kritinės sistemos egzistavimą. Todėl galima Ciplijauskaitės kritinį diskursą analizuoti ir ne kaip chronologiškai-diachroniškai, o sinchroniškai besivystantį. Šiame darbe pasirenkama sinchroninės periodizacijos galimybė, chronologinei raidai skiriamas menkesnis dėmesys, tačiau jos nėra visiškai atsisakoma, taip pat nesiekama griežto tiriamų tendencijų ribojimo viena nuo kitos iš sinchroninės perspektyvos.

Klasifikacija galima remiantis skirtingais kriterijais, todėl akivaizdu, kad Ciplijauskaitės kritika pasižymi plačiu tiek tiriamojo objekto, tiek kritinio žanro, tiek tematikos spektru. Tyrimui pasirenkama idėjų istorijos perspektyva, kaip galinti aprėpti visas minėtas klasifikacijas bei teikianti galimybę tirti paradigmines Ciplijauskaitės kritikos tendencijas. Jokios ankstesnės Ciplijauskaitės kritinio diskurso klasifikacijos nėra.

aprendizaje“, in *El espacio del poema. Teoría y práctica del discurso poético*. Ed. Itziar López Guil & Jenaro Talens. Madrid: Biblioteca Nueva, 2011. 165-171.

²⁵⁶ Ciplijauskaitė, „Ižanginis žodis“, in: *Literatūros eskizai*, Vilnius-Kaunas: Lietuvos Katalikų Mokslo Akademija, 1992, p. 1.

5.1 Pagrindinės Ciplijauskaitės literatūrologijos paradigmos: idealistinė stilistika, literatūros fenomenologija, feminizmas.

Visu tyrimu bandoma tikrinti hipotezę, jog Ciplijauskaitės kritikoje kūrybingai sąveikavo idealistinės stilistikos, literatūros fenomenologijos ir feminizmo kritinės paradigmos, todėl kiekviena tolimesnė šio darbo dalis išskiriama paradigminiu principu: idealistinė stilistika, fenomenologija, feminizmas.

Tiriami Ciplijauskaitės tekstai analizuojami juose pasirodančiomis kritinės pasaulėžiūros, naudojamų terminų, vertybinių sprendimų aspektais, aptartais metodologinėje darbo dalyje. Tokiam tyrimui reikia išskirti ir apibendrinti Ciplijauskaitės kritikoje svarbiausias koncepcijas bei stebėti jų veikimą bei transformacijas tekstuose.

Kadangi, pasak G. Šmitienės, „metodo pasirinkimas pasirodo kaip akademinio asmens raidos problema, tačiau jis nelemia kalbėjimo apie kūrinį vertės“²⁵⁷, Ciplijauskaitės kritikos paradigminiai lūžiai vertintini kokybės kriterijumi; jos darbų visuma laikoma autentiškos kritinės mąstysenos apraiška.

Nuosekliai analizuojant pačius kritinius tekstus, didžiausias dėmesys visada yra skiriamas kritikės monografijoms ir straipsnių rinkiniams, mažesnis – straipsniams mokslinėje, periodinėje ir kultūrinėje spaudoje. Toks pasirinkimas motyvuojamas veikalų mastu ir bendruoju indėliu į kritiką: susisteminti, monografiniai, plačios imties tyrimai kultūroje funkcionuoja kaip svaresnis kritinis ir idėjinis vienetas.

5.2 Idealistinė stilistika, jos mokyklos ir dalyviai

Skyriuje pirmą kartą glaustai lietuviškai pristatoma Ciplijauskaitės ispaniškoji idealistinė stilistika, kuri Lietuvoje gali būti nepreciziškai tapatinama su lingvistine disciplina. Aptariami tik Ciplijauskaitei įtaką darę stilistiniai darbai, jų genezė ar bendrosios tendencijos: pateikiamas idealistinės stilistikos kilmės ir veikimo trajektorijų XX a. apibendrinimas, po to atskiromis dalimis išskiriamos ir analizuojamos pagrindinės literatūrologės kritikoje

²⁵⁷ Giedrė Šmitienė, „Literatūros fenomenologijos erdvė“, in: *Žmogus ir žodis*, 2003 IV, p. 56.

funkcionuojančios sąvokos.

XX a. literatūros teorija idealistinę stilistiką traktuoja kaip vieną literatūros kritikos metodų. Anot Helmuto Hatzfeldo, stilistika atsirado kaip romanų filologijos darinys, suvokus klasikinės retorikos nepakankamumą²⁵⁸. Apytiksliai skirstant XX a. literatūros teorijas, stilistika priskiriama prie kūrinio kalbos bei stiliaus teorijų. Bendriausia prasme stilistika tiria autorinę kalbą kaip pagrindinę priemonę autoriui suprasti, todėl literatūrinė stilistika laikoma tarpine disciplina tarp literatūrologijos ir lingvistikos. Europoje greta prancūzų stilistikos mokyklos ši pakraipa figūruoja ir Vokietijos, Ispanijos bei Italijos literatūrologų tyrimuose, jas vienija stiliaus analizė kaip pagrindinis įrankis tirti literatūrą, tačiau ji nėra unifikuota, nes „kiekvienas kūrinys reikalauja autentiško tyrimo metodo“²⁵⁹. Atrodo, kad ši mintis ypač artima Ciplijauskaitei – panašią mintį ji suformuluoja aptardama kito kritiko tekstuose veikiančias nuostatas straipsnyje „Brazaitis kaip kritikas“:

*Tik jau vėliau Emil Staiger savo Die Zeit als Ein-bildungskraft des Dichters bandys įrodyti, kad, artinantis prie literatūros kūrinio, neužtenka vieno riboto metodo, kad kiekvienas autorius ir veikalas kelia kitokius reikalavimus, kad tik daugialypis priėjimas padeda studijuojamąjį veikalą pilnai atskleisti, nors ir neišvardinant visų kelių.*²⁶⁰

Interpretacinės kritikos atstovo E. Staigerio teiginys, jog vienu metodu neįmanoma skaityti bet kurio literatūros teksto, pačios Ciplijauskaitės kritikoje plėtojosi sekdamas idealistinės stilistikos nurodomą kelią: grožinės literatūros kūrinį tirti taip, kaip pats tekstas nurodo. Kitaip tariant, Ciplijauskaitė su interpretacinės kritikos atstovų idėjomis turbūt susidūrė ne per E. Steigerį, kaip buvo įprasta Europoje, o kitu, tarsi „aplinkiniu keliu“ – per idealistinę stilistiką, patekusią į JAV akademinę aplinką.

Panašios literatūros tyrimų tendencijos susiklostė ir Vilniaus universiteto

²⁵⁸ Helmut Hatzfeld, „Estudios de estilística“, Barcelona: Planeta, 1975, p. 11.

²⁵⁹ José Domínguez Caparrós, „Teoría de la literatura“, Madrid: Editorial Universitaria Ramón Areces, 2011, p. 188.

²⁶⁰ Ciplijauskaitė, „Brazaitis kaip kritikas“, in: *Aidai* 10 (1977): 452-59.

Lietuvių literatūros katedroje XX a. 6–9 dešimtmečiais, kur, anot R. Tūtlytės, dominavo neafišuojama hermeneutinio kūrinio skaitymo tradicija, ateinanti per šveicariškąją, vokiškąją prieškario literatūrologiją. Tūtlytės straipsnyje iškeliamas klausimas, kuris aktualizuojamas ir šiame darbe: „Iš kur atėjo vokiškoji (šveicariškoji) literatūros hermeneutikos tradicija į lietuvių literatūros mokslą, turėtume klausti anų laikų Kauno Vytauto Didžiojo universiteto profesūros ir studentų?“²⁶¹. Ciplijauskaitės kritikoje pasirodančios artimos prieškarinei europinei literatūros hermeneutikai (L. Spitzerio, W. Kayserio, K. Vosslerio, H. Hatzfeldo, etc.) nuostatos, papildytos iš kontakto Bryn Mawr koledže su ispaniškosios idealistinės stilistikos, kitos imanentinės kūrinio analizės mokyklos, nuostatomis sudarė jos kritinės pasaulėžiūros branduolį. Galima kelti klausimą, kiek Ciplijauskaitės mokymasis tarpukario Kauno „Aušros“ gimnazijoje²⁶² galėjo būti veikiamas E. Staigerio „Interpretacijos meno“ arba tuometinės VDU profesūros. Vėlesnis kontaktas su lietuvių išeiviais, dirbusiais lietuviškoje gimnazijoje, kur jos literatūros mokytojas buvo A. Nyka-Niliūnas, studijos Mainzo universiteto padalinyje Tiubingeno aukštojoje vertėjų mokykloje, darė įtaką jos mąstysenai.

Didžiausią įtaką ispaniškai idealistinei stilistikai²⁶³ padarė Karlo Vosslerio

²⁶¹ Rita Tūtlytė, „Neeksponuojama tradicija šeštojo-devintojo dešimtmečių lietuvių literatūros moksle“, in: *Literatūra*, 2000, 39-42 (1), p. 17.

²⁶² Ciplijauskaitė iš Lietuvos pasitraukė 1944 m., kai jai buvo 15 metų. Ji visada buvo išskirtinių gabumų mokinė. Apie tai liudija ji pati Žodinės istorijos interviu bei jos klasės draugė Vida Kuzmaitė-Kilvišienė „Birutė jau vaikystėje stebino namiškius savo imlumu. Žiūrėdama, kaip sesuo ruošia pamokas, atsiklaupusi ant kėdės kitoje stalo pusėje iš atbulos knygos, būdama vos ketverių metų, išmoko skaityti.“ (in: XXI amžius, 2001 11 14). Pati Ciplijauskaitė pasakoja, jog buvo keistas vaikas: „Viskas mano gyvenime buvo atsitiktinumas. Jei ne karas, matyt, būčiau buvusi gydytoja, kaip tėvas. Norėjau romanų filologijos laipsnio ir tikro konservatorijos išsilavinimo. Buvau ypatingas vaikas. Mano namuose šventės vykdavo kaip aprašytos Tolstojaus romanuose. Didžiulė eglė, Kalėdos. Būdama devynerių pasislėpiau už eglės ir skaičiau III lietuvių kalbos gramatikos leidimą. „ (in: *Oral History Interview: Birutė Ciplijauskaitė (0298)*, 2 of 4, researcher Laura Smail, University of Madison Wisconsin, prieiga internetu <<http://minds.wisconsin.edu/handle/1793/65499>>, žiūrėta 2015 04 01)

²⁶³ Ispaniškoji idealistinė literatūros stilistika yra idealistinės-generatyvinės stilistikos šaka. Pradėjusi formuotis Istorinių studijų centre (įkurtas Madride 1910 m.), kuriam vadovavo kultūrologas Ramónas Menéndezas Pidalis, ši tyrimų kryptis išsivystė iki autentiškos humanitarinių mokslų mokyklos. Joje subrendo ir pagrindinius darbus nuveikė lingvistas Rafaelis Lapesa, fonetinės

bei Leo Spitzerio (su šiais mokslininkais realų istorinį kontaktą turėjo ir Ciplijauskaitės disertacijos vadovas V. Llorénsas) idėjos. Vossleris gilinosi į Wilhelmo von Humboldto bei Benedetto Croce idėjas, pirmasis jo darbas „Pozityvizmas ir idealizmas kalboje“ sutelkė lingvistinius tyrimus į individualų asmenį, autentišką šneką²⁶⁴. Vossleriui kiekvienas individas, išreiškiantis dvasinius įspūdžius, sukuria tam tikras kalbos formas, tai labai aiškiai atskleidžia Vosslerio mąstymo ir idealistinės vokiečių filosofijos artimumą. Skirtingai nuo Croce, maniusio, kad kalba ir menas yra tapatūs, Vossleris teigia, kad tik svarbiausia kalbos dalis, o ne kalbos visuma, yra menas. Remdamasis šiomis prielaidomis, Vossleris pirmasis ėmė tyrinėti kalbos meną – literatūrą, todėl yra laikomas literatūrinės stilistikos, priklausančios formaliajai europietišškai, imanentinei literatūros kritikai, pradininku²⁶⁵. Anot Vosslerio, norint interpretuoti kūrinį, reikia įsigilinti į jo autoriaus egzistencines, psichologines patirtis, taip pat rekonstruoti socialinę ir kultūrinę rašytojo aplinką²⁶⁶. Sociokultūrinės aplinkos rekonstrukcija nėra analizės tikslas, kaip dažnai nutikdavo pozityvistiniuose literatūros kūrinių skaitymuose.

Kita ispaniškiosios idealistinės stilistikos raidos procesui svarbi figūra yra vokiečių romanistas Spitzeris. Jis iš Vosslerio perėmė pagrindines literatūros kūrinio tyrimo prielaidas, tačiau teigė, kad kiekvienai psichinei būklei priklauso atitinkama lingvistinė teksto apraiška, kuria galima aiškinti autoriaus psichologines, emocines, dvasines patirtis. Pats Spitzeris VIII Tarptautinės modernių kalbų ir literatūrų federacijos kongrese 1961 m. savikritiškai įvertino psichoanalitinės stilistikos galimybes²⁶⁷. Kaip nurodo literatūros kritikos

laboratorijos įkūrėjas Tomásas Navarro Tomásas, istorikas Américo Castro. Istorinių studijų centras inicijavo ir išplėtojo daugelį Ispanijos kultūros tyrinėjimo sričių: moderniąją archeologiją, kalbos istoriją, fonetiką, morfologiją, meno istoriją, tekstologiją, literatūros istoriją, stilistiką.

²⁶⁴ Jorge Urrutia, „Evolución y crítica de la Estilística (Notas introductorias)“, in: *Cuadernos de Investigación Filológica*, t. 2 (2), 1976, Universidad de la Rioja, p. 87.

²⁶⁵ Antonio García Berrio, Teresa Hernández Fernández, „Crítica literaria“, Madrid: Cátedra, 2006, p. 62.

²⁶⁶ Jorge Urrutia, *op. cit.*, p. 88.

²⁶⁷ Percituojama iš Silvio Avalle d'Arco, „Formalismo y estructuralismo“, Madrid: Cátedra, 1974, p. 39–40.

tyrinėtoja Alicia Yllera, Spitzeris suvokė literatūrinės stilistikos nepakankamumą. Ji kelia klausimą, ar įmanoma aiškinti literatūros kūrinio visumą vien tik per tam tikras lingvistines savybes²⁶⁸.

Akivaizdžios ankstyvosios stilistikos sąsajos su rusiškuoju formalizmu: stilistika tyrė specifinius literatūrinės kalbos bruožus ir teigė, kad lingvistinės literatūrinės kalbos ypatybės yra nuokrypis nuo bendrinės kalbos. Ankstyvajame etape stilistika plėtojosi dviem kryptimis: Saussure stilistika domėjosi kolektyviniais literatūrinės kalbos ypatumais, socialumu, o idealistinė vokiškoji – kalba kaip nepakartojama, autentiška, aukščiausia individualumo išraiška.

Vėliau stilistika vystėsi keliomis kryptimis: XX a. 6-ajame dešimtmetyje, kai Pierre'as Guiraud išleido veikalą „Stilistika“ (1955), susiformavo esminė skirtis tarp kalbos stilistikos ir šnekos, arba stiliaus, stilistikos. Buvo siūlyta daug įvairių stilistikos klasifikacijų ir mėginimų įvardyti esminius skirtumus, viena iš jų, pavyzdžiui, yra Ylleros 1974 m.²⁶⁹ stilistikos klasifikacija:

- a) gramatinė ir retorinė stilistika, kuri siekia interpretuoti klasikinę retoriką;
- b) kalbos ir aprašomoji stilistika. Joms priskiriami Charles'is Bally („Prancūziškosios stilistikos traktatas“, 1909), Stephenas Ullmannas; pagrindinė keliama problema – „kaip komunikacijos dalyviai susieja gryną ekspresijos bruožus su kitu nei jo tiesioginė reikšmė turiniu“²⁷⁰;
- c) kultūros istorijos stilistika (aktualiausia Ciplijauskaitės tyrimams). Jai priskiriami Erichas Auerbachas bei individualiosios stilistikos tyrinėtojai Spitzeris, Vossleris;
- d) struktūrinė bei funkcinė stilistika, kūrinio poetikos ir semiologijos studijos (Michelis Riffaterre, Johnas Cohenas, Pierre Guiraud ir kt.).

Nacionalinio nuotolinio mokymo universiteto (UNED) literatūros teorijos profesorius José Domínguezas Caparrósas pateikė aktualiausią stilistikos mokyklų klasifikaciją apibendrinimą²⁷¹:

- a) idealistinė kritika (Vossleris, Spitzeris bei ispaniškoji idealistinės

²⁶⁸ Alicia Yllera, „Estilística, poética y semiótica literaria“, Madrid: Alianza, 1974, p. 20–21.

²⁶⁹ *Ibid.*, p. 25–30.

²⁷⁰ Talbot Taylor, *Linguistic Theory and Structural Stylistics*, Oxford: Pergamon Press, 1981, p. 20.

²⁷¹ José Domínguez Caparrós, *op. cit.*, p. 307.

stilistikos mokykla);

b) kalbos stilistika (Bally ir kiti prancūzų autoriai);

c) struktūrinė bei funkcinė stilistika (Romanas Jakobsonas, Riffaterre bei grupė MI).

Idealistinė stilistikos mokykla, dar vadinama genetinė stilistikos mokykla, literatūrą laiko autoriaus individualybės ekspresija, studijuoja autorinę kalbą bei skaito literatūrinius tekstus sociokultūriniame kontekste. R. Tūtlytei išryškinus VU Lietuvių literatūros katedros kryptį, galima teigti, kad šios idealistinės stilistikos orientacijos, ateinančios per vokišką ir šveicarišką literatūros hermeneutiką, artimos ir lietuvių literatūrologams Vytautui Kubiliui, Viktorijai Daujotytei, Donatui Saukai, Vandai Zaborskaitei, Juozui Girdzijauskui, etc. Atrodo, kad atidaus teksto skaitymo, hermeneutikos tradicijos tarpukario Europoje veikė didesnius, nei iki šiol manyta, kultūrinius laukus, tačiau iš skirtingų perspektyvų: išeivius, susidūrus su naujomis akademinėmis, dažnai irgi europiečių egziliantų aplinkomis; likusiuosius Lietuvoje – per Nepriklausomoje Lietuvoje susiformavusius tyrėjus bei jų intelektualinį palikimą.

Viena didžiausių idealistinės stilistinės mokyklos šakų yra ispaniškoji stilistikos mokykla, kurios pagrindiniai kūrėjai buvo Dámaso ir Amado Alonso²⁷², tęsėjas – Carlosas Bousoño. 1950 m. D. Alonso parašė svarbiausia teorine šios mokyklos atrama laikytiną studiją „Ispanų poezija“. Šiame veikale jis iš pradžių, atrodo, perima Saussure'o pasiūlytas sąvokas *kalba*, *šneka*, *signifikatas*, *signifikantas*, *sinchronija*, *diachronija*, tačiau vėliau teigia, kad „tik šneka yra reali. Kalba neegzistuoja. Tai tik dar viena abstrakcija Saussure'o abstrakcijų sistemoje“²⁷³.

Kitas Ciplijauskaitės idėjiniame akiratyje buvęs stilistas Amado Alonso studijoje „Materija ir forma poezijoje“ (1955) teigia, kad stilistika turi gilintis į „kūrinio arba autoriaus ekspresyviąją sistemą [...] ekspresyviaja sistema laikant

²⁷² Bandant išvengti šių bendrapavardžių mokslininkų maišymo, visada bus paliekama pirmoji vardo raidė.

²⁷³ Dámaso Alonso, „*Poesía española: Ensayo de métodos y límites estilísticos* Garcilaso, Fr. Luis de León, San Juan de la Cruz, Góngora, Lope de Vega, Quevedo“, Madrid: Gredos, 1950, p. 671.

ties kūrinio struktūrą [...], tiek žodžių sugestijuojamas reikšmės“²⁷⁴. Ispaniškoji idealistinė stilistika telkiasi tiek į sukurtą produktą, tiek į kūrybinę veiklą, kūrybinį procesą. D. Alonso sukurta stilistinės kūrinio analizės metodologija, kuri taip pat vadinama skaitymo teorija, nesiūlo statiško, išankstinių schemų, o gilinasi į kūrinio keliamą efektą²⁷⁵. Skaitytojas D. Alonso tekstuose yra kūrėjas, savo prigimtimi artimas žmogui-dieviui-kūrėjui. Žmogaus-dievo-kūrėjo trejybė sudaro menininką, jo kūrybinę visumą.

O A. Alonso siekė jungti Bally kalbos stilistiką ir idealistinę stilistiką. Literatūros teorijų istorijose, išleistose užsienio kalbomis, stilistika priskiriama lingvistinėms, formaliosioms ir fenomenologinėms literatūros kritikos teorijoms²⁷⁶. Lietuviškuose literatūros kritikos tyrinėjimuose tokia kritikos mokykla atskirai neaptariama. Ispaniškoji idealistinės stilistikos mokykla, nors ir pradėjo nuo susitelkimo į kūrinio formą, tačiau, skirtingai nuo formalistinės sampratos, vadovavosi vokiečių idealistinės filosofijos nuostatomis, todėl netyrinėjo vien signifikantų. Ji gilinosi į patį santykį tarp signifikato ir signifikanto. Signifikantas šiai mokyklai yra forma, nulemta signifikato, t. y. autoriaus jausmų ir mąstymo²⁷⁷.

D. Alonso pasiūlė hermeneutinius stilistinės analizės žingsnius: a) intuicijos apie autoriaus asmenybę tikrinamos biografiniais ir epitekstiniais teksta; b) iš literatūros tekstų išskiriami atsirinkti formalieji elementai; c) tikrinama, ar bruožai, aptikti tiriant asmenybę, koreliuoja su literatūros tekstuose aptiktais bruožais; d) daroma dviguba išvada: viena – iš literatūrinės prigimties tekstų, kita – iš autobiografinių, kontekstinių šaltinių²⁷⁸. Šie žingsniai, kaip pasirodys kitame skyriuje, yra atraminiai Ciplijauskaitės tyrimuose. Taip pat nereikėtų pamiršti, kad, anot Martíno, stilistika yra meno ir mokslo kombinacija, kurios analizė priklauso mokslui, o sintezė – menui.²⁷⁹

²⁷⁴ Amado Alonso, „Materia y forma en poesía“, Madrid: Gredos, 1986, p. 89.

²⁷⁵ Carlos Rincón, „Lectura y ciencia literaria en Dámaso Alonso“, in: *Bulletin Hispanique*, 1972, t. 74, p. 63.

²⁷⁶ Tomás Albaladejo Mayordomo, Francisco Chico Rico, „La teoría de la crítica lingüística y formal“, in: *Teoría de la crítica literaria*, ed. P. Aullón de Haro, Madrid: Trotta, 1994, p. 175.

²⁷⁷ David Viñas Piquer, „Historia de la crítica literaria“, Barcelona: Crítica, 2002, p. 390–391.

²⁷⁸ *Ibid.*, p. 392.

²⁷⁹ José Luis Martín, „Crítica estilística“, Madrid: Gredos, 1973, p. 23.

Vosslerio ir Spitzerio sukurti europietiškojo „atidaus teksto skaitymo“ pagrindai sulaukė ypatingo atgarsio Ispanijos humanitarinėje aplinkoje. Nors ispaniškoji literatūrinė stilistika nestokojo kuo toliau, tuo labiau ryškėjančių trūkumų²⁸⁰, tačiau ji savo atsiradimo ir vystymosi laiku stipriai paveikė Ispanijos kultūrologinius tyrimus. D. Alonso studijoje „Ispanų poezija“ galiausiai priėjo prie išvados, kad daugelis literatūros tyrinėjimo metodų neleidžia moksliškai atskleisti literatūros kūrinio esmės: „Meskim į šalį mūsų nenaudingą stilistiką! Meskim visą filologinį pedantiškumą! Mums jie visai nereikalingi! Esame ant paslapties kranto. Paslapties, vardu meilė ir poezija.“²⁸¹ Ši kritikos metodų atžvilgiu mistine nuojauta persmelkta citata atskleidžia XX a. Pilietinio karo periodu Ispanijos kultūriniam gyvenime patirtą humanistikos krizę, kai imtasi kvestionuoti ne tik literatūros tyrinėjimų, bet ir pačios literatūros prasmingumą. D. Alonso citata rodo literatūros mistifikavimą ir romantinį tikėjimą poeto dieviškumu bei nepaaiškinama literatūros, konkrečiai – poezijos, kilme, taip sureikšminant literatūros fenomeno autentiškumą, kas iš dalies pasikartoja ir Ciplijauskaitės poezijos interpretacijose, kurių išsamesnė analizė pateikiama kitame skyriuje.

Baigiant fragmentišką ispaniškosios idealistinės stilistikos mokyklos pristatymą verta prisiminti, ką apie šią mokyklą teigia mūsų dienų literatūrologas Manuelis A. Vázquez Medelis. Anot jo, ispaniškoji idealistinės stilistikos mokykla ne tik peržengė lingvistinio formalizmo bei Bally stilistikos ribas, bet ir dviem dešimtmečiais anksčiau pastūmėjo stilistiką prie struktūralizmo bei išlaikė savo fenomenologinį, hermeneutinį susirūpinimą tekstu. Ji ne tik atidžiai studijavo kūrybinius kontekstus, jų perdavimą bei recepciją. [...] bet, svarbiausia, stilistika nepamiršo, kad literatūrinei kūrybai aktualiausia yra estetinė dimensija²⁸².

Stilistikoje pabrėžiamas išskirtinai išsilavinusio kritiko, erudito poreikis: anot idealistinės stilistikos atstovo J. L. Martino, kritiko užduotis yra

²⁸⁰ Didžiausia jos problema yra sistemingai neišplėtota vieninga teorija.

²⁸¹ Dámaso Alonso, *op. cit.*, p. 104.

²⁸² Manuel A. Vázquez Medel, „Amado Alonso, más allá de la estilística“, in: *CAUCE. Revista de Filología y su didáctica*, Nr. 18–19, 1995–1996, p. 631–647.

susiformuoti ir atsiskleisti kaip eruditui, gebančiam suvienyti mokslininko ir menininko veiklą kritiniame diskurse²⁸³. Kritinė veikla šioje citatoje apibrėžiama kaip menininko ir mokslininko veiklos sintezė, kas nurodo į kritikos tekstų privalomą kūrybiškumą bei artimumą grožinei literatūrai. Stilistika, kaip teigia Hatzfeldas, „turi pati atrasti tinkamus sisteminei analizei būdus. Tai turėtų prasidėti nuo charakteristinės turinio analizės ir toliau eiti, E. Husserlio fenomenologijos terminais, nuo signifikato pažinimo prie to, kas juo paslėpta ar konotuota neakivaizdžiuose žodžiuose ir sakiniuose.“²⁸⁴

Labai apibendrintai žiūrint, ispaniškoji idealistinės stilistikos mokykla siekė atsakyti į klausimą, kaip sukurtas ir kokį estetinį efektą sukelia meno kūrinys. Ypač didelį dėmesį skirdama poezijos, epochos pasaulėžiūros, žanro raidos, kūrybinio proceso klausimams ispaniškoji stilistika visada siekė naujumo ir sąmoningai kategoriškai neatsiribojo nuo naujai besiformuojančių kritinių mokyklų.

²⁸³ José Luis Martín, *op. cit.*, p. 32.

²⁸⁴ Helmut Hatzfeld, „Estudios de estilística“, Barcelona: Planeta, 1975, p. 19-20.

5.2.1 Pagrindinės idealistinės stilistikos sąvokos

Šiame skyriuje ir kitose mažesnėse dalyse trumpai aptariamos pagrindinės Ciplijauskaitės kritikoje veikiančios idealistinės stilistikos koncepcijos, ateinančios iš ispanų mokslininkų D. Alonso, A. Alonso, C. Bousoño stilistinių veikalų bei H. Hatzfeldo, A. Yllera, J. L. Martín apibendrinančių studijų: forma ir turinys (isp. *forma, contenido*) (signifikato ir signifikanto santykis), išorinė ir vidinė kūrinio forma (isp. *Forma exterior e interior*), kūrėjo ir skaitytojo intuicija (isp. *intuición del autor, intuición del lector*), kūrinio, autoriaus individualumas (isp. *individualismo del autor / de la obra*), kūrinio esmė (isp. *Esencia de la obra*), pasaulėžiūra, pasaulėžiūrinė sistema (isp. *Cosmovisión, el sistema cosmovisionario*), skaitytojas-bendraautoris (isp. *lector como coautor*). Šios koncepcijos aptariamos atskirai, siekiant išaiškinti jų reikšmę, suformuluotą idealistinės stilistikos veikaluose, tam, kad vėliau pateikiamose tekstų analizėse būtų galima įžvelgti autentiškas Ciplijauskaitės šių sąvokų kritinės modifikacijas.

Forma ir turinys. Vidinė ir išorinė forma

Forma ir turinys bei vidinė ir išorinė forma yra dažnai Ciplijauskaitės kritikoje pasirodančios koncepcijos. Vidinė ir išorinė forma idealistinėje stilistikoje aiškinama kaip signifikato ir signifikanto skirtis, svarbi idealistinės stilistikos koncepcija, tik iš dalies sutampanti su Lietuvoje plačiau žinoma F. de Saussure'o ir jo pasekėjų samprata. Vidinės ir išorinės formos skirtis nuosekliausiai teoriškai apibrėžiama D. Alonso darbuose, ypač „Ispanų poezija. Esė apie stilistikos metodus ir ribas“²⁸⁵. Anot D. Alonso, signifikantas (akustinis vaizdas) kyla iš kalbančiojo psichikos, sukuria turinio percepciją akustiniame vaizde. Signifikatas visada yra kompleksiškas, jame kiekvienu

²⁸⁵ Dámaso Alonso, „Poesía española. Ensayo de métodos y límites estético. Garcilaso, Fray Luis de León, San Juan de la Cruz, Góngora, Lope de Vega, Quevedo“, Madrid: Editorial Gredos, 3ª ed., 2008, 1ª ed. 1948.

atveju galima išskirti dalinius signifikatus²⁸⁶. Signifikatas ne visada yra koncepcija, ypač poezijoje jis yra intuicija, sukelianti staigią modifikaciją. D. Alonso visus ekspresijoje dalyvaujančius elementus laiko ženklais, pvz., skiemenis, balsius, priebalsius, kirčius, intonacinę variaciją²⁸⁷. D. Alonso rašo: „Signifikantas mums, kartoju, yra viskas, kas kalboje daugiau ar mažiau modifikuoja mūsų intuiciją apie signifikatą“²⁸⁸. Forma, anot D. Alonso, neveikia vien tik signifikanto ar signifikato, o jų abiejų santykį iš karto. Išorinė forma reikėtų laikyti ryšį tarp signifikanto ir signifikato, žvelgiant iš pirmojo santykio su antruoju perspektyvos. Vidinė forma yra tas pats santykis iš kitos pusės, t. y. žiūrint iš signifikato į signifikantą perspektyvos²⁸⁹.

Kūrėjo ir skaitytojo intuicija

Minėtame D. Alonso veikale suformuluotas ispaniškosios idealistinės stilistikos metodas remiasi idėja, kad meno kūrinį įmanu pažinti tik intuityviai. Intuicija galinti būti kelių rūšių:

a) skaitytojo intuicija. Ji yra netranscendentinė, fiksuojama esant skaitytojo santykiui su kūriniu, prasideda ir baigiasi su skaitytojo pasitenkinimu skaitymo procesu;

b) kritiko intuicija (vertindamas jis gali ja dalintis). Kritikas yra skaitytojas, turintis dideles ekspresines galias, gali pranešti savo intuityvius vertinimus;

c) stilisto-rašytojo intuicija, kuri remiasi asmenine patirties intuicija, kad atsirinktų detales bei kūrinio sukūrimo būdą²⁹⁰. Šiame darbe stilisto, suvokiamo kaip kūrinio autoriaus, intuicija bus vadinama „kūrėjo intuicija“, nes Ciplijauskaitė savo tekstuose naudoja būtent tokį terminą, savitai jį modifikavusi nuo įprastesnio idealistinėje stilistikoje.

Kūrinio esmė

Didžiausias stilistikos ir visų jos siūlomų literatūros tyrimo būdų tikslas yra

²⁸⁶ *Ibid.*, p. 25.

²⁸⁷ *Ibid.*, p. 29-30.

²⁸⁸ *Ibid.*, p. 30.

²⁸⁹ *Ibid.*, p. 31

²⁹⁰ *Ibid.*, p. 483.

„rasti kūrybos, kūrinio esmę“: „centrinis branduolys, paslėptas septyniais kosminės paslapties raktais, yra didžioji literatūrinės kūrybos X. Ten paslėpta yra kūrinio dvasia-siela“. Esama ir konkretesnių, ne tokių poetiškų „kūrinio esmės“ įvardijimų stilistikoje: anot D. Alonso, meno kūrinio ir literatūros esmė yra jo individualumas, kurį galima patirti tik intuityviai.²⁹¹ Taigi sąvokos „individualumas“, „kūrybos / kūrinio esmė“, „intuicija“ yra perdengiančios viena kitą.

Kalbinis autorias / kūrinio individualumas

Kalbinį autoriaus, kūrinio individualumą stilistikoje linkstama vadinti „ekspresyviaja kūrinio arba autoriaus sistema, ekspresyviają struktūrą suprantant kaip visumą, sudaromą pradedant kūrinio struktūra <...> iki sugestyviosios žodžių galios“²⁹². Taip pat pabrėžiamas didesnis dėmesys individualumo, o ne socialumo ir kolektyvumo aspektams: kiekviena meninė kūryba yra konjunkcija tarp to, kas individualu, ir to, kas socialu bei duota iš anksto, įtraukiant abu polius²⁹³. Kadangi individualumas yra tiriamas žodiniame kūrinyje, autoriui būdingi žodžiai ir sakiniai liudija jo psichologinį pagrindą²⁹⁴, kurią stilistika taip pat siekia tirti. Ši samprata istoriškai kildinama iš Vosslerio įsitikinimo, kad estetiškas signifikantas visada atskleidžia psichologinį signifikatą²⁹⁵. Ciplijauskaitė giliausiai susitelkia į autoriaus kalbinį ir pasaulėžiūros individualumą: kalbą individualizuojantys aspektai sulaukia didžiausio jos dėmesio, tačiau esama ir vidinio kūrėjo stiliaus tyrimų.

Pasaulėžiūra

Pasaulėžiūra Ciplijauskaitės kritikoje yra centrinė teorinė koncepcija, veikianti beveik visuose reikšmingiausiuose jos tekstuose; ji tiesiogiai perimta iš ispaniškosios idealistinės stilistikos mokyklos, konkrečiau D. Alonso, A.

²⁹¹ José Luis Martín, *op. cit.*, p. 35.

²⁹² Amado Alonso, *Materia y forma en poesía*, Madrid: Gredos, 1955, p. 101.

²⁹³ *Ibid.*, p. 103.

²⁹⁴ Helmut Hatzfeld, *Estudios de estilística*, Barcelona: Planeta, 1975, p. 12.

²⁹⁵ *Ibid.*, 1975, p. 13.

Alonso bei vėlyvųjų C. Bousoño tekstų. Studijoje „Literatūrinės epochos ir evoliucija“, kurioje apibendrinama trisdešimties metų literatūros interpretavimo patirtis, Bousoño teoriškai apibrėžia ir praktiškai literatūros tekstuose pritaiko pasaulėžiūros sampratą. Anot jo, visi tam tikros epochos bruožai, ne vien tik meniniai ar literatūriniai, turi vieningą paaiškinimą, kas ir yra pasaulėžiūra bendraja prasme. Pasaulėžiūros bendraja prasme pažinimas paaiškina autoriaus stilistines ypatybes, visi pasaulėžiūros bendrieji elementai yra tarpusavyje tiesiogiai arba netiesiogiai susiję. Pasaulėžiūra vystosi iš „pirminės intuicijos“. Pasaulėžiūrinės sistemos, kurias atskleidžia ne tik literatūros bei meno analizė, bet taip pat ir įvairūs filosofiniai bei mokslo vystymosi aspektai, kasdienės kalbos vartojimo ypatybės, mąstymo specifika, gali nesąmoningai glūdėti subjekto (kūrėjo) nuostatose ir net prieštarauti sąmoningai jo išsakomoms. Epochos pasaulėžiūra veikia visus kultūros atstovus, gyvenančius toje epochoje²⁹⁶. Remiantis Bousoño, pirminė intuicija, iš kurios atsiranda epochos sistema, visada yra tam tikro laipsnio individualusis jausmas (isp. *sentimiento individualista*). Individualusis jausmas yra sąmoninga emocija, kuri kyla iš „savęs kaip žmogaus suvokimo“. Tai yra paties savęs sąmoningumas, nors jis dažnai pasireiškia ne vien tik emociniu lygmeniu, bet ir individualizuotu jausmu²⁹⁷. Šia prasme net ir paskutinėse Ciplijauskaitės publikacijose, skirtose moterų kūrybai, ieškoma bendrosios šiuolaikinės moters pasaulėžiūros, išreiškiamos per individualizuotą jausmą.

Skaitytojas – bendraautoris

Ciplijauskaitės tekstuose funkcionuoja skaitytojo, kaip teksto reikšmės kūrimo bendraautorio, samprata. Ji teikia didelę reikšmę skaitytojui, o ne vien tik pačiam tekstui: kaip, kokiomis istorinėmis aplinkybėmis perskaitomas tekstas, koks skaitytojas (atsižvelgiant į išsilavinimą, bendrąsias kultūrinės visuomenės tendencijas, asmenines patirtis, etc.) kokią reikšmę galėtų jame

²⁹⁶ Carlos Bousoño, „Épocas literarias y evolución“. Edad Media, Romanticismo, Época contemporánea, Biblioteca románica hispánica, Madrid: Editorial Gredos, 1981, p. 10-12.

²⁹⁷ *Ibid.*, p. 15.

aktualizuoti. Šios Ciplijauskaitės naudojamos sampratos ištakų reikėtų ieškoti idealistinės stilistikos atstovo C. Bousoño darbuose, ypač studijoje „Poetinės ekspresijos teorija“. Joje teigiama, kad „poezija neegzistuoja, kol skaitytojas „nepriima“ poeto kontempliuoto ir pasiūlyto komunikacijai dvasinio turinio“. Meninio suvokimo proceso metu skaitytojo funkcija ne statiška, o dinamiška ir paradoksaliai ankstesnė nei pats skaitymo procesas. Skaitytojas dalyvauja jau eilėraščio sukūrimo procese nuo pat jo prasidėjimo, nes kaip tik skaitytojas veikia iš poeto vidaus. Skaitytojas bendradarbiauja literatūros teksto kūrimo proceso metu ne vien tik jį skaitydamas, bet ir ketindamas jį skaityti. Todėl poetinis veiksmas nuo pat savo pradžios yra bendrautorių – kūrėjo ir skaitytojo – veiksmas, skaitytoją kartu su poetu paverčiantis eilėraščio autoriais.²⁹⁸

²⁹⁸ Carlos Bousoño, „Teoría de la expresión poética“. Biblioteca románica hispánica, vol. II, Madrid: Editorial Gredos, 1976, 6ª ed., 1ª ed. 1952, p. 41-44.

5.2.2 Idealistinė Ciplijauskaitės kritika

Šiame skyriuje nuosekliausiai analizuojamos trys 7–8 deš. Ciplijauskaitės monografinės studijos („Vienatvė ir šiuolaikinė ispanų poezija“ (1962), „Poetas ir poezija. Nuo romantizmo prie socialinės poezijos“ (1966), „Baroja – stilius“ (1972)) bei vienas straipsnių rinkinys („Pilnatvės užduotis: Jorges Guilléno poezija“ (1971) – jose idealistinės stilistikos paradigma atsiskleidžia gryniausiais, be vėlesnės kritikos pasaulėžiūrinių fenomenologijos ir feminizmo plėtočių. Svarstoma apie idėjinį šių tekstų lygmenį: kokiai pasaulėžiūrai, kritinei pozicijai jos priklauso, kokiomis nuostatomis vadovaujamasi tiriant literatūros tekstus. Po to pereinama prie konkrečių kritinių sprendimų analizės, naudojamų sąvokų ir jų inovatyvumo tuometiniame kontekste aptarimo, vertybinių kritikės prioritetų. Paskutinė dalis skirta kritinės kalbos poetikos analizei: stiliui, terminijai, žanrams, teoriniams ir kultūriniais intertekstams, reflektuojama autorinė jos laikysena, apibendrinama atsiskleidusi literatūrologinė mąstysena ir tekstų skaitymo ypatybės.

Monografijų „Vienatvė ir šiuolaikinė ispanų poezija“, „Poetas ir poezija. Nuo romantizmo prie socialinės poezijos“ (1966), „Baroja – stilius“ bei straipsnių rinkinio „Pilnatvės užduotis: Jorges Guilléno poezija“ įvaduose suformuluojami Ciplijauskaitės kritinių nuostatų apibendrinimai: kritikę domina „žmogiškosios egzistencijos, pakylėtos iki jos esmės, fundamentalių išgyvenimų, nepaklūstančių specifiniam laikui ir erdvei“²⁹⁹ apraiškos XX a. poezijoje; socialinis poezijos matmuo. Jos dėmesio centre atsiduria „[...] džiaugsmas, įgytas nepalenkiama valia atrasti pozityvius aspektus apniauktaime horizonte [...] nepertraukiamas *taip*“³⁰⁰; „[...] bandymas pateikti poezijos sampratos evoliuciją bei susidaryti panoramišką epochos tendencijų ir motyvų vaizdą“³⁰¹. Kritikę taip pat domina vienatvės poetika ir jos transformacijos šiuolaikinėje ispanų poezijoje, kūrėjo egzistencinės paieškos, savivokos atspindžiai poezijoje; tirti romano ir stiliaus sampratas Barojos

²⁹⁹ Ciplijauskaitė, „Deber de plenitud. Poesía de Jorge Guillén“, México: SepSetentas, 2 edición, 1992, p. 7.

³⁰⁰ *Ibid.*, p. 8.

³⁰¹ Ciplijauskaitė, „El poeta...“, p. 7.

autobiografiniuose, epitekstiniuose, grožiniuose tekstuose; gilintis į stiliaus, kaip kūrėjo individualiosios ekspresijos, veikiamos asmeninių patirčių, apraiškos formavimąsi, pokyčius.

Studijoje „Baroja – stilius“ pati Ciplijauskaitė įvardija, kad tai esanti stilistinė studija:

*[...] Ši studija nepretenduoja į nieką daugiau. Siūloma, skirtingai nuo kai kurių disertacijų ir monografinių darbų, susikoncentruojančių į kelis reprezentatyviausius romanus, prisiartinti prie romanistinės Barojos kūrybos visumos, ieškant bendrųjų vardiklių (isp. denominador común) bei labiausiai išryškėjančių ir išliekančių stilistinių bruožų. Aplinkybė, kad publikuotos ar rengiamos publikacijai stilistinės studijos iki šiol buvo pasirinkę geriausius ir žinomiausius Barojos romanus kaip savo tyrimų objektus [...] paveikė [šioje – A.Š.] studijoje komentuojamų darbų pasirinkimą [...]*³⁰²

Nuo pirmosios monografijos „Vienatvė ir šiuolaikinė ispanų poezija“ kritikė skiria daug dėmesio pačioje XIX a. pabaigoje³⁰³ susiformavusiai ir progreso paskata Ispanijoje tapusiai devyniasdešimt aštuntųjų metų kartai, sutrumpintai vadinamai *1898 karta* (isp. *Generación del 98*³⁰⁴): Miguel de Unamuno, Antonio Machado, Juan Ramón Jiménez, Jorge Guillén bei išeiviai, vėlesnės 1927 m. kartos atstovai – Manuel Altolaguirre, Rafael Alberti, Luis Cernuda, Emilio Prados, Pedro Salinas. Vienų tekstams tirti skiriama mažiau dėmesio, perbėgant vos per keliolika jų eilėraščių viename skyriuje (p. 187–227), kitiems esama atskirų, išsamių interpretacijų (pvz., Unamuno poezijai p. 23–75; Machado p. 75–105, Ramón Jiménez p. 105–155, etc.). Monografijoje ji analizuoja vienatvės poetiką, jos kilmę, reprezentacijas ir transformacijas šiuolaikinėje ispanų poezijoje, o ne vienatvės temą.

³⁰² „Baroja, un estilo“, Madrid: Ínsula, 1972, p. 14.

³⁰³ Tai svarbūs, lūžio tašką Ispanijos istorijoje žymintys metai: 1898 m. Ispanija prarado paskutinę savo koloniją Kubą ir tapo jau ne imperialistine-kolonijine monarchija, o progreso ir modernumo siekiančia nacionaline valstybe.

³⁰⁴ 1981 m. pasirodo šiai kartai skirta Ciplijauskaitės studija „Devyniasdešimt aštuntųjų metų karta ir istorija“.

Tyrinėtojos akiratin patenka įvairių žanrų ir kalbos registrų tekstai: laiškai, poezija, proza, kartotekos įrašai, viešai sakytos kalbos, bičiulių, draugų, giminaičių liudijimai. Akivaizdu, kad Ciplijauskaitei labai svarbus buvo bendrasis literatūros kontekstas: istorinis, kultūrinis, politinis vyksmas Ispanijoje, kurio nuodugnus tyrimas leisdavo suformuluoti hipotezę iš kontekstinių duomenų, vėliau ją „tikrinant“ grožinės literatūros tekstu. Ši tendencija, artinanti Ciplijauskaitės kritiką prie kultūrologinių, biografinių literatūros tyrimo metodų, vėlesnėse studijose tik ryškės ir kai kuriais atvejais įgaus gryniosios kultūrologinės deskripcijos pavidalą (pvz., straipsnis „Moteris ir prieškario kultūra“³⁰⁵). Identiškai elgiamasi tyrime apie Ciplijauskaitę: nuo intuityvios hipotezės apie autoriaus asmenybę einama prie epitekstų, po to, prie grožinės literatūros tekstų.

1966 m. studijoje „Poetas ir poezija. Nuo romantizmo prie socialinės poezijos“ tiriama kelių epochų poezija: pradedant Ispanijos romantizmu, t. y. XIX a. pr., baigiant – Ispanijos pokario³⁰⁶ septinto deš. pradžios autoriais: nuo ispanų romantikų – José de Espronceda, Gustavo Adolfo Bécquer, José Zorilla, 1898 kartos poetų – Miguel de Unamuno, Manuel Machado, Antonio Machado, Juan Ramón Jiménez, iki 1927 poetų – Pedro Salinas, Jorge Guillén, Dámaso Alonso, Vicente Aleixandre, Federico García Lorca, Gerardo Diego, Luis Cernuda ir jaunesniosios kartos Luis Rosales, Leopoldo Panero, Gabriel Celaya, Luis Felipe Vivanco, etc. Pasirinktų kūrinių žanrinė imtis taip pat labai plati: poetiniai tekstai, dienoraščiai, esė, atsiminimai. Monografijos intencija – „[...] bandymas pateikti poezijos sampratos evoliuciją bei susidaryti panoramišką epochos tendencijų ir motyvų vaizdą“³⁰⁷ – labai artima ispanų idealisto Bousoño tyrimo užmojams; Bousoño pagrindinio veikalo pavadinimas panašus į Ciplijauskaitės formuluojamą tyrimo tikslą – „Literatūrinės epochos ir evoliucija“³⁰⁸. Panašiai kaip idealistinės stilistikos

³⁰⁵ „La mujer y la cultura en la preguerra“: in *Ernestina de Champourcin. Mujer y cultura en el siglo XX*, Rosa Fernández Urtasun & J. Angel Ascunce, eds. Madrid: Biblioteca Nueva, 2006, p. 265-278.

³⁰⁶ Ispanijos pilietinis karas 1936-1939.

³⁰⁷ Ciplijauskaitė, „El poeta...“, p. 7.

³⁰⁸ Carlos Bousoño, „Épocas literarias y evolución“. Edad Media, Romanticismo, Época

klasikas, teigęs, kad „pasaulėžiūros bendrąja prasme pažinimas paaiškina autoriaus stilistines ypatybes, visi pasaulėžiūros bendrieji elementai yra tarpusavyje tiesiogiai arba netiesiogiai susiję“³⁰⁹, Ciplijauskaitė ieško autorinės pasaulėžiūros, rodančios poezijos evoliuciją stilistiniuose aspektuose.

Trečioji monografija „Baroja – stilius“³¹⁰ nuo pirmųjų dviejų ypač skiriasi pavadinime aiškiai įvardijamu siekiu tirti stilių ir visai kitokiu tyrimo objektu – Barojos biografinių ir prozos tekstų santykiu bei geneze. Kritikė siekia pakeisti ispanų literatūrologijoje nusistovėjusią nuomonę, jog šis autorius neskiria dėmesio savo stiliaus tobulinimui ir rašą eksromptu, neredaguojantis savo juodraščių. Ėmusi tirti Barojos „romano“ ir „stiliaus“ sampratas jo paties biografiniuose tekstuose, vėliau atskleidė priešingą faktą, kad Baroja perredaguodavęs ar naujai perrašydavęs beveik visus savo tekstus ir tai įrodė ne tik kontekstiniu tyrimu, t. y. kitų liudininkų atsiminimais, autoriaus dienoraščiais ir laiškais, bet ir atidžia rankraščių analize, kur aptinko daugybę modifikacijų, liudijančių autorinio Barojos stiliaus paieškų kelią, todėl Ciplijauskaitė išvadose teigia, kad:

contemporánea, Biblioteca románica hispánica, Madrid: Editorial Gredos, 1981, p. 10-12.

³⁰⁹ Carlos Bousoño, „Épocas literarias y evolución“. Edad Media, Romanticismo, Época contemporánea, Biblioteca románica hispánica, Madrid: Editorial Gredos, 1981, p. 10-12.

³¹⁰ Žodinės istorijos projekto interviu apie IV savo knygos rengimo aplinkybes „Baroja – stilius“ Ciplijauskaitė pasakoja: kai pradėjo dėstyti XX a. ispanų literatūrą, nebuvo jokios tinkamos knygos apie P. Baroją, jo kūrybą. Negalėjo nieko naudingo iš kritikos paskaityti, nors šitą autorių irgi ne per labiausiai mėgo. Mano, kad tiriamų autorių „nemėgimas“ padėjo išlaikyti reikalingą kritikui distanciją su grožiniu tekstu. Barojos tyrimas buvo įdomus. Su Baroja jos iš anksto pasiruoštas tyrimo planas neveikė, nes suprato, kad neįmanoma kalbėti apie kūrybinį stilių be žmogaus tyrimo. Šiandien tokia kritika yra nuvertinama, tai nėra lengva. Iš pradžių analizavo autoriaus išsilavinimą, literatūros suvokimą, o tik paskui perėjo prie kūrybinių tekstų. Gavo stipendiją vasarai ir nusprendė vykti į Barojos namus Ispanijoje, kur žinojo esant 4 rašytojo rankraščius. Nuvykusi rado 23 rankraščius, apie kuriuos niekas nieko nežinojo. Keldavosi 6 ryto ir guldavosi 24 val. nakties, kad spėtų peržiūrėti visus jo rankraščius. Šis tyrimas paneigė vyravusią nuomonę, kad Baroja rašė be juodraščių, nesigilino į stiliaus subtilybes. Ciplijauskaitė rado Barojos romaną, publikuotą laikraščiuose, kuris buvo radikaliai kitoks, nei rankraščiai. Neįtikėtina, bet nei vienas mokslininkas iki jos to nebuvo pastebėjęs. Buvo tikras džiaugsmas, mokslinė sėkmė. (in: *Oral History Interview: Birutė Ciplijauskaitė (0298)*, 1 of 4, researcher Laura Smail, University of Madison Wisconsin, prieiga internetu <<http://minds.wisconsin.edu/handle/1793/65499>>, žiūrėta 2015 01 03)

Skirtingų kūrybinių fazių lyginimas atskleidžia, kad tematika ir pagrindinė romano samprata iš esmės bėgant metams nekinta. Evoliucija daugiausiai pastebima technikoje. Pirmieji romanai turi ne tik atvirą struktūrą, bet ir pabaigą [...] Brandos metų [romanuose – A.Š.] pesimistinės autoriaus nuostatos perkeliamos į [romano – A.Š.] atomazgą: nesėkmės tema, likimo neišvengiamumas tampa dominuojantys³¹¹.

Panašiai kaip ir 1966 m. studijoje „Poetas ir poezija. Nuo romantizmo prie socialinės poezijos“, Ciplijauskaitę domina raida ir sąvokų, idėjų literatūroje transformacijos: 1972 m. monografijoje dėmesys sutelkiamas į autoriaus turimą romano, stiliaus sampratą ir kaip tai atspindi tematika bei struktūra; 1966 m. – kūrėjo ir kūrybos santykio samprata bei jos raida. Skirtingai nuo pirmosios monografijos, kurioje kritikę domino statiškas būvis, t. y. vienatvės poetikos, o ne temos plėtotė poezijoje, antrojoje ir trečiojoje studijose ją ima dominti filologinių koncepcijų raida.

„Vienatvės užduotis: Jorges Guilléno poezija“ yra straipsnių, rašytų 1962–1973 m., rinktinė. Du šios rinktinės straipsniai – „Vienatvės neigimas“ ir „Kartos aplinka“ – yra ankstesnių studijų „Vienatvė ir šiuolaikinė ispanų poezija“ bei „Poetas ir poezija. Nuo romantizmo prie socialinės poezijos“ dalys. Visi kiti tekstai parašyti naujai ir spausdinti mokslinės periodikos leidiniuose: mėnesiniame rašytojo Camilo José Cela įsteigtame Ispanijoje leistame kultūros žurnale „Son Armadans tekstai“³¹², tarptautiniame „Moderniame ispanistikos žurnale“³¹³, Oklahomos universiteto filologiniame žurnale „Užsienio knygos“³¹⁴, Puerto Rico universiteto socialinių mokslų žurnale „Akmenų upė“³¹⁵, viename didžiausių Ispanijos akademinių periodinių leidinių „Ínsula“³¹⁶.

³¹¹ „Baroja, un estilo“, Madrid: Ínsula, 1972, p. 245.

³¹² „Papeles de Son Armadans“

³¹³ „Revista Hispánica Moderna“

³¹⁴ „Books Abroad“ (1927-1977), kuris vėliau tapo „World Literature Today“ (1977-2015)

³¹⁵ „Río Piedras“

³¹⁶ „Ínsula“

1971 m. pasirodžiusio straipsnių rinkinio „Pilnatvės užduotis. Jorge Guilléno poezija“ bendrasis siekinys yra interpretuoti Guilléno poeziją, tiriant pakartotinių rinkinių „Giesmynas“³¹⁷, „Šauksmas“³¹⁸, „Pagerbimas“³¹⁹ publikavimą³²⁰. Pati kritikė įvardija, kad šis jos straipsnių rinkinys yra nenuilstančio troškimo gyventi, kurti sąmoningai pagerbimas³²¹. Tai rodo ne tik biografinėje dalyje aptartą asmeninį kritikės santykį su Guillénu, bet tarsi ir atitolina jos straipsnius nuo mokslinių tikslų, todėl įmanoma kai kuriuos Ciplijauskaitės tekstus vadinti ne straipsniais, o esė, refleksijomis apie literatūrą. Kai kurie šios straipsnių rinktinės tekstai padėjo pagrindus komparatyvistiniams bei kanoniniams Guilléno poezijos skaitymams – „Jorge Guillénas ir Paul Valéry“³²² bei „Džiaugsmas Jorge Guilléno poezijoje“³²³, „Būti prieš mirtį“³²⁴ laikomu Guilléno poetikos interpretacine klasika ispanistikoje.

Tyrinėjant Ciplijauskaitės studijose įvardijamus siekinius, ypač dėmesį patraukia pirmosios Ciplijauskaitės studijos „Vienatvė ir šiuolaikinė ispanų poezija“ pavadinimas, panašus į vokiečių ispanisto K. Vosslerio 1941 m. ispaniškai pasirodžiusios studijos – „Vienatvė ispanų poezijoje“³²⁵. Autorė mini Vosslerio knygą įvade ir teigia, kad

šis darbas siūlo žiūrėti, kaip ši srovė [vienatvės tema – A. Š.] driekiasi ir teka iš vis sraunesnio šaltinio nuo tada, kai ją paliko Vossleris, prieinant iki šiuolaikinės epochos, kuri teisingai buvo pavadinta, [...] vienišojo žmogaus amžiumi. Tik priminsime, kad [...] ši tema, atrodo, egzistavo nuo tada, kai [Pirėnų – A. Š.] pusiasalyje dvelktelėjo pirmas

³¹⁷ „Cántico“

³¹⁸ „Clamor“

³¹⁹ „Homenaje“

³²⁰ Ciplijauskaitė, „Deber de plenitud. Poesía de Jorge Guillén“, México: SepSetentas, 2 edición, 1992, p. 8.

³²¹ *Ibid.*, p. 8

³²² „Jorge Guillén y Paul Valéry“

³²³ „El júbilo en Jorge Guillén“

³²⁴ „Ser contra la muerte“

³²⁵ Karl Vossler, „La soledad en la poesía española“. Madrid: Revista de Occidente, 1941, 348 p. (Atkreiptinas dėmesys, kad K. Vosslerio raštus leido Ortegos y Gasseto įkurta leidybinė grupė).

Įvade kritikė išsikelia tikslą – tęsti K. Vosslerio pradėtus tyrimus, įsigilinti į šiuolaikinės epochos situaciją, kuri įgyvendina „skolindamasi“ Vosslerio tyrinėtą vienatvės poetikos motyvą ir tikrindama jį šiuolaikine poezija. Knygoje „Vienatvė ir šiuolaikinė ispanų poezija“ jai aktualesnis statiškas būvis, o kontekstiniai atsigręžimai į kitas epochas atlieka foninį vaidmenį. Ciplijauskaitė, panašiai kaip ir Vossleris, tiria ne vienatvės temą, bet vienatvės poetiką ispanų poezijoje.

Antrojoje Ciplijauskaitės 1966 m. monografijoje „Poetas ir poezija. Nuo romantizmo iki socialinės poezijos“ suformuluojamas kitoks tikslas: sekti „originaliosios poetinės sąmonės“, siejamos su idealistinėje stilistikoje apibrėžta epochos pasaulėžiūra (isp. *cosmovisión*), raidą, poezijos sampratos evoliuciją, pateikti kiekvienos epochos panoraminį vaizdą, gilinantis į poezijos kūrimo tendencijas bei motyvus³²⁷. Skirtingai nuo pirmosios studijos, kur tiesiogiai išsakomas sekimas analitine Vosslerio tradicija, studijoje „Poetas ir poezija. Nuo romantizmo iki socialinės poezijos“ tokios paskatos neakcentuojamos, daugiau dėmesio kreipiama į poeto ir poezijos sampratos istorinę raidą, kitimo dinamiką. Kitimo priežasčių surandama daug, bet svarbiausiu laikomas visuomeninis-kultūrinis kontekstas.

Trečiosios monografijos tikslas konkretesnis:

*Jei per šiuos puslapius pavyks pasiaiškinti ir pristatyti vėlesnėms diskusijoms, ką Barojai reprezentuoja „romano“ ir „stiliaus“ sąvokos ne vien tik teorijoje, bet taip pat ir praktikoje, tikslas bus išpildytas*³²⁸.

Vėlyvojo Husserlio įtakos paveiktas garsusis idealistinės stilistikos atstovas A. Alonso „[...] inkorporuoja istorizmą – epochą, kontekstą, biografiją – į

³²⁶ Ciplijauskaitė, „La soledad y la poesía española“, Madrid: Ínsula, 1962, p. 11. Toliau cituojant iš šios studijos bus nurodoma tik pavadinimo pradžia ir puslapis „La soledad...“ p. ... Citatų vertimai iš originalo kalbos į lietuvių atlikti mano.

³²⁷ Ciplijauskaitė, „El poeta y la poesía. Del Romanticismo a la poesía social“, Madrid: Ínsula, 1966, p. 7.

³²⁸ Ciplijauskaitė, „Baroja, un estilo“, p. 15.

kūrinio analizę, [...]“³²⁹. Panašiu keliu savo knygose eina ir Ciplijauskaitė: beveik visi jos tyrimai pasižymi išsamia sociokultūrinio konteksto apžvalga, pristatymu ir šios informacijos įtraukimu į kūrinio prasmės susidarymo procesus, plačiai remiamasi epitekstine medžiaga: tiriamų poetų pasisakymais, asmeninėmis nuomonėmis laiškuose, dienoraščiuose, ypač dažnai cituoja Guilléną. Jos interpretacinis metodas tarsi įgyvendina teorines ispaniškosios idealistinės stilistikos nuostatas kritinėje praktikoje: „Poetas yra atsakingas pasauliui dėl dovanos, kurią gavo, ir, jeigu „visiškai nesinaudoja jam suteiktu žodžiu, įvykdo nusikaltimą“.³³⁰ Akcentuojama stilistiniu požiūriu jauniems poetams aktuali problema: norėti kažką pasakyti, bet negalėti, tarsi nerasti tinkamų saviraiškos būdų: „visi šie poetai jautėsi sukręsti [...] savo žodžio nepakankamumo“³³¹.

Knygoje „Vienatvė ir šiuolaikinė ispanų poezija“ aptardama XVIII – XX a. pradžios kultūrinį Ispanijos kontekstą, plačiai lygina su kitomis kultūromis, akcentuoja Prancūzijos revoliucijos visuotinę įtaką Europos kultūrinei plėtotei, teigia, kad:

*tai bus naujų socialinių klasių amžius [...], kuris paliks mažai erdvės vienišam žmogui. Be to, šis amžius nėra pats tinkamiausias ir poezijai; užsiėmę, pasimetę savo iliuzijoje [...] žmonės nesugeba kurti intymiosios poezijos [...]. Šiais tranzityviniais metais jokiam krašte neiškyla įžymesnių poetų, Ispanija taip pat neturi su pasididžiavimu pristatytinų vardų*³³².

Socioistorinėmis, politinėmis aplinkybėmis aiškinamas poezijos skurdumas ir iškilių poetų nebuvimas: tai artima ispaniškosios idealistinės stilistikos tendencijai plačiai remtis kontekstine medžiaga, kuri padeda aiškinti literatūros procesus bei suaktualinti ir įkontekstinti literatūros kūrinį. Prie konteksto tyrimų, kaip svarbaus kūrinio suvokimo elemento, kritikė priartėja ir nuolat

³²⁹ María Teresa Vilariño Picos, „La idea de la literatura“, Universidad de Zaragoza: Zaragoza, 2001, p. 172.

³³⁰ „El poeta...“, p. 313.

³³¹ „El poeta...“, p. 308.

³³² „La soledad...“, p. 12.

įsižiūrėdama į skaitytojų, publikacijų, periodikos, bendrųjų visuomenės nuostatų, leidyklų darbo, kritikų statuso, literatūrinių ratelių faktografinę medžiagą, teikiančią vertingos informacijos apie tuometinio literatūros lauko veikimą. Šiuo aspektu Ciplijauskaitės kritika nėra nutolusi nuo literatūros sociologijos tyrinėjimų. Studijoje „Poetas ir poezija. Nuo romantizmo prie socialinės poezijos“, kurioje iškeliamas tikslas „sekti poezijos sąvokos evoliuciją bei pateikti panoraminį tendencijų ir motyvų vaizdą skirtingomis epochomis“, fiksuojamos refleksijos apie poezijos tikslą periodinėje spaudoje (XIX a.). Ciplijauskaitė šios medžiagos pagrindu teigia:

XVIII a. poezijos tikslas, visų pirma, buvo linksminti, jei ne mokyti [...]. Poezija laikoma laisvalaikio užsiėmimu [...] net ir XIX a. randame tokį tvirtinimą: aiškinant, koks bus „Literatūros“ skyriaus naujai įsteigtame laikraštyje tikslas [...] įžangoje sakoma: „Per daug neįklimpstant į galias diskusijas ir per daug abstrakčias doktrinas, stengsimės atskleisti tikruosius skonio principus“³³³.

Tai, anot kritikės, rodo poezijos autonomiškumo nebuvimą, jos tarnavimą didaktiniams tikslams, kas yra vertinama kaip viena didžiausių neigiamų poezijos savybių.

Literatūrologė domina ribinės literatūros situacijos ir sferos, pvz., didžioji dalis jos tiriamų autorių, istorinių laikotarpių, tekstų žymi perversmą iš vienos epochos į kokybiškai naują: 1898 karta lėmusi modernizmo sklaidą Ispanijoje, 1927 karta, besiremianti L. de Góngoros idealais, fundamentaliai atnaujinusi poetinį diskursą, chronologiškai vėliau moterų rašymas – revoliuciją sukėlę mentaliteto pokyčių procesai išsilaisvinusioje iš dogmatizuojančios diktatūros kultūroje. Ši tendencija sietina su idealistinėje stilistikoje (ypač stilisto C. Bousoño) užsibrėžtomis epochų pasaulėžiūrinių lūžių tyrimo perspektyvomis. Ciplijauskaitė, kaip ir C. Bousoño savo keliatomiam veikale „Literatūrinės epochos ir evoliucija“, yra įsitikinusi epochos vertybinių nuostatų visumos, specifinės autorinės laikysenos egzistavimu.

Kadangi kito stilisto, veikusio kritinę Ciplijauskaitės pasaulėžiūrą, Bousoño

³³³ „El poeta...“, p. 10.

darbai buvo parašyti chronologiškai vėliau nei jo pirmtakų A. ir D. Alonso, juose atsirado daugiau refleksijos apie aspektus, kurie buvo labiausiai kritikuoti ankstyvojoje idealistinėje stilistikoje. Bousoño patobulino vidinės, išorinės percepcijos bei intrafekcijos sampratas, dar labiau priartėdamas prie literatūros fenomenologijos. Kalbėdamas apie autoriaus asmeninių ir poetinių patirčių sąsajas, mokslininkas teigė, kad poetą veikia asmeniniai bei socialiniai elementai, bet eilėraštis, kuris yra intuicijos ir percepcijos rezultatas, nebūtinai yra poeto jausmų, pojūčių bei idėjų eksponentas, nes jis taip pat gali išreikšti tai, kas buvo intuityviai suvokta arba perimta iš kitų modelių³³⁴. Tokiu būdu tai, kas intuityviai suvokiama, yra analogiška tam, kas išgyventa asmeniškai. Neįmanoma išgyventi kito patirčių – tik per save patį, ribojamą arba įgalinamą asmeninių patirčių bei galimybių. Todėl eilėraštis aiškintinas per poeto turimą pasaulio viziją, pasaulėžiūrą (isp. *cosmovisión*), jos kilmės reikėtų ieškoti kūrėjo gyvenamoje epochoje bei autoriaus biografijoje. Ir Ciplijauskaitės kritikoje poetinės vizijos, pasaulėžiūros (sutampa net pats terminas – isp. *cosmovisión*) tyrimai remiami išsamiais epochos kontekstais, autoriaus biografijos tyrimu.

Ciplijauskaitės stilistinę nuostatą, jog autorius ir jo kūrinys bei kūrinio atsiradimo kontekstas yra nedalomas vienis, patvirtina tvirtinimai, kad „[...] kalbant apie Baroją, neįmanoma atskirti autoriaus nuo meninio produkto aplinkos“³³⁵; „Barojos romano samprata ne vien tik kaip grožinės literatūros kūrinys, bet ir kaip žmogiškosios egzistencijos liudijimas bei būdas studijuoti pačiam save – nuolatinis kismas ir tapsmas [...]“³³⁶. Idealistinės stilistikos ir fenomenologijos pasaulėžiūrai artimos nuostatos Ciplijauskaitės kritikoje tampa svarbiu kūrybiniu impulsu, nes suteikia ir autentiškumo, ir komplikuotumo. Tokią jos strategiją kritinės analizės pasirinkimo klausimais galima sieti Daujotytės išsakyta nuostata, jog paraidiškumas metodo atžvilgiu iš esmės prieštarauja <...> meno kūrinio suvokimui³³⁷.

³³⁴ Carlos Bousoño, „La poesía de Vicente Aleixandre“, Madrid: Gredos, 1968, 3^a ed., p. 20

³³⁵ „Baroja...“, p. 12.

³³⁶ *Ibid.*, p. 11.

³³⁷ Viktorija Daujotytė, „Literatūros fenomenologija. Problemikos kontūrai“, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2003, p. 43.

Ciplijauskaitės sąsajas su ispaniškąja stilistika atskleidžia ir atidi literatūrinių tekstų analizė, kūrybos esmės mene paieškos: „Žinant šių poetų domėjimąsi formaliaisiais aspektais bei jų reikalavimą nuolat dirbti, kad eilėraščių būtų galima išreikšti *esmines tiesas* [...].“³³⁸

Idealistinės stilistikos mokyklai būdingas požiūris, jog bet kokia individuali kalbinė apraiška yra estetiška, lingvistika joje suartinama su estetika. Idealistinės estetikos išskirtą teorinę perskyrą „forma-turinys“ ji dažnai naudoja („vien formos nepakanka, nes pastatytam rūmui reikia ko nors verto jame apsigyventi“³³⁹). Lygiavertį dėmesį formai ir turiniui liudija ir Ciplijauskaitės knygose besikartojantys skyrių pavadinimai: „Formos disciplina“, „Poezija kaip komunikacijos priemonė“, „Poezija kaip pažinimo būdas“, „Poezija = poeto gyvenimas“, „Poezija kaip gynyba“, „Poezija kaip liudijimas“, „Forma“. Nuostata, jog forma yra pripildoma gyvenimo patirtimis, Ciplijauskaitės tekste ne kartą pasirodo kaip pagrindinė kritinės pasaulėžiūros dominantė: „Kai pats gyvenimas tampa poezija, eilėraščio ritmas ne visada sutampa su pasakojamos egzistencijos ritmu [...].“³⁴⁰. Taip pat pabrėžiama formos ir turinio neatitiktis arba dalinė atitiktis (minimi *daliniai signifikatai*, kuriuos savo studijose apibrėžia stilistas D. Alonso), ieškoma tokios situacijos priežasčių. Kritikė nuolat gręžiasi į autorių (pvz., asmeninių patirčių, išgyvenimų, sukrėtimų, vaizduotės tyrimų).

Taip pat kaip Bergsonas, Dilthey'ėjus, Husserlis, ispanų stilistas A. Alonso, veikęs Ciplijauskaitės kritinę pasaulėžiūrą, savo tyrime „Klasikinis poetinės formos idealas“ teigia, kad būdas, kuriuo intuicija perteikia jausmus, patirtis, išgyvenimus yra metafora, palyginimas³⁴¹. Artima šiai nuostatai ir Ciplijauskaitės mintis, jog kalbinės ekspresijos literatūros kūrinys rodo kūrėjo dvasines būsenas:

*Prieveiksmių įtampa tarp dar-jau, kuri būdinga visai Jorgès Guilléno poetinei kūrybai, atrodo, atsiskleidžia trimis pagrindiniais būdais [...]:
aprašo visą proceso būti kuo nors daugiau trajektoriją. [...] Visais*

³³⁸ „El poeta...“, p. 325.

³³⁹ *Ibid.*, p. 322.

³⁴⁰ *Ibid.*, p. 316.

³⁴¹ María Teresa Vilarinho Picos, *op. cit.*, p. 218.

*trimis atvejais vaisingo kontakto ieškojimas, vedantis į pilnatvę, nėra arbitralus: jis suvokiamas kaip tikslas ir dėl to reikalingas įvykdyti*³⁴².

Ciplijauskaitė pabrėžia neatitikimą tarp įvairialypių gyvenimiškų patirčių ir verbalinės raidos. Tai viena iš atraminių ispaniškosios idealistinės stiliškos idėjų:

*Dar ir dar kartą visi šie poetai jautėsi sujaudinti, nes apgailestavo dėl žodžio nepakankamumo [...] tuo nenorima pasakyti, kad šie poetai neturi tikėjimo žodžiu. Visą gyvenimą jie kenčia bandydami iš žodžių sukonstruoti ką nors stabilaus*³⁴³.

Ciplijauskaitės kritikai, atrodo, artima A. Alonso darbuose suformuota stilistinė nuostata apie meno kūrinio beprasmiškumą be gyvenimiškų patirčių, kurios funkcionuoja kaip medžiaga, tačiau meno kūrinio esmė (isp. *esencia*) nėra vien tik nulemta gyvenimo patirčių, ji lemiamą ir naujo sukurto pasaulio, kuris tiesiogiai priklauso nuo menininko kūrybinių galių³⁴⁴. Kai kuriuose tekstuose ji atsiskleidžia kaip tikinti mistinėmis, dieviškomis kūrėjo galiomis. Straipsnyje „Egzilis: kelias į dvasinę šviesą“ teigiama, jog rašymas išeivijoje tampa savikūros aktu: „Vidiniui augimui yra būtinos dvi sąlygos: atitolinti nuo savęs, nuo materialinių interesų, nuo išvaizdos ir retorikos, kad galėtų prasiskverbti autentiška šviesa, ir atsivėrimas meilei: artimui, būtybei, esančiai anapus“³⁴⁵.

Ciplijauskaitės kritikoje nuolat iškylantis harmonijos, balanso tarp formos ir turinio, tarp poetinių patirčių ir teksto reprezentacijų ieškojimas glaudžiai sietinas su idealistinės stiliškos nuostata, jog jausmas ir intuicija, remiantis A. Alonso, gali būti subalansuoti, harmoningi ir nesubalansuoti – tada kūrinys

³⁴² Ciplijauskaitė, „Tensión adverbial *aún-ya* en la perfección del círculo guilleniano.“, in: *Homenaje a Jorge Guillén*, J. Ruiz-de-Conde, ed., Madrid: Insula, 1978, p. 106.

³⁴³ „El poeta...“, p. 308-309.

³⁴⁴ María Teresa Vilariño Picos, *op. cit.*, p. 177.

³⁴⁵ Ciplijauskaitė, „El exilio: camino hacia luz interior.“, in: *Studies in Honor of Denah Lida*. Ed. M.G. Berg & L.A. Gyurko. Potomac, MD: Scripta Humanistica, 2004, p. 229.

tampa hermetiškas ir pasunkėja jo skaitymas³⁴⁶. Ciplijauskaitė irgi rašo, kad „viena iš didžiųjų kiekvieno individo atsakomybių yra išlaikyti balansą tarp to, kas dvasinga, ir to, kas materialu, tarp realybės ir svajonės.“³⁴⁷, akcentuoja intuicijos kritikoje svarbą: „tai, kas būtų sąmoningo kritiko užduotis, geriau pasiekia žmogus be išsilavinimo, tačiau mokantis vertinti tradiciją ir besivadovaujantis intuicija bei bendra nuovoka [...]“³⁴⁸.

Studijoje „Baroja – stilius“ pastebimos tęstinės egzistencinio prado literatūroje paieškos; kritikę domina tokie atvejai, kai tekstas ir žmogaus gyvenimas persidengia, nublinksta kūrybinės ir asmeninės erdvės ribos:

*[...] turint omeny, kad romanas jam yra nuosekli žmogaus ekspresija, [Baroja – A.Š.] toliau vystosi ta pačia kryptimi, nedemonstruodamas radikalių transformacijų, išskyrus didesnę struktūros meistriškumą.*³⁴⁹

Aiškinantis ne vien išorinės formos ir struktūros ypatybes, bet ir kūrybos „esmes“, klausiant, kas yra už viso to, ateinama prie vidinės kūrinio formos, pačios literatūros ontologijos. Pasaulėžiūriniai aspektai įvardijami kaip ankstyvosios Ciplijauskaitės studijos „Poetas ir poezija. Nuo romantizmo prie socialinės poezijos“ tikslai:

*Kalbėti apie poeziją iš esmės, jau nebe kaip „amato“ produktą, sustoti ir paklausti, kas yra tas „daugiau“, kuris lieka nuėmus nuo eilėraščio eilėdarą, tyrinėti jos galutinį tikslą: toks yra originalus fenomenas, kylantis ispanų humanistikoje XIX amžiuje.*³⁵⁰

Tokie Ciplijauskaitės minties posūkiai tik patvirtina domėjimąsi ribinėmis, lūžių situacijomis bei epochų tėkmėje kintančiomis jų sampratomis:

Menininko kūrinys (ar tai būtų romanistas, dailininkas, kompozitorius ar poetas) visada aiškiau išsiskiria tuomet, kai jį studijuojame jo

³⁴⁶ María Teresa Vilariño Picos, „La idea de la literatura“, Universidad de Zaragoza: Zaragoza, 2001, p. 218.

³⁴⁷ Ciplijauskaitė, „Pedro Salinas: conciencia y responsabilidad.“, in: *Sin Nombre* II.1 (1971), p. 37.

³⁴⁸ *Ibid.*, p. 39.

³⁴⁹ Ciplijauskaitė, „Baroja...“, p. 247.

³⁵⁰ Ciplijauskaitė, „El poeta...“, p. 9.

*atsiradimo kontekste. Labiau nei kitais atvejais, Barojos atveju grynoji struktūralistinė kritika liktų raiša, nes forma, tai „kaip“, visada jį [Baroją – A.Š.] jaudino mažiau negu turinys*³⁵¹.

Knygoje „Baroja-stilius“ Ciplijauskaitė cituoja XX a. pr. rašytojo, prozininko Azoríno klausimą apie Barojos prozą, kaip motyvuojantį visą kritikės tyrimą: „Kaip nebus skaitoma proza, kuri yra gyvybinga ir nefiktyvi, kuri yra fiziologijos, o ne formulės produktas?“. Kūryba minėtoje citatoje prilyginama fiziologijai, kitaip tariant, kūrėjas gyvena tik kurdamas, o tas, kuris gali išgyventi be kūrybos, turėtų būti laikomas ne kūrėju. Toks Ciplijauskaitės įsitikinimas rodo tikėjamą kūrybos ir gyvenimo mistinio susilietimo galimybėmis per kūrybinius procesus.

Per autoriaus figūrą kritikė artėja prie to paties kūrėjo poetinių tekstų, brėžia savotiškas gyvenimo ir kūrybos paraleles: „Pasvarstymai apie vaizduotę mus veda tiesiai prie vaizdinio ir jo užimamos vietos šių poetų kūryboje“³⁵². Išskirtinai akcentuojamas poeto-kritiko fenomenas, apie kurį kalbėjo jau D. Alonso, apibrėždamas poeto, skaitytojo ir kritiko intuicijas, veikiančias kūrinio prasmės susiformavimo procese, ir tokios dvejopos patirties svarbą kūryboje:

Šios kartos poetams teks atlikti milžinišką šuolį, kad prisitaikytų prie „aplinkybinių aukštumų“. Kai kurios išorinės aplinkybės jiems padeda vykdyti šią užduotį: visi jie yra poetai, turintys solidų literatūrinį išsilavinimą; daugelis jų, būdami jauni, išvyko lektoriauti į kitas Europos šalis. Galima būtų sakyti, kad tai yra pirmoji karta, kurioje taip ryškiai pasireiškia poeto-kritiko [fenomenas – AŠ]; poeto, kuris ne tik rašo, bet ir užsidirba pragyvenimui analizuodamas poeziją. Manau, kad tai tam tikru būdu galėjo paveikti jų poetinių idealų formavimąsi [...] [Jie – AŠ] rodo gyvą susidomėjimą formos ir metaforų eksperimentais, bet tuo pačiu metu analizuoja tradicinę ispanų poeziją ir suvokia jos vertę ne tik jausmais, bet ir intelektu. [...] jie patys rengia klasikinių autorių leidimus bei visą seriją atminimo leidinių, skirtų

³⁵¹ Ciplijauskaitė, „Baroja...“, p. 16.

³⁵² Ciplijauskaitė, „El poeta...“, p. 296.

Apie teorines Ciplijauskaitės kritikos tekstų perspektyvas kalba ir nuolatinis kritikės siekis aiškintis estetikos ir žmogiškojo matmens santykius kūryboje: „nuo to, kas estetiška, prie to, kas žmogiška“³⁵⁴. Dažnai akcentuojama įkvėpimo, intuicijos, vaizduotės svarba kaip kūrybinį procesą, sutampantį su visaverčiu gyvenimu, lemiantis faktorius. Aptardama G-27 kartos poetikos sampratą, kritikė rašo:

*Ar precizikos, tobulumo, nuoseklaus darbo akcentavimas palieka nors kiek vietos inspiracijai ir vaizduotei? Jų taip šlovinamas beveik mokslinis metodas, atrodytų, tai neigia. Stebėjome, kaip García Lorca netiki jokia galimybe sukurti gerą eilėraštį, jei nedalyvauja „duende“. Šiai kartai inspiracija ima reikšti beveik tą patį, ką intuicija*³⁵⁵.

Kritikė pabrėžia ir aiškiai nustato savo kritinį santykį su formaliaisiais žaidimais literatūroje, t. y. bet kokius formos eksperimentus laiko vertingais tik tuomet, kai jie prisideda prie literatūrinių tekstų polisemiškumo, o nėra vien savitikslis žaidimas: „Nuolatinis sugyvenimas su populiariąja poezija paaiškina, kaip šie poetai, nepaisant jų milžiniško susirūpinimo forma, nepatenka į grynai formalius žaidimus“³⁵⁶.

Monografijoje „Poetas ir poezija. Nuo romantizmo prie socialinės poezijos“ ryškėja Ciplijauskaitės nuostatos poetinės kūrybos, poeto ir skaitytojo santykių klausimais. Tai rodo kritikės įsitikinimas, kad disciplina ir valia ypač svarbūs poetinėje kūryboje, kalbama apie šios kartos poezijoje bei kūrėjų laikysenoje stiprėjantį intelektualumą, sąmoningumą savos kūrybos atžvilgiu:

Šie jaunuoliai ilgai netrunka ir, apleidę melancholiškus dūsavimus, imasi rimtai dirbti. Gali būti, kad juos bus paveikusi Juano Ramóno įtaka, kuris su tokiu atkaklumu tvirtino disciplinos būtinybę. Kad ir kaip ten

³⁵³ *Ibid.*, p. 274.

³⁵⁴ *Ibid.*, p. 273.

³⁵⁵ *Ibid.*, p. 283.

³⁵⁶ *Ibid.*, p. 275.

Svarbus ir filosofinį pagrindą turintis kritikės įsitikinimas, jog vienatvė nėra prigimtinė žmogaus, ypač kūrėjo, duotybė. Ši mintis tarsi motyvuoja ir daugelį jos analizėse pasirenkamų autorių: pozityvių, kosminį džiaugsmą reiškiančių poezija (Jorge Guillénas, Luis de Góngora, Pedro Salinas), viltį, o ne baigties semas nešančią literatūrą.

Monografijoje „Poetas ir poezija. Nuo romantizmo prie socialinės poezijos“ iškeltas tikslas tirti poezijos ir poeto sampratų kismą nuo XVIII iki XX a. rodo idealistinės stilitikos poveikį: „Kūrinys suponuoja dvejopą intuiciją: autoriaus ir skaitytojo. Be jų kūrinys nėra tobulas [...] Galėtume sakyti, kad kūrinys prasideda tik tuo momentu, kai sukelia skaitytojo intuiciją, nes tik tuomet kūrinys tampa veikiančiu.“³⁵⁸ Keliariopos intuicijos, remiantis skirtingais skaitytojo lygmenis, sąvokos plėtojamos stilisto D. Alonso veikaluose: intuicija, anot jo, būna kelių rūšių (skaitytojo, kritiko, stilisto-rašytojo). Ciplijauskaitei aktualūs du iš trijų D. Alonso nurodytų intuicijos aspektų: skaitytojo, susitinkančio su kūrinio, bei stilisto-rašytojo, besiremiančio asmenine patirtimi, atsirenkant kūrinio detales ir rekonstruojant jo sukūrimo būdą, intuicijos³⁵⁹.

Remiantis ispaniškosios idealistinės stilitikos prielaidomis, meninio kūrybinio akto pradžia yra poeto asmenybės tyrinėjimas, nes pirmiausia jis patyrė ir reflektavo, o jo aktyvioji kontempliacija įgavo tam tikrą lingvistinę formą. Ši nedalomos kūrybinės visumos tyrimo nuostata artima ir fenomenologijai, kurioje teigiama, kad „kuo labiau literatūra suvokiama neatskiriant nuo to, kas yra iki literatūros ir iki jos refleksijos, tuo labiau ji suvokiama fenomenologiškai“³⁶⁰.

Egzistencinės individo problemos ir jų reprezentacijos literatūroje veikia kaip svarbūs kritinės pasaulėžiūros aspektai nuo pačios kritinės Ciplijauskaitės

³⁵⁷ *Ibid.*, p. 279.

³⁵⁸ Dámaso Alonso, *op. cit.*, p. 38.

³⁵⁹ *Ibid.*, p. 483.

³⁶⁰ Viktorija Daujotytė, „Literatūros fenomenologija, Problemikos kontūrai“, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2003, p. 37.

veiklos pradžios:

[...] kaip matome, kaip tik vienatvė veda prie autentiškos komunikacijos su artimu ir su šia manifestacija jau visiškai tvirtai įeiname į egzistencialistinę vienatvės interpretaciją: „Autentiškumas ir pakantumas savajam aš negali būti paremtas elgesiu su savimi, o tik elgesiu su visa kuo kitu“, sako Martinas Buberis ir Jaspersas patvirtina, kad kiekviena komunikacija gimsta iš pirminės [anksčiau patirtos – A.Š.] vienatvės³⁶¹.

Egzistencinio pobūdžio klausimai keliama nuolat, kartais juos konstatuojant kaip literatūros teksto savybę, kartais ieškant priežasčių autoriaus asmeninėse patirtyse, o kartais ir pereinant prie filosofinio šių klausimų matmens:

[...] taigi meditacija apie mirtį nereprezentuoja radikliosios vienatvės, o tik praeinantį etapą. Pats donas Miguelis [Unamuno – A.Š.] dar nepasiekė tokio nusivylimo taško ir todėl jam nepatogu mąstyti apie mirtį. [Jis – A.Š.] žino, kad niekas nepraeina nematomi, bet labiau norėtų bent jau nematyti kaip [mirtis – A.Š.] ateina ir negirdėti jos žingsnių:

*Ateik tyli ir nežiūrėk į mus,
Nes tavo žvilgsnis slegia,
tuštumos žvilgsnis,
prieblandos žvilgsnis... (164)*

[Jis – A.Š.] nesijaučia lygiavertis didiesiems šventiesiems, kurie priima mirtį „prisiglaudę kampe ir [pasiryžę – A.Š.] mirti vieni ir vienatvėje“. Šiuo aspektu jo tvirtumas susvyruoja. Vienišos mirties idėja jį slegia [...] ³⁶².

Ciplijauskaitės egzistencinės problematikos perspektyva nuolat kreipia jos kritikos skaitytoją į fenomenologinį pasaulio suvokimą. Ypač poezija ir kalbėjimas apie ją, anot Ciplijauskaitės, turįs būti įtaigus, poetinis išgyvenimas

³⁶¹ Ciplijauskaitė, „La soledad...“, p. 32.

³⁶² *Ibid.*, p. 64.

traktuojamas kaip svarbus dvasinis išgyvenimas, o ne žaidimas dėl žaidimo. Tyrėja įsitikinusi, kad literatūros tekstuose, ypač poezijoje, esama gyvenimo prasmės paieškų modelių:

Jei vieniems poezija buvo menas, kitiems – žmogiškumo sąlyga, Juanui Ramónui Jiménezui [ji – A.Š.] yra nei daugiau, nei mažiau kaip gyvenimas. Jam gyventi yra tas pats, kas kurti, o kurti – susikurti save patį. [...] Šventinančios poezijos šviesoje [jis –A.Š.] atsiskleidžia kaip nepailstantis bardas, užmiršęs save kaip žmogų, su žvilgsniu nukreiptu į taurių šviesą: poeziją kaip gyvenimo šaltinį³⁶³.

Literatūros, kaip gyvenimo prasmės modelių suvokimas, egzistencinių patirčių raiška bei įtekstinimas literatūroje, tikėjimas literatūroje vienaip ar kitaip esant žmogiškąsias vertybes – visos šios nuostatos artina Ciplijauskaitės idėjinę orientaciją prie idealistinės stilistikos siūlomo holistinio literatūros suvokimo, atraminės idėjos, jog menas atlieka tiesos saugojimo funkciją: „Dar kartą pabrėžiame, kad stilistinė kritika turi atrasti tiesą, apgaubtą meninėmis normomis studijuojamame kūrinyje, ir priversti skaitytoją ja estetiškai gėrėtis“³⁶⁴.

Ciplijauskaitės dėmesio centre atsidūrė tokie literatūros laikotarpiai, tekstai ir autoriai, kurie intensyviai išgyvena kūrybos ir gyvenimo ryšį. Jiems būdingas ne sąmoningai kuriamas ir moderuojamas gyvenimo ir kūrybos santykis, o dramatiškas, kartais ir tragiškas susitapatinimas su savo teksta, nepaisant jokių pasekmių (pvz., socialinės atskirties atvejai Barojos ir Unamuno atveju, vidinės tremties – Vicente Aleixandre atveju, teritorinės dislokacijos – Jorges Guilléno, Pedro Salinas, Luiso Cernudos ir kitų Pilietinio karo egzilų likimas).

Ciplijauskaitės mokslinių pažiūrų priklausymą idealistinės ispaniškosios stilistikos mokyklai patvirtina ir dažnai cituojami bei reflektuojami autoriai G. Bachelard ir J. Starobinskis. Pagal Gérard Antoine stilistikų klasifikaciją (1968) yra dvi stilistikos: formų stilistika ir temų stilistika. Formų stilistika,

³⁶³ Ciplijauskaitė, „El poeta...“, p. 180.

³⁶⁴ José Luis Martín, „Crítica Estilística“, Madrid: Editorial Gredos S.A., 1973, p. 59.

anot Antoine'o, skiriasi į dar dvi šakas: ar objektas traktuojamas kaip verčių sistema, ar kaip efektai, tarnaujantys autoriaus intencijoms³⁶⁵. Temų stilistika domisi reikšmių, signifikatų analize ir nori atkurti kelią, kuriuo link tokios reikšmių visumos ėjo kūrėjas. Šiai teminei stilistikai priskiriami R. Barthes, G. Poulet, J. Starobinskis ir G. Bachelard. Apie labai išsamų susipažinimą su ispaniškosios idealistinės stilistikos metodologija, teorinėmis jos perspektyvomis liudija ir Ciplijauskaitės įrašai VDU bibliotekai dovanotose D. ir A. Alonso, Bousoño, Vosslerio, Spitzerio knygose³⁶⁶.

Trijose 1962, 1966 ir 1972 m. Ciplijauskaitės monografijose bei 1971 m. straipsnių rinkinyje grožinių tekstų bendrieji analizės siekiniai yra gan artimi XX a. pr. ir viduryje Europoje veikusioms idealistinėms literatūros skaitymo tradicijoms: vienatvės poetikos transformacijos šiuolaikinėje poezijoje – statiško būvio tekste tyrimas, sekama analitine K. Vosslerio tradicija; originaliosios poetinės sąmonės raida istorinėse epochose, kūrėjo ir kūrybos santykis, poetinės sąmonės ir gyvenimo tekstų paribiai, konteksto įtaka teksto transformacijoms; kūrėjo – Barojos – „romano“ ir „stiliaus“ sąvokų teoriniai modeliai ir reprezentacijos meniniame tekste. Tačiau atidesnis žvilgsnis į minėtus tekstus rodo autentiškos kritinės mąstysenos išpaudus: didesnį nei klasikinėje stilistikoje egzistencinių patirčių ir jų atspindžių tekstuose akcentavimą; asmeninių potyrių įtakos literatūros kūriniam pabrėžimą kaip vieną svarbiausių estetinės vertės kūrimosi aspektų. Skirtingai nuo idealistinės stilistikos, Ciplijauskaitės atida stiliui, autorinei ekspresijai varijuoja priklausomai nuo autoriaus ir tiriamos epochos; jos kritinėje pasaulėžiūroje labiau linkstama į literatūros sociologijos siūlomą autorinės kūrybos sociokultūrinį įkontekstinimą: stebima epochos istorinių pokyčių įtaka autorinei savivokai ir literatūros tekstui; autorinio stiliaus, priklausomai nuo istorinių aplinkybių, paieškų kelias. Kritikei rūpinti kūrybos genezė, kūrėjo sąmonėjimo proceso fiksavimas, tendencijų sekimas, kūrėjo ir kūrybos santykis, ribos, pokyčiai, egzistencinių ir kūrybinių patirčių persidengimai,

³⁶⁵ José Domínguez Caparrós, *op. cit.*, p. 160.

³⁶⁶ Vytauto Didžiojo universiteto bibliotekai Ciplijauskaitė padovanojo savo bibliotekos dalį (daugiau kaip 800 knygų), kurioje dominuoja romanistinė pakraipa. Gausu ispanų, Lotynų Amerikos, prancūzų, italų literatūrų tyrinėjimų, grožinės literatūros tekstų.

skaitytojo ir kūrėjo percepcijos bei intuicijos klausimas rodo originaliai, nešabloniškai jos kritikoje pasirodančias fenomenologines mąstymo linkmes. Minimi aspektai rodo fundamentalų Ciplijauskaitės artimumą idealistinėje stilistikoje, sociologijoje, fenomenologijoje veikiančioms literatūros traktuotėms.

5.2.3 Idealistinė Ciplijauskaitės vėlyvųjų tekstų kritika

Studija „Devyniasdešimt aštuntųjų metų karta ir istorija“ (1981)³⁶⁷ bei 1984-2008 m. tekstų tematika pasižymi susitelkimu į moteriško rašymo klausimus³⁶⁸ - jų aptarimu siekiama atskleisti, kad visoje Ciplijauskaitės kritikoje, nepaisant chronologiškai vėlesniuose tekstuose atsiradusių fenomenologijos ir feminizmo ženklų, idealistinės „stilistikos terminai stilistiniai ištekliai, stilistiniai ir lingvistiniai modeliai³⁶⁹ jos tekstuose neišnyksta, ji nuolat pabrėžia sąmoningą savo teksto priklausymą stilistiniams tyrimams:

Netgi stilistinė-struktūrinė charakteristika, nurodyta kritikos kaip specifiškai moteriškas [bruožas – A. Š.], - neišbaigtumo pomėgis – dalinai paaiškinamas lingvistinių tyrinėjimų pagrindu. Yaguello nurodo, kad eksperimentuose su pertraukiamu diskursu 97 procentai atvejų tie, kurie jį nutraukia, yra vyrai. Literatūra atspindi tai, kas vyksta konkrečiame gyvenime³⁷⁰.

Kritikė naudoja iš ankstyviausių tekstų ateinančius kūrinio analizės terminus, žyminčius jos interpretacinio metodo stilistiškumą: bendrasis vardiklis, bruožas (isp. denominador común), pasaulėžiūra (isp. cosmovisión), stilistiniai ištekliai (isp. recursos estilísticos), struktūrinė ašis (isp. eje estructural)³⁷¹, etc.

³⁶⁷ Ciplijauskaitės studijoje atsiskleidžia ir literatūros fenomenologijos kritinės pasaulėžiūros tendencijos, apie kurias išsamiau kalbama IV darbo skyriuje.

³⁶⁸ Feministiniai vėlyviausių Ciplijauskaitės tekstų aspektai bei jų teorinė orientacija yra svarstoma paskutiniame darbo skyriuje.

³⁶⁹ Ciplijauskaitė, „La novela...“, p. 205.

³⁷⁰ *Ibid.*, p. 221.

³⁷¹ Pvz., straipsnyje „El narrador, la ironía, la mujer: perspectivas del XIX y del XX.“, in: *Homenaje*

Socialines situacijas, kontekstus Ciplijauskaitė tebelaiko lemiančiais literatūros procesus, tam tikrų žanrų išpopuliarėjimą sieja su istorinėmis aplinkybėmis:

Socialinės sąlygos, o per jas ir bendrasis kultūrinis lygis, iš dalies paaiškina visų šių kritikų ir rašytojų pasitikėjimo demokratija stoką. [Ši stoka – A. Š.] gyvuoja maitinama elitistinės Nietzschės, kurio darbai pradeda sklisti Ispanijoje kaip tik tuo metu, filosofijos. Nestebina, kad tokia laikysena pasireiškia amžiaus pabaigoje, jei turime omeny, kad keletą dešimtmečių vėliau vis dar yra tebeginama Ortegos³⁷².

Vėlyvuosiuose tekstuose didėja dėmesys sociologiniam literatūros, kūrybinio proceso matmeniui, Ciplijauskaitė įsitikinusi, jog visuomenė, lūžio taškai socialinėje dimensijoje veikia literatūrą ne tik temų, personažų plotmėje, bet ir eskpresijoje, struktūroje:

[...] pravartu bent trumpam pažvelgti į dar vieną faktorių: visuomeninę struktūrą, kuri kinta kiekvienoj epochoj ir savaip įtakoja romanų rašybą³⁷³ [...] Istorinis romanas, kurio sąranga bent iš dalies sukasi apie istoriją, [...] atrodytų itin glaudžiai susijęs su visuomene, kurioje išauga³⁷⁴.

Pirmosiose studijose („Devyniasdešimt aštuntųjų metų karta ir istorija“) Ciplijauskaitė tiria istorijos, istorinio romano sąvokų raidą, transformacijas bei integraciją į meninį diskursą: „Reikėtų turėti omeny, kad šis atsinaujinęs interesas „Volksgeist“ yra esmingai skirtingas nuo savo romantinio pirmtako: [jis – A. Š.] remiasi kritine vizija, o ne kuria šlovinantį ar egzaltuotą santykį su ištakomis“³⁷⁵.

Idealistinei stilistikai, panašiai kaip ir literatūros fenomenologijai, kylantis a Juan López-Morillas. J. Amor y Vázquez y D. Kossoff, eds. Madrid: Castalia, 1982. 129-49.

³⁷² „Los noventayochistas...“, p. 33.

³⁷³ Kalba netaisyta.

³⁷⁴ Ciplijauskaitė, „Pastabos apie istorinį romaną“, in: *Aidai*, 1980 (1). Cituojama iš: „Literatūros eskizai“ Lietuvių katalikų mokslo akademija: Vilnius-Kaunas, 1992, p. 217-218.

³⁷⁵ „Los noventayochistas...“, p. 30.

klausimas dėl literatūros istorijos bei jos traktuotės sprendžiamas suaktualinant meno kūrinio tikrovę: anot D. Alonso, „[...] poetinio (arba apskritai meninio) kūrinio tyrimas visada yra aktualios tikrovės tyrimas ir negali būti istoriškas. [...] studijuojame amžinąsias literatūrines tikroves [...]“³⁷⁶. Panašiai ir Ciplijauskaitės kritiniuose darbuose nuolat keliamas literatūros tekstų aktualumo dabarčiai klausimas: kiek istorinio romano žanrinę raidą lėmė istorinės aplinkybės („Devyniasdešimt aštuntųjų metų kartos atstovai ir istorija“), ką kalba ir kaip sukuriama moterų įvaizdžiai realistiniuose romanuose („Nepatenkinta moteris. Neištikimybė realistiniame romane“), ką rodo P. Barojos rankraščių kruopštumas, detalių schemų ir planų susikūrimas, keleto redakcinių versijų pateikimas („Baroja – stilius“), kodėl vienvėdis refleksija yra vienas pagrindinių ispanų literatūros bruožų („Vienatvė ir šiuolaikinė ispanų poezija“), etc.

Ispaniškosios idealistinės stilistikos klasiko Bousoño darbuose „Literatūrinės epochos ir evoliucija (Viduramžiai, Romantizmas, Šiuolaikinė epocha)“ (1981), „Poetinės ekspresijos teorija“ (1952) suformuluojami pagrindiniai evoliucionavusios, moderniosios idealistinės stilistikos teiginiai. Ciplijauskaitės kritikoje kaip ypač svarbus atsiskleidžia Bousoño stilistikai artimas įsitikinimas, kad nuo epochos priklauso autoriaus naudojama literatūros kūrinio forma: „Visi epochos bruožai ne tik meniniai ir literatūriniai, turi vienijantį fundamentalų paaiškinimą: pasaulėvaizdis (isp. *cosmovisión*), kuris neatskiriamai susijęs su tuo periodu“³⁷⁷. Tuo galima būtų aiškinti ir Ciplijauskaitės studijose ieškomų epochai būdingų žanrų motyvacijų.

Ypač ryškus posūkis į žanrinius tyrimus Ciplijauskaitės kritikoje pasirodė po 1981 metų: jis atliepia modernėjančios idealistinės stilistikos tendencijas, ne tik likdamas ištikimas pagrindinėms stilistikos tekstų tyrimo koncepcijoms, bet ir atsiverdamas naujiems literatūros tyrimų horizontams: „Komentuodami pastarųjų metų grožinę literatūrą vokiečių ir prancūzų kalbomis keli kritikai

³⁷⁶ Dámaso Alonso, „Poesía española. Ensayo de métodos y límites estilísticos. Garcilaso, Fray Luis de León, San Juan de la Cruz, Góngora, Lope de Vega, Quevedo“, 1950, Madrid: Gredos, p. 208-209.

³⁷⁷ Bousoño, „Épocas literarias y evolución (Edad Media, Romanticismo, Época Contemporánea)“, Madrid: Gredos, 1981, I, p. 10.

pastebi žymų polinkį į pasakojimą pirmuoju asmeniu ir pabrėžia didelį moterų autorių procentą³⁷⁸. Kitame tekste tvirtinama, kad „romantizmas gali pasireikšti realistiniame tekste, ar tai būtų kaip asimiliuota technika, ar kaip tema <...> ar kaip karikatūra“³⁷⁹. Su kintančia istorine epocha Ciplijauskaitė sieja ir Guilléno poezijos pokyčius:

Įdomu stebėti naujų meilės eilėraščių stiliaus pokytį 1945-ųjų „Giesmyne“.

Viena vertus, sumažėjo poreikis budėti. Poetinė kalba pakito po karo: <...> dažnesnė laisva eilėdara. Kita vertus, taip pat dingo socialinis spaudimas. Jei 1926 į vieną laišką Guillénas sudėdavo visą savo pasipiktinimą, kad negali atvirai išreikšti pasigėrėjimo, sukulto fizinės meilės, atsiradęs šalyje, kur papročiai laisvesni ir didesnė žodžio laisvė, nusprendžia šlovinti kūniškąją žavesį poezijos eilutėje, kaip tai daro D. H. Lawrence knygoje „Ledi Čaterli meilužis“. Dar kartą sutampa išorinės aplinkybės ir estetika, palikdamos žymę poezijoje.³⁸⁰

Su Bousoño skaitytojo ir jo modifikacijų sampratomis Ciplijauskaitė suartėja per skaitytojo svarbos teksto suvokimui tyrimus bei artimai fenomenologijai analizuodama asmeninių patirčių svarbą galimam teksto perskaitymui. Bousoño teigia, kad „kiekvieno individo temperamentas, asmeninė ir kintanti žmogiškoji bei kultūrinė patirtis, skirtinga aplinka, kurioje gyveno, etc., keičia jo skaitymų rezultatą“³⁸¹. Šios mintys glaudžiai siejasi su Ciplijauskaitės kritiniuose tekstuose pasirodančiais stilistiškai / fenomenologiškais įsitikinimais, jog autoriaus aplinka bei patirtys veikia teksto kūrimo bei formavimosi procesus: abiejose kritinėse mokyklose intuicijos ryšys, įsteigiamas tarp autoriaus ir skaitytojo, suponuoja poetiškumo esmę. Kritiko turima intuicija skiriasi nuo skaitytojo ir autoriaus tuo, kad leidžia jam

³⁷⁸ Ciplijauskaitė, „La novela...“, p. 13.

³⁷⁹ Ciplijauskaitė, „El romanticismo como hipotexto en el realismo“, in: *Realismo y naturalismo en España en la segunda mitad del siglo XIX*, Yvan Lissorgues, ed. Barcelona: Anthropos, 1988, p. 91.

³⁸⁰ Ciplijauskaitė, „Je suis l'Ange gardien, la Muse et la Madone': el trasfondo de Cántico“ in: *La CHISPA '93 Selected Proceedings*. Gilbert Paolini, ed. New Orleans: Louisiana Conference on Hispanic Languages and Literatures, 1993, p. 43.

³⁸¹ Carlos Bousoño, „Teoría de la expresión poética“, Madrid: Gredos, 1999, 7ª ed., tomo I, p. 49.

labiau susitelkti prie estetikos matmens. Kaip teigia Bousoño, kad galėtum veikti kaip kritikas, reikalingas gebėjimas nustebti (atsitraukti) nuo intuicijos teikiamo pažinimo, apie santykį su intuicija Bousoño rašo „nustebti dėl jos ir tirti ją iš išorės tarsi tai būtų kažkas mums svetimo“³⁸². Bousoño įsitikinęs, kad intuityviai pajauti kitą, tai jį išgyventi, patirti. Ciplijauskaitė elgiasi stilistiškai: tarsi nustemba ir sudvejoja iki jos pateiktais vertinimais, leidžia sau klausti lyg ir to paties, bet vėl iš naujo. Ar jos tyrimai vedami intuityvaus pajautimo, būtų įmanoma svarstyti tuo atveju, jei būtų prieinama nors kiek biografinės medžiagos apie kritikę, o idealiausia – jos pačios liudijimai, kuriuos ji kategoriškai atsisakė pateikti. Tačiau jos kritikoje (ypač poezijos) vis pasirodo intuityvaus pažinimo akcentavimas, oponuojantis moksliniam poezijos suvokimui. Aptardama Pedro Salinas pozicijas, kritikė akcentuoja jo ikimetodologiską santykį su poezija: „Protestas prieš mokslinę analizę kartais tampa apsėdimu. Tai kartoja viename laiške Guillénui: Argi jautri siela turi žinoti eilėraščio „kaip?“? Argi nepakanka tiesiog tai išgyventi?“³⁸³.

Ciplijauskaitė analizuodama iš pirmo žvilgsnio, atrodytų, tik stilistinius kūrinio išteklius, tuo pačiu domisi įvaizdžio sukūrimo istorija, kilme, ką autorinės patirtys suteikia autoriniam stiliui, kelia ontologinį klausimą apie kūrybą: kaip sukurama vidinė kūrinio struktūra ir kaip ją lemia išorinės struktūros pokyčiai? Apie tai, kas yra stilius ir autorius, klausama ir vėl sudvejojama dažname tekste: „Šiuo atveju kalba eina ne apie autorių-žmogų, o apie autorių-stilių“³⁸⁴. Ji perima M. Riffaterre'o teorines koncepcijas, tačiau visada jas adaptuoja savo kritinei pasaulėžiūrai. Kritikę dominantis istorijos ir romano santykis, kiek istoriniai šaltiniai pasitarnauja ar kenkia fikcinimo procesui, rodo jos pamatinį domėjimąsi meno, kaip būdo pažinti pasaulį ir daiktų esmes, sandara, principais, raida: „Būtų teisėta klausti, ar principas kaupiti tiek šaltinių pasitarnavo ar pakenkė kūriniai kaip meninei kūrybai“³⁸⁵.

³⁸² *Ibid.*, p. 181.

³⁸³ Ciplijauskaitė, „Pedro Salinas, siervo de amor: poesía y vida“ in: *Revista de Occidente*, 126 (noviembre 1991), p. 92.

³⁸⁴ Ciplijauskaitė, „Dos poéticas en la corola de una margarita: Miguel de Unamuno y Jorge Guillén“ in: *La Torre* 2 (1987), p. 175.

³⁸⁵ „Los noventayochistas...“, p. 154.

Ypač ryškėja vertybinė kūrinio reikšmių hierarchizacija: aukščiausia menine verte laikomi „harmoningi“ formos ir turinio aspektu kūriniai, kuriuose vidinė struktūra motyvuojama išorine, stilistiniai ištekliai išnaudojami sėkmingai. Kalbama ne tik apie grožinės literatūros kūrinįje pasirodančią harmoniją, formos ir turinio vienovę, bet apie kosminę, visuotinę harmoniją, džiaugsmą būti: „jau pirmasis „Giesmyno“ eilėraštis „Kažkur ten“³⁸⁶ savo esme atskleidžia padėką: padėką gerai sutvertai Visatai, kuri apibrėžia visos knygos toną“³⁸⁷.

Ciplijauskaitė išlaiko idealistinei stilistikai būdingą žodžio, kaip nešančio vidinės transformacijos, kaip literatūros esmės sampratą: „dar kartą įrodoma, kad dalykus reikia gerai pasakyti, kad įgautum vidinės šviesos <...> Tai, ko ji ieškojo, ko ilgėjosi, buvo gyvenimo scenarijus.“³⁸⁸ Neblėstantis dėmesys kūrinio kalbai, kaip pagrindiniam prasmėdaros procesui, autoriniam stiliui, kaip svarbiausiam literatūros kūrinio vertės kriterijui, išlieka aktualus ir 9 deš. Ciplijauskaitės kritikoje:

*Aptariant kalbą, reikia atsižvelgti į keletą fazių: fonologinę, morfologinę, semantinę, sintaktinę. Prieš pasiekdama žodį, rašytoja, kuri nori priversti kalbėti savo veikėjas autentišku būdu, susiduria su intonacijos problema. <...> Poreikis pateisinti tokius dalykus sukūrė tokį stilių, kuriam būdinga parentetiniai sakiniai. Gausu mandagumo formuluočių: pasekmė [to – A. Š.], kad nemokama susivokti ir paimti likimo į savo rankas. <...> Moteriška kalba tradiciškai buvo laikoma tinkamesnė paguosti, implikuodavo motinišką toną ir elgesį. Šiandien norima aplenkti šį vienpusiškumą. Moteris tapo labiau matoma profesiskai, jai reikia veikti viešai*³⁸⁹.

Vėlyviausiose publikacijose Ciplijauskaitei svarbiausias moters sąmonėjimo proceso rodiklis, nulemtas feministinio jos kritikos posūkio, apie kurį išsamiau rašoma paskutiniajame šio darbo skyriuje. Tačiau idealistinės

³⁸⁶ „Más allá“

³⁸⁷ Ciplijauskaitė, „El arte de la variación“ in: *Hora de poesía* 38 (1985), p. 11.

³⁸⁸ Ciplijauskaitė, „Carmen...“, p. 67.

³⁸⁹ Ciplijauskaitė, „La novela ...“, p. 219.

stilistikos liekaninė dominantė tebėra labai stipri: kritikė pagrindiniu moters sąmoningumo rodikliu kūrinyje laiko kintančią kalbą. Taip pat, anot literatūrologės, svarbu sekti pasakojimo fokusavimo kitimą bei dėl kintančios perspektyvos kintančią kūrinio kalbą: „Pasakojimas pirmuoju asmeniu, atrodo, ypač tinkamas sukelti gyvos struktūros įspūdžiui <...>“³⁹⁰. Net ir studijos „Šiuolaikinis moterų romanas (1970–1985). Pasakojimo pirmuoju asmeniu tipologijos link“ (1988 m.) išvadose Ciplijauskaitė atsiskleidžia kaip neatsisakiusi idealistinės stilistikos nuostatų. Kritikė teigia, jog

Atėjus laikui pasakyti, ar egzistuoja sąmoningai pasirinktas moteriškas stilius <...> reikia su gailėsčiu pripažinti, kad klausimas tebelieka atviras: atviras, kaip ir knyga, kurią rašo moteris <...> Dabar pradeda rašyti į ateitį, kas šią užduotį, apibrėžti stilių, daro dar sudėtingesnę, nes neįmanoma nuspėti, kokiais keliais pakryps rašymas, kaip ir neįmanoma numanyti, kokiems visuomenės struktūros pokyčiams paklus [rašymas – A. Š.], ką literatūra turėtų atspindėti.³⁹¹

Šioje citatoje kritikė išskleidžia ir dar kartą apibrėžia pagrindines savo literatūros kūrinio vertinimo koncepcijas: moterišką rašymą galima apibrėžti per moterišką stilių, o stiliui tirti reikia atsižvelgti į kalbos ir visuomenės, kuri veikia kalbą bei rašančiąją, pokyčius. Nuo ankstyvųjų publikacijų neišnykęs literatūros socialumo matmens akcentavimas, autentiškai transformuojantis Ciplijauskaitės idealistinės stilistikos nuostatas.

Panašiai stilių, kaip svarbiausią originalumo kriterijų, Ciplijauskaitė vertina ir viename iš paskutiniųjų savo straipsnių kalbėdama apie B. Gopegui kūrybą: „Atsisakydama vaikytis madų, atidi kalbai, atmesdama meilikaujančius *divertimento*, [ji – A. Š.] sukūrė su niekuo nesumaišomą stilių“³⁹². Ciplijauskaitė pagrindinė literatūros vertė yra jos stilistinis inovatyvumas, originalumas slypi gebant suderinti vidines pajautas su inovatyvia ekspresija.

³⁹⁰ *Ibid.*, p. 129.

³⁹¹ *Ibid.*, p. 224.

³⁹² Ciplijauskaitė, „Belén Gopegui entre la búsqueda y la denuncia de la realidad“, in: *La pluralidad narrativa. Escritores españoles contemporáneos (1984-2004)*, Eds. A. Encinar & K.M. Glenn, Madrid: Biblioteca Nueva, 2005, p. 128.

Individualaus stiliaus sukūrimas, anot Ciplijauskaitės, yra svarbiausia gero literatūros kūrinio vertybė: „Virginia Woolf žengia didelį žingsnį į priekį sukurdamą visiškai individualų stilių: nepasakoja linijiškai, bet pateikia tuo pačiu metu vykstančias scenas, sukuria paralelius personažus, papildančius vienas kitą, vidinis vyksmas tampa svarbesnis už išorinį“³⁹³. Stiliaus pokyčiai, anot Ciplijauskaitės, įvyksta tik lūžio situacijose, kintant epochoms, vertybinėms, mentaliteto struktūroms. Šie pokyčiai atsispindi pakitusiame stiliuje ir laiko, erdvės struktūrose tekste:

Laikas tampa psichologinis. Moteris jį suvokia skirtingai, sukurdamą įspūdį, jog išskleidžia tūkstančius plonų antenų į visas puses: iš to, ką jos surenka, kuriamas siužetas. Toks būdas eliminuoja logocentrizmą. Virginia Woolf nurodo kelią naujam rašymui ir išlieka modeliu per visą amžių, pridedant kaip pavyzdį Djuna Barnes („Nightwood“, 1936), kuri nustato taisykles tiek iš tematinės, tiek iš stilistinės perspektyvos, išlaisvindama represuotos moters vaizduotę, bei Gertrude Stein, kuri visiškai atmeta sintaksės logiką ir tradicinį moralinį kodeksą.³⁹⁴

Šioje citatoje Ciplijauskaitės ne tik aiškiai nurodomos moteriško rašymo ypatybės (kitokia moters suvokimo nulemta laiko samprata (percepcija), psichologinis, o ne objektyvusis, fizikinis laikas; logocentrizmo eliminavimas; naujos tematikos ir stilistikos įsivyravimas), bet ir svarbiausių jos kritinėje pasaulėžiūroje vertybių literatūroje aspektai: inovatyvumas, akcentuojant kaip ir kodėl tokie pokyčiai vyksta, o ne tik konstatuojant. Ciplijauskaitė išmokyta, kaip pati teigia savo disertacijos vadovų V. Lloréns J. Ferrater Mora, visada palikti daugiau galimybių klausti, o ne sulaukti atsakymų. Tokia nuostata sietina su fenomenologinės mąstysenos tradicija, kur visada perklausama naujai. Apie tai, atrodo, kalba ir pati Ciplijauskaitė aptardama egzistencializmo atneštus pokyčius: „Tai, ką atnešė egzistencializmas – ne pasakoti, o kelti klausimus, parodyti situacijų dvilypumą, bandyti prasiskverbti prie giliosios gyvenimo prasmės – padėjo moteriškam rašymui, kuris pradeda kvestionuoti

³⁹³ Ciplijauskaitė, „La figura de la mujer como encarnación de las añoranzas de la autora“, in: *La construcción...*, p. 135.

³⁹⁴ *Ibid.*, p. 135-136.

visuotinai priimtas koncepcijas <...>³⁹⁵. Tai iš dalies pakartoja pačios Ciplijauskaitės tekstų tyrimo prieigą, kai siekiama kvestionuoti ankstesnį vertinimą ir pastebėti tai, kas užsidengę tradicinių vertinimų sluoksniu.

Vertybinės nuostatos vėlyvuosiuose Ciplijauskaitės tekstuose kristalizuojasi ir tampa vis aiškesnės, galima stebėti atskirą vertybinių nuostatų raidos trajektoriją, lyginant su pačiomis pirmosiomis kritinėmis studijomis: „Viename paveiksle susilieja intraistorija, istorija bei galutinės žmonių veiksmų prasmės amžinybės šviesoje filosofinis tyrinėjimas“³⁹⁶. Aukščiausia vertybe laikoma gausi ir tinkama stilistinių išraiškos priemonių koncentracija, susiliejanti su forma ir atskleidžianti autoriaus potyrius bei intencijas mažoje teksto atkarpoje. Taip pat vertinga, anot Ciplijauskaitės, asmeniškumas, autentiškumas, individualumas istorijos traktuotėje: „Istorija keičia rutininį gyvenimą ir pasirodo visada išgyventa, kitaip tariant, iš asmeninio požiūrio taško vieno kurio kolektyvinio protagonisto [...]“³⁹⁷. Didele vertybe Ciplijauskaitės kritikoje laikoma ir poeto, kuris poezija siekia ne socialinės funkcijos, o savikūros, egzistencijos užtikrinimas: „Šlaitas rašo ne tam, kad ką nors įrodytų ar ką nors ypatingo išreikštų, bet dėl to, kad rašydamas save užtikrintų, jog jis tebegyvas. Tai vienintelis būdas išlaikyti jam brangias vertybes.“³⁹⁸. Tiksliai ir konkrečiai įvardijamos poezijos „blogybės“: retorika, trafaretinis tėvynės grožis, patetiškumas, linijinio laiko neperžengimas, ornamentuota poetinė kalba, apsimestinis patriotizmas³⁹⁹ (pvz., „Jo balsas dar nenusistovėjęs, žodyne pasitaiko retoriškos poezijos atskambių“⁴⁰⁰). Teigiami aspektai: funkcionali poetinė kalba, nepameluotas santykis su istorinėmis situacijomis, nepatetiška nuostata, betarpiškumas, spontaniškumas, „sąmoningas naujoviškų įvaizdžių

³⁹⁵ Ciplijauskaitė, „La figura de la mujer como encarnación de las añoranzas de la autora“, in: *La construcción...*, p. 136.

³⁹⁶ Los noventayochistas..., p. 191.

³⁹⁷ *Ibid.*, p. 113.

³⁹⁸ Ciplijauskaitė, „Skirtingi balsai, senos temos šių dienų poezijoje“, in: *Aidai*, 1975 (4). Cituojama iš: „Literatūros eskizai“ Lietuvių katalikų mokslo akademija: Vilnius-Kaunas, 1992, p. 11.

³⁹⁹ *Ibid.*, p. 14-15.

⁴⁰⁰ Ciplijauskaitė, „Poezijos baruose Lietuvoje pasižvalgus“, in: *Aidai*, 1979 (10). Cituojama iš: *Literatūros eskizai*, Lietuvių katalikų mokslo akademija: Vilnius-Kaunas, 1992, p. 54.

grupavimas, atvira pabaiga“⁴⁰¹.

Originalių, eksperimentinių stilistinių išteklių ieškojimas Ciplijauskaitei yra viena pagrindinių kūrėjo vertybių. Pavyzdžiui, apie tuos grožinius tekstus, kurie nepasiekia stilistinio inovatyvumo, ji teigia: „Didžioji emancipacijos tema čia ginama neieškant originalių stilistinių išteklių <...> Orientacija yra pernelyg akivaizdi: literatūra tampa priemone perteikti žiniai. Neprašoma skaitytojo bendradarbiavimo: [jis – A. Š.] tik turi paimti [žinią – A. Š.]“⁴⁰². O didžiausia vertybe ir originalumo šaltiniu laiko stiliaus ir turinio (tekstu *siunčiamo pranešimo*) suderinamumą, vienas kito papildymą: „Cixous originalumas slypi gebėjime stiliumi perteikti neatskiriamumą, ne vien tik semantiškai“⁴⁰³. Stilistiniai ištekliai, jų gausa, inovatyvumas Ciplijauskaitei yra svarbus kūrinio vertės kriterijus: „Jos stilistinių išteklių naudojimas yra intensyvesnis nei Rosales [kūryboje – A. Š.]: renkasi kondensuotumą, kas tuo pačiu sukuria ir polivalentiškumą“⁴⁰⁴.

Fenomenologijai artima dealistinės stilistikos nuostata reikėtų laikyti ir Ciplijauskaitės įsitikinimą, jog struktūroje atsispindi visi epochos, ideologijos, mentaliteto pokyčiai. Kalbėdama apie istorinio romano pastoviųjų ir kintančiųjų elementų santykį (pabrėžiant, kad šiandien visos konstantos tampa kintamosiomis), Ciplijauskaitė teigia: „Tai veikia ne tik tematiką ar ideologinę pasakotojo laikyseną (skeptiškumas, abejonė), bet ir pačią romano struktūrą“⁴⁰⁵; taip pat kitoje vietoje „Istorinio romano struktūra kinta priklausomai nuo pagrindinių jo komponentų evoliucijos: koncepcijos, arba istorijos filosofijos, bei naratyvinės technikos vystymosi“⁴⁰⁶.

Formos ir turinio vienovė akcentuojama ir 1996 m. straipsnyje: „Formalusis meistriškumas suteikia atsinaujinančios stiprybės pranešimui (isp. *mensaje*)“⁴⁰⁷ ir tekste apie naujausią ispanų poeziją: „<...> labai vieninga ir pavykusi

⁴⁰¹ *Ibid.*, p. 54.

⁴⁰² Ciplijauskaitė, „La novela...“, p. 191.

⁴⁰³ *Ibid.*, p. 185.

⁴⁰⁴ Ciplijauskaitė, „Dos casas habitadas por la ausencia“, in: *La construcción...*, p. 120.

⁴⁰⁵ „Los noventayochistas...“, p. 12.

⁴⁰⁶ *Ibid.*, p. 6.

⁴⁰⁷ Ciplijauskaitė, „Interiorización de la voz“ in: *Extramuros*, 4 (octubre 1996), p. 57.

knyga [kalbant apie – A. Š.] formos adekvatumą turiniui⁴⁰⁸, o apie B. Gopegui prozą teigia:

Poreikis maištauti prieš galią, nepaisant to, kokiame lygmenyje ji būtų, <...> tapo gyvesnis paskutiniuosiuose romanuose. Bandant juos įvertinti kaip meno kūrinius, nereikėtų pamiršti autorės pareiškimo viename interviu su Marta Rivera: „nemanau, kad yra didelis skirtumas tarp formos ir turinio“ (Espéculo, 7)⁴⁰⁹.

Toks formos ir turinio neatskiriamumas yra idealistinės stilistikos pasaulėžiūros paveldas – ir 2005 m. publikacijoje tebeveikia nuo pirmųjų kritikės tekstų pasirodžiusi formos ir turinio vienovės samprata: „Tokia diskurso konfigūracija yra intencionali: forma turi būti susijusi su turiniu“⁴¹⁰ bei „<...> bet kokia įtampa ar jėga, bet koks įmanomas lūžis turi tilpti struktūroje“⁴¹¹. Būtent kūrinio struktūra atskleidžia turinį, t. y. autoriaus intencijas, sukuria papildomas prasmes: „Karalystės išardymo įvaizdis sukuriamas per struktūrą: labai trumpi paragrafai, nuolatiniai laiko ir erdvės šuoliai <...>“⁴¹².

Stilistiškai atrodo ir kritikės naujosios ispanų literatūros vertinimas iš struktūrinės vienovės perspektyvos: „Užuot siūlęs mažus paskirus fragmentus, kurie sugauna dėmesį, Gopegui susaisto visas romano dalis su didele atsarga, kol prieina prie galutinės žinios (isp. *mensaje*): tai, kas svarbu, yra konstrukcija, o ne paskiras įvykis<...>“⁴¹³, nuostata, jog sociokultūrinio konteksto poveikis asmeninėms kūrėjo patirtims atsispindi kūrinio kalboje:

⁴⁰⁸ Ciplijauskaitė, „Al margen de los novísimos“ in: *Hora de poesía* 67-68 (enero-abril 1990), p. 136.

⁴⁰⁹ Ciplijauskaitė, „Belén Gopegui entre la búsqueda y la denuncia de la realidad“, in: *La pluralidad narrativa. Escritores españoles contemporáneos (1984-2004)*, Eds. A. Encinar & K.M. Glenn, Madrid: Biblioteca Nueva, 2005, p. 121-122.

⁴¹⁰ *Ibid.*, p. 126.

⁴¹¹ *Ibid.*, p. 128.

⁴¹² Ciplijauskaitė, „La novela...“, p. 153.

⁴¹³ Ciplijauskaitė, „Belén Gopegui entre la búsqueda y la denuncia de la realidad“, in: *La pluralidad narrativa. Escritores españoles contemporáneos (1984-2004)*, Eds. A. Encinar & K.M. Glenn, Madrid: Biblioteca Nueva, 2005, p. 122.

Knyga leidžia suvokti apie moters ir jos sutinkamų problemų situaciją pofrankitinėje Ispanijoje (visos be vyrų, beveik visos su vaikais, trokštančios emancipuotis, ir, be abejonės, negalinčios gyventi be vyrų) atskleidžiant tai per gyvą, aktualią kalbą, nors ir nebandant sąmoningai kurti diskurso, kuris išsiskirtų kaip moteriškas⁴¹⁴.

Asmeninių patirčių įspaudų ieškoma ir rašytojų temų pasirinkimuose: „Visą savo meilę skirs dukrai, gimusiai 1956 metais ir tragiškai mirusiai vos sulaukus pilnametystės. Galbūt šios nelaimės bus paveikę, kad jos kūryboje nuolat pasirodo motinystės tema“⁴¹⁵. 2004 m. pasirodžiusiame rinkinyje „Moteriškojo aš konstravimas literatūroje“ jau ne pirmą kartą grįžtama prie galimų temos pasirinkimo galimybių kaip asmeninių patirčių nulemtos aplinkybės: „Dėmesys namams gali būti aiškinamas įvairiomis aplinkybėmis. Pasibaigus karui, šalis yra sugriauta. Daugelis namų suniokoti, šeimos išskirtos. Ilgimasi stabilaus pagrindo. Neatsitiktinai Miguel Hernández iš kalėjimo, atskirtas nuo jų, dainuoja žmonai, savo vaikui ir namams<...>“⁴¹⁶. Stilistiškai / fenomenologiškai Ciplijauskaitės kritikoje traktuojama ir kūrėjo prigimtis, prigimtinė vieta, kultūra: „Šios eilutės, parašytos jau pusamžio žmogaus gimtadienio proga, atskleidžia kvintesenciją to, ką Valladolidas reiškė Jorgei Guillénui: galimybes, atsinešamas žmogui gimstant.“⁴¹⁷

Autorinių intencijų rekonstrukcija, kaip teksto prasmę papildantis procesas, idealistinėje stilistikoje buvo vertintas nuo pat istorinių šios krypties ištakų. Ciplijauskaitė neatsisako šios nuostatos ir vėlyvojoje savo kritikoje, teigdama, kad „pasakojimas turi daug psichoanalitinio romano elementų, bet autorės intencija neatrodo buvusi tokia“⁴¹⁸, kad „visa poezija rašoma pritariant arba prieštaraujant savo laikui“⁴¹⁹. Tai taip pat artima idealistinės stilistikos

⁴¹⁴ Ciplijauskaitė, „La novela...“, p. 192.

⁴¹⁵ Ciplijauskaitė, „Carmen...“, p. 26-27.

⁴¹⁶ Ciplijauskaitė, „Dos casas habitadas por la ausencia“, in: *La construcción...*, p. 115.

⁴¹⁷ Ciplijauskaitė, „Raíces castellanas de *Cántico*“, in: *Jorge Guillén. El hombre y la obra*, eds. A. Piedra & J. Blasco Pascual, Valladolid: Universidad de Valladolid, 1995, p. 41.

⁴¹⁸ Ciplijauskaitė, „La novela...“, p. 178.

⁴¹⁹ Ciplijauskaitė, „Dos casas habitadas por la ausencia“, in: *La construcción...*, p. 116-117.

pasaulėžiūrai nuostata, kuri Ciplijauskaitės kritikoje reiškiasi kritine mąstysena, jog poezija gali atlikti ir socialinę funkciją (kaip ir literatūra bendrąja prasme): keisti, kritikuoti, išjuokti socialines struktūras anksčiau, nei tokie pokyčiai įvyksta tikrovėje. 1966 m. studijoje „Poetas ir poezija. Nuo romantizmo prie socialinės poezijos“ Ciplijauskaitė daug dėmesio skiria poezijos ir poeto socialumo klausimams, taip įtvirtina sociokultūrinio konteksto lygiavertiškumą su tekstu. Panašiai elgiamasi ir vėlyvuosiuose tekstuose: „Sociokultūrinis ispaniškas kontekstas yra svarbus faktorius suvokti šių autorių kūrybos vystymuisi“⁴²⁰.

Kritikė naudoja idealistinės stilistikos terminais, kuriuos adaptuoja prie tiriamo objekto: „Autobiografinis elementas visada yra jos poezijoje, bet jo ekspresija kinta labai įdomiu būdu. <...> Balsas ir elgesys kinta su įsimylėjimu ir santuoka: priima tai, ką Elaine Showalter vadintų „moterišku“ stiliumi <...>“⁴²¹. Šioje citatoje aptinkame pagrindines idealistinės stilistikos koncepcijas: stilius, autobiografiškumas, ekspresija, kintanti priklausomai nuo asmeninių patirčių.

Vėlyvojoje kritikoje Ciplijauskaitė, skirtingai nuo ankstyviausių studijų, daug dėmesio skiria psichologiniams kūrėjo aspektams, t. y. kokios emocinės, jausminės patirtys ir kaip jos veikia literatūros tekstą: „Trumpi eilėraščiai sudaryti iš paskirų potėpių, dažnai apibendrinant *afektyviąją* patirtį paskutinėse eilutėse <...>“⁴²². Šios psychologizuotos interpretacijos recepcijos reikėtų ieškoti struktūrinės fenomenologijos, su kuria Ciplijauskaitei teko susipažinti tiek Madisono, tiek Ispanijos universitetuose, nuostatose, artimose geštaltinei psichoterapijai⁴²³.

⁴²⁰ Ciplijauskaitė, „Y esta amante misteriosa . . . es la amada total“, in: *La Torre*, VIII 32 (enero-diciembre 1994), p. 458.

⁴²¹ Ciplijauskaitė, „El yo invisible: Ernestina de Champourcin y las poéticas de la vanguardia“, in: *La construcción...*, p. 109.

⁴²² *Ibid.*, p. 110.

⁴²³ Struktūrinės fenomenologijos tendencijų tyrimas šioje disertacijoje neplėtojamas dėl vietos stokos, tačiau jis neabejotinai veikęs Ciplijauskaitę per Madisono bei demokratiškos Ispanijos psichologijos tyrimų lauką. Tai patvirtina tiek jos pačios citatos, tiek jos dovanotame VDU fonde esančios struktūrinės fenomenologijos knygos.

Ciplijauskaitė keletą savo tyrimų tiesiogiai pasako, jog ieško moteriško stiliaus, o tai ją grąžina prie idealistinės stilistikos analizės pagrindinių tikslų: „Bandytas išaiškinti, kas yra moteriškas stilius, nuo pat pradžių sudaro pagrindinę problemą: kokios moteriškumo sampratos laikytis?“⁴²⁴. Kritikė apie moterišką stilių svarsto ir 1992 m. straipsnyje „Lyrinė atmintis, žodinė istorija ir savikūra ispanų prozoje“: „Tarp literatūrinių „raštininkės“ susirūpinimų mes aptinkame jos nuolatinį grįžimą prie temos „kas yra moteriškas stilius?“⁴²⁵.

Idealistinės stilistikos „liekanų“ esama ir pačiuose vėlyviausiuose tekstuose, 2002 m. publikacijoje randame tokią kritikės mintį: „<...> kalba apie neištikimybę kaip išskirtinai kūnišką apsėdimą, kuris netampa, be jokios abejonės, struktūriniu romano ašimi<...>“⁴²⁶. Nuostata, jog gerame romane teksto idėja tampa struktūriniu jo ašimi, tebelieka aktuali Ciplijauskaitei ir vienoje iš paskutiniųjų jos publikacijų. Panašiai kritikės suvokiamas ir psichologinės personažo plėtotės, charakterio vystymosi vaidmuo. Anot Ciplijauskaitės, tinkamai sukonstruota personažo psichologinė raida turi padėti skaitytojui atrasti susiklosčiusių situacijų priežastis romanuose: „Niekas nesirūpina, nėra kaltės jausmo. <...> Nėra daug psichologijos, [kuri padėtų – A. Š.] skaitytojui atrasti priežastis, [bet yra – A. Š.] daug sudėtingumo ir cinizmo“⁴²⁷.

5.3 Apibendrinimas

Ankstyvuosiuose Ciplijauskaitės tekstuose atsiskleidžia pagrindinė kritikos paradigma – ispaniškosios idealistinės stilistikos dominante pažymėta kritinė mąstysena. Nežymiai, tarsi „ne taip išreikštai“ jos tekstuose pasirodo fenomenologija ir sociologija, apie kurių integraciją į kritikės pasaulėžiūrą bei tendencijų stiprėjimą kalbama kitame šios disertacijos skyriuje. Susiformavusi prieškarinėje Europoje, pokario

⁴²⁴ Ciplijauskaitė, „La novela...“, p. 204.

⁴²⁵ Ciplijauskaitė, „Lyric Memory, Oral History, and the Shaping of Self in Spanish Narrative“, in: *Modern Language Studies*, 28.4 (1992), p. 398.

⁴²⁶ Ciplijauskaitė, „El adulterio en la novela de ayer y hoy“, in: *Lecturas: Imágenes. Mujer, adulterio y cine*. 2, Ed. Carmen Becerra, Villagarcía de Arousa: Mirabel, 2003, p. 29.

⁴²⁷ *Ibid.*, p. 29.

laikotarpiu stilistika, kaip literatūros tyrinėjimo metodas, plačiai išplito JAV ir Kanadoje (daugiausia per ispanų išeiviją), kur savo mokslinę veiklą pradėjo Ciplijauskaitė. Jos ankstyvojo etapo kritikai būdingas įsitikinimas, jog autoriaus patirtys tiesiogiai veikia kūrinio formą ir turinį, tai parodo jo stilius, pasirinktos kūrinio idėjos ir formos, veda prie itin nuoseklios, kartais pusiau lingvistinės grožinio literatūros kūrinio analizės, akcentuojant epitekstinę aplinką. Ciplijauskaitės ankstyvoji kritika pasižymi nuostata, jog autorius literatūros kūrinyje atskleidžia savo individualią pasaulėjautą, tačiau ne visada geba įtekstinti, verbalizuoti asmenines patirtis. Idealistinės stilistikos dominavimas taip pat paaiškina platų joje keliamų klausimų spektrą, jos pliuralistinį imlumą, t. y. gausiai vartojamas filosofines koncepcijas, kurios paverčiamos tekstų analizės įrankiais, bei neužsidarymą vieno žanro, epochos, autoriaus tyrimuose. Idealistinė Ciplijauskaitės kritika leido jai atsiverti ir naujoms kritinių mokyklų tendencijoms, vėliau atvedusioms kritikę prie stipriau išreikštos fenomenologijos ir feminizmo. Tačiau pagrindine Ciplijauskaitės kritikos ašimi nuo ankstyviausios iki vėlyviausios kritikos išliko ispaniškosios idealistinės stilistikos nuostatomis grįsta pasaulėžiūra. Stilistinėje savo kritikoje Ciplijauskaitė siekė transformuoti, savaip perprasti, suvokti „klasikines“ stilistikos koncepcijas, todėl gilinosi į percepcinius teksto organizavimo principus, kaip teksto struktūroje atsispindi juslinė, psichologinė, intelektualinė, dvasinė kūrėjo patirtis; kiek sociokultūriniai veiksniai lemia kūrinio formą ir turinį; kiek stilius kildintinas iš kalbančiojo egzistencinių patirčių. Ciplijauskaitė, tikėdama bendrąja humanistikos galia perduoti ir įtaigiai paveikti per poetinį išgyvenimą, jo interpretaciją, modifikuoti skaitytoją per jo skaitomą tekstą, neužsisklendė klasikinių, schematizuotų metodologijų ribose ir siekė naujo, autentiško žvilgsnio, oponavo ispanistikos klasikams. Idealistinėje jos kritikoje funkcionavusi eilėraščio kaip fundamentalaus egzistencinio išgyvenimo samprata ją artino prie literatūros fenomenologijos, teigiančios, kad teksto skaitymas ir suvokimas remiamas įsitikiniu, kad skaitant įvyksta transformacija, „tekstas virsta pasaulio profiliu – žodžiai išnyksta ir lieka tai, kas

kalbančiojo išreikšta ir skaitančiojo suvokta“⁴²⁸.

Kitoje šio darbo dalyje atskleidžiama, kaip idealistinės Ciplijauskaitės kritikos slinktytys kreipė jos žvilgsnį prie literatūros fenomenologijos, kaip natūralios idealistinės stilistikos tąsos.

6. Idealistinės stilistikos ir fenomenologijos jungtys B. Ciplijauskaitės kritikoje

*Matyti daiktus be išankstinių nuostatų buvo mūsų idealas. Sąvoka „išankstinė nuostata“ mums, turintiems aštrų polinkį kritikuoti, visad patiko. Nors aš įtariau, kad negalima mąstyti be išankstinių nuostatų, nes jau patys žodžiai yra išankstinės nuostatos ir kondensuotos metaforos.*⁴²⁹

Šiame skyriuje svarstoma apie Ciplijauskaitės kritikos hibridiškumą, kuris sąmoningai neapartas pirmame šio darbo skyriuje, siekiant išryškinti idealistinės stilistikos aspektus. Ciplijauskaitės kritikoje veikia ne viena, o kelios paradigmos, tačiau kaip jos persidengia, kinta, veikiamos literatūros fenomenologijos? Kuo savitos literatūros fenomenologijos ir idealistinės stilistikos jungtys Ciplijauskaitės kritikoje? Į šį klausimą bandoma atsakyti pasitelkiant įvairius šaltinius, pirmiausia – literatūros fenomenologijos teoretikų įžvalgas. Trumpam sustojama prie ispanakalbiame kontekste anksčiau neakcentuotų, tačiau pastaruoju dešimtmečiu vis gausėjančių idealistinės stilistikos ir fenomenologijos sąsajų tyrimų, atitinkančių Ciplijauskaitės kritikos kryptį. Galiausiai pereinama prie pačių Ciplijauskaitės tekstų, kuriuose ieškoma literatūros fenomenologijos apraiškų. Taip pat stebima ir kritinio stiliaus, kalbos kitimo tendencija, rodanti aktyvų kritikės siekį nuolat naujinti savo rašymą apie literatūrą.

Labai svarbu suvokti, kad idealistinės stilistikos ir fenomenologijos sąsajų tyrimas nei anglakalbiuose, nei ispanų literatūrologijos tyrimuose iki šiol

⁴²⁸ Giedrė Šmitienė, „Literatūros fenomenologijos erdvė“, in: *Žmogus ir žodis*, 2003 IV, p. 57.

⁴²⁹ Pío Baroja, „Final del siglo XIX y principios del XX, Obras Completas“, Madrid: Biblioteca nueva, 1978-1980, VII, p. 685.

nebuvo traktuojamas kaip natūralios literatūros krypčių raidos pasekmė. Ispanakalbiame kontekste idealistinė stilistika daugelį dešimtmečių buvo traktuojama kaip semiotikos ir struktūralizmo pirmtakė. Tik praeitame dešimtmetyje idealistinę stilistiką ispanų literatūrologai ir filosofai ėmė glaudžiau sieti su fenomenologine, hermeneutine literatūros tradicija. Lietuviškame kontekste tokia tendencija pastebima gerokai anksčiau ir yra neabejotinai įsitvirtinusi XX a. paskutiniiais dešimtmečiais, V. Daujotytės, R. Tūtlytės darbuose, pvz., straipsnyje „Neeksponuojama tradicija šeštojo-devintojo dešimtmečių lietuvių literatūros moksle“⁴³⁰, taip pat vertėtų prisiminti V. Zaborskaitės „Literatūros mokslo įvadą“⁴³¹ bei I. Kostkevičiūtės darbus⁴³², kuriuose ryškus vokiečių fenomenologijos dominavimas, o chronologinis laikotarpis sutampa su idealistinės stilistikos raida Ispanijoje. Todėl šiame tyrime Ciplijauskaitės kritikos pasaulėžiūra, koncepcijų transformacijos interpretuojamos ne vien kaip gryniosios fenomenologijos apraiškos, bet labiau susitelkiant į idealistinės stilistikos ir fenomenologijos sąryšingumo teikiamas, tik neseniai ispanistikoje pradėtas tyrinėti perspektyvas.

Lietuvių kritikės akiračiai iki ryškesnių feminizmo tendencijų pasirodymo 9 deš. viduryje daugiausia skleidėsi idealistinės stilistikos ir fenomenologijos ribose, kurių pasaulėžiūrinis dialogas siekiamas išryškinti šioje darbo dalyje. Tačiau koku būdu vyko stilistikos ir fenomenologijos suartėjimas kritiniuose literatūrologės tekstuose ir kas galėtų būti šių pokyčių priežastis – tai pagrindiniai klausimai, į kuriuos bandoma atsakyti šiame skyriuje.

Atsakymų į šio pobūdžio klausimus pateikia keletas tarptautinių pastarųjų metų humanitarinių mokslų tyrinėjimų. Kaip teigia Lester Embree, vienas iš pagrindinių būdų „aptikti“ fenomenologiją skirtinguose diskursuose yra

⁴³⁰ Rita Tūtlytė, „Neeksponuojama tradicija šeštojo-devintojo dešimtmečių lietuvių literatūros moksle“, in: *Literatūra*, Vilniaus universitetas: Vilniaus universiteto leidykla, T. 39-42(1), 2000, p. 7-20.

⁴³¹ Vanda Zaborskaitė, „Literatūros mokslo įvadas: vadovėlis aukštųjų mokyklų filologijos specialybių studentams“, Vilnius: Mokslas, 1982, 210 p.

⁴³² Irena Kostkevičiūtė, „Kritinio realizmo išsivystymas lietuvių grožinėje prozoje 19 a. pabaigoje“, Vilnius: Vilniaus valstybinis V. Kapsuko universitetas, 1955, 362 p. „Literatūros dienovidžiai“, Vilnius: Vaga, 1964, 331 p.

bandymas atsakyti į esminį klausimą, ar tekstas, kūrinys, mąstytojas ir pan. oponuoja natūralizmui, objektyvizmui, pozityvizmui⁴³³. To paties tyrėjo teigiama, kad šiandieninės fenomenologijos bruožas – vis didesnis domėjimasis socialinėmis dimensijomis, socialine patirtimi, tiriant kaip ir kodėl mes suvokiame save, kitus, kokie mūsų socialiniai ryšiai, etc⁴³⁴. Ispanų fenomenologė M. T. Vilariño Picos, siekdama įvardinti stilistikos ir fenomenologijos pamatines sąsajas, daro išlygą: „nors fenomenologijos ir stilistikos ryšiai yra pakankamai akivaizdūs, tačiau nėra tokie skaidrūs bei artimi [...]“⁴³⁵. Tyrėja taip pat kalba apie ne iš pirmo žvilgsnio tekstuose pastebimas jungtis, kurios aptinkamos labiau svarstant bendrąsias koncepcijas ir sampratas, o ne tapačiai naudojamą terminiją. Visų pirma šias dvi kritines mąstysenas vienija tai, kad tiek stilistikai, tiek fenomenologijai sunku apibendrinti ir nustatyti tikslią terminologiją, nes ji negali būti perkeliama ir panaudojama kitų tekstų analizei kaip išankstinis šablonas:

Stilistikai nuo pat savo ištakų yra sunku apibrėžti savo teorinę terminologiją, objektus ir metodologiją [...] taip atsitinka dėl intencijų pliuralumo bei skirtingų krypčių suvienijimo po vienu stilistikos pavadinimu [...] Labai apibendrintai žiūrint, ši komplikacija kyla dėl paties termino „stilius“ apibrėžimo nevienalytiškumo: jis apibrėžiamas ir iš estetinės, ir iš psichologinės perspektyvos.⁴³⁶

Tiek idealistinė stilistika, tiek fenomenologija bando išvengti išankstinių terminų bei disciplinų ribų ir siekia tapti tarpdalykiškesnėmis. Anot L. Embree, „daugelis nefilosofinių disciplinų perėmė fenomenologinės filosofijos koncepcijas, metodus, terminologiją“⁴³⁷. Todėl fenomenologiją linkstama laikyti mąstymo būdu, kuris pasižymi didele „tolerancija kitoms disciplinoms“.

⁴³³ Lester Embree, „La interdisciplinariedad dentro de la Fenomenología“, in: *Investigaciones Fenomenológicas*, no 8, 2011, Madrid: Departamento de Filosofía y Filosofía Moral, Universidad Nacional de Educación a Distancia (UNED), p. 13.

⁴³⁴ *Ibid.*, p. 13.

⁴³⁵ María Teresa Vilariño Picos, *op. cit.*, p. 11.

⁴³⁶ María Teresa Vilariño Picos, *op. cit.*, p. 11.

⁴³⁷ Lester Embree, *op. cit.*, p. 16.

Galbūt tai galėtų paaiškinti Ciplijauskaitės nuolatinį poreikį naujinti savo kritinę pasaulėžiūrą, iki galo nepasikliaujant nei naujausiomis teorinėmis kryptimis, nei savo įgytu stilistinės analizės metodu kaip universaliais įrankiais.

Kritikė nepaliaujamai siekė savotiško teorinių inovacijų išbandymo ir po jų įgyto „apibendrinto“ žvilgsnio į literatūrą, tad jai nepakako idealistinės stilistikos kaip nuoseklaus metodo. Nors apie struktūralistinę analizę ji yra pasisakiusi gana skeptiškai, tačiau pati kartais nevengia tokių koncepcijų kaip „dalinis signifikatas“, „struktūrinė ašis“ ir pan. vartojimo. Ar tai neprieštaravo jos įsisavintai idealistinei stilistikai? Nuo XX a. vidurio susiklosčiusią fenomenologijos ir struktūralizmo opoziciją pastaruoju dešimtmečiu linkstama pervertinti: pasirodo nemažai tyrimų, kvestionuojančių šios opozicijos ribas bei prielaidas ir veikiau tvirtinančių fenomenologijos ir struktūralizmo sąsajas, o ne skirtynes. Plačiai žinomi V. Erlichio bei B. Smith tyrimai, atskleidžiantys E. Husserlio įtaką struktūralizmui bei formalizmui⁴³⁸. C. Belvedere straipsnyje „Fenomenologija kaip natūralusis genetinis struktūralizmas“ teigiama, kad „nors ir nuolat tvirtinama fenomenologijos bei struktūralizmo konfrontacija, tačiau fenomenologiją galima suvokti kaip neglobalųjį ir nemetodinį struktūralizmą.“⁴³⁹ Taip pat lietuviškame kontekste tam tikri V. Daujotytės, N. Keršytės, J. Katkuvienės teiginiai liudija panašias tendencijas. Pavyzdžiui, Keršytės straipsnyje „Struktūralizmo ir fenomenologijos „santuoka“ A. J. Greimo semiotikoje“⁴⁴⁰ teigiama, kad fenomenologiją ir struktūralizmą sieja pamatinės bendrosios prielaidos: abiem būdingas pasipriešinimas klasikiniam metafiziniam mąstymui; fenomenologinio *epoche* ir semiotikoje veikiančio teksto imanencijos principų analogijos etc.

⁴³⁸ Victor Erlich, „Russian Formalism: History-doctrine“, New Haven: Yale University Press, 1955. Barry Smith, „Husserl, Language and the Ontology of the Act“, in: *Speculative Grammar, Universal Grammar, and Philosophical Analysis of Language*, eds. D. Buzzetti, M. Ferriani, Amsterdam: John Benjamins, 1987, p. 205-227.

⁴³⁹ Carlos Belvedere, „La fenomenología como estructuralismo genético natural“, in: *Enfoques. Revista de la Universidad Adventista del Plata*, XVIII, no1-2, Entre Ríos: Universidad Adventista del Plata, 2006, p. 20.

⁴⁴⁰ Nijolė Keršytė, „Fenomenologijos ir struktūralizmo „santuoka“ A. J. Greimo semiotikoje“, in: *Athena: filosofijos studijos*, nr. 5, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2009, p. 145-148.

Tad svarstant Ciplijauskaitės kritikos pozicijas nebūtų galima kategoriškai teigti, kad ši kritikė atsiskleidžia kaip griežta „antistruktūralistė“, idealistinę stilistiką plėtojanti vien fenomenologijos kryptimi. Nemažai jos darbų skiria didelį dėmesį struktūros, suprantamos kaip vidinės kūrinio dimensijos, analizei. Šis „polinkis“ į struktūralizmą gali būti suvokiamas kaip telpantis į idealistinės stilistikos ribas. Pirmame šio darbo skyriuje eskiziškai nurodytos istorinės idealistinės stilistikos formavimosi ypatybės, kurios siejasi tiek su lingvistiniu struktūralizmu (F. de Saussure'o mokykla), tiek su vėlesniais semiotiniais literatūros tyrinėjimais. Jos atskleidžia šių istoriškai skirtingai besivysčiusių krypčių artimumą.

Tačiau Ciplijauskaitės kritikoje pasirodantys fenomenologiniai pradai turi gilesnių sąsajų tiek su istorine idealistinės stilistikos raida, tiek su jos pačios mąstymo polinkiais. Anot Vilariño Picos, „Fenomenologija ir stilistika yra dvi srovės, pirmoji filosofinė, antroji – lingvistinė-literatūrinė, kurios sutampa chronologiškai ir vystosi panašioje intelektualinėje aplinkoje [...] dėl to jose aptinkama aiškių paralelizmų, pradedant nuo Leo Spitzerio iki Ispaniškosios idealistinės mokyklos“⁴⁴¹. Turėdama pretenzijų tapti visų mokslų prielaidas ir sąrangą apmąstančiu „metafilosofiniu“ diskursu, fenomenologija, panašiai kaip ir stilistika, naudojosi kitų disciplinų elementais (tarp kurių reikėtų minėti lingvistiką, estetiką, psichologiją, sociologiją, literatūros teoriją ir filosofiją). Muñoz Cortés ypač daug sąsajų tarp fenomenologijos ir ispaniškosios idealistinės stilistikos randa „skaitytojo atsako teorijoje“, kurios autorius ne kartą cituoja ir Ciplijauskaitė: „Kaip žinoma, pirmoji [...] skaitytojo samprata randama Dámaso Alonso [darbuose – A.Š.] apie 1945 metus, vėliau [...] atsiranda Riffaterre'o, o ypač vieningoje Ingardeno sistemoje su panašiomis kaip ir ispaniškosios idealistinės stilistikos mokyklos prielaidomis, taip pat kaip ir Jausso bei Iserio [darbuose – A.Š.]“⁴⁴².

Kaip susiklostė idealistinės stilistikos ir fenomenologijos raidos paralelės? Visų pirma, idealistinė stilistika savo formavimosi laikotarpiu buvo veikiamą vokiečių fenomenologų, turėjusių vieną svariausių įtakų Europos filosofijoje;

⁴⁴¹ María Teresa Vilariño Picos, *op. cit.*, p. 12.

⁴⁴² Martín Muñoz Cortés, „Estudios de Estilística textual“, Murcia: Universidad de Murcia, 1986, p. 20.

pati Ciplijauskaitė anksti patyrė kontaktą su vokiečių kultūra, gerai mokėjo vokiečių kalbą, tad jai šis intelektualinis kontekstas buvo pažįstamas. Antra, stilistika kaip ypač universalus ir daugialypis metodas, neturintis vieningo teorinio-analitinio aparato, o vis įtraukiantis naujas sąvokas ir požiūrius, neužkirto kelio hibridinių metodologijų formavimuisi.

Ryškesniausiai fenomenologinės Ciplijauskaitės kritikos tendencijos atsiskleidžia monografijoje „Devyniasdešimt aštuntųjų metų kartos atstovai ir istorija“ (1981 m.) bei trumpesniuose 9 dešimtmečio tekstuose. Vėlyviausiose publikacijose fenomenologinių nuostatų esama, tačiau jos susipynusios su feministiniais rakursais, kuriuos siekiama atskirai išryškinti paskutinėje šio darbo dalyje. Todėl fenomenologinėms kritikos tendencijoms atskleisti pasirenkama monografija „Devyniasdešimt aštuntųjų metų kartos atstovai ir istorija“ ir vėliau publikuotas straipsnių rinkinys „Apie ženklus ir reikšmes I. Žaidimai su avangardu: 27 -ųjų metų kartos poetai“ (1999 m.)⁴⁴³. Tekstų parašymo laikas, mat šis straipsnių rinkinys, kaip teigia pati kritikė, „[...] pragulėjo leidyklos stalčiuose daugiau kaip dešimt metų“⁴⁴⁴. Pirmasis išanginis žodis datuotas 1987 m., kai rankraštis jau buvo parengtas publikavimui. Pagal parengimo, o ne publikavimo datą tekstai priklausytų 9 dešimtmečio Ciplijauskaitės kritikos tendencijoms.

Vilariño Picos studijoje „Literatūros idėja“ nubrėžia platų idealistinės stilistikos ir literatūros fenomenologijos sąlyčių horizontą. Minėtas tyrimas yra vienas išsamiausių praeito ir pastarojo dešimtmečių ispanakalbiame kontekste pasirodžiusių idealistinės stilistikos ir fenomenologijos sąsajų tyrinėjimų, parodantis, kaip susiformavo savita ispanų idealistinė stilistika bei požiūris į meno kūrinį kaip aukščiausią estetinę vertę⁴⁴⁵, kaip mokykla sutelkia „intencijų

⁴⁴³ Be to, šioje publikacijoje surinkti Ciplijauskaitės monotematiniai straipsniai, tyrinėjantys vadinamosios ispanų literatūroje 1927 metų kartos poetų kūrybą. Ši tema domino Ciplijauskaitę nuo pat jos mokslinės veiklos pradžios: tiek studijoje „Vienatvė ir šiuolaikinė ispanų poezija“ yra nedidelis skyrius apie „naujausius poetus“, tiek vėlesnėje monografijoje „Poetas ir poezija. Nuo romantizmo prie socialinės poezijos“ telkiamasi prie šios kartos poetų tyrinėjimo.

⁴⁴⁴ Ciplijauskaitė, „De signos y significaciones“, in: *De signos y significaciones. I. Juegos con la vanguardia: poetas del 27*, Anthropos: Barcelona, 1999, p. 12.

⁴⁴⁵ Fenomenologija ypač plačiai paplito ir išvirtino Pietų Amerikoje, po Ispanijos Pilietinio karo sulaukusioje didžiausių egziliantų srautų. Kai kuriose studijose Pietų Amerika įvardijama kaip

bei metodų pliuralumą, kuriems buvo taikomas terminas *stilistika*, kartais nesuvokiant tendencijų skirtingumo ir net išskirtinio prieštaravimo viena kitai“⁴⁴⁶.

Kaip galima idealistinės stilistikos ir fenomenologinės kritinių pasaulėžiūrų darna? Į šį klausimą, žvelgiant iš istorinės perspektyvos, galima atsakyti mažiausiai dviem būdais: a) idealistinė stilistika savo formavimosi laikotarpiu buvo veikiamą vokiečių idealistų, turėjusių vieną iš svariausių įtakų Europoje; b) pati Ciplijauskaitė patyrė ankstyvą II Pasaulinio karo nulemtą kontaktą su vokiečių kultūra: studijavo gimnazijoje Vokietijoje, baigė Tiubingeno aukštąją mokyklą, gerai išmoko vokiečių kalbą; c) stilistika kaip ypač universalus ir daugialypis metodas, neturintis vieningo teorinio-analitinio aparato, o vis įtraukdamas naujas sąvokas ir požiūrius, neužkerta kelio hibridinių metodologijų formavimuisi. Šiuo aspektu idealistinė stilistika yra ypač artima fenomenologinei pasaulėžiūrai, taip pat stokojančiai vieningos metodologijos.

Todėl Ciplijauskaitės atveju literatūros fenomenologijos įtakų gausėjimas kritiniuose tekstuose galėtų būti savaime besivystantis, natūralus procesas, nulemtas pačių pirmųjų idealistinės stilistikos viduje egzistuojančių impulsų. Taip pat reikėtų atsižvelgti į tai, jog abi srovės yra chronologiškai vienalaikės: F. Martínez Bonati atkreipia dėmesį, kad E. Husserlio „Prolegomenai“ ir B. Croces „Estetika“ pasirodė tais pačiais 1900 metais. Be to, tiek idealistinė stilistika, tiek fenomenologija siekia suardyti tradicines išankstinių nuostatų teorijas bei abstrakcijas ir atsiduoti susitikimo su kūrinio metu užgimstančiam suvokimui, kitaip tariant, „grįžti prie pačių daiktų“⁴⁴⁷. Ši mintis yra pagrindinė

literatūros fenomenologijos ir hermeneutikos žemynas, kuriame šios tendencijos ne tik nemenksta, bet vis didėja. Vien Argentinoje minimi keliasdešimt fenomenologijos įtakoje veikiančių tyrėjų: Carlos Astrada, Angel Vasallo, Emilio Estiú, Héctor A. Murena, Rodolfo Kusch, Hernán Zucchi, Miguel Angel Virasoro, Amelia Podetti, Edgardo Albizu, Roberto Walton, Héctor D. Mandrioni, Arturo García Astrada, Rubén Vasconi, Aníbal Fornari, Luis María Teragni, Julio de Zan, Carlos Cullen, Mario C. Casalla, Silvio Maresca, Julia V. Iribarne, Alcira Bonilla, Gabriela Rebok, etc.

⁴⁴⁶ María Teresa Vilariño Picos, *op. cit.*, p. 11.

⁴⁴⁷ F. Martínez Bonati, „La estructura de la obra literaria. Una investigación de filosofía del lenguaje y estética“, Barcelona: Ariel, 1983, p. 140, išnaša 76. Pirmas leidimas Santiago de Chile: Universidad de Chile, 1960.

atrama svarstant 9 deš. Ciplijauskaitės kritiką.

Turint visas šias idėjas omenyje, Ciplijauskaitės kritiniai tekstai pasirodo naujai: jai rūpinti eilėraščio ontologija, poetinės kūrybos prigimtis, žanro istorinė raida dar labiau artina jos kritinę pasaulėžiūrą prie literatūros fenomenologijos. Ciplijauskaitės artimumas vokiečių idealizmui sietinas ir su kūrėjo sąmonės tyrinėjimu bei dideliu dėmesiu kalbos stilistinei raiškai bei kūrybingumui. Atida psichologiniam kūrėjo pasauliui bei visam kūrybiniam procesui Ciplijauskaitės tekstuose kildintina iš L. Spitzerio asimiliuotos konfigūratyvinės psichologijos (gešaltinės psichologijos), kuri remiasi E. Husserlio fenomenologija⁴⁴⁸. Nors kritikė šio periodo publikacijose vos keletą kartų cituoja L. Spitzerio darbus, tačiau nereikia pamiršti pirmųjų Ciplijauskaitės studijų ir jose veikusios vokiečių kilmės romanų filologijos specialisto.

Ciplijauskaitė siekė peržengti gryniosios idealistinės stilistikos ribas, pasitelkė naujų, tačiau iš vidinių kūrinio impulsų kylančių, metodologinių žiūrų. Tai patvirtina ir intensyvi jos literatūros vertimo praktika (jos versti poetai: María Victoria Atencia, Alejandro Duque Amusco, José Corredor-Matheos, Sara Pujol, Jorge Guillén, Jorge Luis Borges, etc.),⁴⁴⁹ kurioje vadovavosi „ištikimo vertimo“ idėja, perimta iš B. Croces. Vertimas turįs atskleisti kūrinio esmę: tai, kas yra už žodžių, kas yra pats stilius, kūrybinio proceso savitumas, etc. Šis ieškojimas to, kas „už žodžių“, stiliaus, kaip pagrindinio ikikūrybinio elemento suvokimas beveik tapatus Daujotytės brėžiamoms literatūros fenomenologijos gairėms: aptardama ikonologo E. Panofsky nuostatas, Daujotytė teigia, kad „[...] stilius egzistuoja virš turinio ir formos ar net iki jų, yra fenomenologiškai interpretuotinas kaip pasirodymas, išnirimas iš to, kas nėra jie patys“⁴⁵⁰.

⁴⁴⁸ María Teresa Vilariño Picos, *op. cit.*, p. 60.

⁴⁴⁹ Ciplijauskaitės vertimai šiame tyrime neanalizuojami.

⁴⁵⁰ Viktorija Daujotytė, „Literatūros fenomenologija“, Vilniaus Dailės Akademija: Vilnius, 2003, p. 181.

6.1 Fenomenologinės kategorijos kritikės tekstuose

Šioje dalyje analizuojamos Ciplijauskaitės kritikoje veikiančios fenomenologinės sąvokos ir aptariamas šių sąvokų artimumas idealistinei stilistikai. Pagrindinės iš jų – percepcijos, gyvenamojo pasaulio (*Lebenswelt*), intuicijos, intencionalumo, redukcijos, *epoché*, *eidos* ir intersubjektyvumo kategorijos, kurių savitus „atitikmenis“, perimtus ir pritaikytus stilistikos mokyklos, Ciplijauskaitė naudojo nuo ankstyviausių tekstų. Pabrėžtina, kad šios sąvokos fenomenologinėje filosofijoje, kur jos tapę ištisų traktatų objektais, galėtų būti suprantamos daug plačiau ir išsamiau; kad jos, kaip ir visos literatūros teorijos bei metodologijos sąvokos, yra sulaukę kritikos, kurios tirti nesiekama. Sąvokų aptarimas reikalingas tam, kad leistų tirti:

- a) kaip Ciplijauskaitė fenomenologijos sąvokas adaptuoja savo kritikoje;
- b) koku būdu jas transformuoja, keičia, kokio rezultato pasiekia, kaip priklausomai nuo to kinta jos kritinis stilius;
- c) kaip jos tekstuose fenomenologijos sąvokos sąveikauja su idealistinės stilistikos paradigma.

Percepcija ir *Lebenswelt*

Percepcijos sąvoką lietuviškuose tekstuose linkstama keisti į „suvokimo“, tačiau aiškiai nenubrėžiamos vienokio ar kitokio sąvokos vartojimo ribos. Todėl ir šiame darbe percepcija ir suvokimas yra sinonimiškai naudojami terminai. Kaip teigia Algis Mickūnas, „Fenomenologiniu požiūriu percepcija suprantama kaip intencinė, tai yra kaip ko nors percepcija. [...] percepcijoje nėra duota pačių percepcijos struktūrų. [...] percepcija niekuomet negali būti tirama kaip objektas, nes jos visi objektai pasirodo ja remiantis.“⁴⁵¹ Ciplijauskaitės kritikoje funkcionuojanti percepcijos sąvoka artima šiai: veiksmas įgyvendina sprendimą panašiai, kaip percepcija tuščią teorinę intenciją.⁴⁵² Kitaip tariant, Ciplijauskaitės kritinį sprendimą įgalina jos

⁴⁵¹ Algis Mickūnas, David Stewart, „Fenomenologinė filosofija“, Vilnius: baltos lankos, 1994, p. 121.

⁴⁵² David M. Kaplan, „Ricoeur's Critical Theory“, New York: State university of New York Press, 2003, p. 77.

pasitelkiamas autoriaus suvokimo ir kūrybinės intencijos modelis. Kitaip tariant, Ciplijauskaitė suvokia, kad kūrinio percepcija yra neįmanoma be autoriaus percepcijos, kaip teigiama fenomenologiniame apibrėžime: percepcija nėra atidaloma nuo objekto, nes visi objektai pasirodo per ją. Literatūros kūrinio suvokimas Ciplijauskaitei neįmanomas be autoriaus suvokimo, nes jie nėra dalomi. Kritikė literatūros kūrinį suvokia tik per autoriaus suvokimo ir jo turėtų kūrybinių intencijų prizmę. Tai yra savotiškas Ciplijauskaitės susikonstruotas, idealistinės stilistikos paveiktas, tekstų tyrimo modelis.

Iš fenomenologijos kildintina išorinės percepcijos samprata, artima idealistinei stilistikai, kartais vadinama transcendentine percepcija, kur tiesiogiai veikia ne tik kūrėjo vidinis pasaulis, bet ir aplinkybiniai aspektai – biografija, literatūriniai šaltiniai, socioistorinės aplinkybės ir visi kiti impulsai, kylantys individo išorėje. Visi šie „išoriniai“ impulsai praverčia autoriui kaip stimulatoriai, laiduojantys literatūros kūrinio atsiradimą⁴⁵³. Stilistika siekia rekonstruoti analogišką (arba kiek galima artimesnę buvusiąjai) situaciją, kurioje atsirado literatūros tekstas, pvz., eilėraštis. Kitaip tariant, dalyvauti pačioje pradinėje kūrybinio proceso stadijoje. Fenomenologija, kaip ir stilistika, tiria tiesioginį suvokimą kaip pasaulio daiktų patirtį (išorinė percepcija), savęs suvokimą (vidinė percepcija) bei kitų suvokimo patirtis (intrafekcija). Tai atitiktų būties pasaulyje, arba *Lebenswelt*, sampratą. Šia fenomenologine-stilistine nuostata aiškintinas Ciplijauskaitės siekis nuolat naujinti, aktualinti nusistovėjusius kūrinių vertinimus, užmegzti vis naują dialogą su tekstu, kuris kinta, priklausomai nuo skaitytojo patirties ir gyvenimiškosios situacijos. Taip pat jos didelis dėmesys kontekstui – autoriaus gyvenamajai epochai, kūrinio atsiradimo momentui, sociokultūrinei visuomenės situacijai – nulemtas šio fenomenologinio įsitikinimo, jog dialoge turi būti mažiausiai du dalyviai: tekstas (autorius, esantis tekste) ir skaitytojas (kritikas). Tekstas su savimi nešasi savotišką „magnetinį lauką“: situaciją, kurioje atsirado, prielaidas, kurios lėmė jo būvį, tradicijas, įvykius, požiūrius, nuomones, etc.

⁴⁵³ María Teresa Vilariño Picos, *op. cit.*, p. 168.

Dar vienas Ciplijauskaitės kritikai svarbus A. Mickūno apibrėžtas percepcijos aspektas yra tas, kad „[...] fenomenologijai objektas yra toks, koks jis jusliškai suvokiamas; [...] Fenomenologui jusliškai suvokiamas pasaulis ir yra realus pasaulis“⁴⁵⁴. Ciplijauskaitei jusliškai patiriamas meno kūrinys, tekstas yra realus ir tikras. Kitaip tariant, naujos teksto skaitymo galimybės formuojasi tik atsiradus naujiems jusliniams patyrimams. Percepcija šia prasme yra einanti pirmiau už mokslinį pažinimą. Tai – svarbus kritiko pirmapradiško susitikimo su tekstu akcentavimo momentas, kuris laiduoja tolimesnį santykį ir tyrimo kryptis su tiriamu kūrinium. Koks ir kaip yra skaitytojo (kritiko) susitikimas su tekstu iki teorijos, iki metodologijos – tai yra vienas iš klausimų, į kurį bandoma atsakyti tiriant Ciplijauskaitės kritiką bei stebint jos kritinių nuostatų kitimą. Atrodo, kad Ciplijauskaitė, savo tekstuose nevengdama vėl iš naujo klausti tų pačių ar analogiškai jau svarstytų klausimų, tarsi patvirtina autentiško susitikimo su tekstu svarbą ir neigia „antrinio“, „parazituojančio“ diskurso prasmingumą, atlikdama „vidinės hermeneutikos“ judesį. Kaip teigia G. Steineris:

nūnai Vakarų vartotojiškose visuomenėse vyraujanti praktika ir vertybės yra priešingos tam, ką puoselėja įsivaizduojamoji glaudžioji bendruomenė. Viešpatauja antrinis ir parazitinis lygmuo. Išsilavinusių žmonijos dalį kasdien atakuoja milijonai spausdintų, transliuotų, filmuotų žodžių apie knygas, kurių ji niekada neatsivers [...] Vis dėlto gaunamas poveikis yra antitezė tam vidujam, asmeniškam susitikimui ir įsisavinimui [...] „Įsiurbiamo“ mažai – dominuoja „virškinimas“⁴⁵⁵

Kaip tik dėlto Ciplijauskaitės asmeninio santykio su tekstu, kūrėju ir epocha ieškojimas gali būti suprantamas kaip „įsiurbimo“, o ne „virškinimo“ kultūros skatinimas, „grynosios“ patirties, o ne patirčių patirties, kitų kritikų interpretacijų, akcentavimas. H. G. Gadamerio įvardyto „atsivėrimo patirčiai“ atvejai svarbūs Ciplijauskaitės kritikoje kaip „nebijojimas“ vėl prisiartinti prie jau atrastų, interpretuotų grožinių tekstų prasmių. Anot H. G. Gadamerio:

⁴⁵⁴ Algis Mickūnas, David Stewart, „Fenomenologinė filosofija“, Vilnius: Baltos lankos, 1994, p. 122.

⁴⁵⁵ George Steiner, „Tikrosios esatys“, Vilnius: Aidai, 1998, p. 10.

*Patyrimo tiesa yra nuolat atvira naujam patyrimui. Todėl tas, kurį vadinam patyrusiu, tapo tokiu ne tik dėl to, kad patyrė, bet ir dėl to, kad jis yra atviras tolesniam patyrimui [...] patyręs žmogus pasirodo kaip radikaliai nedogmatiškas, kaip tas, kuris ypač sugeba patirti naujus dalykus ir iš tų naujų patyrimų mokytis [...] Patyrimo dialektikos išbaigtumas yra ne žinojimas, bet tas atvirumas patyrimui, atvirumas, kurį sukuria pats patyrimas.*⁴⁵⁶

Kitaip tariant, Ciplijauskaitės „nesibaiminimą“ atsiverti naujoms tekstinėms patirtims galima laikyti fenomenologinės mąstysenos apraiška. Jai, kaip kritikei, kitų tyrėjų išvados ir tyrimai svarbūs tik kaip kontekstas, teikiantis informaciją apie tai, kas jau atlikta, tačiau niekada nevaržo jos pačios kritinio judesio: nebijoti susitikti su tekstu asmeniškai, apie kurį, atrodo, jau viskas yra pasakyta. Tai reiškia, kad kritikę domina ne pažinimo (žinojimo iš kitų ir apibendrinimo), bet prasmės sau, atverties sau literatūros kūrinys klausimai.

Kaip teigia T. Sodeika, „perkeltas į egzistencijos plotmę, pažinimo kilmės ir prasmės klausimas yra nebe klausimas, kaip „tuščia“ sąmonė prisipildo turinio, bet klausimas, kaip ikirefleksinio santykio su pasauliu prasmės dariniai gali būti susieti su refleksijos būdu sukonstruotais prasmės dariniais“⁴⁵⁷. Ciplijauskaitės kritikoje pasirodo ne tik refleksijos būdu sukonstruoti prasmės dariniai, bet ir ikirefleksinio santykio su literatūra principas, atsiskleidžiantis per poezijos kaip prigimtines žmogiškosios patirties akcentavimą, skaitytojo percepcijos tyrimą.

Literatūros fenomenologijos ir Ciplijauskaitės tyrimo kontekste aktuali fenomenologinė patirčių horizontų suartėjimo idėja: „Sutampa ne objektai, bet patirties ir pasaulio dinamika“⁴⁵⁸. Literatūros kritikos atveju tai galėtų būti suvokiama kaip kritiko analizuojamų tekstų atrankos klausimas. Kodėl Ciplijauskaitė renkasi 1898 ir 1927 kartų kūrybą, o vėliau – moterų rašytojų

⁴⁵⁶ Hans Georg Gadamer, „Wahrheit und Methode“, Tübingen: C. B. Mohr Vlg, 1960, p. 338.

Cituojama iš Tomas Sodeika, „Filosofija ir tekstas“, Kaunas: Technologija, 2010, p. 45.

⁴⁵⁷ Tomas Sodeika, „Filosofija ir tekstas“, Kaunas: Technologija, 2010, p. 47.

⁴⁵⁸ Kristupas Sabolius, „Įnirtingas miegas. Vaizduotė ir fenomenologija“, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2012, p. 95.

romanus kaip pagrindinius savo tyrinėjimų objektus? Regis, tai turi daug sąsajų su jos pačios, kaip mokslininkės, kritikės, išeivės, moters patirtimi, egzistenciniais sutapimais su analizuojamais teksta. Kiek pačios kritikės kaip išeivės patirtis lėmė jos darbuose dažną ispanų išeivių pasirinkimą? Kiek asmeniškai patirtas moters sąmonėjimo procesas, kalbant ir apie pačią Ciplijauskaitę, kaip profesionalią kritikę, vertėją, lėmė jos moterų sąmonėjimo tyrimus romanuose? Pati Ciplijauskaitė apie savo kartos moterų integraciją į aktyvų visuomeninį gyvenimą teigia:

*Mano kartos ispanistams Concha Zardoya buvo kelrodis, etalonas: ji mums įrodė, kad jau 50–60 metais moteris geba susikurti gerbtiną vietą akademiniame pasaulyje ir komentuoti poeziją, jungdama moterišką intuiciją ir mokslinį griežtumą. Tik vėliau mes suvokėme, kad ji nebuvo atsisakiusi kūrybos.*⁴⁵⁹

Ciplijauskaitė yra parašiusi straipsnių apie Zardoya poeziją⁴⁶⁰, bet, kaip aiškėja iš šios citatos, ši ispanų išeivė buvo ir jos asmeniniame gyvenime siektinas sąmoningos, laisvos, išsilavinusios, kūrybingos moters idealas. Tai galima laikyti savotišku vidinės patirties ir pasaulio dinamikos sutapimu, fenomenologijoje apibūdinamu neobjektiniu sutapimu.

Ciplijauskaitės dėmesio centre atsidūrusi meninė-estetinė vertė – pilnatvės, harmonijos meno kūrinys apraiškos – glaudžiai sietinos su fenomenologine mąstysena. Fenomenologai skiria meno kūrinį ir estetinį objektą, t. y. su skaitytoju kontaktuojantį tekstą, kuris kelia estetinius išgyvenimus. „Atvirumas „galimybių begalybei“ lemia menininko kūrybinį aktą ir suvokėjo estetinį patyrimą, todėl meno kūrinys, Merleau-Ponty žodžiais tariant, yra „utopinė svajonė pasiekti nepasiekiamą pilnatvę“⁴⁶¹. Taigi meno kūrinio skaitymo metu

⁴⁵⁹ Ciplijauskaitė, „La construcción del yo femenino en la literatura“, Cádiz: Universidad de Cádiz, 2004, viršelis.

⁴⁶⁰ Ciplijauskaitė, „Concha Zardoya: ‘La poesía es un ser y nunca una comprensión’.“, in: *Salina* 16 (2002): 187-192.

⁴⁶¹ Agnieška Juzefovič, „Fenomenologinė estetinio patyrimo interpretacija: Romanas Ingardenas, Maurice Merleau-Ponty, Mikelis Dufrenne“, in: *Žmogus ir žodis. Filosofiniai tyrinėjimai*, 2004, IV, p. 24.

skaitytojo sąmonėje susidaro „tinkamos sąlygos“ priartėti prie nepasiekiamos pilnatvės. Šis pilnatvės tyrimas literatūroje, suvokiamoje kaip estetiškas objektas, yra vienas pagrindinių Ciplijauskaitės kritikos bruožų, atspindintis net ir publikacijų pavadinimuose: tiek jau minėtuose monografiniuose leidiniuose „Pilnatvės užduotis. Jorges Guiulléno poezija“, „Poetas ir poezija. Nuo romantizmo prie socialinės poezijos“, tiek trumpesnės apimties straipsniuose „Rami María Victoria Atencia pilnatvė“⁴⁶²; „Egzilis – kelias link vidinės šviesos“⁴⁶³, etc.

Fenomenologiškai galima suvokti ir Ciplijauskaitės atliktą ispanistikai svarbų atradimą, vieną iš svarbiausių Barojos tyrimuose: šio autoriaus kuriamą distanciją tekstuose reikia suvokti kaip jo individualųjį stilių. Ši tema išsamiai išplėtotą tiek jos 1972 m. studijoje „Baroja – stilius“, tiek straipsnyje „Distancija kaip stilius Pío Baroja'os [kūryboje – A.Š.]“, įtrauktame į ispanų literatūros istorijos ir kritikos antologijos „Ispanų literatūros istorija ir kritika“ VI tomą⁴⁶⁴. Ciplijauskaitės susitelkimas į distanciją kaip stiliaus savybę rodo jos dėmesį meno kūrinio, kaip estetiško objekto, kuriamam santykiui, nes „estetinį patyrimą lydi distancija, kuri padeda atsiriboti nuo įvairių supančių daiktų, „suskliausti“ išankstines nuostatas ir visą dėmesį sutelkti į vieną estetinį objektą bei [...] žvelgti į jį nesuinteresuotu, praktinės naudos neturinčiu žvilgsniu“⁴⁶⁵.

Svarbiausia, kad fenomenologijos ir idealistinės stilistikos sąsajų tyrimas atskleidžia, jog kūryba gali būti suvokiama kaip intencionalus aktas (*noesis*), kuriame veikia visi elementai, įgyjami percepcijos būdu: autoriaus asmenybė, kontekstas, epocha, literatūros šaltiniai, aplinkos, su skaitytoju užmezgamas ryšys, tokie svarbūs Ciplijauskaitės kritikoje.

⁴⁶² „La serena plenitud de María Victoria Atencia“ In M.V. Atencia, *El vuelo*. Málaga: Litoral, 1997. 208-12. (Orig. in Alaluz 12.1 [primavera 1990]: 7-12.)

⁴⁶³ „El exilio: camino hacia luz interior“ Studies in Honor of Denah Lida. Ed. M.G. Berg & L.A. Gyurko. Potomac, MD: Scripta Humanistica, 2004. 226-235.

⁴⁶⁴ „Distancia como estilo en Pío Baroja.“, in: *Pío Baroja (El Escritor y la crítica)*, J. Martínez Palacio, ed. Madrid: Taurus, 1974. p. 139-47. Taip pat in: *Modernismo y 98*, J.C. Mainer, ed. (*Historia y crítica de la literatura española*, VI), p. 355-61. Pirmoji publikacija in: *Insula*, Mayo, 1971.

⁴⁶⁵ Agnieška Juzefovič, *op. cit.*, p. 25.

Redukcija

Ciplijauskaitės kritiniuose tekstuose fenomenologiškai suprantama redukcija savaip transformuojama ir modifikuojama, atsižvelgiant į kiekvieno kūrinio individualumą. A. Jurgutienė, pristatydamą fenomenologinį teksto interpretavimą, išskiria su fenomenologine redukcija susijusius du analitinius veiksmus: fenomenologinę redukciją – visiškas suabejojimas pasaulio teisingumu – laiduoja intencionalios ir eidetinės analizės procesus. Atsisakius visų išankstinių suvokimo metu veikiančių patyrimų ir vertinimų, suponuojama, jog daiktai (objektai) neegzistuoja be sąmonės. Eidetinės fenomenologijos užduotis yra tiriamų fenomenų esmėtyra, arba tyrėjo patiriama konkreti fenomeno esmė, unikalumas, kurį reikia „ištraukti į paviršių“, padaryti matoma tai, kas nėra matoma⁴⁶⁶. Kitaip tariant, jei turėtume omeny literatūros kritiko figūrą (šiuo atveju – Ciplijauskaitę) ir jo funkciją, tuomet reikėtų suprasti, kad kritiko atliekamas teksto aiškinamasis darbas yra „padarymas matomu to, kas nėra matoma“ savaime, arba esmės atvėrimas skaitančiajam. Jau minėtame Jurgutienės straipsnyje teigiama, kad

[...] interpretatoriui būtina „jutiminę išorinę patirtį“ peržengti, pereiti į „vidinio suvokimo“ lygmenį, intuityviai sufokusuojant, išryškinant fenomenų „giliąsias struktūras“ arba prasmes. Tam reikalinga eidetinė redukcija, vykstanti intelektinės intuicijos pagrindu, kurios metu ištiriamas ir suformuojamas fenomeno esmės pavidalas⁴⁶⁷.

Fenomenų giliosios struktūros yra teksto prasmės, o joms aiškintis būtina intelektinė intuicija, kurios apraiškų aptinkame ir Ciplijauskaitės kritiniuose tekstuose. Jų analizės, pateikiamos tolesniuose šio darbo skyriuose, atskleidžiančios intelektinės intuicijos svarbą literatūros kritikoje, rodo kritikės susikoncentravimą į tekstų, suvokiamų kaip fenomenų, giliųjų struktūrų

⁴⁶⁶ Aušra Jurgutienė, „Fenomenologinis, hermeneutinis ir recepcinis teksto interpretavimas“, in: *XX amžiaus literatūros teorijos*, Leidykla: Vilnius, 2006, p. 24.

⁴⁶⁷ Ibid.

paieškas. Ciplijauskaitės kritiniuose tekstuose fenomenologiškai suprantama redukcija savaip transformuojama ir modifikuojama, atsižvelgiant į kiekvieno kūrinio individualumą.

Fenomenologinė redukcija siekia atskleisti intenciją, kad galėtų identifikuoti prasmę⁴⁶⁸. Redukcija, arba suskliaudimas, atliekamas tam, kad atliktume ontologinį patirties objekto statuso vertinimą, arba tam, kad teoretizuotume ir paaiškintume, o ne aprašytume patirtį⁴⁶⁹. Atrodo, toks redukcijos apibrėžimas, ypač antroji jo dalis idealiai atitinka Ciplijauskaitės atliekamus literatūros analizės veiksmus.

Svarstant Ciplijauskaitės kritikos fenomenologiškumą, svarbus eidetinės redukcijos dvilypumas:

- a) kai esmė suprantama kaip konkrečių reiškinių grupei būdingas bendrumas, jų idėja, „grynoji esmė“ (pvz., žmogiškumas, tragiškumas, etc.);
- b) kai esmė suprantama kaip atskiro daikto esmiškumas, „konkrečioji esmė“ (pvz., Aisčio lyrikos savitumas)⁴⁷⁰.

Ciplijauskaitės darbuose galima aptikti abiejų pobūdžių eidetinės redukcijos pavyzdžių. Pirmojo tipo redukcija gali būti suprantama kaip Ciplijauskaitės siekis apčiuopti judėjimo, krypties fenomeno esmę. Pvz., 1898 metų kartos kūryboje iškeliamas susiformavęs ir pakitęs romano žanras, o jo tyrimams skirta studija „Devyniasdešimt aštuntųjų metų kartos atstovai ir istorija“, bando įvardyti bendriausius bruožus, būdingus istoriniams romanams, sukurtiems šios kartos rašytojų. Taip pat kaip reiškinių grupės „grynosios esmės“ paieška gali būti suprantama ir pirmoji Ciplijauskaitės studija: tirti vienatvės temą, jos reikšmę šiuolaikinėje ispanų poezijoje. Reiškinių grupės esmės paieškomis laikytini ir vėlyviausieji Ciplijauskaitės tyrimai: per 15 metų

⁴⁶⁸ Andreea Deciu Ritivoi, „Hermeneutics as Project of Liberation: the Concept of Tradition in Paul Ricoeur and Hans-Georg Gadamer“, in: *Gadamer and Ricoeur. Critical Horizons for Contemporary Hermeneutics*, ed. Francis J. Mootz III, George H. Taylor, London: Continuum, 2011, p. 71.

⁴⁶⁹ David M. Kaplan, „Ricoeur's Critical Theory“, New York: State university of New York Press, 2003, p. 18.

⁴⁷⁰ Aušra Jurgutienė, „Fenomenologinis, hermeneutinis ir recepcinis teksto interpretavimas“, in: *XX amžiaus literatūros teorijos*, Leidykla: Vilnius, 2006, p. 24.

Europoje moterų rašytojų sukurtų romanų ypatybės. Tuo tarpu antrojo tipo eidetinės redukcijos požymių turinčiais reikėtų laikyti monografinio pobūdžio Ciplijauskaitės darbus: „Pilnatvės užduotis. Jorges Guilléno poezija“ bei „Baroja – stilius“. Minėtose monografijose gilinamasi į Guilléno ir Barojos tekstų „konkrečias esmes“, t. y. jų kūrybos savitumą, kaip ne reiškinių grupei, o tik pavieniams fenomenams būdingas savybes.

Teoriniuose veikaluose skiriamos dvi fenomenologinės redukcijos sampratos: a) kai redukcija veikia kaip objektyvaus pasaulio išjungimas bei visų sprendimų apie pasaulį suspendavimas; tokiu atveju susitelkiama į sąmonės vidujybę ir patirties refleksijas; b) kai redukcija suvokiama kaip stiprus susitelkimas ties patirtimi, neišjungiant objektyvaus pasaulio suvokimo; tokiu atveju gilinamasi į tai, kaip vyksta patyrimas. Antruoju atveju *epoche* suveikia kaip „susilaikymas nuo natūralaus pasaulio postulavimo, ir šis negatyvus susilaikymas virsta pozityviu susilaikymu ties pačia patirtimi ir tuo, kas joje duota“⁴⁷¹. Ciplijauskaitės kritikos atveju reikėtų kalbėti apie antrojo tipo redukciją: nuo objektyvaus pasaulio neatsiribojama kaip nuo egzistuojančio. *Epoche* Ciplijauskaitės atveju laikytinas jos iš pagrindų suabejojantis perklausimas: visada pateikiama ankstesnių vertinimų apžvalga, kurios pabaigoje iš naujo perklausoma, ar tikrai taip yra, kaip buvo teigta iki šiol. Pvz., tirdama istorinio romano žanrą ji iškelia klausimą, ar tikrai reikia priimti iki jos kritikoje funkcionavusią sampratą, kad istorija 1898 m. kartos rašytojų bei jų kūrybos neveikė arba veikė minimaliai. Tai galima traktuoti kaip antrojo tipo fenomenologinės redukcijos bei *epoche* atvejį.

Intencionalumas

Intencionalumas Ciplijauskaitės kritikoje funkcionuoja kaip viena pagrindinių jos tiriamų autorių, kūrinių, epochų sąvokų. Ji primena H. G. Gadamerio pateiktą apibrėžtį: visų istorinių aplinkybių, taip pat ir fizinių, ekonominių ar politinių priespaudų atspindžiai yra „nusėdę“ kalboje kaip

⁴⁷¹ Dalius Jonkus, „Patirtis ir refleksija: fenomenologinės filosofijos akiračiai“, Vytauto Didžiojo universitetas: Kaunas, 2009, p. 31-32.

intencionalumas⁴⁷². Tuo aiškintina Ciplijauskaitės atida kūrėjo asmenybės formavimuisi bei istorinio konteksto lygiaverčiu traktavimu pačiam grožiniam kūriniiui.

D. Jonkus taip svarsto apie intencionalumo ir sąmonės sampratas fenomenologijoje:

Fenomenologinė sąmonės samprata yra paremta koreliacijos principu.

Intencionali analizė turi remtis sąmonės gyvenimo aprašymu, bet sąmonės išgyvenimų negalima aprašyti be jų sąryšio su išgyvenamais dalykais. [...] aprašydamas sąmonės gyvenimą turiu apibūdinti ne sąmonę, kaip ji yra pati savyje, bet sąmonę kaip ji yra nukreipta į tam tikrus dalykus. [...] nepriklausomų objektų sugrąžinimas prie juo konstituojančių aktų yra ne kas kita kaip intencionali sąmonės analizė. Sąmonės intencionalumas reiškia, jog visi sąmonės aktai ir išgyvenimai yra nukreipti į tam tikrus objektus, o tie objektai savo ruožtu yra susiję su juos steigiančių ar palaikančių išgyvenimų atlikimu⁴⁷³.

Ši ilga citata ne tik leidžia tikslinti intencionalumo sampratą, reikalingą šiame darbe atliekamam tyrimui, bet ir atveria literatūros kritikos kaip sąmonės išgyvenimų supratimo dimensiją: Ciplijauskaitės kritikoje nuolat pasirodantis kritiko, skaitytojo ir autoriaus figūros ryšių akcentavimas gali būti suprantamas kaip dėmesys sąmonės intencionalumui, besireiškiančių per skaitytoją, kritiką ir autorių, susidūrimams. Ciplijauskaitės atida kūrėjo aplinkai bei formavusioms patirtims taip pat gali būti fenomenologiškai suprantama kaip abipusės sąmonės ir objektų (kūrėjo ir jį formavusių patirčių) koreliacijos atpažinimo siekis. Kritikės visada pabrėžiama autoriaus asmeninių, gyvenimo patirčių įtaka literatūros kūriniiui atitinka D. Jonkaus suformuluotas sąmonės aktų nukreiptumo į daiktus bei daiktų steigiamojo išgyvenimo atlikimo sampratas.

Ciplijauskaitė savo kritikoje intencionalumą suvokia praktiškai, panašiai kaip jį apibūdina D. M. Kaplanas: „tai yra dalis intuicijos, kuri įgyvendina

⁴⁷² Brice Wachterhauser, „Getting it Right: Relativism, Realism and Truth“, in: *The Cambridge Companion to Gadamer*, ed. Robert J. Dostal, Cambridge: Cambridge University Press, 2002, p. 66

⁴⁷³ Dalius Jonkus, *op. cit.*, p. 25.

teorinę intenciją, tai yra veiksmas, kuris įgyvendina projektą⁴⁷⁴, ji traktuoja intencionalumą kaip autorinės intuicijos realizavimąsi teksto stiliumi.

„Meno kūrinių intencionalumą lemia jo glaudūs santykiai su kūrėjo ir suvokėjo sąmone“⁴⁷⁵. Svarstymai apie tai, kas ir kaip galėjo veikti rašytoją kūrybinio proceso metu, kurie iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti beprasmiškai ar impresionistiškai, tampa vienu iš svarbiausių Ciplijauskaitės kritinių judesių. Jos kritikoje nemaža atvejų, kai refleksijos apie galimas autoriaus patirtis veda prie paties teksto duočių, o interpretacijos kulminacijoje susilieja ir pasitvirtina hipotetiškai keltos prielaidos apie galimas įtakas. Labai apibendrintai žvelgiant Ciplijauskaitės kritikoje intencionalumas ir reikšmė yra sutampantys (*coextensive*)⁴⁷⁶, todėl jos autoriaus intencijų aiškinimasis yra detalus ir nuoseklus.

Ciplijauskaitės literatūros kritikoje veikianti formos ir turinio skirtis, žvelgiant į juos kaip nedalomą vienį, tačiau metodologiškai nuosekliais žingsniais pereinant nuo formos prie turinio analizės, atrodo, yra artima R. Ingardeno suformuluotoms vertikaliosios ir horizontaliosios ašių sampratoms meno kūrinys. Horizontalioji, teksto erdvės, ašis parodo, į ką nukreipta suvokimo intencija, kokie fenomenai atrenkami į tekstą ir kokios polisemiškos jų prasmės, einama nuo konkrečiausio prie abstrakčiausio sluoksnio. Pagal Ingardeną, yra mažiausiai keturi prasmų sluoksniai: du kalbiniai (garsinės ir semantinės plotmės) bei du vaizduojamojo pasaulio (tiesiogiai tekste duoto ir interpretatoriaus prikuro). Vertikalioji, teksto vidinio laiko ašis – tai kūrybinės sąmonės imanentinio srauto raiška. Šioje ašyje atsiskleidžia, kaip sąmonė reaguoja į duotą objektą. Vertikalusis skaitymas parodo, kaip „sakiniai ir vaizdai keičia vienas kitą, kaip jie yra susiję ir kaip buvo kūrybinės sąmonės suvokti ir išgyventi“⁴⁷⁷. Šie A. Jurgutienės konceptualizuotos Ingardeno pasiūlytos fenomenologinės dviašės teksto skaitymo strategijos bruožai idealiai

⁴⁷⁴ David M. Kaplan, „Ricoeur's Critical Theory“, New York: State university of New York Press, 2003, p. 78.

⁴⁷⁵ Agnieszka Juzefovič, *op. cit.*, IV, p. 20.

⁴⁷⁶ David M. Kaplan, *op. cit.*, p. 18.

⁴⁷⁷ Aušra Jurgutienė, „Fenomenologinis teksto interpretavimas“, in: *Teksto slėpiniai*. Mokslo darbai, 2005, nr. 8, p. 21-22.

tinka Ciplijauskaitės nuostatomis: nuo horizontaliosios ašies, kai analizuojami įvykiai, patirtys ir aplinkos, veikusios autorių bei galimai patekusios į literatūros kūrinio tekstą, Ciplijauskaitės tekste visada pereinama į vertikaliosios ašies analizę, t. y. sekama, kaip kūrybinėje sąmonėje pasirodė, atsiskleidė, transformavosi horizontaliosios ašies matmenyje identifikuoti fenomenai.

Intuicija

Intuicija fenomenologijoje taip pat yra nuolat aktualinama ir tiriama sąvoka, jai daug dėmesio skyrė tiek fenomenologijos pradininkais laikomi W. Dilthey'us, E. Husserlis, J. Ortega y Gassetas, tiek ir šiuolaikiniai fenomenologai. M. Vilariño Picos intuicijos veiksmą apibrėžia kaip intencionalų subjektyvumo aktą (*noesis*), kurio metu suvokiamas turinys (*noema*)⁴⁷⁸. Nesiplečiant į skirtingai besivysčiusias intuicijos sampratas E. Husserlio, W. Dilthey'aus, H. Bergsono, J. Ortega'os y Gasseto filosofijose šiam darbui pasitelkiama tik dalis intuicijos sampratos, veikiančios Ciplijauskaitės kritikoje.

Kaip teigia F. Martínez Bonati, idealistinis Croce's ir Vosslerio metodas vadovaujasi pagrindine poezijos kaip intuityvaus-ekspresyvaus akto sąvoka⁴⁷⁹. Tuo galėtų būti aiškintinas Ciplijauskaitės nuolatinis dėmesys poezijai: suvokdama ją kaip intuityvų-ekspresyvų aktą, ji tiria poeziją kaip aukščiausio „literatūriškumo“ apraišką mene. Iš B. Croce'ės veikalų perimta nuostata, jog literatūros kūrinio ekspresija tam tikra prasme „išduoda“ intuiciją, smarkiai veikė ir idealistinę stilistiką. Dėl to menas imtas suvokti kaip intuicijos raiška. K. Vossleris ir L. Spitzeris vieningai teigė, jog fonetiniai pokyčiai atspindi dvasinius pokyčius. Stilistikai ypač svarbu, kad „teksto analizė neturi pasitenkinti vien tik paprasta formalia deskripcija (pozityvizmas), bet turi

⁴⁷⁸ María Teresa Vilariño Picos, *op. cit.*, p. 197.

⁴⁷⁹ Félix Martínez Bonati, „La estructura de la obra literaria. Una investigación de filosofía del lenguaje y estética“, Santiago de Chile: Universidad de Chile, 1a ed. 1960. Cituojama iš Barcelona: Ariel, 1983, p. 136.

ieškoti ryšio tarp psichinės intuicijos ir literatūrinės ekspresijos“⁴⁸⁰. Fenomenologijoje intuicija skatina judėjimą iki *eidos*, kuris atsiskleidžia kaip paskutinis pradinės intuicijos aspektas. Panašiai ji suvokiama ir stilistikoje. Ciplijauskaitės kritikoje pradinės intuicijos reikšmė ypač akcentuojama, reziumuotai ją apibendrina Vilariño Picos savo studijoje: tam, kad įgytume artimą kūrinio pažinimą, sužinotume esmę, reikia atkurti pradinę intuiciją⁴⁸¹.

Ciplijauskaitės literatūros kritikoje veikianti formos ir turinio skirtis, žvelgiant į juos kaip nedalomą vienį, tačiau metodologiškai nuosekliais žingsniais pereinant nuo formos prie turinio analizės, atrodo, yra artima Ingardeno suformuluotoms vertikaliosios ir horizontaliosios ašių sampratoms meno kūrinyje. Horizontalioji, teksto erdvės, ašis parodo, į ką nukreipta suvokimo intencija, kokie fenomenai atrenkami į tekstą ir kokios polisemiškos jų prasmės, einama nuo konkrečiausio prie abstrakčiausio sluoksnio. Pagal Ingardeną, yra mažiausiai keturi prasmių sluoksniai: du kalbiniai (garsinės ir semantinės plotmės) bei du vaizduojamojo pasaulio (tiesiogiai tekste duoto ir interpretatoriaus prikuro). Vertikali, teksto vidinio laiko ašis – tai kūrybinės sąmonės imanentinio srauto raiška. Šioje ašyje atsiskleidžia, kaip sąmonė reaguoja į duotą objektą. Vertikalusis skaitymas parodo, kaip sakiniai ir vaizdai keičia vienas kitą, kaip jie yra susiję ir kaip buvo kūrybinės sąmonės suvokti ir išgyventi“. Šie A. Jurgutienės konceptualizuotos Ingardeno pasiūlytos fenomenologinės dviašės teksto skaitymo strategijos bruožai idealiai tinka Ciplijauskaitės nuostatoms: nuo horizontaliosios ašies, kai analizuojami įvykiai, patirtys ir aplinkos, veikusios autorių bei galimai patekusios į literatūros kūrinio tekstą, Ciplijauskaitės tekste visada pereinama į vertikaliosios ašies analizę, t. y. sekama, kaip kūrybinėje sąmonėje pasirodė, atsiskleidė, transformavosi horizontaliosios ašies matmenyje identifikuoti fenomenai. Labai svarbu pabrėžti, kad ne bet koks intuicijos ir skaitytojo veikimas laikomas tinkamu ir tinkamu: tik tuo atveju, jei skaitytojo sąmonė kreipiasi pagal kūrinio nurodomas kryptis, jis sugebės priartėti prie autoriaus patirčių kūrybiniu momentu⁴⁸². Taigi siekimas priartėti prie autorinės intuicijos

⁴⁸⁰ María Teresa Vilariño Picos, *op. cit.*, p. 211.

⁴⁸¹ *Ibid.*, p. 212.

⁴⁸² *Ibid.*, p. 220.

yra ribojamas kūrinio rėmų bei kūrybinio proceso metu gimusių pajautų. Pasitikrinti, ar priartėjimas prie autorinės intuicijos vyksta teisinga kryptimi, leidžia konteksto studijos: autoriaus skaitytų knygų, lankytų vietų, studijuotų dalykų įvertinimas, naudotų šaltinių, bendrųjų epochos nuostatų analizė.

Idealistinėje stilistikoje laikomasi nuostatos, kad intuicija tiesiogiai veikia išorinę tikrovę, t. y. kūrinio formą, metaforas, palyginimus ir ypač autoriaus kalbą, racionalųjį mąstymą, sukuria išskirtinę, autentišką kūrinio formą. Anot A. Alonso, forma yra lygiavertė pačiai kūrybai⁴⁸³. Šia idealistinės stilistikos nuostata, pereinančia ir į fenomenologinę Ciplijauskaitės kritiką, gali būti aiškinama ir ypatinga kritikės atida formai: tyrėjos niekada neapeinama forma, kad ir kokia tradiciška ji būtų. Tai vienas iš atraminių jos kritinės metodologijos elementų: atidžiai analizuoti formą, siejant ją su autoriaus intuicija, patirtimi, nuostatomis, ir taip rekonstruoti vidinę struktūrą.

Eidos

Ciplijauskaitės kritikoje nuolat pasirodančio kvietimo „žiūrėti į esmės“, „grįžti prie literatūros kūrinio esmės“ negalima laikyti tik esencialistiniu siekiu telktis vien prie turinio plotmės. Kaip ne kartą šiame darbe jau minėta, Ciplijauskaitės kritikoje ryški idealistinės stilistikos nuostata, jog meno kūrinys yra signifikantas ir signifikatas yra tiesiogiai vienas nuo kito priklausomi, negali būti analizuojami atskirai. Ši idėja savo šaknimis susijusi su fenomenologine mintimi, jog prasmė, anot Ortegos y Gasseto, atrandama pačioje raiškoje. D. Jonkus teigia, kad „suprasti fenomenus iš jų pačių galime tik tada, kai nebesiilgime anapus jusliškos raiškos postuluojamą esmės ar tikrovės pagrindo“⁴⁸⁴.

Ciplijauskaitės kritikoje kartojamas kvietimas įsižiūrėti į kūrinio, kūrybos ir tuo pačiu meno „esmę“ artimai susijęs su fenomenologiniu *eidos*, istoriškai ateinančiu iš Aristotelio filosofijos. Joje *eidos* buvo apibrėžtas kaip tai, kuo kas

⁴⁸³ Amado Alonso, „Clásicos, Románticos, Superrealistas“ (1940), in: *Materia y forma en poesía*, Madrid: Gredos, 1a ed. 1955, 3a ed. 1986, p. 21.

⁴⁸⁴ Dalius Jonkus, *op. cit.*, p. 10.

nors yra. Kitaip tariant, daikto be *eidos* arba *eidos* be daikto nebūna⁴⁸⁵. Ši principinė Ciplijauskaitės kritikos nuostata veikia kaip centruojanti kritinės pasaulėžiūros koncepcija: be kūrinio „esmės“ atskleidimo Ciplijauskaitei kritika yra nieko verta.

Jurgutienė įvardija eidetinės analizės elementus: „Eidetinė analizė yra principinis fenomenologinės deskripcinės analizės išplėtimas. Tai genetinė fenomenologijos pakopa, tirianti noezinį prasmės susidarymo polių, universaliuosius, aprioriškai turimus pažinimo pagrindus bei įvairius suvokimo modusus (juslinio, atsiminimų, fantazavimo, etc.)“⁴⁸⁶ – visi jie svarbūs Ciplijauskaitės kritikoje: dažnai tiriama pojūčių, atminties, fantazijos ir tikrovės santykių problema kūrinuose ar kūrinių grupėje.

Stilistikos autoriai, pvz., D. Alonso, teigė, kad poezija yra giluminės prasmės, kurią poetas randa tikrovėje, rezultatas. Prie šio poezijos šaltinio reikia pridurti socialinį, istorinį, folklorinį, lingvistinį, religinį, politinį matmenis, nors svarbiausias yra poetinis santykis bei jo meninė realizacija – forma⁴⁸⁷. Kūrinio esmė – *eidos* – aptinkamas kažkur kryžkelėje tarp formos ir turinio polių – toks balansas labiausiai priimtinas Ciplijauskaitės pasaulėžiūrai.

Intersubjektyvumas

XX a. literatūros teorijose sustiprėjo tendencija skaitytoją vis labiau įtraukti į prasmės kūrimosi procesus. Kaip teigia A. Jurgutienė, „[...] galutinė kūrinio prasmė sukurama tik susitikus tekstui su skaitytoju – kaip dviejų prasmių akiračių susiliejimas ir kaip dialoginis tų prasmių variantas“⁴⁸⁸. Iš šios apibrėžties aiškėja, kad pagrindinis literatūros kūrinio suvokimo elementas – susitikimas, dialogas, užsimezgantis tarp skaitytojo, teksto ir autoriaus, kad ir

⁴⁸⁵ Catherine H. Zuckert, „Hermeneutics in Practice: Gadamer on Ancient Philosophy“, in: *The Cambridge Companion to Gadamer*, ed. Robert J. Dostal, Cambridge: Cambridge University Press, 2002, p. 210.

⁴⁸⁶ Aušra Jurgutienė, „Fenomenologinis teksto interpretavimas“, in: *Teksto slėpiniai*. Mokslo darbai, 2005, nr. 8, p. 14.

⁴⁸⁷ María Teresa Vilariño Picos, *op. cit.*, p. 276.

⁴⁸⁸ Aušra Jurgutienė, *op. cit.*, p. 31.

kokia prasme jį besuvoktume (ar tik kaip tekstinį autorių, ar ir kaip gyvą, biografinį asmenį). Grįžtant prie Ciplijauskaitės kritikoje nuolat pasirodančių skaitytojo-kūrėjo-kritiko figūrų ir jų santykių akcentavimo reikėtų pasitelkti fenomenologijai svarbią intersubjektyvumo sampratą. Kaip teigia D. Jonkus, „Skaitymo patirtis yra intersubjektyvi. Skaityti prasmingai – tai aktualizuoti kitų patirtis kaip savo“⁴⁸⁹. Atrodo, kad Ciplijauskaitės pasirinkta kritikės kaip idealios skaitytojos laikysena savotiškai kinta lyginant ankstyvąsias ir vėlyvąsias studijas. Iš pradžių kritikės pozicijos gana kategoriškos, vyrauja noras įrodyti savąją ir tarsi „nutildyti“ kitokią, alternatyvią nuomonę. Vėlesniuose darbuose kritinė kalba „minkštėja“, atsiranda akivaizdus noras užmegzti dialogą su grožinio kūrinio ir jos kritinio teksto skaitytoju, kvietimas kalbėtis, svarstyti skirtingas interpretacijas kartu. „Dialogiška kritinė sąmonė“ – taip trumpai būtų galima apibūdinti šiuos Ciplijauskaitės kritinius tekstus. Dialogo, pokalbio siekimas, kaip intersubjektyvios patirties dalis, yra vienas svarbiausių fenomenologinės mąstysenos elementų. Tai reiškia, kad kritikas yra intersubjektyviais ryšiais su kūrinio susietas skaitytojas, kuris dalinasi savo intersubjektyvumo patirtimis su kitais skaitytojais. Tuo aiškinama ir Ciplijauskaitės nuostata savo darbus įvardyti kaip vieną iš daugelio perspektyvų, *kito* patirtį, nepretenduojančią į baigtinį kūrinio supratimą.

Skaitytojo figūra yra labai svarbi tiek idealistinės stilistikos, tiek fenomenologijos pasiūlytam kūrybos ir kūrinio suvokimui: skaitytojas turi aktyviai bendradarbiauti, sekdamas kūrybiniu keliu priešinga kryptimi nei kūrėjas, kad galėtų pasiekti kūrinio supratimą bei patenkinti pirmapradės intuicijos užduotą estetinio malonumo paiešką.

Kaip tik intersubjektyvūs ryšiai leidžia paaiškinti skaitytojo, kritiko ir kūrėjo santykių svarbą literatūros kritikos atveju: kritikas, kaip idealaus skaitytojo variantas, remiasi meno kūrinio teikiamomis patirtimis, tačiau tuo pačiu turi subjektyvią sąmonę, kuri santykyje su kūrinio, kaip estetiniu objektu, sukuria intersubjektyvius ryšius. Šie ryšiai yra gyvybiškai privalomi literatūros kūrinio egzistavimui, todėl Ciplijauskaitės intersubjektyvieji santykiai su literatūros teksta gali būti suvokiami ir kaip laiduojantys jų išgyvenimo

⁴⁸⁹ Dalius Jonkus, *op. cit.*, p. 26.

procesus, t. y. be kritikos literatūros kūriniai ilgainiui prarastų dalį skaitytojų, nebektų estetinių verčių išaiškinimo ir, visai tikėtina, būtų vis mažiau skaitomi iki visiško išnykimo dėl neįgalumo suvokti literatūros kūrinių kaip estetinių objektų.

Jau minėta, kad tiek idealistinėje stilistikoje, tiek Ciplijauskaitės kritiniuose tekstuose skaitytojo reikšmė vis didėja: pradiniuose jos kritiniuose tekstuose pastebimas tik nedidelis, eskiziškas dėmesys skaitytojui, vėliau šis dėmesys vis didėja, kol galiausiai virsta studijomis apie moteris kūrėjas ir skaitytojas (1984 ir 1988 m. publikuoti tyrimai). Idealistinėje stilistikoje skaitytojo vaidmuo yra identiškas kūrėjo vaidmeniui, nes jo atliekamas teksto perkūrimas yra naujo kūrinio atsiradimas. Todėl skaitytojo empatijos jausmas yra vienas iš svarbiausių jo ir kūrėjo ryšių. Pagrindinis skirtumas tarp skaitytojo ir kritiko (profesionalaus skaitytojo) yra tas, jog kritikas aiškina, atlieka teksto egzegezę, tuo tarpu skaitytojui pakanka tik suvokti, nes ta patirtimi jis gali su niekuo nesidalinti⁴⁹⁰. Remiantis A. Alonso, skaitytojas yra uždarantis hermeneutinį suvokimo ir aiškinimo ratą elementas, kuris neperžengia teksto nubrėžtų ribų⁴⁹¹. Poetinės inspiracijos sudievinimas, poeto figūros mistifikavimas, eilėraščio kūniškumo ir emocinės įtampos analizė, literatūros kaip dvasinės plotmės žinių nešėjos suvokimas yra būdingas visiems trimis idealistinės stilistikos teoretikams: A. Alonso, D. Alonso, C. Bousoño. Kritiko intuicija idealistinėje stilistikoje yra laikoma transcendentine, o ekspresija yra lygiavertė poetinei kūrybai⁴⁹². Tai koreliuojančios su Ciplijauskaitės kritiniu mąstymu koncepcijos.

Ciplijauskaitė tyrimuose naudoja kategorijomis iš fenomenologijos, tačiau aptartos sąvokos *Lebenswelt*, *intuicija*, *intencionalumas*, *epochė*, *kūrinio esmė* – *esencija* jos kritikoje cirkuliuoja persidengdamos su idealistinės stilistikos sąvokomis: *forma ir turinys* (isp. *forma, contenido*), *signifikato ir signifikanto santykis*, *išorinė ir vidinė kūrinio forma* (isp. *Forma exterior e interior*), *kūrėjo*

⁴⁹⁰ María Teresa Vilarinho Picos, *op. cit.*, p. 307.

⁴⁹¹ *Ibid.*, p. 308.

⁴⁹² Dámaso Alonso, „Poesía española. Ensayo de métodos y límites estilísticos. Garcilaso, Fray Luis de León, San Juan de la Cruz, Góngora, Lope de Vega, Quevedo“, Madrid: Gredos, 1ª ed. 1950, 1981, p. 203

ir skaitytojo intuicija (isp. *intuición del autor, intuición del lector*), kūrinio, autoriaus individualumas (isp. *individualismo del autor / de la obra*), kūrinio esmė (isp. *Esencia de la obra*), pasaulėžiūra, pasaulėžiūrinė sistema (isp. *Cosmovisión, el sistema cosmovisionario*), skaitytojas-bendraautoris (isp. *lector como coautor*).

Apibendrinant visus šiame skyriuje aptartus idealistinės stilistikos ir literatūros fenomenologijos bendrus sąlyčio taškus, reikėtų akcentuoti ir dar vieną abiem mokykloms bendrą nuostatą: teorinių teiginių pagrįstumo siekį. Tiek idealistinė stilistika, tiek fenomenologija atsisako primestinių, kitų tyrėjų anksčiau sukurtų literatūros tyrimo instrumentų, sąvokų, koncepcijų ir tarsi bando susikurti savo, autentišką ir kiekvieną kartą naujai originalų požiūrį bei nuostatas. Fenomenologija tampa transcendentine, nes bando atrasti pačius mokslo principus, tapti „pirmine filosofija“. O stilistika, stilių laikydama pagrindine tekstus skiriančia ypatybe, siekia atrasti bei pažinti pačią poetiškumo prigimtį literatūros kūrimo procese. Techninis preciziškumas, visų teorinių nuostatų išmanymas yra būtina kritiko-stilisto ypatybė, būdinga Ciplijauskaitės tekstams: kritinėse publikacijose pastebimas nuolatinis tyrėjos domėjimasis, teorinis atsinaujinimas, literatūros teorijos ir kritikos procesų sekimas bei techninis filologinis tikslumas, kurį būtų galima įvardyti kaip poetikos išmanymą. Tačiau centrinė abiejų mokyklų nuostata – nėra teksto ir užtekstinių realiųjų, visa yra vienas gyvenimo tekstas. Gyvenimo tekstų tyrimai turėtų būti harmonizuoti su autoriaus kūrybos šaltinių analize, todėl jokios išankstinės nuostatos, taisyklių visumos būti negali, nes, kaip teigia Ciplijauskaitė ir kiti idealistinės stilistikos bei fenomenologijos atstovai, kiekvieną kartą teorinę prieigą reikia susikonstruoti vis iš naujo, atsižvelgiant į konkrečią situaciją.

Stilistiką ir fenomenologiją artina ne tik bendrieji požiūrio taškai, atsiskleidžiantys per analogiškai vartojamas bendrąsias sąvokas (intuicija, intencija, redukcija, intersubjektyvumas ryšiai, etc.), bet ir abiejų kritinių mokyklų vienu ar kitu lygmeniu padarytos įtakos formalizmui, recepcijos teorijoms, dekonstrukcijai. Ispaniškame kultūriniame kontekste stilistikos ir fenomenologijos stipriai paveikti dirbo D. Alonso, A. Alonso, C. Bousoño, A.

Machado, P. Salinas (vėliau Ciplijauskaitės bičiulis). Kalbant apie suartėjančius stilistikos ir fenomenologijos horizontus, reikėtų prisiminti ir pirmame šio darbo skyriuje aptartą idealistinės stilistikos rėmimąsi kitomis disciplinomis: psichologija, sociologija, lingvistika, estetika, filosofija. Panašios sąveikos iškyla ir Ciplijauskaitės tekstuose.

6.2 Ciplijauskaitės fenomenologinių ir stilistinių nuostatų modifikacijos

Šiame skyriuje bus ieškoma atsakymų į anksčiau iškeltus klausimus apie Ciplijauskaitės fenomenologiškai stilistinę kritinę pasaulėžiūrą, dėmesį sutelkiant į 1981 metais publikuotą studiją „Devyniasdešimt aštuntųjų metų karta ir istorija“, straipsnių rinkinį „Apie ženklus ir reikšmes I. Žaidimai su avangardu: dvidešimt septintųjų metų kartos poetai“ bei trumpesnės apimties straipsnius lietuvių ir užsienio kalbomis.

Su idealistine stilistika ir fenomenologija sietina jau ankstyvojo Ciplijauskaitės etapo darbų tendencija tirti poetinių kartų specifiką arba skirtingais istoriniais laikotarpiais rašiusių poetų sąsajas: pakanka prisiminti nors keletą jos studijų „Vienatvė ir šiuolaikinė ispanų poezija“ (vienatvės tema nuo romantizmo iki šiuolaikinės poezijos), „Poetas ir poezija. Nuo romantizmo prie socialinės poezijos“ (poeto ir poezijos santykis nuo romantizmo iki šiuolaikinės socialinės poezijos), „Apie ženklus ir reikšmes I. Žaidimai su avangardu: dvidešimt septintųjų metų kartos poetai“ (1927 poetinių tekstų tyrimai), etc. A. Alonso teigia, kad istorinis momentas nulemia išorines kūrinio sąlygas (idėjas, temas, kultūrinius judėjimus ir sroves), kurios formuoja egzistenciją. Istorija sukuria autorių⁴⁹³. Stilistikos tendencija domėtis poeto samprata skirtingomis epochomis, poeto ir jo kūrybos santykio kitimu Ciplijauskaitei išlieka aktuali ir vėliau rašytuose kritiniuose tekstuose: „Poeto paskirties interpretacija — vienas svarbių Aleixandre poezijos leitmotyvų – turi nemažai neoromantizmo atspindžių: poetui duodama beveik mistiška ar

⁴⁹³ María Teresa Vilariño Picos, *op. cit.*, p. 175.

pranašo dimensija“⁴⁹⁴.

Studijos „Devyniasdešimt aštuntųjų metų karta ir istorija“ tyrimo pobūdį Ciplijauskaitė perima iš centrinės idealistinės stilistikos figūros – A. Alonso veikalo „Esė apie istorinį romaną. Modernizmas kūrinys *Dono Ramiro šlovė*“⁴⁹⁵. Sutampa tyrimo objektas ir problematika – istorinis romanas bei jo žanras. A. Alonso veikalas, pirmą kartą publikuotas 1942 metais, tikėtina, galėjo būti Ciplijauskaitės skaitytas. A. Alonso savo sumanymą apibūdina taip :

*Poetas gali paimti medžiagą, kurią mes vadiname istorine, ir perkurti ją kaip asmeninį išgyvenimą, kaip veiksmą, kuris organiškai auga. Jei tai tragedija, kaip gyvenimą, patirtą personažo viduje [...] Jei tai naratyvinėje kūryba, kaip gyvenimą, išgyventą vidujai ir kontempliuojamą bei vertinamą iš išorės [...]*⁴⁹⁶

„Devyniasdešimt aštuntųjų metų karta ir istorija“ parašyta 1974 m.; įžanginiame žodyje teigiama, kad „šio darbo branduolys kilo iš vieno seminaro, vykusio Viskonsino universitete. Plėtotė buvo galima tik dėl pedagoginės veiklos sumažinimo mane paskyrus nuolatine nare į Humanitarinių tyrimų institutą (angl. *Institute for Research in the Humanities*) bei 1974 m. vasarą universiteto suteiktos stipendijos.“⁴⁹⁷ Studijos įvade Ciplijauskaitė aiškiai nubrėžia savo tyrimų ribas ir būdus: „Studijų apie istorinį romaną, kurio kaip atskiro žanro ribos dar nenustatytos, stoka trukdo vienu metodu pagrįsti prieigą prie bet kurio kūrinio, siekiančio gauti tokį [istorinio romano – A. Š.] įvertinimą.“⁴⁹⁸ Kritikę domina tarsi užribyje esantys atvejai: neaiškios žanro ribos, epochų lūžiuose vykstančio vidinio pasaulio transformacijos, gyvenimo ir literatūros paribys, etc.

Monografijoje Ciplijauskaitė telkiasi prie 1898-ųjų metų literatūrinės kartos

⁴⁹⁴ Ciplijauskaitė, „Žmogiškas solidarumas kosminių jėgų verpetuose“, in: *Aidai*, 1978 (3). Cituojama iš: „Literatūros eskizai“, Lietuvių katalikų mokslo akademija: Vilnius-Kaunas, 1992, p. 203.

⁴⁹⁵ A. Alonso, „Ensayo sobre la novela histórica. El modernismo en la “Gloria de Don Ramiro“, Madrid: Gredos, 1984. Pirmas leidimas: Buenos Aires: Instituto de Filología de la Facultad de Filosofía y Letras, 1942.

⁴⁹⁶ *Ibid.*, p. 10.

⁴⁹⁷ „Los noventayochistas...“, p. 2.

⁴⁹⁸ *Ibid.*, p. 1.

tyrinėjimų, aktualizuoja jos santykį su istorija. Siekiama keisti susiformavusią ispanistinėje literatūrologijoje nuostatą, jog ši karta vengė istorijos, o tekstai neigia jos poveikį. Tyrinėtojos kelia hipotezę, jog istorija yra pamatinis 1898-ųjų metų literatūrinės kartos tekstų formantas. Telkdamasi ties nuoseklia šio klausimo analize, autorė tyrinėja istorijos vaidmenį 1898 metų kartos susiformavimo metu ir tolesnėje kūryboje; istorinio romano, kaip žanro, modernėjimą nuo B. Pérez-Galdós iki R. del Valle-Inclán, minėtų autorių požiūrį į istoriją (istorijos sampratas, atsiveriančias iš pačių literatūros kūrinių). Ciplijauskaitė, analizuodama 1898 metų kartos kūrybiniu laikotarpiu vyravusią kintančią istorijos sampratą, atskleidžia ir modernias savo pačios nuostatas istorijos bei jos reprezentacijų literatūros tekstuose atžvilgiu:

Šiandien visi istorikai sutaria, kad istorijos rašymas yra subjektyvus procesas. Tiek į istoriją, tiek į istorinį romaną patenka autoriaus nuomonė. Abiem būdingi komentarai, nors intencija dažnai būna skirtinga: romanistas pabrėžia fikciškumą, tuo tarpu istorikas teisingai faktus ar pateikia detalių apie savo šaltinius⁴⁹⁹.

Ciplijauskaitės studijoje pateikiama postmodernizmo epochoje, stipriausiai po L. Hutcheon tyrimų įsivyravusi *mažųjų istorijų* bei metafikcijos ir fikcijos skirtis istorijos atžvilgiu, per kritinę jos pasaulėžiūrą smelkiasi asmeninė laikysena, neatskiriama siejanti kritiko figūrą, kritinius pasirinkimus, kritinę pasaulėžiūrą bei jos nuostatas su asmeninėmis patirtimis. Ciplijauskaitės kritikai būdingos tiek modernios, tiek postmodernios kritinės nuostatos, kartais netikėtai pasirodančios vienu metu.

Aptardama istorinį romaną, kritikė stilistikai priimtinu būdu konceptualizuoja istorinių aplinkybių, situacijos svarbą ir susistemina XIX a. pabaigoje XX a. pradžioje rašiusių prozininkų tekstus pagal tai, koks santykis su istorija juose atsiskleidžia bei kokiomis stilistinėmis priemonėmis tai išreiškiama tekstuose: istorijos romanizavimas (Galdós ir 1898 metų autoriai); susidvejinimas (isp. *desdoblamiento*), dvigubėjimas (isp. *duplicación*) bei ironija („Taika kare“); žurnalistiškumas, istorijos aktualizacija („Veiklaus

⁴⁹⁹ *Ibid.*, p. 12.

žmogaus atsiminimai“); laiko sampratos išlaisvinimas (isp. *Guerras carlistas*).

Studijoje „Devyniasdešimt aštuntųjų metų karta ir istorija“ ypač ryškėja nauja ir vėliau stiprėjanti bei išauganti iki tipologijos tyrimų tendencija: nagrinėti žanro raidą jo paties rėmuose, klausti būtent tokios žanrinės formos susiformavimo prielaidų. Kritikė žanrų tipologijos motyvacijos ieško vidinėje kūrinio struktūroje: kuo ir kaip istorinis romanas ypatingas, kur yra skirtis tarp kronikos ir istorinio romano. Ciplijauskaitę dominanti istorinio romano žanro apibrėžtis ir susiformavimo aplinkybės bei transformacijos gali būti laikomos „formų istorija“.

Teigdama, kad neįmanoma apeiti romanų sukūrimo aplinkybių, šaltinių, filosofinių kontekstų, Ciplijauskaitė pirmuosiuose skyriuose aptaria bendruosius aspektus, „[...] siekdama prisidėti prie problemų, su kuriomis susiduria romanistas, besidomintis istorija, supratimo“⁵⁰⁰. Tyrėja pakartotinai siekia rasti „bendrąjį vardiklį, bruožą“ (isp. *denominador común*) analizuodama XX a. pradžios kūrėjų, besidominčių Karlistiniais karais (isp. *Guerras carlistas*), tekstus. Bendruoju vardikliu Ciplijauskaitė laiko analogiškas, artimas viena kitai istorijos sampratas bei jų kalbinę ekspresiją, veikiančias skirtingų autorių kūryboje. Panašus siekinys – ieškoti bendrųjų vardiklių – buvo išsikeltas ir 1972 m. Ciplijauskaitės studijoje „Baroja – stilius“⁵⁰¹. Idealistinei stilistikai rūpinčios sąvokos – turinio ir formos vienovė, stilistiniai ištekliai, bendrieji vardikliai, bruožai (isp. *denominador común*), intuicija, vaizduotė, ekspresija – atsiskleidžia ir šioje chronologiškai vėlyvesnėje kritikės studijoje. Teigdama, jog siekia „[...] istoriškai priartėti prie kūrinių ištakų“⁵⁰² ir analizuodama, „kaip ir su koku pasisekimu istorija inkorporuojama į grožinės literatūros pasaulius [...]“⁵⁰³, Ciplijauskaitė ne tik nubrėžia savo konkretaus tyrimo kryptis – tirti istorijos ir grožinio teksto

⁵⁰⁰ *Ibid.*, p. 1.

⁵⁰¹ „[...] Ši studija nepretenduoja į nieką daugiau. Siūloma, skirtingai nuo kai kurių disertacijų ir monografinių darbų, susikoncentruojančių į kelis reprezentatyviausius romanus, prisiartinti prie romanistinės Barojos kūrybos visumos, ieškant bendrųjų denominatorių [apibrėžčių – A.Š.] bei labiausiai išryškėjančių ir išliekančių stilistinių bruožų“ („Baroja, un estilo“, Madrid: Ínsula, 1972, p. 14.)

⁵⁰² „Los noventayochistas...“, p. 1.

⁵⁰³ *Ibid.*, p. 1.

sąsajas, skirtis, sąveikos pavyzdžius, bet ir svarsto idealistinei stilistikai artimas, su fenomenologija susipinančias, metodologines savo nuostatas.

Ne vienoje Ciplijauskaitės studijoje pasirodantis siekis kvestionuoti nusistovėjusius literatūrologijoje vertinimus, kritiką, vis naujas klausimas, ką ir kaip tekstas kalba šiandienos perspektyvoje, gali būti suvokiamas kaip išankstinių prietarų atsisakymas fenomenologine prasme. Kaip teigia D. Jonkus, „Daiktų patirtis galimà tikrai išvaduojant ją nuo prietarų ir neapmąstytų prielaidų“⁵⁰⁴. Ciplijauskaitė studijoje „Devyniasdešimt aštuntųjų metų karta ir istorija“ atsisako priimti nusistovėjusią literatūros kritikoje sampratą, jog istorijos vaidmuo šios kartos rašytojų kūryboje buvęs minimalus, nes jie vengę ir netgi neigę istorijos svarbą. Šis kritinis judesys galėtų būti galėtų būti suvokiamas kaip tam tikro laipsnio fenomenologinė redukcija, atsisakant išankstinių nuostatų ir vertinimų, nes redukovusi išankstines ankstesnės kritikos nuostatas, Ciplijauskaitės imasi atidaus teksto skaitymo ir įrodo, kad istorija vaidina pagrindinį vaidmenį 1898 metų kartos kūryboje: per istorijos refleksiją įvyksta ne tik istorinio romano kaip žanro modernėjimas (nuo B. Pérez Galdós iki R. M. del Valle-Inlcán), bet ir transformuojamas tradicinis požiūris į istoriją, tokiu būdu atnaujinant tautinį ispanų mentalitetą. Šis daugkartinis Ciplijauskaitės kritinis pasirinkimas artimas V. Daujotytės nurodytam literatūros fenomenologijos įsitikinimui, jog „grįžimas prie pačių daiktų reiškia tarsi gryno santykio, neįpareigoto išankstinių nuostatų, siekimą.“⁵⁰⁵

Fenomenologinės redukcijos apraiška Ciplijauskaitės kritikoje laikytini ir įsitikinimai, jog literatūros kūrinyje nėra svarbesnių aspektų ar personažų, visi – lygiaverčiai ir skirtingomis skaitymo akimirkomis individualiai atsiveriantys skaitytojui (šiuo atveju kritikui):

Nuolatinis fokusavimo ir personažų kaitaliojimas sutampa su Barojos pasaulėvaizdžiu: jis nemano, kad yra labiau išskirtinių ir svarbesnių dalykų ar personažų, dėl to nusipelnusių didesnio dėmesio nei kiti. Kita vertus, neatrodo, kad domisi kolektyvo judėjimu. Taigi jo dėmesys

⁵⁰⁴ Dalius Jonkus, *op. cit.*, p. 8.

⁵⁰⁵ Viktorija Daujotytė, „Literatūros fenomenologija“, Vilniaus Dailės Akademija: Vilnius, 2003, p. 173.

Ciplijauskaitės nuostata, jog autentiškas santykis su tekstu pasiekiamas per asmeninį, artimą santykį, nebijant atmesti galiojančių vertinimų, taip pat artima literatūros fenomenologijai, teigiančiai: „Literatūros supratimo, interpretavimo galimybės kyla iš jos pačios, iš susitikimų su skaitančiais – suvokiančiais, su kitais tekstais bei besikeičiančiais įvairialypiais kontekstais.“⁵⁰⁷ Ciplijauskaitės įsitikinimas, jog ne tik filosofija, bet ir menas gali kalbėti apie esminius ontologinius dalykus, nuo pačios studijos pradžios artina ją prie fenomenologijai būdingos „esmės“, suvoktinos kaip fenomenologinis *eidos*, paieškų laikysenos: „<...> žodis suprantamas ne vien kaip meninės puošmenos medžiaga, bet kaip visiško susiliejo, esmės perteikimo įrodymas“⁵⁰⁸. Labai artimos Ciplijauskaitei yra Daujotytės nuostatos: „Kūryba yra būties galimybių ir negalimybių sutelkimas, sutirštinimas [...]“⁵⁰⁹; „Literatūra duoda žmogiškosios patirties įrašus.“⁵¹⁰

Ciplijauskaitė kūriniuose ieško pagrindinės struktūros, motyvuojančios vidinę ir išorinę teksto sąrangą, bando aptikti „idealią karkasą“, kuriuo remiamas visas kūrinys. Fenomenologiškas ir nuolat pabrėžiamas Ciplijauskaitės tvirtinimas, kad jos interpretacija tėra vieno aspekto išryškinimas, nepretenduojanti į visumos vaizdą. Kaip teigia D. Jonkus, daiktai konkrečioje suvokimo perspektyvoje duodami vienu ar kitu aspektu, o ne kompleksiškai visi; „nė vienas sąmonės aktas negali būti laikomas iki galo užbaigtu, nes reikalauja pratęsimo kituose, taip ir nė vienas aprašymas negali būti laikomas tobulai pabaigtu“⁵¹¹.

Kritikės nuostatomis atliepiantis ir jau ne vienoje studijoje išryškėjęs bandymas aptikti proceso, epochos, fenomeno „bendrąjį vardiklį, bruožą“ (isp.

⁵⁰⁶ „Los noventayochistas...“, p. 160.

⁵⁰⁷ Viktorija Daujotytė, „Literatūros fenomenologija“, Vilniaus Dailės Akademija: Vilnius, 2003, p. 172.

⁵⁰⁸ Ciplijauskaitė, „Permanencia de la palabra esencial“, in: *España frente al siglo XXI*. S. Amell, ed. Madrid: Cátedra, 1992. p. 158.

⁵⁰⁹ Viktorija Daujotytė, *op. cit.*, p. 179.

⁵¹⁰ *Ibid.*, 171.

⁵¹¹ Dalius Jonkus, *op. cit.*, p. 18–19.

denominador común) rodo įsitikinimą, kad kultūriniai procesai vyksta veikiami fundamentaliųjų filosofinių koncepcijų, prasiskverbiančių į grožinės literatūros tekstus: „Jei norima rasti fenomeno, kuris su didžiausia jėga persmelkia šią epochą, bendrąjį vardiklį, bruožą [tai jis – A. Š.] būtų nestabilumas, kuris taip pat atsispindi romano struktūroje.“⁵¹²

Filosofinių idėjų reprezentacijos Ciplijauskaitės laikomos deramu pagrindu literatūros kūriniams; o tekstams, kuriuose šios idėjos neatsiskleidžia arba jie remiasi kita, naująja „masių sukilimo“ epochos idėjine orientacija, kritikė pateikia sąmoningai neigiamą ir net ironiškai suskambantį vertinimą, kuriame susipina tiek vertybinė kritika, tiek nauji kritinio stiliaus aspektai: „romanas prisipildo mažų žmogelių su nelabai lakiais siekimais – tuo pačiu ir su neypatingai universaliom problemom.“⁵¹³ Kintančias žanrų struktūras, nuostatas, temas, veikėjų reprezentacijas Ciplijauskaitė motyvuoja istoriniais pokyčiais:

*Su monarchijos idealo destrukcija ir nuolatinio religijos nykimu skęsta ir senieji mitai, menksta poreikis matyti didžiąsias figūras. Mažosios buržuazijos [atstovas – A. Š.], kuris iki dabar eidavo į teatrą ar skaitydavo romaną, kad keletui valandų taptų herojumi, atrado galimybę tapti aktantu be jokios kaukės.*⁵¹⁴

Taigi Ciplijauskaitės fenomenologiškai kaip vienis suvokiamos literatūros, filosofijos ir istorijos paralelės, socialinės aplinkos poveikis vidinėms literatūros formoms, teigiant, kad „[p]aralelė tarp poetikos ir istoriografijos gali būti praplėsta į sąsajas tarp romano ir filosofijos. Vienos epochos filosofinės teorijos veikia ne tik istoriografinį diskursą, bet ir socialinio gyvenimo vystymąsi, o šis atsispindi romanuose.“⁵¹⁵

Ciplijauskaitė ieško vidinės istorinių romanų struktūros motyvacijos, tokiu būdu pereina į fenomenologinę mąstyseną. Kritikė įsitikinusi, kad istorinio

⁵¹² „Los noventayochistas...“, p. 26.

⁵¹³ Ciplijauskaitė, „Pastabos apie istorinį romaną“, in: *Aidai*, 1980 (1). Cituojama iš: *Literatūros eskizai*, Lietuvių katalikų mokslo akademija: Vilnius-Kaunas, 1992, p. 218-219.

⁵¹⁴ „Los noventayochistas...“, p. 24.

⁵¹⁵ *Ibid.*, p. 17.

romano forma yra nulemta jo pasaulėvokos turinio: „Ciklinė laiko samprata diktuoja beveik visų Valle-Incláno kūrinių struktūrą [...].“⁵¹⁶ Cikliškumas bei jo pasikartojimas Ciplijauskaitės kritikoje susiejamas su prisiminimu bei fenomenologiškai suprantama jo funkcija kūrėjo sąmonėje: „Prisiminimas pats savaime jau yra pakartojimo aktas, pakartojimas užima pagrindinį vaidmenį šių romanų kompozicijoje: karų, personažų ar tipų, situacijų, gestų, lingvistinių ekspresijų kartojimas. [Tai – A. Š.] sustiprina ciklinę sampratą.“⁵¹⁷

Ypač svarbią Ciplijauskaitės kritinę nuostatą rodo teiginys, jog „meninėje kūryboje veidrodžio funkciją pakeičia prisiminimas.“⁵¹⁸ Prisiminimo sąvoka Ciplijauskaitės kritikoje pasirodo ne pirmą kartą ir įgauna dominantės bruožų. Vėliau, rašydama apie moterų rašytojų romanus, prisiminimams bei jų funkcijoms prozos tekstuose kritikė skirs dar didesnę dėmesį, laikydama juos pagrindiniais kūrybinio proceso formantais. Prisiminimas yra viena centrinių literatūros fenomenologijos koncepcijų, ypač sustiprėjusių po M. Prousto romano „Prarasto laiko beieškant“, kuris pravėrė duris į atminties fenomenus⁵¹⁹. Atminties, prisiminimų fenomenai yra vieni centrinių šiuolaikinės literatūros fenomenologijos tyrimų, atliekamų G. Poulet, G. Bachelardo darbuose.

Atminties fenomeno apraiškos kūrybiniame procese bei jo reprezentacijos meniniame tekste Ciplijauskaitės laikomos vienu svarbiausių Valle-Incláno romanų bruožų:

*nebeteikia svarbos tikroviškai detalei, akcentuodamas ne tik esmę, bet ir selektyvinį atminties vaidmenį: patį efektyviausią būdą prieiti iki sintetinės visumos (vision). Šitame pačiame dailininko paveiksle pabrėžia būtinybę pakylėti dalykus, kurie pasirodo percepcijai per pojūčius, atsietai nuo laiko [...].*⁵²⁰

⁵¹⁶ *Ibid.*, p. 188.

⁵¹⁷ *Ibid.*, p. 185.

⁵¹⁸ *Ibid.*, p. 184.

⁵¹⁹ Viktorija Daujotytė, „Literatūros fenomenologija“, Vilniaus Dailės Akademijos leidykla: Vilnius, 2003, p. 24.

⁵²⁰ „Los noventayochistas...“, p. 183.

Ryšėja Ciplijauskaitės verčių meninėje kūryboje sistema: akcentuoti esmę (kas atitiktų fenomenologinį *eidos*), atminties fenomeno autentiškumą, ypatingai individualizuotą autorinį stilių. Būtinybė pakylėti dalykus, kurie pasirodo percepcijai per pojūčius, atsietai nuo laiko galėtų būti suvokiama kaip *eidos*, percepcijos, daiktų fenomenologijos apraiška.

Kultūros reiškinių esmės ieškoma ne tik grožiniuose tekstuose, jų vidinės ir išorinės sąrangos santykiuose, bet ir pačių kūrėjų autobiografiniuose tekstuose, remiantis epitekstais, kuriuose esmė-*eidos* momentiška pasirodo, tarsi prasprūsta iš autoriaus sąmonės, intencijų:

Ne vienas Carpentier iškeliamas gilesnis klausimas sutampa su Octavio Paz išreikštomis mintimis apie rašybą⁵²¹ ir meno kūrinį, jų esmę ir dinamizmą: „Rašyba yra ieškojimas prasmės, kurią ji pati išveja. Baigiantis ieškojimui, prasmė pati išsisklaido ir mums atveria beprasmę tikrovę. Lieka tik dvigubas rašybos judesys: kelias į prasmę ir į jos išnykimą.“⁵²²

Ciplijauskaitei svarbu pabrėžti, jog už meno kūrinio ribų prasmės nėra, įrodant fundamentalų kūrybos kaip egzistencijos pradą. Ši kritikės nuostata artima literatūros hermeneutikos tvirtinimui, jog tekstai interpretuojami tam, kad geriau suprastume, ką reiškia būti pasaulyje⁵²³; ji taip pat sietina su M. Heideggerio teiginiu, jog „[...] tik meninis pažinimas padeda žmogui geriau pažinti patį svarbiausią dalyką – gyvenimą ir būties tiesą.“⁵²⁴

Kūrinio, teksto, eilėraščio, kūrėjo, kūrybinio proceso, poetinio pašaukimo esmės, suvokiamos kaip fenomenologinis *eidos*, paieškos būdingos beveik visai Ciplijauskaitės kritikai: „[...] leidžia kelti klausimą, ar „tai, kas lemtinga“, negalėtų būti taip pat interpretuojama kaip nenugalimas poetinis pašaukimas,

⁵²¹ Kritikės kalba netaisyta ir cituojama taip, kaip išspausdinta „Literatūros eskizuose“. Pagal šiandienos kalbos normas tikriausiai būtų „rašymas“.

⁵²² Ciplijauskaitė, „Laiko ir erdvės švytuoklė Alejo Carpentier kūryboje“, in: *Aidai*, 1981 (4). Cituojama iš: *Literatūros eskizai*, Lietuvių katalikų mokslo akademija: Vilnius-Kaunas, 1992.

⁵²³ Aušra Jurgutienė, „Fenomenologinis, hermeneutinis ir recepcinis teksto interpretavimas“, in: *XX amžiaus literatūros teorijos*, Leidykla: Vilnius, 2006, p. 33.

⁵²⁴ *Ibid.*, p. 33.

kuris yra jo esminis branduolys ir, be to, jo kaip žmogaus ir poeto užduotis [...]“⁵²⁵.

Idealistinės stilistikos nuostatų veikiamą Ciplijauskaitę nuo ankstyviausių kritinių tekstų teigia formos ir turinio vienybės kaip vidinio kūrinio sąryšingumo idėją. Turinio ir formos vienybės akcentavimas yra artimas ir fenomenologinėje filosofijoje veikiančiam siekiui naikinti objekto ir subjekto opoziciją. Turinio ir formos vienybė leidžia galvoti, kad meno kūrinys, kaip žmogiškosios savikūros proceso laiduotojas, yra nedalomas patirtinis vienis: anot H. G. Gadamerio, „Formos ir turinio vienybę įkūnys neskryrimas: kažką mums sakydamas, menas išsakys mus“⁵²⁶. Vidinių išgyvenimų svarba, vidinių kūrinio veikėjų bei autoriaus pasaulių rekonstrukcijos Ciplijauskaitę domina nepriklausomai nuo pasirinkto tyrimo objekto, tiek tiriant ispanų, tiek lietuvių literatūras: „dauguma Apučio apysakų remiasi paprastučiais kasdieninio gyvenimo epizodais, bet vaizduoja visai subjektyvius, vidinių išgyvenimų nuspalvintus ir beveik tik pasąmonėje suvokiamus pasaulius“⁵²⁷.

Ciplijauskaitė priima ir vieną pagrindinių fenomenologo P. Ricoeuro nuostatų, jog istoriografija nėra įvykių reprodukcija, bet retrospektyvi vizija, jungianti praeitį su dabartimi bei tirianti tam tikrus poelgius, žmogiškąsias laikysenas:

*XX amžiuje akcentas persikelia, kaip jau buvo pastebėta, į istorijos tapsmą bei jos tyrimą. Jau nebekalbama apie panirimą, bet apie bandymą suvokti, egzaminavimą iš laiko perspektyvos. Istorikos užduotis, atrodo, jau yra nebe suregistruoti įvykius, bet kelti klausimus ir kurti perspektyvą. Priimama idėja, kad istoriografija nėra reprodukcija, bet retrospektyvi vizija, siejanti praeitį su dabartimi ir tirianti atsakomybės buvimą arba nebuvimą [tam tikruose – A. Š.] poelgiuose*⁵²⁸.

⁵²⁵ Ciplijauskaitė, „Sobre la estructura del poema en Blas de Otero“, in: *Blas de Otero: Study of a Poet*, L. Salstad, ed. Laramie: University of Wyoming, 1980, p. 21.

⁵²⁶ Hans-Georg Gadamer, „Grožio aktualumas. Menas kaip žaidimas, simbolis ir šventė“, Baltos lankos: Vilnius, vert. Giedrė Grinytė, 1997, p. 73.

⁵²⁷ Ciplijauskaitė, „Socialistinis ir magiškas realizmas“, in: *Journal of Baltic Studies*, X.3 (Fall 1979). Cituojama iš: *Literatūros eskizai*, Lietuvių katalikų mokslo akademija: Vilnius-Kaunas, 1992, p. 47.

⁵²⁸ „Los noventayochistas...“, p. 16.

Ieškojimą to, ką autorius sąmoningai norėjo pasakyti, jo norų bei troškimų rekonstrukcijas, kurias Ciplijauskaitė visada pasitelkia kaip svarų argumentą, galima laikyti fenomenologine intencija: „Dominuoja noras parodyti, kaip istorija veikia konkretų anoniminio žmogaus likimą“⁵²⁹. Tiek stilistikoje, tiek fenomenologijoje veikianti autoriaus intencija Ciplijauskaitės studijoje laikoma pagrindine motyvuojančia kūrinį ir jo plėtotę ašimi:

Galdós [...] atsispiria nuo istorijos kaip kompozicinio principo. Baroja pradeda pastūmėtas susidomėjimo personažu. Unamuno pradeda savo romaną paskatintas Bilbao miesto prisiminimo: konkreta fragmento, su aspiracija sukurti pilnavertį tuometinio miesto paveikslą, bet vėliau pasiduoda filosofinėms meditacijoms ir redukuoja sociopsichologinę studiją iki keleto individų. Valle-Inclánas prisiartina prie istorijos [...], kad galėtų nostalgiskai išgelbėti kokį nors idealą, pademonstruoti tai, kas archetipiška žmogiškuosiuose nuotykiuose ir įamžinti sutinkamą grožį.⁵³⁰

Susitelkimas prie žmogaus, kaip centrinio kūrybos objekto, laikomas vertybe literatūros kūrinyje: „[...] žmogiškajai dimensijai skiriama daugiau dėmesio negu publicistinei-politinei reikšmei; neužtušuojamos tų asmenybių silpnybės“⁵³¹. Grožinio teksto vertė nustatoma pagal kūrinyje atskleidžiamo pasaulio vieningumą; kuo jis vieningesnis, išbaigtesnis, tuo labiau atliepia autorines intencijas, išpildo vidinės ir išorinės formos sąryšingumo reikalavimą: „[...] nukenčia romano struktūra, nesugebanti sukurti vientiso pasaulio“⁵³².

Kūrybinio proceso, grožinio literatūros teksto prasmės ieškoma rekonstruojant autoriaus poetikos principus bei pasaulėvaizdį: „Galdósui istorija lygiavertė viešam gyvenimui [...], tuo tarpu Unamuno‘ui pirmiausia turi

⁵²⁹ *Ibid.*, p. 54.

⁵³⁰ *Ibid.*, p. 60–61.

⁵³¹ Ciplijauskaitė, „Pastabos apie istorinį romaną“, in: *Aidai*, 1980 (1). Cituojama iš: „Literatūros eskizai“ Lietuvių katalikų mokslo akademija: Vilnius-Kaunas, 1992, p. 211.

⁵³² *Ibid.*, p. 213.

vertę kaip išpažintis, kaip vienos sąmonės tyrinėjimas. Subjektyvusis elementas daug stipresnis tarp 98-ųjų [metų kartos atstovų – A. Š.]. Juos labiau domina individas [...]“⁵³³.

Ciplijauskaitės dėmesio centre atsiduriančios sąmonės, subjektyvybės, viešumo vs privatumo klausimai rodo kintančią jos domėjimosi kryptį: pradėjusi nuo idealistinės stilistikos siūlomų stilistinių išteklių, autoriaus formavimosi aplinkybių tyrinėjimo, ji pereina prie fenomenologiškai suprantamų sąmonės turinio, subjektyvybės literatūroje tyrimų. Anot Viktorijos Daujotytės, „Fenomenologija rodo pastangų permąstyti kai kuriuos žmogaus sampratos, jo ryšio su būtimi ir humanistikos sklaidos momentus. Pirmiausia – subjektą ir subjektyvumą. [...] Iš naujo grįžtama ir prie autoriaus, prie sutelkiančios autorystės valios problemos.“⁵³⁴. Sąmonės ir intuicijos, tiesos tikrovėje ir poetiniame pasaulyje kolizijos, skaitytojo ir kūrėjo sąmonių susitikimai dažnai atsiduria Ciplijauskaitės dėmesio centre bei rodo aiškią orientaciją į kūrybinės sąmonės tyrimus: „Galbūt neatrodys per daug šiandienos proga, dvidešimtosioms poeto mirties metinėms atminti, bandyti apibendrinti tokios budrios šiam aspektui sąmonės, apimančios jo žmogiškosios ir poetinės būtybės visuotinybę“⁵³⁵; „Taigi [kūrinyje – A. Š.] *Ji ir jos* šaltiniai susipriešina garbingo istoriko-žmogaus ir istoriko-patrioto sąmonė [...]“⁵³⁶.

Kūrėjo asmenybės išskirtinumo akcentavimas Ciplijauskaitės kritikoje susijęs ir su A. Schopenhauerio filosofija. Kūrėjas skiriasi nuo kitų žmonių tuo, jog geba matyti, patirti ir perteikti egzistencines esmes, geriausiai atsiskleidžiančias meninėmis formomis: „Schopenhaueris mato universaliąją istoriją kaip sudėtinį paralelių ir posūkių tinklą [...] vienintelis būdas ją suvokti [universaliąją istoriją – A. Š.] yra žiūrėti į ją menininko akimis, tiriant esmes, o ne išorę“⁵³⁷.

⁵³³ „Los noventayochistas...“, p. 67.

⁵³⁴ Viktorija Daujotytė, „Literatūros fenomenologija“, Vilnius: Vilniaus dailės akademija, 2003, p. 177.

⁵³⁵ Ciplijauskaitė, „Pedro Salinas: conciencia y responsabilidad“, in: *Sin Nombre* II.1 (1971), p. 34.

⁵³⁶ *Ibid.*, p. 38.

⁵³⁷ „Los noventayochistas...“, p. 19.

Ne kartą Ciplijauskaitės kritikoje pasirodantys egzistencializmo plačiausia prasme proveržiai sietini su jos pasirenkamais tirti autoriais bei tekstais: pvz., 1898 metų rašytojų karta vadinama Ispanijos egzistencialistais, tačiau būties klausimai nuolat rūpi ir pačiai kritikei: jos keliami klausimai dažnai pasirodo kaip amžinųjų vertybių, gyvenimo prasmės, galutinio žmogaus egzistencijos tikslo ieškojimai mene. Pasirenkami ne tik būties klausimą kūryboje išsikėlę poetai, bet pačios žmogaus egzistencijos atsiskleidimas mene laikomas vertybe: „Ir čia dar palyginti nedaug reikšmės skiriama žmogui: vienas eilėraštis užvardintas „Žmogus neegzistuoja,,. (Dievas iš viso neįeina Aleixandre pasaulėžiūron nei pasaulėvaizdin)“; „Ši knyga skaidresnė; joje ir žmogus išsikovoja daugiau vietos.“⁵³⁸.

Kai kurie istorinių romanų apibūdinimai iškelia pačios Ciplijauskaitės kritikoje veikiančias svarbiausias grožinio teksto, literatūros vertybes: originali laiko traktuotė, priešinimasis realistiniam aprašymui, transcendencijos, amžinybės siekimas – daugelis šių perspektyvų būdingos fenomenologinei kritikai. Tai patvirtina tokie Ciplijauskaitės pasažai: „Tai, ką girdime *Žiemos sonatoje* yra atvirai priešiška chronologiniam, linijiniam laikui deklaracija, priešiška skrupulingai dokumentuotam vaizdavimui, linkstant prie transcendencijos, amžinybės [...]“⁵³⁹. Ima skleisti stiprėjantis Ciplijauskaitės kritinis vertinimas, kuris buvo būdingas nuo pirmųjų studijų. Ciplijauskaitės kritinio vertinimo aštrumas, atrodo, siejasi su jos pasirenkamais analizuoti literatūros žanrais: prozos tekstams jis griežtesis, poezijos - švelnesnis.

Literatūros fenomenologijos pagrindai juntami ir sociologiškai atrodančiuose Ciplijauskaitės teiginiuose apie istorijos ir literatūros sąsajas. Pvz., teigiama, jog perversmų ir pokyčių laikai itin palankūs plačiam istorijos įtraukimui į literatūrą⁵⁴⁰. Ciplijauskaitė šį savo teiginį remia G. Lukácso mintimi, jog istoriniai romanai iškyla istorinių transformacijų laikotarpiu. Tačiau laikyti ją Lukácso adepte būtų klaidinga, nes straipsnyje „Pastabos apie istorinį romaną“, publikuotame 1980 metais žurnale „Aidai“, Ciplijauskaitė

⁵³⁸ Ciplijauskaitė, „Žmogiškas solidarumas kosminių jėgų verpetuose“, in: *Aidai*, 1978 (3). Cituojama iš: „Literatūros eskizai“ Lietuvių katalikų mokslo akademija: Vilnius-Kaunas, 1992, p. 203.

⁵³⁹ „Los noventayochistas...“, p. 176.

⁵⁴⁰ *Ibid.*, p. 3.

išsako kritišką savo santykį su Lukácsso svarstymais: „Jo labai įžvalgias pastabas kartais per daug veikia marksistinė ideologija“⁵⁴¹. Tai rodo kritikės sąmoningumą ir skeptiškumą marksistinės literatūros teorijos atžvilgiu, sietiną su fenomenologine „vidine“ kritiko mąstysena, jog tekstas pats suponuoja, kokiais būdais jis gali būti perskaitomas, todėl su jokia išoriškai ir atsietai nuo kūrinio vidujybės, pagal socioistorinių aplinkybių raidos dėsnius primetama interpretacijos strategija negalima sutikti.

Istorinius pasakojimus lemia ir intuityvus santykis – vienas svarbiausių kūrybiniame procese veikiančių elementų:

Tiek istorikas, tiek romanistas orientuojasi su nemokslinių ženklų pagalba:

„Istorinė literatūra niekada nebuvo kuriama remiantis nepriekaištingai nuoseklia dokumentacija, bet remiantis pėdsakais ir intuicijomis. Sakinys, nuotykis šios rūšies literatūrai suponuoja daugiau nei šimtas viešų kalbų ir keturi šimtai dekretų“⁵⁴². Šis tvirtinimas, jog ne vien tik profesionalai geba pasiekti svarbių atradimų persišviečia fragmente, kuris, atrodo, yra įkvėptas Sherlocko Holmeso nuotykių [...] Per dvidešimt du tomus nuolat pabrėžia intuicijos dovaną [...]“⁵⁴³

Ciplijauskaitė remiasi fenomenologijai priimtinu požiūriu, jog kūrybos pagrindiniu vertės kriterijumi reikėtų laikyti intuiciją ir vertinti tik intuityvų pažinimą. Pirminės autoriaus intuicijos tyrimas perauga į literatūros teksto analizę: „kaip ir koku būdu, ar sėkmingai istorija inkorporuojama į grožinės literatūros (fikcinis) pasaulius“⁵⁴⁴.

Intersubjektyvumo ryšiais Ciplijauskaitės pasaulėžiūroje laikytini jos tiriamų autorių ir pačios kritikės pasaulėžiūrinės kolizijos: grynumo mene, tiesos, tikrumo, istorijos ir grožinės literatūros klausimai domino ne tik kritikę, bet ir daugelį jos tiriamų autorių, ką liudija jų pačių laiškai, autobiografijos, epitekstinė medžiaga. Intersubjektyviu patyrimu laikytinas momentas, kai

⁵⁴¹ Ciplijauskaitė, „Pastabos apie istorinį romaną“, in: *Aidai*, 1980 (1). Cituojama iš: „Literatūros eskizai“ Lietuvių katalikų mokslo akademija: Vilnius-Kaunas, 1992, p. 208-209.

⁵⁴² „Pío Baroja, Obras Completas“, V, p. 1139-1140.

⁵⁴³ Los noventayochistas..., p. 142.

⁵⁴⁴ *Ibid.*, p. 1.

skaitydami tekstą išvystame tai, kas patys esame. Daugelio jų refleksijos, atrodytų, idealiai tinka pačios Ciplijauskaitės nuostatomis apibūdinti: pvz., P. Barojos teiginys „matyti daiktus be išankstinių nuostatų buvo mūsų idealas“⁵⁴⁵ artimas kritikės „išankstinio schematizmo“ atsisakymui.

Apie fenomenologinės intencijos Ciplijauskaitės kritikoje sąvokos egzistavimą, galima spręsti iš daugelio kritikės pasaulėžiūrinių nuostatų: „Kritikai bei patys autoriai, kurie užsiėmė istoriniu XX a. romanu, pabrėžė būtinybę išžiūrėti į romanisto intenciją jį rašant: tai visada yra atsakymas į jo gyvenimišką situaciją [...]“⁵⁴⁶. Tiek „intencija“, tiek „gyvenimiška situacija“ artimos fenomenologinėms formuluotėms, o „gyvenimiškos situacijos“, kaip lemiančios kūrinio formą ir turinį, ištakų reikėtų ieškoti J. Ortegos y Gasseto filosofijoje.

Autoriaus intencija, veikianti kaip Ciplijauskaitės kritinė koncepcija, pasirodo ir kitose studijos „Devyniasdešimt aštuntųjų metų karta ir istorija“ vietose: aptardama Miguel de Unamuno romano „Taika kare“ sampratą ir tradicinį vertinimą kritikė teigia, kad „savo laiškuose, savo straipsniuose pabrėžia lėtą romano augimą visus dvylika metų, smulkmenišką dokumentaciją, kurią surinko, faktą, kad siekė suteikti vietos ir laiko išpūdį bei koloritą“⁵⁴⁷. Ją domina, kaip buvo kuriama, kokiomis aplinkybėmis, autoriaus patirtys: „ironiška intencija, arba bent jau dviprasmiška, patvirtinama įvedant nuo pat pirmo skyriaus Bradomíną su jo kietaširdišku skeptiškumu bei besityčiojančiais pareiškimais apie doną Carlosą [...]“⁵⁴⁸. Autorinės intencijos ji sieja su kūrėjo siekiais arba atskleisti vieną ar kitą istorijos momentą kitokiu rakursu, nei įprasta istoriniuose šaltiniuose, arba kaip maištą, pasipriešinimą susiklosčiusiai situacijai: „Jų domėjimasis istorija kyla iš siekio atmesti dabartį, iš įsiutusio nonconfirmistiškumo. Savo vizija [jie – A. Š.] priartėja prie egzistencialistinio elgesio (laikysenos), pabrėždami absurda ir paradoksa.“⁵⁴⁹.

Autoriaus intencija, anot Ciplijauskaitės, nusako ne tik kūrinio tematiką,

⁵⁴⁵ *Ibid.*, p. 139.

⁵⁴⁶ *Ibid.*, p. 4.

⁵⁴⁷ *Ibid.*, p. 81.

⁵⁴⁸ *Ibid.*, p. 192.

⁵⁴⁹ *Ibid.*, p. 71.

turinį, bet ir lemia formos pasirinkimus: „Galima būtų sakyti, kad bendroji paskutinio romano struktūra buvo sugalvota su ironiška intencija: neturi tikrosios kulminacijos ir baigiasi atsitiktinumu; kas yra kontrastinga įprastinei siužeto plėtotei XIX a. romanistų [tekstuose – A. Š.]“⁵⁵⁰. Kartais autoriaus intencija neskiriama nuo pasakotojo, atrodo, taip darant sąmoningai: „[...] nėra perteikti tiesiogiai, bet referuojami pasakotojo, kas leidžia persišviesti jo intencijai“⁵⁵¹. Autorinės intencijos dažnai bandomos rekonstruoti iš stilistinių išteklių naudojimo, struktūros pokyčių romane: „Unamuno tikslas buvo parodyti visą tautą. Dažni fokusavimo kaitaliojimai sukelia multiplikacijos efektą, pabrėžiamą fakto, jog kai kurie iš jo personažų išsivysto ir atskleidžia skirtingas puses (veidus) tokiu būdu aplenkdami pasakojimą“⁵⁵². Ciplijauskaitė stilistinę autorinės intencijos nuostatą verčia „labiau fenomenologiška“, akcentuoja intencijos ir gyvenimiškų patirčių bei kūrinio formos ryšį.

Fenomenologiškai suprantama istorijos traktuotė – kiek ji suasmeninama, pateikiama kaip asmeninis išgyvenimas, o ne kaip istorinis faktas, kitaip tariant, autorinė empatija, Ciplijauskaitės vertinimuose užima vieną aukščiausių pozicijų:

*Istorija išeina į susitikimą [su gyvenimu – A. Š.] kiekviename šios knygos puslapyje, ir ne tik kaip aktualus nutikimas [...] Ji virsta išgyvenimu ir atsiskleidžia iš labai skirtingų perspektyvų. Visas romanas yra persmelktas atsimintos istorijos gijos; tuo pačiu metu iškyla įsivaizduota bei (iš)svajota istorija*⁵⁵³.

Ciplijauskaitę domina tokie atvejai, kai istorija laikoma impulsu suvokti dabarčiai, aktualiajai situacijai arba tyrinėti vidiniams asmenybės aspektams: „Istorija veikia kaip impulsas tyrinėti dabartinei šalies situacijai, [...] vertinti bendrąją šalies situaciją arba tyrinėti savąją asmenybę.“⁵⁵⁴ Kitaip tariant, istorija pasitelkiama ne tik istorinio konteksto sociokultūrinėms

⁵⁵⁰ *Ibid.*, p. 204.

⁵⁵¹ *Ibid.*, p. 108.

⁵⁵² *Ibid.*, p. 89.

⁵⁵³ *Ibid.*, p. 84.

⁵⁵⁴ *Ibid.*, p. 84.

rekonstrukcijoms atlikti, bet ir kaip asmenybės tobulėjimo, savivokos procesų laiduotoja. Istorija tampa ir gyvenimo prasmės kūrimo(si) elementu: „Istorija čia pasirodo, pirmiausia, kaip jėga, vedanti į dvasinę žmogaus pilnatvę.“⁵⁵⁵

Istorijos, asmeninių patirčių ir meninės fikcijos sampyną Ciplijauskaitė suvokia kaip turiningą kūrybos raidai: „Gyvenimas tampa neatskiriamas nuo istorijos ir nuo meno. Šitame pačiame prologe žengia dar vieną žingsnį pirmyn, trindamas ribas tarp istorijos ir romano [...]“⁵⁵⁶. Jau ne pirmą kartą Ciplijauskaitės tyrimo objektu tampa ribiniai, žanro požiūriu nevienalyčiai tekstai. Ši tendencija labiausiai išryškės ir sustiprės 9 deš. viduryje, prasidėjus aktyviam moterų rašymo tyrinėjimo laikotarpiui, kur daugelis Ciplijauskaitės tiriamų tekstų bus „tarp“ romano, dienoraščių, atsiminimų, liudijimų, apsakymų. Istorija, anot kritikės, tampa kontekstiniu įrankiu papasakoti apie žmogaus egzistenciją: „Iš tiesų visiems jiems domėjimasis žmogumi ir jo aplinka, menu, kuris leidžia tai pajusti, yra intensyvesnis nei siekis studijuoti ir papasakoti istoriją“⁵⁵⁷. Istorinio *eidos* – esmės ieškojimo, esmėtyros – pastangos, istorijos interpretacijos 1898 metų kartos kūryboje leidžia literatūrologai suformuluoti naujų tyrimo perspektyvų: „98 [metų – A. Š.] kūrėjų darbuose istorijos intervencija yra esmingesnė, bet ne tokia vizuali, ne taip paprastai suvokiama.“⁵⁵⁸ Šioje trumpoje citatoje atsiskleidžia net kelios Ciplijauskaitės kritinės nuostatos, turinčios aiškių fenomenologijos išpaudų: esmės paieškos literatūros kūriniuose, tikrovės-meno-istorijos santykio traktuotė ir percepcijos-suvokimo klausimas.

Viena aukščiausių vertybių palaipsniui vertybinės hierarchijas įtvirtinančioje Ciplijauskaitės kritikoje yra sprendimo laisvės skaitytojui palikimas, leidimas jam elgtis kaip teksto kūrėjui:

Be abejonės, kaip romano išteklis [sprendimo laisvės skaitytojui suteikimas A. Š.], yra nepateisinamas: [autorius – A. Š.] sprendžia, neleidamas, kad skaitytojas pats įvertintų situaciją ir pasidarytų išvadas. [...] Nuolatinis dviejų laikų kontrastavimas gali būti susijęs su

⁵⁵⁵ *Ibid.*, p. 82.

⁵⁵⁶ *Ibid.*, p. 83.

⁵⁵⁷ *Ibid.*, p. 79.

⁵⁵⁸ *Ibid.*, p. 78.

objektyvumo troškimu: neleidžiant, kad skaitytojas visiškai įeitų į fikcijos pasaulį, išlaiko budrų jo [skaitytojo – A. Š.] kritiškumo pojūtį⁵⁵⁹.

Vertybė literatūros kūrinyje laikoma ir didesnė skaitytojui suteikiama etinių klausimų interpretacijos laisvė:

Etinis turinys yra nepaneigiamas istoriniuose Valle romanuose [...] Taip nutinka todėl, kad jis vengia komentarų ir apibendrinimų, palikdamas interpretacijos laisvę kiekvienam skaitytojui, bet labai aiškiai kviesdamas jos [interpretacijos – A. Š.] imtis, ir sugeba atskleisti ne mažiau autentiškus etinius aspektus, negu eksplicitiškai išreikšti Unamuno ar Barojos [tekstuose – A. Š.]⁵⁶⁰

Padidėjęs dėmesys skaitytojui pastebimas ir kitose šios studijos vietose: „Atrodo, kad [...] būtų norima atrankos darbą palikti skaitytojui, pateikiant jam tik pirminę medžiagą“⁵⁶¹ arba „[...] skaitytojas, kuris turi kantrybės praryti dvidešimt du tomus, baigia skaitymą su stebinančiai pilnavertiška vizija to, kas dėjosio šalyje anuo metu: jis pats buvo priverstas sujungti atplaišas bei užpildyti lagūnas panašiu būdu kaip skaitant daug šiuolaikiškesnius romanus.“⁵⁶² Dėmesys skaitytojui iškyla ir mažesnės apimties kritiniuose Ciplijauskaitės tekstuose, taip pat ir rašytuose lietuviškai:

Nemažos įtakos istorinio romano kūrimui turi ir visai išviršinis faktorius: numatomas skaitytojas. [...] Siejant vaizduotę su istorija, visuomet iškyla klausimas, kiek galima įpinti istorijos, kad ji neužgožtų intrigos, ir kaip ją reikia apipavidalinti – kiek išprusęs ir imlus skaitytojas. [...] Skaitytojas, į kurį autorius kreipiasi, daugiau apsiskaitęs, kritiškas; jis nebepriima visko, kas pasakojama; pasveria, kas galima ir įtikėtina⁵⁶³.

⁵⁵⁹ *Ibid.*, p. 133.

⁵⁶⁰ *Ibid.*, p. 204.

⁵⁶¹ *Ibid.*, p. 160.

⁵⁶² *Ibid.*, p. 159.

⁵⁶³ Ciplijauskaitė, „Pastabos apie istorinį romaną“, in: *Aidai*, 1980 (1). Cituojama iš: *Literatūros eskizai*, Lietuvių katalikų mokslo akademija: Vilnius-Kaunas, 1992, p. 213-214.

Klausiantis, atidus, aktyvus skaitytojas (kritiko analogas) yra Ciplijauskaitės pasaulėžiūroje ypač vertinama figūra: „[...] su implikuotu požiūrio tašku, kuris nėra pasakotojo [požiūris – A. Š.], kviečia skaitytoją klausti savęs, ar nebus ten dvilypės intencijos.“⁵⁶⁴ Dar kartą pasirodo ir autorinės intencijos refleksija, susipynusi su skaitytojo liberalėjimu. Didėjantis dėmesys skaitytojui rodo kintančią Ciplijauskaitės kritikos orientaciją: recepcijos, skaitytojo atsako teorijos jos darbo aplinkoje JAV, Madisono Viskonsino universitete jau buvo susilaukusios nemenko dėmesio, tad tikriausiai veikia ir lietuvių kilmės literatūrologės kritinį mąstymą. Tai įrodo ir studijoje „Devyniasdešimt aštuntųjų metų karta ir istorija“ akcentuojamas dėmesys skaitytojui: „[...] autorius jau kreipiasi nebe į visa, kas pasakojama, priimančią skaitytoją, bet [į tokį, kuris – A. Š.] egzaminuoja.“⁵⁶⁵ arba „knyga visada rašoma skaitytojui, net jeigu išreiškia giliausius ir subjektyviausius autoriaus rūpesčius“⁵⁶⁶. Ciplijauskaitė ne tik nusako, koks skaitytojas yra pageidautinas, bet ir empatiškai įsijaučia į skaitančiojo lūkesčius: „relatyvumas suvienytas su dvilypumu – technika, prie kurios skaitytojas jau priprato [...]“; „šiuo mažu epizodu pasakotojui pavyksta atskleisti prieš skaitytoją trijų personažų charakterius [...]“.⁵⁶⁷

Ciplijauskaitės labiau akcentuojamas skaitytojas, o ne jos kaip kritikės skaitymas, skaitytojo galimybės suvokti, interpretuoti, skaitytojo funkcijos ir santykiai su tekstu gali būti suvoktini ir kaip interakcijos tarp skaitytojo (šiuo atveju kritiko, kuris irgi yra skaitytojas) ir autoriaus didėjimas. Kintantis Ciplijauskaitės santykis su skaitytoju laikytinas skaitytojo atsako teorijos, recepcijos teorijos skaitinių įtaka kritikės mąstymui⁵⁶⁸: „Skaitytojas regi

⁵⁶⁴ „Los noventayochistas...“, p. 116.

⁵⁶⁵ *Ibid.*, p. 14.

⁵⁶⁶ *Ibid.*, p. 13.

⁵⁶⁷ *Ibid.*, p. 104.

⁵⁶⁸ Turiu omeny studijoje „Devyniasdešimt aštuntųjų metų karta ir istorija“ atsirandančias kelias citatas iš Jausso bei W. Iserio teorinių tekstų: p. 209, 3 išnaša: W. Iser, Walter Pater, *Die Autonomie des Aesthetischen*, Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1960. Taip pat p. 23, 42 išnaša... Aktyvų recepcijos teorijos įsavinimą rodo ir Ciplijauskaitės fondo knygos VDU bibliotekoje: Hans Robert Jauss, *Literaturgeschichte als Provokation*, Edition suhrkamp, 1974. Hans Robert Jauss, *Experiencia estética y hermenéutica literaria. Ensayos en el campo de la experiencia estética*,

pilietinės sąmonės prabudimą, šeiminių ryšių glaudėjimą [...]“⁵⁶⁹ arba „Perteikta laisvo netiesioginio stiliaus būdu, leidžia skaitytojui suabejoti, ar kalba Juan José, ar pats autorius[...]“⁵⁷⁰; „Tai kaip tik tai, ką skaitytojas randa [romane – A. Š.] „Taika kare“: istorinį romaną, kuris naikina paviršinių įvykių svarbą ir tvirtina vidinį gyvenimą akistatoje su amžinybe“⁵⁷¹ arba „Jei skaitytojas gerai išžiūri į veikėjų pristatymą [kūrinyje – A. Š.] „Veiklaus žmogaus atsiminimai“ jo dėmesį patrauks tam tikras vienodumas“⁵⁷².

Vidinės kūrinio struktūros motyvacijos išorinėje struktūroje kaip darniame vienetė Ciplijauskaitė ieško nuolat: „Ši vizija, atrodo, formuoja bendrosios kūrinio struktūros ašį. Noras parodyti karo pasekmes labiau nei mūsų [...]“.⁵⁷³

Anot Ciplijauskaitės, istoriniai įvykiai veikia ne tik autoriaus pasirinkimus, stilistinius išteklius, bet ir pačių personažų konstravimą: „Faktas, kad Aviranetos, kaip fikcinės būtybės, asmenybė buvo lipdoma remiantis visa dokumentacija, kurią Baroja turėjo susirinkęs, galėjo paveikti jo [Aviranetos – A. Š.] turėtą karlizmo vertinimą.“⁵⁷⁴ Intersubjektyviuosius autoriaus-veikėjo ryšius galima rekonstruoti ne tik iš minėtos citatos, bet ir iš dar konkretesnių kritikės teiginių: „Aviranetos atvejis yra įdomus. Baroja jam jaučia didelę simpatiją, dalijasi bendru požiūriu į liberalizmą ir išankstinius vertinimus, bet nesiekia jo paversti herojumi.“⁵⁷⁵

Ciplijauskaitė nuolat pabrėžia vienio, harmonijos, formos ir turinio suderinamumo, objekto ir subjekto perskyros nykimo atvejus, kaip ypač vertingus: „Jo būdas visada bus vienyti, ne skirti: gyvenimą su istorija, istoriją su legenda, legendą su sapnu, sapną su fikcija.“⁵⁷⁶ Ji nuolat ieško vidinės

taducción de Jaime Siles, Ela Ma Fernández-Palacios, Madrid: Taurus, 1986. *The Reader in the text. Essays on Audience and Interpretation*, edited by Susan R. Suleiman and Inge Crosman, Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1980.

⁵⁶⁹ „Los noventayochistas...“, p. 115.

⁵⁷⁰ *Ibid.*, p. 120.

⁵⁷¹ *Ibid.*, p. 82.

⁵⁷² *Ibid.*, p. 152.

⁵⁷³ *Ibid.*, p. 133.

⁵⁷⁴ *Ibid.*, p. 129.

⁵⁷⁵ *Ibid.*, p. 127.

⁵⁷⁶ *Ibid.*, p. 86-87.

kūrinio struktūros motyvacijos išorinėje struktūroje kaip darniame visete: „Ši vizija, atrodo, formuoja bendrosios kūrinio struktūros ašį. Noras parodyti karo pasekmes labiau nei mūšius [...]“.⁵⁷⁷

Autoriaus pasirinkimai, naudojamos technikos, stilistiniai ištekliai aiškinami jo patirtomis įtakomis, skaitytomis knygomis, filosofiniais veikalais:

Jau joje dominuoja moderni dvilypumo dvasia. Autorius verčia prisiminti, kad jį rašydamas, akiratyje turėjo Hegelį ir jo, vaisingą prieštaravimų sistemą. Dėl to romanas reprezentuoja [...] ne vieną tuo metu jį jaudinusių problemų sprendimo būdą [...]“⁵⁷⁸

Visų Unamuno technikų pagrindas yra jo ideologijoje ir filosofijoje. Nuo pat pradžių svarbi konstanta yra gyvenimo, kaip ėjimo link, nepažinios tiesios ieškojimo samprata. Nepriima vienos absoliučios tiesos. Visa ko reliatyvumas labai akivaizdus personažų, Bilbao, įvykių pateikime. ⁵⁷⁹

Istorijos, tikrovės, grožinės literatūros ir jų tarpusavio santykiai yra vieni centrinių klausimų fenomenologiniuose tyrinėjimuose; jie patenka ir į Ciplijauskaitės mąstymų lauką. Ypač ryškiai nuo šios studijos pastebimas siekis aiškinti fikcijos, realybės, istoriškumo ribas. Dar labiau jis sustiprėja moterų rašymo tyrinėjimuose, prasidedančiuose apie 1984 metus. Anot Ciplijauskaitės, literatūros kūrinų fragmentiškumas atspindi chaotišką realybę, kurioje gyvena autorius ir kuri nuspalvino jo susiformuotą istorijos sampratą.

Istorijos sampratos modernėjimas literatūroje patenka į Ciplijauskaitės akiratį ir trumpesnės apimties kritiniuose tekstuose:

*Itin įdomus yra Carpentier santykis su istorija. Iš tiesų didelė dalis jo romanų pagrįsti istorija, tačiau sunku būtų juos vadinti istoriniais, nes chronologijos jis nesilaiko, nors daugelyje epilogų užsimena apie kruopščių dokumentaciją. Pats istorinio siužeto traktavimas yra ne toks, kaip XIX a. autorių, [...] bet kritiškas, iš XX a. pažiūros taško, pateikiant bent dvi perspektyvas.*⁵⁸⁰

⁵⁷⁷ Ibid., p. 133.

⁵⁷⁸ Ibid., p. 87.

⁵⁷⁹ Ibid., p. 87.

⁵⁸⁰ Ciplijauskaitė, „Laiko ir erdvės švytuoklė Alejo Carpentier kūryboje“, in: *Aidai*, 1981 (4).

Iš citatos aiškėja, kad polisemiškumas, daugiaperspektyviškumas Ciplijauskaitės kritikoje ryškėja kaip itin labai kotiruojamos literatūros kūrinų vertės. Fundamentalieji literatūros ir meno klausimai Ciplijauskaitę domino ne tik didelės apimties kritiniuose tekstuose: panaši tendencija atsiskleidžia ir straipsniuose, kuriuose kvestionuojami politinės, kultūrinės laisvės ir meninės ekspresijos aspektai: „Klausimas tebelieka neatsakytas: ar didesnė išsireiškimo laisvė palengvina kelią į kūrybą? Ar gyvenimo sąlygų diktuojamas palinkimas į formalinį, simbolinį apipavidalinimą veda į vertingesnius kūrinius?“⁵⁸¹ Kritikei tai yra gana aktualus klausimas, nes straipsniu tarsi bandoma paneigti demokratijos, politinės laisvės ir kūrybiškumo stiprinimo sąsajas, suformuluojami klausimai, besiremiantys, atrodytų, tiesiogiai iš fenomenologijos perimtomis nuostatomis: „[...] kaip giliai veikia gyvenamoji aplinka ne tik rašytojo laikyseną ir mintis, bet ir jo stilių? Ar galima būtų teigti, kad bet kokia diktatūra labiau ir labai specialia kryptimi įtaigoja rašytojo vaizduotę?“⁵⁸²

Ciplijauskaitės kritinės minties sąsajas su bendruoju fenomenologijos kontekstu ir, atrodytų, jos pačios įsitikinimus, kokia turėtų būti istorijos funkcija mene, atspindi šis paragrafas:

Subjektyvumo akcentavimas auga su Simmeliu, Dilthey'ėjumi, Croce.

Simmelis pastebi, kad istoriniai įvykiai nėra lygiaverčiai natūraliesiems įvykiams: jie negali būti suvokiami iš karto, tai labiau mentalinės struktūros. Jo tvirtinimas, kad istorinis pažinimas domina šiuolaikinį žmogų pirmiausia kaip „dvasios judėjimo“ atsivėrimas nėra toli nuo Dilthey'ėjaus idėjų, kuriam istorija yra išgyvenimas (Erlebnis) ir kuris taip pat kalba apie „dvasios paieškas“, pabrėždamas individą kaip žmonijos atstovą. Dilthey'ėjus tuo pačiu tvirtina kritinę istorijos užduotį

Cituojama iš: *Literatūros eskizai*, Lietuvių katalikų mokslo akademija: Vilnius-Kaunas, 1992, p. 224.

⁵⁸¹ Ciplijauskaitė, „Skirtingi balsai, senos temos šių dienų poezijoje“, in: *Aidai*, 1975 (4). Cituojama iš: *Literatūros eskizai*, Lietuvių katalikų mokslo akademija: Vilnius-Kaunas, 1992, p. 18.

⁵⁸² *Ibid.*, p. 18.

Šioje citatoje pasirodo Ciplijauskaitės polinkis sieti literatūros proceso pokyčius, argumentuojant filosofinės minties pokyčiais ir bandyti išsiaiškinti reiškinį pagrindus; kiek, kodėl ir kaip vyksta fundamentalūs istorijos sampratos pokyčiai bei kaip tai atsispindi grožiniuose literatūros kūriniuose. „Galutinė žmogaus veiksmų prasmė“ suskamba kaip visos jos kritinės minties leitmotyvas: ankstyvosiose studijose labiau telkiantis prie poezijos ir keliant klausimą, kokia poezijos, poeto, poetinės kūrybos esmė („Vienatvė ir šiuolaikinė ispanų poezija“, „Poetas ir poezija. Nuo romantizmo prie socialinės poezijos“); vėlyvesnėse studijose esmės ieškojimas persikelia į prozos tyrimus, aiškinantis, kokia istorijos, literatūros ir kūrybos proceso santykių esmė („Baroja – stilius“, „Devyniasdešimt aštuntųjų metų karta ir istorija“); paskiausiai išskyla moteriškojo rašymo, stiliaus, ekspresijos, lyties veikiamos ontologinės teksto gramatikos esmė („Nepatenkinta moteris. Neištikimybė realistiniame romane“, „Šiuolaikinis moterų romanas (1970-1985). Pasakojimo pirmuoju asmeniu tipologijos link“).

6.3 Apibendrinimas

Apibendrinant Ciplijauskaitės fenomenologinės ir stilistinės kritikos jungtis, teigtina, kad kritikės dėmesio centre – ypač daug hibridinių, lūžinių literatūros istorijos situacijų ir autorių, kurių aktualinimas, inovatyvumo raidos, kilmės sekimas laikytini pagrindiniais Ciplijauskaitės atradimais. Tyrime atsiskleidė kritikės stiprybė ir problemų užčiuopimo būdas: analizuoti situacijas, epochas, autorius iš naujo revizuojuant, perklausiant ankstesnius vertinimus. Lygiai kaip „Baroja – stilius“, taip ir „Devyniasdešimt aštuntųjų metų karta ir istorija“ Ciplijauskaitė argumentuotai oponuoja įsitvirtinusiems literatūrologijoje vertinimams: savo analitine studija ji paneigia Barojos išsiblašymo ir neva rašymo be išankstinio pasiruošimo mitą, 1981 m. kritiniame tekste išanalizuoja ir pateikia įrodymų, kad istorija yra pagrindinis

⁵⁸³ „Los noventayochistas...“, p. 21.

1898 kartos kūrybos formantas, kuo iki tol buvo abejojama ar net neigiama. Šia studija Ciplijauskaitė įtvirtina savo kritinės pasaulėžiūros centrą: ją domina apie esmės (fenomenologinį *eidos*) kalbantys kūrėjai, tekstai ir epochos. Įsitvirtinanti nuostata, jog estetinėje formoje atsiskleidžia tikrosios žmogaus egzistencijos reikšmės, kitaip tariant, tekstas vidine ir išorine forma turi atliepti žmogaus egzistenciją, Ciplijauskaitės kritiką pozicionuoja literatūros fenomenologijos lauke.

Fenomenologinėje Ciplijauskaitės kritikoje išsikristalizuoja jos pažiūrų branduolys, kuris gali būti suvedamas į literatūros kūrinio analizės atramas: stilistinės technikos, tematika, vidinė ir išorinė viena kitą motyvuojančios kūrinio struktūros, autorinės estetikos rekonstrukcija, filosofinė bendrąji kūrybinį procesą veikianti sistema.

Perfrazuojama Platono frazė, jog menas yra disciplina, padedanti priartėti prie fenomenų esmės (esencijos) (taip manė ir Šopenhaueris, ir Nyčė⁵⁸⁴), Ciplijauskaitės kritiniame diskurse veikia kaip fenomenologinio *eidos* atitikmuo iš idealistinės stilistikos, ieškančios meno kūrinio savitumo. Tai patvirtina daugelis jos kritinės taktikos posūkių, kai aptarus stilistinius išteklius, autorines intencijas bei sociokultūrinį kontekstą, artinamasi prie „amžinųjų“, pastoviųjų kūrinio prasmų: „Tiek vienas, tiek kitas peržengia chronologines ribas, ieškodami amžinojo turinio bei išliekamumo. Transcenduošanas istorines aplinkybes, kurios jam pasitarnauja kaip pagrindas, geba sukurti nesenstantį kūrinį.“⁵⁸⁵

Ciplijauskaitės kritikos įvertinti kaip griežtai besilaikančios vienos metodologijos yra neįmanoma dėl nuolat kintančio sąvokinio aparato bei principinio pliuralumo, nemetodologiškumo: nei viename tekste neišsakomas objektyvumo siekis, teigiama, jog visos interpretacijos yra papildančios, nepateikiančios visumos, o tik dalinį procesų vaizdą. Iš tyrinėjamų temų, epochų, autorių ir kūrinių vis labiau skleidžiasi Ciplijauskaitės kritinės minties „hermeneutinis pradas“: anot A. Jurgutienės, „Hermeneutinės kritikos skiriamasis bruožas – metodologinis pasipriešinimas save objektyvistine

⁵⁸⁴ *Ibid.*, p. 177.

⁵⁸⁵ *Ibid.*, p. 171.

vadinančiai tekstinei kritikai. Taip pat jos programiškai mezgamas ryšys su fenomenologija, egzistencializmu, istorijos filosofija“⁵⁸⁶. Nuolatinis Ciplijauskaitės kontaktas (ir akademinis, ir asmeninis) su egzistencialistinių polinkių kūrėjais (J. Guillénas, P. Salinas, A. Machado, M. de Unamuno, C. Martín Gaite, etc.), biografinių, istorinių kontekstų įtraukimas į visas be išimties tekstų analizes, monografija bei keliolika straipsnių, skirtų istorijos ir žanrinės raidos, tipologijos santykių klausimams svarstyti atitinka fenomenologinės kritikos bruožus. Fenomenologijos ir hermeneutikos skirties klausimu reikėtų prisiminti Laverty nurodytas ypatybes:

*Fenomenologinis tyrimas yra aprašomasis ir susitelkia į patirties struktūrą, organizacinius principus, kurie suteikia formą reikšmę gyvenimo pasauliui. Ji siekia nušviesti šių struktūrų esmę taip, kaip ji pasirodo sąmonei – padaryti nematomą matomu. <...> Hermeneutinis tyrimas yra interpretacinis ir susitelkęs į istorinių patirties reikšmių, jų vystymosi <...> procesus individualiajame ir visuomenės lygmenyse. Šis interpretacinis procesas apima istorinių judėjimų ar filosofijų eksplisicinius teiginius, kurie kontroliuoja/veda interpretaciją <...>*⁵⁸⁷

Vadovaujantis šia Laverty skirtimi, Ciplijauskaitės kritika atsiranda tarp fenomenologinio ir hermeneutinio tyrimo: ji fenomenologiškai aprašo kūrybinę patirtį bei analizuoja jos struktūras, tačiau tuo pačiu stebi ir interpretuoja istorinių judėjimų bei filosofijų kaitą, istorinėmis įžvalgomis visada paremdama savo interpretacijas.

Ispanijos egziliantų išsibarstymas skirtinguose JAV akademiniuose mokslo centruose lėmė didelę idealistinės stilistikos plėtrą ir poveikį su jais dirbusiems, tarp jų ir Ciplijauskaitei. Platus tyrimų spektras rodo savotišką metodo išbandymą, pasirenkant skirtingas epochas, kartas, žanrus ir autorius.

⁵⁸⁶ A. Jurgutienė, „Fenomenologinis, hermeneutinis ir recepcinis teksto interpretavimas“, in: *XX amžiaus literatūros teorijos*, Leidykla: Vilnius, 2006, p. 52.

⁵⁸⁷ Laverty, S. M. (2003). „Hermeneutic phenomenology and phenomenology: A comparison of historical and methodological considerations“, in: *International Journal of Qualitative Methods*, 2(3), September 2003, Article 3, p. 15. Prieiga internetu: http://www.ualberta.ca/~iiqm/backissues/2_3final/pdf/laverty.pdf, žiūrėta 2015 01 03.

Ryškūs Ciplijauskaitės fenomenologijos suformuotos mąstysenos įspaudai: derinti skirtingų teorinių nuostatų visumą kūrinių interpretacijose, „nepasitikėti“ ankstesniais vertinimais, ieškoti harmonijos turinio ir formos atžvilgiu, kūrybinio proceso, kūrybos prasmės, literatūros, kaip meno kūrinio, tapmo fundamentaliuoju egzistencijos matmeniu stebėjimas ir refleksija. Nors ir išbandydama daugybę naujų to meto kontekste teorinių sampratų, Ciplijauskaitė lieka ištikima ją formavusiai idealistinei stilistikai, kaip talpinančiai skirtingus požiūrius literatūros suvokimo metodologijai. Tai liudija ir „grynosios“ idealistinės stilistikos pavyzdžiu laikytinas straipsnis „Prieveiksmių įtampa *dar-jau* Guilléniškojo rato tobulume“, kuriame atsiskleidžia idealistinės stilistikos siekis suvienyti literatūrologiją ir lingvistiką, išsakytas dar pačių pirmųjų stilistikos įtakomis laikytinų autorių – L. Spitzerio, B. Croce'ės, A. Alonso – tekstuose. Vertėtų prisiminti ir hermeneutinio rato sampratą, vis pasirodančią Ciplijauskaitės kritikoje, atsižvelgiant į tai, kad dalinės prasmės nurodo į bendrąją prasmę.

Ciplijauskaitės literatūros tyrinėjimo metodologija vis labiau artėjo prie jos disertacijos vadovo suformuotos ypač kritiškos ir esminius klausimus keliančios žiūros, apie kurią pati Ciplijauskaitė liudija kaip Ferrater Mora mokinė: „[...] išdėstyti esmę trumpuose paragrafuose; kelti, o ne spręsti problemas.“⁵⁸⁸ Ciplijauskaitės tyrimuose gausu fenomenologinės terminijos, jos kritinės intencijos vis labiau rodo objekto ir subjekto skirties nykimo tendencijas. Atsižvelgdama į intuicijos, skaitytojo patirties svarbą, autoriaus intencijas, kuriant tekstus, suvokdama kūrybinį procesą, kaip nedalomą poetinės ir gyvenimo patirties vienį, Ciplijauskaitė „pildo“ fenomenologijos užduotis: įveikti reprezentacijomis grįstą pažinimo teoriją, išsivaduoti iš išorės ir vidaus, subjektyvumo ir objektyvumo dualizmo. Taip priartėjama prie intersubjektyvumo, istoriškumo, gyvenamo pasaulio patirčių⁵⁸⁹. Ciplijauskaitės kritikos tekstuose keliami klausimai atsiskleidžia kaip ontologiniai: ją domina, kokio tipo objektas, mąstant iš ontologinės perspektyvos, yra literatūra; iš kokios „medžiagos“ ji sudaryta ir kaip šis objektas – literatūra – egzistuoja,

⁵⁸⁸ Ciplijauskaitė, „Sacar de ti tu mejor tú: un escorzo de José Ferrater Mora“, in: *Hispania* 80.2

(May 1987), p. 281.

⁵⁸⁹ Dalius Jonkus, *op. cit.*, p. 9.

kokie jos raiškos būdai ir sąveika su gyvenimu. Panašia kryptimi – svarstydamą literatūrinio stiliaus prigimtį – judėjo ir idealistinė stilistika.

Ciplijauskaitės atliekamos stilistinių sąvokų fenomenologinės transformacijos gali būti suvokiamos dvejopai: kaip iš vidinė stilistikos raidos tendencija ir kaip Ciplijauskaitės mąstymo „fenomenologiškėjimo“ kryptis, vėlyvajame etape nuvesianti ją prie fenomenologinio feminizmo. Tokių transformacijų siūloma perspektyva konceptualiai atnaujina ne tik pačios Ciplijauskaitės kritinį mąstymą, bet ir suteikia naujų impulsų ispanistikos plėtrai, 8–9 deš. valdomai pavėluotai ir paskubomis perimamų (post)struktūralizmų bei išgyvenančios A. J. Greimo semiotikos apogėjų.

Kalbėti apie kritikės mąstymo raidą nuo stilistikos prie fenomenologijos nebūtų prasminga, nes Ciplijauskaitės kritika tebeišlaiko konkretų idealistinės stilistikos „karkasą“, kuris fundamentaliai remiamas fenomenologijos teiginiais. Veikiau būtų galima kalbėti apie idealistinės stilistikos transformacijas su „fenomenologijos skiepu“ Ciplijauskaitės kritikoje, nei apie perėjimą į grynąją literatūros fenomenologiją. Tokio hibridiškumo rezultatas: kritinio mąstymo kūrybiškumas, išryškėjantis 9 deš. kritikės tekstuose.

Sekant kūrybiškiausias Ciplijauskaitės kritikoje pasirodančias teorines ir metodologines, paradigmaticines transformacijas, reikėtų minėti autoriaus ir skaitytojo ribų plėtimą, *eidos* ir kūrinio esmės gretinimą, percepcijos, gyvenamojo pasaulio (*Lebenswelt*), intuicijos, intencionalumo, redukcijos, *epoché*, *eidos* ir intersubjektyvumo kategorijų išplėtimą. Ciplijauskaitės sampratoje kūryba gali būti suvokiama kaip intencionalus aktas (*noesis*), kuriame veikia visi elementai, įgyjami percepcijos būdu: autoriaus asmenybė, kontekstas, epocha, literatūros šaltiniai, aplinkos, su skaitytoju užmezgamas ryšys. Kritikė transformuoja eidetinės fenomenologijos išsikeltas užduotis (tiriamų fenomenų esmėtyra, arba tyrėjo patiriama konkreti fenomeno esmė, unikalumas, kurį reikia „ištraukti į paviršių“, padaryti matoma tai, kas nėra matoma⁵⁹⁰). Kritiko funkcija Ciplijauskaitei – esmės atvėrimas skaitančiajam, rašto aiškinimas, „padarymas matomu to, kas nėra matoma“ – įgauna vis

⁵⁹⁰ Aušra Jurgutienė, „Fenomenologinis, hermeneutinis ir recepcinis teksto interpretavimas“, in: *XX amžiaus literatūros teorijos*, Leidykla: Vilnius, 2006, p. 24.

didesnę, kartais mistifikuojamą reikšmę; to ištakų reikėtų ieškoti D. Alonso idėjose.

Ciplijauskaitės fenomenologiškai suprantama redukcija transformuojama ir modifikuojama, atsižvelgiant į kiekvieno kūrinio individualumą, fenomenologinis intencionalumas funkcionuoja kaip viena pagrindinių jos tiriamų autorių, kūrinių, epochų sąvokų. Ji primena H. G. Gadamerio pateiktą apibrėžtį: visų istorinių aplinkybių, taip pat ir fizinių, ekonominių ar politinių priespaudų atspindžiai yra „nusėdę“ kalboje kaip intencionalumas.⁵⁹¹

Ciplijauskaitės kritikoje nuolat pasirodančio kvietimo „žiūrėti į esmės“, „grįžti prie literatūros kūrinio esmės“ negalima laikyti tik esencialistiniu siekiu telktis vien prie turinio plotmės; stilistinis turinio ir formos vienybės akcentavimas yra artimas ir fenomenologinėje filosofijoje veikiančiam siekiui naikinti objekto ir subjekto opoziciją.

Ciplijauskaitės fenomenologiškai kaip vienis suvokiamos literatūros, filosofijos ir istorijos paralelės, socialinės aplinkos poveikis vidinėms literatūros formoms. Kūrinio, teksto, eilėraščio, kūrėjo, kūrybinio proceso, poetinio pašaukimo esmės, suvokiamos kaip fenomenologinis *eidōs*. Ciplijauskaitė į savo pasaulėžiūrą priima ir vieną pagrindinių fenomenologo P. Ricoeuro nuostatų, jog istoriografija nėra įvykių reprodukcija, bet retrospektyvi vizija, jungianti praeitį su dabartimi bei tirianti tam tikrus poelgius, žmogiškąsias laikysenas

Kritikė naudojami iš fenomenologijos ateinančiomis kategorijomis, tačiau aptartos sąvokos *Lebenswelt*, intuicija, intencionalumas, epochė, kūrinio esmė – esencija jos kritikoje cirkuliuoja persidengdamos su idealistinės stilistikos sąvokomis: *forma* ir *turinys* (isp. *forma*, *contenido*), *signifikato* ir *signifikanto santykis*, *išorinė ir vidinė kūrinio forma* (isp. *Forma exterior e interior*), *kūrėjo ir skaitytojo intuicija* (isp. *intuición del autor*, *intuición del lector*), *kūrinio autoriaus individualumas* (isp. *individualismo del autor / de la obra*), *kūrinio esmė* (isp. *Esencia de la obra*), *pasaulėžiūra, pasaulėžiūrinė sistema* (isp. *Cosmovisión, el sistema cosmovisionario*), *skaitytojas-bendraautoris* (isp.

⁵⁹¹ Brice Wachterhauser, „Getting it Right: Relativism, Realism and Truth“, in: *The Cambridge*

Companion to Gadamer, ed. Robert J. Dostal, Cambridge: Cambridge University Press, 2002, p. 66

lector como coautor).

Sąmonės, subjektyvybės, viešumo vs privatumo klausimai rodo kintančią jos domėjimosi kryptį: pradėjusi nuo idealistinės stilistikos siūlomų stilistinių išteklių, autoriaus formavimosi aplinkybių tyrinėjimo, ji pereina prie fenomenologiškai suprantamų **sąmonės turinio**, subjektyvybės literatūroje tyrimų. Istorijos, tikrovės, grožinės literatūros ir jų tarpusavio santykiai yra vieni centrinių klausimų fenomenologiniuose tyrinėjimuose. Neatsitiktinai šie klausimai patenka ir į Ciplijauskaitės mąstymų lauką: ypač ryškiai nuo šios studijos pastebimas siekis aiškinti fikcijos, realybės, istoriškumo ribas.

Ciplijauskaitė įtvirtina savo kritinės pasaulėžiūros centrą: ją domina apie esmes (fenomenologinį *eidos*) kalbantys kūrėjai, tekstai ir epochos. Įsitvirtinanti nuostata, jog estetinėje formoje atsiskleidžia tikrosios žmogaus egzistencijos reikšmės, kitaip tariant, tekstas vidine ir išorine forma turi atliepti žmogaus egzistenciją, Ciplijauskaitės kritiką pozicionuoja literatūros fenomenologijos tyrimų lauke. Vadovaujantis Laverty skirtimi, Ciplijauskaitės kritika atsiranda tarp fenomenologinio ir hermeneutinio tyrimo: ji fenomenologiškai aprašo kūrybinę patirtį bei analizuoja jos struktūras, tačiau tuo pačiu stebi ir interpretuoja istorinių judėjimų bei filosofijų kaitą, istorinėmis įžvalgomis visada paremdama savo interpretacijas.

Paradigminė idealistinė stilistika Ciplijauskaitės apipinama fenomenologinėmis nuostatomis ir tampa savotiška tolimesnės kritikės raidos galimybe: nei idealistinė stilistika, nei fenomenologija neskatina kritiko apsiriboti, o kaip tik skatina plėsti akiratį ir įvalgytis naujų požiūrio galimybių, nepamirštant disciplinuojančio paradigmos karkaso.

7. Fenomenologinė feministinė B. Ciplijauskaitės kritika

Pačioje devinto dešimtmečio pradžioje, apie 1980–1983 metus, viešojoje erdvėje (tiek mokslinėje, tiek kultūrinėje periodinėje spaudoje) pasirodo pirmosios naujos tematikos Ciplijauskaitės publikacijos. Jose imamasi analizuoti nauji objektai: moterų įvaizdžiai XIX a. realistiniuose romanuose,

moterų socialinės, politinės situacijos atspindžių literatūros tekstuose. Krypties laikomasi iki paskutiniųjų Ciplijauskaitės publikacijų 2011 m. periodinėje spaudoje. Su kuo susiję minėti pokyčiai, kokios aplinkybės galėjo skatinti kritikę ar pereiti prie visai naujų objektų, kaip tai veikė jos kritinę pasaulėžiūrą, ar jie (ne) svarbūs visos Ciplijauskaitės kritikos kontekste?

Šiame skyriuje skleidžiama Ciplijauskaitės kritinio diskurso hibridiškumo problema: ar idealistinės stilistikos ir fenomenologijos paradigmos papildomos, ar išstumiamos trečiaja – feminizmo – paradigma? Kaip tai vyksta ir kaip kinta kritinė pasaulėžiūra, stilius. Dėmesys bus telkiamas į šiuos pagrindinius klausimus: idealistinės stilistikos, fenomenologijos ir feminizmo sąlyčio taškai Ciplijauskaitės kritikoje; kaip, kodėl ir kur konkrečiai jie galimi, ką naujo tokia kritinė pasaulėžiūra suteikia. Suvokiama, kad tiek idealistinė stilistika, tiek fenomenologija yra literatūros tyrinėjimo metodai, o feminizmas – ideologinė kritika, kuri gali būti realizuojama praktikoje įvairiais metodais.

Šioms problemoms spręsti pasitelkiami klasikiniai ir šiuolaikiniai prancūziškojo ir anglų-amerikiečių mokyklų feministiniai tekstai, žiūrima į jų pagrindines nuostatas, taip pat atsižvelgiama į mišriomis kritinėmis nuostatomis besiremiančias, tik XXI a. aktyviausiai humanitariniuose moksluose pradėtas tyrinėti literatūrologines mąstymo paradigmas (feministinę fenomenologiją). Manoma, kad Ciplijauskaitė šias tendencijas užčiuopė daug anksčiau, nei jos įsitvirtino teoriniuose diskursuose. Galiausiai pereinama prie Ciplijauskaitės kritinių tekstų koncepcijų bei jų modifikacijų tyrimo. Pasirenkami šie reprezentatyviausiais feminizmo atmainų pavyzdžiais laikytini Ciplijauskaitės tekstai:

a) 3 monografijos (1984 m. „Nepatenkinta moteris. Neištikimybė realistiniame romane“⁵⁹²; 1988 m. (1994 m. perleista) „Šiuolaikinis moterų romanas (1970–1985): Pasakojimo pirmuoju asmeniu tipologijos link“⁵⁹³; 2000

⁵⁹² „La mujer insatisfecha. El adulterio en la novela realista“. Barcelona: EDHASA, 1984, 189 p. Lietuviškame kontekste yra pasirodžiusių netikslų šios studijos pavadinimo vertimo variantų „Išsipildymo neradusi moteris realistiniame romane“. Disertacijoje pateikiamas tikslus pažodinis studijos pavadinimo vertimo variantas. Toliau cituojant iš šių studijų bus nurodomas tik pirmas pavadinimo žodis ir psl. (Pvz., „La mujer...“, p. 90)

⁵⁹³ „La novela femenina contemporánea (1970-1985): hacia una tipología de la narración en primera

m. „Carmen Martín Gaitė“⁵⁹⁴) ir 2 straipsnių rinkiniai (1999 m. „Apie ženklus ir reikšmes I. Žaidimai su avangardu: 27-ųjų metų kartos poetai“⁵⁹⁵; 2004 m. „Moteriškojo „Aš“ konstravimas literatūroje“⁵⁹⁶);

b) keliolika mažesnės apimties publikacijų, išspausdintų mokslinėje, periodinėje, kultūrinėje spaudoje 1983–2011 m.

Taip pat iš dalies atsižvelgiama ir į kritikės padovanotą mokslinės literatūros fondą, esantį VDU bibliotekoje: apie 800 knygų prancūzų, vokiečių, anglų, ispanų kalbomis, kurių nemažai sudaro feministinės krypties tyrimai. Šis Ciplijauskaitės palikimas į tyrimą įtraukiamas dėl jame rastų teorinių skaitinių žymių, pačios Ciplijauskaitės atliktų įrašų, be to, esama nemažai teorinių nuostatų, artimų jos kritikoje pasirodančioms tendencijoms. Todėl manoma, kad kritikės skaitiniai vienu ar kitu aspektu veikė jos kritinės minties raidą. Atsižvelgiant į tokią nuostatą, VDU Ciplijauskaitės fondas įtraukiamas kaip vienas svarbiausių kontekstinį žinojimą formuojančių aspektų.

Pradžioje aptariamos pagrindinės feminizmo ir feministinės fenomenologijos koncepcijos⁵⁹⁷ bei sąlyčio taškai su idealistine stilistika, veikusia kritikę nuo jos veiklos pradžios, vėliau analizuojami Ciplijauskaitės kritikoje pasirodantys feministinės mąstysenos ženklai, kritikės modifikuojami ir pritaikomi jau turimoms idealistinės stilistikos ir fenomenologijos nuostatoms. Pabaigoje svarstomi būdingiausi simbiotinės kritinės mąstysenos atvejai: kaip ir koku būdu idealistinė stilistika, fenomenologija, feminizmas derinami vieno kritiko darbuose. Daroma prielaida, kad Ciplijauskaitės vėlyvojo etapo kritika patyrė dvigubą (t. y. tiek anglų-amerikiečių, tiek prancūzų) feminizmo bei psichoanalizės, struktūrinės fenomenologijos įtaką, tačiau idealistinė stilistika išliko pagrindine jos kritinio mąstymo dominante. Tyrimo metu bandoma įrodyti vėlyvosios Ciplijauskaitės kritikos inovatyvumą,

persona“, Barcelona: Anthropos, 1988, 1994, 255 p. („La novela...“, p. 16))

⁵⁹⁴ „Carmen Martín Gaitė“. Madrid: Ediciones del Orto, 2000. 96p.

⁵⁹⁵ „De signos y significaciones I. Juegos con la vanguardia: Poetas del 27“. Barcelona: Anthropos, 1999. 175 p. Šiame rinkinyje didžioji dalis straipsnių yra publikuoti mokslinėje periodinėje spaudoje 1978–1994 metais.

⁵⁹⁶ „La construcción del yo femenino en la literatura“. Cádiz: Universidad de Cádiz, 2004. 484 p.

⁵⁹⁷ Atskirai neaptariamos idealistinės stilistikos ir fenomenologijos koncepcijos, būdingos Ciplijauskaitės kritikai ir ankstesniuose perioduose. Jos aptartos ankstesniuose šio darbo skyriuose.

t. y. naudojimąsi feministinės fenomenologijos koncepcijomis, kurios humanitariniuose moksluose imtos intensyviai teoriškai reflektuoti tik XXI a. Pabrėžtina, kad fenomenologinis feminizmas nėra tas pats, kas literatūros fenomenologija, todėl šis Ciplijauskaitės kritikos aspektas nėra aptariamas prie literatūros fenomenologijos skyriaus.

Kalbėti apie feministinį Ciplijauskaitės kritikos etapą yra ypač aktualu iš šiandienos perspektyvos: 9–10 deš. pasirodę jos darbai sulaukė didelės ir iki šiol pastebimos recepcijos ne tik ispanakalbėje, bet ir anglakalbėje literatūrologijoje, jie laikomi svarbiomis atramomis tiriant moterų romanų žanrines ypatybes. Anot Raquel Conde Peñalosa:

Specialaus paminėjimo nusipelnė Birutės Ciplijauskaitės darbai. Konkrečiai [ji – A. Š.] publikavo [studiją – A. Š.] „Šiuolaikinis moterų romanas (1970-1985)“, kuri, nors ir susitelkia į moterų europiečių parašytus kūrinius, vėlesnius nei 1970 m., cituoja kai kurias autorese, kurios skelbia savo darbus anksčiau. Šis gerai atliktas ir dokumentuotas darbas yra tikras adekvačios analizės nuo pat išankstinių tikslų iki išvadų analizės modelis, [jis – A. Š.] yra fundamentalus ne tik dėl savo vertinimų <...>, bet ir dėl moterų prozos tipologijos pasiūlymo, kurį reikia turėti omeny kiekvienam traktatui, studijuojančiam mūsų amžiaus romanus.⁵⁹⁸

Citata inspiruoja klausti, kiek Ciplijauskaitės 9–10 deš. kritikos inovacijų yra pasiekusios lietuviškąjį kontekstą? Kritikės išskirti moteriškos prozos tipai yra atrama daugeliui tolimesnių moterų rašymo tyrimų Ispanijoje, JAV, Prancūzijoje, Didžiojoje Britanijoje. Išsamiems Ciplijauskaitės kritikos recepcijos tyrimams reikėtų atskiro skyriaus, kurio dėl teksto apimties ribojimų šiuo atveju atsisakoma. Tačiau galima paminėti nors keletą iš gausybės Ciplijauskaitės recepcijos atvejų: knyga „Šiuolaikinis moterų romanas (1970-1985). Pasakojimo pirmuoju asmeniu tipologijos link“ cituojama net 265 kartus, cituojamumo apogėjų pasiekiant 1994 m., kai ši knyga pakartotinai

⁵⁹⁸ Raquel Conde Peñalosa, „La novela femenina de posguerra (1940-1960)“, Madrid: Pliegos, 2004, p. 120–121.

perleidžiama. Jos tekstaais plačiai remiamasi, tiriant ne tik moterų prozą, bet ir moterų poeziją, ji laikoma feministinės literatūros kritikos pradininke Ispanijoje⁵⁹⁹. Tačiau Lietuvoje jos feministiniai tyrimai iki šiol menkai žinomi. Išskyrus kelis lietuviškai publikuotus straipsnius („Kintančios romano technikos kuriant moters paveikslą“⁶⁰⁰; „Mitų, klasikų, pasakų panaudojimas šiuolaikinėje moterų literatūroje“⁶⁰¹; „Istorinis romanas iš moteriškos perspektyvos“⁶⁰²; „Vidmantės Jasiukaitytės „Stebuklingoji patvorių žolė“⁶⁰³; „Išsipildymo neradusi moteris realistiniame romane“⁶⁰⁴; „Birutės Pūkelevičiūtės vieta šiandieninėje moterų poezijoje“⁶⁰⁵); Ciplijauskaitės sukurta moterų prozos tipologizacija lietuviškame kontekste išlieka nežinoma.

Apie Ciplijauskaitės recepciją Lietuvoje duomenų beveik nėra, nors ji yra pastebėta kai kuriuose lietuviškai pasirodžiusiuose leidiniuose. S. Daugirdaitė straipsniuose „Lietuviškosios feministinės kritikos pradžia“⁶⁰⁶ ir „Feministinė literatūros kritika“⁶⁰⁷ atkreipia dėmesį į Ciplijauskaitės naudojamus feministinės analizės metodus bei laiko ją „tikresnės feministinės kritikos“ atstove kartu su V. Kelertiene, I. Gražyte-Maziliauskiene. Apie Ciplijauskaitės moterų kūrybai skirtą kritiką užsimenama V. Daujotytės knygoje „Parašyta

⁵⁹⁹ Cituojami tik keli iš daugybės straipsnių, kuriuose remiamasi Ciplijauskaitės tyrimais kaip atraminiais: Diana Cullell, „Neither maids nor Prince Charming: the phenomenon of rewriting in the poetry of Almudena Guzman“, in: Bulletin OF HISPANIC STUDIES, 2013, volume: 90, Issue: 1, 51-6. Bellver CG, „Ernestina de Champourcin: A poet and her poetics“, in: HISPANIC REVIEW, 2001, Volume: 69, Issue: 4, 443-465. Pozo JG, „Reiterations of otherness: Spain before the mirror of immigration „Fatima of the Shipwrecks“ by Lourdes Ortiz“, in: CRITICA HISPANICA, 2012, Volume: 34, Issue: 2, p. 79-100. Gala C., „Writing in silence: The poetic contemplation of Sara Pujol“, in: REVISTA DE LITERATURA, Volume: 67, Issue: 133, p. 147-164.

⁶⁰⁰ Ciplijauskaitė, in: *Naujoji Romuva*, 2 (522) (1998): 28-34.

⁶⁰¹ Ciplijauskaitė, in: *Draugas*, (8 Gegužė 1993): 1-4.

⁶⁰² Ciplijauskaitė, in: *Draugas*, Sausis 25, 1986: 1-3.

⁶⁰³ Ciplijauskaitė, in: *Draugas*, Vasaris 25, 1984: 1-2.

⁶⁰⁴ Ciplijauskaitė, in: *Aidai*, 2 (1983): 110-19.

⁶⁰⁵ Ciplijauskaitė, in: *Naujasis Židinys*, 2 (Vasaris 1995): 129-136.

⁶⁰⁶ Solveiga Daugirdaitė, „Lietuviškosios feministinės kritikos pradžia“, in: *Lyčių studijos ir tyrimai*, 2008, 5, p. 91-96.

⁶⁰⁷ Solveiga Daugirdaitė, „Feministinė literatūros kritika“, in: *XX amžiaus literatūros teorijos*, Vilnius: Leidykla, 2006, p. 181-182.

Moterų⁶⁰⁸ bei „Lietuvių literatūros kritika“⁶⁰⁹. Ciplijauskaitės istorinio moterų romano tyrimus trumpai aptaria ir Vytautas Kavolis studijoje „Moterys ir vyrai lietuvių kultūroje“⁶¹⁰. Tačiau platesnio pristatymo bei išsamesnės Ciplijauskaitės vėlyvosios kritikos analizės lietuviškame literatūrologijos kontekste kol kas nesama.

Kokia feministinė mąstysena būdinga Ciplijauskaitei? Jei tai nėra politinis, ryškiai ideologiškai angažuotas, „karingasis“ feminizmas, tai kokio pobūdžio teorinės nuostatos yra jai artimos? Kaip į Ciplijauskaitės naudotą idealistinės stilistikos ir literatūros fenomenologijos kontekstą įsiterpia feministinė mąstysena?

7.1 Amerikiečių ir prancūzų feminizmo recepcija

Straipsnių rinkinyje „Moteriškojo aš konstravimas literatūroje“ nurodomos tikslios straipsnių publikavimo vietos ir datos atskleidžia, kad pirmi Ciplijauskaitės tekstai apie moterų literatūrą pasirodo 1978 m., daugiausia jų pasirodo 1983–1995 metais. Nepaneigiama chronologinė Ciplijauskaitės kritikos raida: ankstyvosiose publikacijose dominuoja idealistinė stilistika, vėliau – literatūros fenomenologija, o paskutinėse – feministinė, fenomenologinė, stilistinė mišrioji prieiga.

Šio skyriaus užduotis yra spręsti klausimą, koks yra Ciplijauskaitės kritikoje iškylantis feminizmas, kaip jis sąveikauja su idealistinės stilistikos ir fenomenologijos nuostatomis, kokie konkrečiai analitiniai principai ir perspektyvos iš jo pasirenkami.

Atsižvelgiant į Ciplijauskaitės feministinių publikacijų chronologiją, reikia įsigilinti į pagrindinius feministinio judėjimo raidos etapus tuo metu, kai ji aktyviai pradėjo skelbti savo darbus feministinėmis temomis. Feministiniam judėjimui būdingi mažiausiai trys skirtingi vystymosi etapai, kurių įvairumą

⁶⁰⁸ Viktorija Daujotytė, „Parašyta moterų“, Vilnius: Alma littera, 2001, p. 182 ir 767.

⁶⁰⁹ Viktorija Daujotytė, „Lietuvių literatūros kritika. Akademinio kurso paskaitos“, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2007, p. 364-368.

⁶¹⁰ Vytautas Kavolis, „Moterys ir vyrai lietuvių kultūroje“, Vilnius: Lietuvos kultūros institutas, 1992, p. 121.

nulėmė skirtingos kultūrinės, ideologinės, politinės aplinkos, identitetai. Kaip teigia Astrid Henry, pastaraisiais metais tapo madinga kalbėti apie feminizmo kartas, kurios vadinamos „feminizmo bangų“ terminu⁶¹¹. JAV kontekste 1970 m. skiriama antroji feminizmo banga, o 1990 m. judėjimas vadinamas trečiaja feminizmo banga. Anot A. Henry, feministinio judėjimo bangos samprata susiformuoja dviem būdais kuriant santykį su prieš tai buvusiomis feministinėmis nuostatomis: identifikacija (pritarimas), disidentifikacija (pasipriešinimas, kad būtų galima sukurti naują požiūrį)⁶¹². 1991 m. laikomi savotišku feminizmo „sugrįžimo į areną“ laikotarpiu JAV. A. Henry rašo, kad „po dešimtmečio, kuriame feminizmas atrodė užsisklendęs akademinėje [sferoje – A. Š.], jis vėl tapo aktualia tema <...>“⁶¹³. Antrosios bangos feministės, kovodamos už daugelyje sričių vis dar neveikusius lygybės principus, savo identifikaciją rėmė XIX a. pab. – XX a. pr. ir vidurio feministinių judėjimų koncepcijomis. Tačiau ilgainiui šis antrosios bangos judėjimas įgijo „sankcionuojančios motinos“ įvaizdį, o trečiosios bangos judėjimas – vaikų, konfliktuojančių ir besipriešinančių metaforinės motinos nurodymams⁶¹⁴. Anot A. Henry, sąmoningas priešinimas feminizmui, feministiniam požiūriui, tapatinimuisi su vienu ar kitu judėjimu taip pat yra feministinio požiūrio naujinimo aspektas. Feministėms svarbu kritiškai analizuoti metaforas ir tropus, kuriais mes aprašome savo ideologinius ir politinius debatus⁶¹⁵.

Ciplijauskaitės santykis su feminizmo nuostatomis anaip tol nėra vienareikšmis. Kai kuriuos jos teiginius „Pokalbių akiračiuose“ ir Žodinės istorijos projekto interviu galima būtų pavadinti netgi „antifeministiniais“⁶¹⁶.

⁶¹¹ Astrid Henry, „Not My Mother's Sister. Generational Conflict and Third-Wave Feminism“, Bloomington, Indianapolis: Indiana University Press, 2004, p. 3.

⁶¹² *Ibid.*, p. 7.

⁶¹³ *Ibid.*, p. 16.

⁶¹⁴ *Ibid.*, p. 46.

⁶¹⁵ *Ibid.*, p. 12.

⁶¹⁶ Ciplijauskaitė teigia: „Niekad nebuvau feministinė, niekad nenorėjau, bet suvokiau daug ką“, in: *Oral History Interview: Birutė Ciplijauskaitė (0298)*, 2 of 4, researcher Laura Smail, University of Madison Wisconsin, prieiga internetu <<http://minds.wisconsin.edu/handle/1793/65499>>, žiūrėta 2015 04 01.

Atrodytų paradoksalu, bet tokią kritikės laikyseną galima traktuoti kaip sąmoningą santykio su feminizmu kūrimą, kuris pasitvirtina analizuojant jos tekstus. Ciplijauskaitės kuriamas santykis su feministinėmis teksto teorijomis gali būti suprantamas kaip kritiškas terminų, metaforų ir tropų, kuriais kuriamas moteriškumo diskursas, analizavimas. Susitelkimą į moterų literatūros specifiką, stilių, priešinimąsi radikalioms feminizmo koncepcijoms galima suprasti kaip trečiosios feminizmo bangos paveiktą Ciplijauskaitės kritinę elgseną. Tarkime, kritikės vėlyvojo periodo straipsniuose vis pasirodo skeptiškų užuominų apie feminizmo ir psichoanalizės ekstremizmą. Tokie vertinimai išsakomi ne tiesiogiai, o per literatūros kūrinių vertinimus, pavyzdžiui, aptardama A. S. Byatt romaną „Possession“, Ciplijauskaitė teigia:

Romanas yra daug daugiau <...> [jis – A. Š.] sąmojingai ir ironiškai įtraukia visų ekstremistinių ir ekskliuzyvinių teorijų dalį, ar tai būtų psichoanalizė, ar feminizmas, ar filologinis tyrimas, ir teigia, kad galiausiai kūrinys yra svarbesnis nei jo interpretacija <...>⁶¹⁷

Šia citata kritikė ne tik išsako savo gana skeptišką požiūrį į psichoanalizę ir feminizmą, bet ir pabrėžia pagrindinę savo kritikos dominantę: grožinio kūrinio pirmapradiškumą; menas visada yra pirmiau, nei jo aiškinimas.

Nepaisant to, kad jos tekstai buvo publikuojami ispanakalbiuose kontekstuose, ji dirbo ir gyveno JAV, Madisono universitete, kur ją vienaip ar kitaip veikė 10 deš. JAV feministinis atgimimas. Ciplijauskaitei buvo svarbu ne kartoti egzistuojančios feministinės kritikos analizės modelius ir taikyti jų koncepcijas moterų sukurtiems tekstams (šią savo nuostatą ji išsako skeptiškai įvertinusi prancūziškąjį feminizmą tame pačiame interviu „Pokalbių akiračiuose“), o, panašiai kaip prancūziškojo feminizmo klasikėms, sukurti savo koncepcijas, kalbėti iš moters pozicijos ir vertinti nesiremiant patriarchalinės tradicijos palikimu. Šiuo aspektu ji elgiasi pagal Showalter 1986 m. knygoje „The New Feminist Criticism“⁶¹⁸ suformuluotą siekį – kurti

⁶¹⁷ Ciplijauskaitė, „De Medusa a Melusina: recuperación de lo mágico“, in: *La construcción...*, p. 310.

⁶¹⁸ Elaine Showalter, „The New Feminist Criticism: Essays on Women, Literature and Theory“, London: Virago, 1986.

ginokritiką, t. y. moterų koncepcijas analizuoti moterų literatūrą, ieškoti naujų modelių, atsižvelgti į moterišką patirtį, o ne vyriškų modelių ir teorijų adaptaciją⁶¹⁹.

Monografijoje „Šiuolaikinis moterų romanas (1970-1985). Pasakojimo pirmuoju asmeniu tipologijos link“ autorė tvirtina, kad remiasi amerikiečių ir prancūzų feministine kritika. Didžioji joje keliamų klausimų dalis yra paremta akivaizdžiais feministiniais motyvais. Ją domina: a) kokia moteriškumo samprata reikėtų remtis tiriant moterų rašytojų tekstus; b) koks naujojo moterų romano statusas bendrame literatūros lauke; c) kaip elgtis, kai pačios rašytojos nepripažįsta jokių „moteriškų rašymo modelių“ egzistavimo; d) kaip reikia tirti naujai susiformavusią moterišką sąmonę; e) kiek rašymas pirmuoju asmeniu leidžia „išeiti“ iš patriarchalinių prozos modelių; f) kiek pagrįstas perėjimas nuo objektyvumo prie subjektyvumo ir nuo realistinio prie lyrinio romano; g) koks moters kūno ir rašymo santykis; h) klasikinio romano struktūrinių modelių atmetimas moterų romanuose – kaip turėtų reaguoti ir ką turėtų suprasti skaitytojas?

Kritikei svarbu, kad poezija, parašyta moterų, būtų autentiška, turėtų asmeninį, individualųjį originalumo matmenį ir siektų kalbos inovatyvumo, o ne užsiimtų niekur nevedančiu tradicijų griovimu. Tokia laikysena kyla iš idealistinės stilistikos lingvistiškumo bei pirmapradžių kontaktų su Ch. Bally stilistika. Kritikė pakartotinai pasisako prieš „agresyvųjį feminizmą“: „Priešingai feminisčių agresyvumui, čia viskas yra muzika ir tyła <...> visas procesas yra kvestionavimas, ieškojimas paslaptingos esmės: vienintelės, galinčios nuvesti į pilnatvę“⁶²⁰. Pozicija primena idealistinei stilistikai ir fenomenologijai būdingą kūrinio esmės paiešką. Panaši tendencija iškelti vidinę sąmonės patirtį ir individualų moters stilių, o kartu ironizuoti kovingą ideologinį feminizmą, ryški ir kitame kultūrinėje spaudoje 1996 m. pasirodžiusiame straipsnyje:

Jau nebeįmanoma neigti poezijos, parašytos moterų, kokybės; užuot kalbėjusi už apibendrintą moterį (isp. mujer genérica) ir pasitenkinusi

⁶¹⁹ „The Routledge Companion to Feminism and Postfeminism“, ed. Sarah Gamble, London, New York: Routledge, 2006, p. 105.

⁶²⁰ Ciplijauskaitė, „Interiorización de la voz.“, in: *Extramuros*, 4 (octubre 1996), p. 56

inversijomis-subversijomis, kiekviena poetė leidžia įsigilinti į save ir leidžia sužydėti asmeniškiesiems balsui. Pažanga vartojant nepriklausomą, inovatyvią kalbą iš karto traukia dėmesį šiandieninėje moterų poezijoje ⁶²¹

Ciplijauskaitei vis dar labai aktualu rasti „autentišką stilių“, o tai gražina kritikės mąstymą prie ankstyviausių idealistinės stilistikos nuostatų. Stiliaus analizė Ciplijauskaitei įrodo autentišką kūrybiškumą ir atskleidžia kartais paradoksalias literatūros kūrinių traktuotes laikui bėgant: „Labai įdomu stebėti, kaip ankstesniais amžiais laikoma „profesionalumo stoka“ [tokie dalykai – A. Š.] kaip trumpi sakiniai, be išvadų, „defektas“, kurį net ir šiame amžiuje Ezra Pound kritikuoja Gertrude Stein kūriniuose. Šiandien visa tai tapo sąmoningai ieškomu stilistiniu bruožu“⁶²². Ši Ciplijauskaitės nuostata panaši į jos 1972 m. studijoje „Baroja – stilius“ suformuluotą išvadą, jog autoriaus pasirinkimas kurti kitokiu, nei įprasta to meto ispanų literatūrai stiliumi nerodo jo aplaidumo ar negebėjimo rašyti, o yra sąmoningas pasirinkimas, lydimas kelių ar net keliolikos teksto redakcijų.

Akivaizdžiai feministiniai yra ir tradicinių įvaizdžių dekonstravimo tyrimai; kaip keičiama nusistovėjusi samprata, kodėl ją reikia keisti ir kaip toks keitimas atliekamas literatūroje: „Skaitymas tampa dar žavingesnis, jei tuo pačiu peržiūrimi tikrieji Heloise laiškai bei kronininkų ir komentatorių pateikimas einant amžiams. Tokiu būdu romanas tampa tradicinio įvaizdžio dekonstrukcija“⁶²³. Ciplijauskaitės perkūrimo, transformavimo moterų literatūroje tyrimai plėtojami ir vėlyvuosiuose straipsniuose: „Pabrėžiama gyvoji istorija ir gyvas žodis, de- ir re-konstrukcijos subjektas“⁶²⁴.

⁶²¹ *Ibid.*, p. 56.

⁶²² Ciplijauskaitė, „La novela...“, p. 14.

⁶²³ *Ibid.*, p. 134.

⁶²⁴ Ciplijauskaitė, „Historical Novel from a Feminine Perspective: *Urraca*.“, in: *Feminine Concerns in Contemporary Spanish Fiction by Women*. Manteiga, Roberto C., Carolyn Galerstein and Kathleen McNerney, eds. Potomac, MD: Scripta Humanistica, 1988, p. 34.

Neabejotinai feministinės prigimties yra erotikos temos moterų prozoje tyrimas, kuriuo siekiama moters patirties „įsavinimo“ bendrajame kultūros ir sociumo kontekste:

Erotika egzistavo literatūroje nuo senovės, bet visada buvo laikoma netinkamu moteriai. Romanai, kurie telkdavosi į seksualumą, neišsiskirdavo ypatinga įvairove ir nemaža jų dalis buvo laikomi žemesnės kategorijos literatūra. Šiandien moteris siūlo giliau tyrinėti šią vitališką patirtį ir atskleisti ją iš savo perspektyvos. Turint omeny, kad tai dar nėra visuotinai priimtina tema, dažnai [romanai – A. Š.] pasirenka kovingą poziciją.⁶²⁵

Feministinis yra moters kūrybinės galios interpretavimas, jis yra artimesnis prancūziškajam feminizmui: „Šiuolaikiniuose romanuose lyrizmas paklūsta kitam tikslui: parodyti, kad moteris gali rasti jėgų savo moteriškam būviui per poezijos arba kūrybos potencialą, kurį turi savyje.“⁶²⁶ Tačiau, kaip minėta įvade, tiek pati Ciplijauskaitė, tiek jos tekstai pasisako prieš feministinį karingumą fundamentaliai keisti pasaulį, labiau linkstama į dialogišką santykį su iki tol egzistavusia tradicija: „Trijuose romanuose yra latentinis feministinis pranešimas, netampantis propaganda <...> Šiuo bloku Tusquets įėjo į giliausią erotiškumo ir lesbietiškumo tyrinėjimą šiandieninėje ispanų literatūroje.“⁶²⁷

Iš amerikiečių feministinės kritikos Ciplijauskaitei itin svarbi jos klasikė Showalter, ypač šios autorės pateikta moterų literatūrinės subkultūros istorinės raidos tipologija:

a) dominuojančios tradicijos būdų imitavimas, meninių standartų ir požiūrių į socialinius vaidmenis panaudojimas – moteriška stadija;

b) protestas prieš standartus, mažumų teisių reikalavimo ir gynimo fazė – feministinė fazė;

c) savęs atradimo fazė, atsigręžimas į vidų, tapatumo paieškos – moters stadija⁶²⁸.

⁶²⁵ Ciplijauskaitė, „La novela...“, p. 166.

⁶²⁶ *Ibid.*, p. 195.

⁶²⁷ *Ibid.*, p. 178-179.

⁶²⁸ Cituojama iš Toril Moi, „Lyties/teksto politika“, Vilnius: ALK/ Charibdė, 2001, p. 55-56.

Lietuvių kritikė daugelyje tyrimų cituoja Showalter ir skirsto moterų literatūrą pagal Showalter išskirtus tipus:

Paskutiniaisiais metais dažnai kalbama apie „naują būdą“ rašyti sąmoningai moteriškus romanus; ir daugiau nei keli kritikai nubrėžė paraleles tarp tokio rašymo ir dekonstrukcijos. Jei šio amžiaus viduryje – Ispanijoje, ypač apie septyniasdešimtuosius metus – moters balsas daugeliu atveju buvo ten, ką Elaine Showalter vadina „feministiniu etapu“, kitaip tariant, atvirame proteste, šiandien jos naratyvinės strategijos tapo subtilesnėmis: nori sužeisti skaitytojo sąmonę ne per manifestus, o meno būdu.⁶²⁹

Kitame straipsnyje, analizuodama postfrankistinės Ispanijos moterų literatūros suklestėjimą, Ciplijauskaitė teigia:

Etapas, kurį Elaine Showalter apibrėžė kaip feministinį, kitaip tariant, kuriame dominuoja karinga nuostata, išgyveno geriausius metus pirmuoju postfrankistiniu dešimtmečiu: reikėjo atgauti laiką ir teritoriją, kurie buvo prarasti beveik pusę amžiaus; reikėjo nuvainikuoti tiek tabu; reikėjo pakelti balsą dėl savo teisių. Kaip ir visuose kolektyviniuose reikaluose, būdavo nutildoma intymi, individuali nata.⁶³⁰

Pačios feministinės kritikos raidos, jos atmainų vertinimą periodinėje kultūrinėje spaudoje publikuotame straipsnyje „Mitų, klasikų, pasakų panaudojimas šiuolaikinėje moterų literatūroje“ Ciplijauskaitė pateikia vėlei remdamasi Showalter klasifikacija:

Ta kritika (feministinė) vystosi keliomis, ir gana skirtingomis, kryptimis (Amerikoje koncentruojasi daugiau į polemiką dėl moters socialinės padėties; Prancūzijoje – į ontologinį / lingvistinį aspektą, tvirtinant, kad moters pati esmė yra žodis, vartojamas kovai, todėl ji, iki šiol jo

⁶²⁹ Ciplijauskaitė, „Intertextualidad y subversión en el Silencio de las sirenas, de Adelaida García Morales“, in: *La construcción...*, p. 157.

⁶³⁰ Ciplijauskaitė, „De Medusa a Melusina: recuperación de lo mágico“, in: *La construcción...*, p. 296-297.

neturėjusi, dar beveik neegzistuoja. <...> Geriausiai požiūrio į moterų raštiją vystymąsi yra aptarusi Elaine Showalter, nurodydama tris stadijas: „moterišką“ (feminine) – kai moteris tebesijautė gležnu sutvėrimėliu ir rašė su geroka doze nostalgijos ir sentimentalumo; feministinę – kai iškilo polemiška laikysena ir noras išsikovoti lygybę; ir „moters“ – (female) jau įgavus savimonę ir nebandant rašyti kaip vyrai. <...> Marijos rolė išlieka kaip Dievo motinos – ne jos pačios, kaip pilnutinio asmens. Sekant jos pavyzdžiu, vaikai gimdomi iš paklusnumo ir pareigos, nepaliekant vietos fiziniam pasitenkinimui, kuris turėjo savo rolę senųjų kultūrų tradicijose. Krikščionybė šiandien taip skelbiamą „jouissance“ paverčia nuodėme. Vienintelis moteriai leidžiamas herojiškumas – pasiaukoti.⁶³¹

Kritikė, kaip ir anglų-amerikiečių feministinėje kritikoje, daug dėmesio skiria socialinio moters statuso klausimams ir sieja moters kalbos nesivystymą arba specifinę vystymosi raidą su socialine nelygybe: „Ilgi amžiai, kada moteris buvo redukuota į tylą ir [priversta – A. Š.] tapti seksualinio vyro geismo objektu, pavertė ją bebalse. Tuomet iš tiesų tekalbėjo tik jos kūnas, bet tokiu būdu, kuris šiandien atrodo nepriimtinas.“⁶³² Studijoje „Moteriškojo *aš* konstravimas literatūroje“, analogiškai kaip pirmojoje feministinėje studijoje „Nepatenkinta moteris. Neištikimybė realistiniame romane“, dažnai atkreipiamas dėmesys į moters sąmoningumo priklausomybę nuo socialinių struktūrų: „<...> Caballero, atrodo, nepriima [tos idėjos – A. Š.], kad gali egzistuoti talentinga moteris, kuri norėtų būti nepriklausoma <...> Galbūt paaiškinimo reikėtų ieškoti socialinėje jos laiko struktūroje“⁶³³. Tad pagal Showalter klasifikaciją⁶³⁴ Ciplijauskaitė užsiima ir ginokritika, nes tyrinėja

⁶³¹ Ciplijauskaitė, „Mitų, klasikų, pasakų panaudojimas šiuolaikinėje moterų literatūroje“, in:

Draugas, 1993 05 08, p. 4.

⁶³² Ciplijauskaitė, „La novela...“, p. 214.

⁶³³ Ciplijauskaitė, „La Gaviota y la novela femenina en Francia“, in: *La construcción...*, p. 46.

⁶³⁴ Ginokritika tyrinėja moteris rašytojas, feministinis kritikavimas tyrinėja vyrų parašytų darbų moteris skaitytojas. E. Showalter, „Toward a feminist poetics“, in: *Women Writing and Writing About Women*, ed. M. Jacobus, London: Croom Helm, 1979, p. 25. Cituojama iš Toril Moi, „Lyties/teksto politika“, Vilnius: ALK/ Charibdė, 2001, p. 71.

moteris rašytojas, ir feministiniu kritikavimu, nes tiria moterų įvaizdžius vyrų sukurtuose realistiniuose tekstuose. Anot Toril Moi, „kaip ir socialistai, feministės, pasirinkdamos literatūros metodus bei teorijas, tam tikra prasme gali sau leisti tolerantišką pliuralizmą, būtent todėl, kad bet koks požiūris, kurį tik galima sėkmingai pritaikyti politiniams tikslams, turi būti sveikintinas“⁶³⁵.

Ciplijauskaitė savo teksta is tvirtina amerikiečių S. M. Gilbert ir S. Gubar studijos „Pamišėlė palėpėje“ teiginį, kad XIX a. dominuojanti patriarchalinė ideologija pristato kūrybiškumą kaip iš esmės vyrų savybę⁶³⁶. Ypač tai atsiskleidžia studijoje „Šiuolaikinis moterų romanas (1970–1985). Pasakojimo pirmuoju asmeniu tipologijos link“, kuriame tiriamas moterų kūrybiškumas ir jo reprezentacijos 15 metų tekstuose. Iš Gilbert ir Gubar yra perimtas Ciplijauskaitės tekstuose pasirodanti opozicija *ragana* / *pamišėlė* (ar kita už „normalumo“ ribų išeinanti figūra) vs *nuosaiki* (tradicinę patriarchato numatytą vietą užimanti moteris). Akivaizdūs ir Lindos Hutcheon teorinių skaitinių įspaudai Ciplijauskaitės tekste: „*Double-talk* išteklius yra dažnas šiuolaikiniuose romanuose.“⁶³⁷

Kritikė feministine mąstysena pažymi savo moters kalbos ir jos raidos koncepciją: „Tikrovė yra tokia, kad daug laiko moters kalba buvo studijuojama kaip kažkas marginalaus, nuokrypis nuo normos“⁶³⁸. Ciplijauskaitei svarbi ne tik pati sąvoka „moteriška kalba“ bei tiesiogiai iš rusų formalistų perimtas terminas „nuokrypis nuo normos“, bet ir socialinis moters kalbos tyrimų statusas, kas rodo aiškų angažavimąsi į politinį feminizmo aspektą. Anot Cheris Kramer, Barrie Thorne ir Nancy Henley, svarbiausios anglų ir amerikiečių feministinės lingvistikos domėjimosi sritys yra: a) lyčių kalbos vartosenos, kalbos ir neverbalinės komunikacijos skirtumai ir panašumai; b) kalbos seksizmas, pabrėžiant kalbos struktūrą ir turinį; c) kalbos struktūros ir

⁶³⁵ Toril Moi, *op. cit.*, p. 81.

⁶³⁶ *Ibid.*, p. 57.

⁶³⁷ Ciplijauskaitė, „Más allá de la sentimentalidad: mirada lúcida y visión imparcial“, in: *La construcción...*, p. 364.

⁶³⁸ Ciplijauskaitė, „La novela...“, p. 220.

kalbos vartosenos sąsajos; d) pastangos ir galimybės keisti⁶³⁹. Ciplijauskaitė aktualiausi yra pirmasis, trečiasis bei ketvirtasis šios klasifikacijos aspektai.

Kritikė, kalbėdama apie moterų kūrėjų kūrybinio proceso bei sąmonėjimo, liberalėjimo procesų atspindžius romanuose, vadovaujasi feministinėmis nuostatomis:

*Ankstesniais amžiais buvo galima ne tik protagonistę laikyti daugiau ar mažiau tikslia autorės reprezentacija (įsikūnijimu?), bet ir patvirtinti, kad peripetijos ir romanų kulminacija iki tam tikro laipsnio atspindėdavo autorės troškimus. Tai akivaizdu skaitant vieną po kito Jane Austen romanus arba studijuojant bendrąją seserų Bronte sukurtą atmosferą. <...> Nuo postmodernizmo situacija pasikeitė. Kai kurios modernios protagonistės, kartais tampančios žudikėmis <...> neįkvepia noro būti tokiomis kaip jos. Tai ypač akivaizdu postsovietinių kraštų rašytojų tvariniuose (sukurtose moterų personažuose?), kurie atspindi per tris ketvirčius sunkaus ir kartaus amžiaus sukaupią pagiežą. Kūrėjos-mamos išmoko išsivaduoti iš savo tvarinių.*⁶⁴⁰

Šioje citatoje išryškėja Ciplijauskaitės literatūros kritikos vertybės: kūrybinio „aš“ nutolimas nuo asmeninio „aš“ kaip postmodernaus moters sąmonės ženklas (pirmiesiems tyrimams būdingas idealistinės stilistikos kūrybinio „aš“ ir asmeninio „aš“ vienis). Paliečiama ir polemiška literatūros didaktškumo tema, teigiama, kad XIX a. moterų proza vis dar buvusi didaktiška, nes tarsi per veikėjas kviesdavusi moteris tapti panašiomis į jas. Kūrėjos-mamos samprata Ciplijauskaitės yra perimta iš vadinamojo trečiosios bangos feminizmo nuostatų, kviečiančio išsivaduoti iš „sankcionuojančios motinos įtakos“, t. y. pirmosios ir antrosios bangos feminizmo nuostatų.

Anot Moi, moteris patriarchato sąlygomis neturi savo kalbos ir tai turi veikti jos rašymo.⁶⁴¹ Panašiai mano ir Ciplijauskaitė, apie žodžio

⁶³⁹ Kramer, Cheris, Thorne, Barrie, Henley, Nancy, „Perspectives on language and communication“, in: *Signs*, 3, 3, p. 639. Cituojama iš: Toril Moi, „Lyties/teksto politika“, Vilnius: ALK/ Charibdė, 2001, p. 133.

⁶⁴⁰ Ciplijauskaitė, „Carmen...“, p. 73.

⁶⁴¹ Toril Moi, *op. cit.*, p. 124.

nepakankamumą kūryboje ji kalba nuo pirmųjų savo studijų, kuriose skyrė dėmesio poetinio žodžio nepakankamumui ir poeto intencijų neįgyvendinimui. Taip pat žodžio nepakankamumo tema plėtojama ir rinkinyje „Moteriškojo *aš* konstravimas literatūroje“: „Žodžio nepakankamumas, kuris vargina mistikus, jas nukreipia prie neologizmų <...>.“⁶⁴²

Kritikės susirūpinimas moters kalbos nebuvimu ar jos nepakankamumu artimas prancūzų feminizmui: „Naudojama kalba kilusi iš vyrų patirties, atitiko jų pasaulio percepciją“⁶⁴³. Iš prancūzų feminizmo autorių Ciplijauskaitė nuosekliai remiasi Annette Kolodny nurodytomis feministinės analizės gairėmis, siekdama išsiaiškinti moterišką literatūros stilių: pradėti vertinti kiekvieną autorę ir kiekvieną atskirą tekstą kaip savaime unikalų ir individualų. Tada pamažėle per ilgą laiką ir daug skaitant galima pastebėti, kokie dalykai kartojasi ir, o tai dar svarbiau, ar jie kartojasi⁶⁴⁴. Ciplijauskaitė teigia, kad prieš rašydama studiją „Moterų romanas (1970–1985). Pasakojimo pirmuoju asmeniu tipologijos link“ perskaitė 600 romanų: „Po keletos refleksijų metų ir šešių šimtų romanų perskaitymo nedaug tepasistūmėjau nuo Ezergailis išvadų <...>.“⁶⁴⁵ Apie moteriško stiliaus, artinančio Ciplijauskaitės pasaulėžiūrą prie prancūziškojo feminizmo, neatitolstant nuo stilistikos paieškų, kalbama ir 2004 m. publikuotame straipsnyje rinkinyje „Moteriškojo *aš* konstravimas literatūroje“: „Tik po 1975 metų padažnėja literatūrinio asmens arba kaukės naudojimas, priimamas mitinių figūrų balsas <...> tam, kad būtų įmanoma kalbėti apie dalykus ar troškimus iki tol nepriimtinus moters [kalbėjimui – A. Š.].“⁶⁴⁶ Įdomu ir tai, kad Kolodny siūlo pliuralizmą kaip feministinę poziciją⁶⁴⁷. Ar tai nėra ir Ciplijauskaitės pasirenkama kritinė pozicija?

Iš kitos feminizmo klasikės Luce Irigaray skolinamos „iškreipiančio veidrodžio“ bei „moteriškos percepcijos specifiškumo“ sampratos: „Turint

⁶⁴² Ciplijauskaitė, „Dos casas habitadas por la ausencia“, in: *La construcción...*, p. 121.

⁶⁴³ Ciplijauskaitė, „Carmen...“, p. 36.

⁶⁴⁴ Kolodny Annette, „Some notes on defining a 'feminist literary criticism'“, in: *Critical Inquiry*, 2, 1, p. 79. Percituojama iš Toril Moi, *Lyties/teksto politika*, Vilnius: ALK/ Charibdė, 2001, p. 68.

⁶⁴⁵ Ciplijauskaitė, „La novela...“, p. 9.

⁶⁴⁶ Ciplijauskaitė, „El yo invisible: Ernestina de Champourcin y las poéticas de la vanguardia“, in: *La construcción...*, p. 109.

⁶⁴⁷ Toril Moi, *op. cit.*, p. 70.

omeny, kad jai [Luce Irigaray – A. Š.] atspindys yra glaudžiai susijęs su percepcija ir šios percepcijos formulavimu, ji taip pat reikalauja įtraukti naują subversijos kalbą.⁶⁴⁸ Kritikė, kalbėdama apie moterų tekstų fragmentiškumą, nenuoseklumą, taip pat pasitelkia Irigaray terminus: „Faktas, kad jos nesiekia tvarkingai padalintų skyrių – Luce Irigaray užsimena, kad moteris yra „neapibrėžiama, begalinė, jos forma niekada nėra baigtinė“ – generuoja sklandumą, kuris buvo palygintas su kūno judėjimu, bet taip pat susijęs su pasąmone.“⁶⁴⁹

Kritikė naudoja J. Lacano, S. Freudo psichoanalizės terminais, tačiau visada juos įvertina iš naujo, tarsi išmėgina psichoanalizės terminų tinkamumą moterų sukurtuose tekstuose, tačiau nesiremia ir dažnai neigia jų siūlomas moterų sąmonės, kūrybos sampratas: „Pašnekovo apibrėžimas stebinančiai sutampa su klausymo funkcija, apibrėžta Lacano, psichoanalizės užsiėmimuose: <...> tylus buvimas įvykdo pagrindinę analizės⁶⁵⁰ funkciją, priverčiant pacientą kalbėti“⁶⁵¹ „Yra keletas scenų, verčiančių galvoti apie freudiškąją *talking cure*. Šių romanų originalumas toks, jog nesiribojama viena tema ar metodu, o analizė visada yra įtraukta į platesnį pasakojimą.“⁶⁵²

Ciplijauskaitė tiesiogiai iš literatūros teoretikės, feministės H. Cixous perima *jouissance* ir *écriture féminine* terminus. Anot Cixous, moteriški tekstai yra tekstai, kurie veikia per skirtumą, kovoja už tai, kad būtų sugriauta falogocentrinė logika. Kaip pabrėžia Moi, svarbu ne tik empirinė autoriaus lytis, o kokios rūšies yra pats rašymas. Ciplijauskaitė šiuos terminus plačiai naudoja savo kritikoje kaip moters opozicijos patriarchalinei tvarkai simbolius: „<...> išaukština motinos teisę turėti savo asmeninį gyvenimą, ieškoti *jouissance*, būti moterimi pirmiau nei motina“ arba „<...> galiausiai įgyja teisę į *jouissance*“. Šis terminas pasirodo ir vėlyvuosiuose tekstuose, ypač kur

⁶⁴⁸ Ciplijauskaitė, „El 'espejo de las generaciones' en la narrativa femenina contemporánea“, in: *La construcción...*, p. 182.

⁶⁴⁹ Ciplijauskaitė, „Lyric Memory, Oral History, and the Shaping of Self in Spanish Narrative“, in: *Modern Language Studies*, 28.4 (1992), p. 390.

⁶⁵⁰ Ciplijauskaitė, „El 'espejo de las generaciones' en la narrativa femenina contemporánea“, in: *La construcción...*, p. 181.

⁶⁵¹ Ciplijauskaitė, „La novela...“, p. 112.

⁶⁵² *Ibid.*, p. 113.

kalbama apie išsilaisvinimą, moters meilės patirtis: „Jos knygoje taip pat meilė pasirodo kaip kažkas natūralaus, bet vis dar provokuojančiu tonu, pabrėžiant *jouissance* momentą <...> tuo pačiu paneigiant nuodėmę“. Ciplijauskaitė *jouissance* terminą adaptuoja ir perkuria, pritaikydama savo tiriamos literatūros poreikiams, jį perkeičia į prancūzų postruktūralistams būdingą „teksto *jouissance*“: „Erotinis malonumas veda į dvasinę pilnatvę. Kūno *jouissance* tampa teksto *jouissance*. Pabrėžiami pojūčiai, jautrumas ir intuicija.“

Panašiai kaip ir prancūziškojo feminizmo klasikė Simonos de Beauvoir, teigianti jog subjekto suvokimas apie moteriškumą ir vyriškumą yra patiriamas (išgyvenamas) priklausomai nuo skirtingų gyvenimiškų situacijų, pvz., socialinės klasės, kultūrinių ir rasinių apibrėžčių, etc., mąsto ir Ciplijauskaitė. Pagal S. de Beauvoir sampratą žmogaus kūnas nėra nepakeičiamas, tai – istorinis egzistencinis procesas, jį galima aprašyti kaip fenomeninį pasirodymą⁶⁵³. Tokius pasirodymus siekia atpažinti ir Ciplijauskaitė:

*Pasakodamos apie savo patirtis šios moterys tampa subjektais: pasakoja savo išgyvenimus, kas įgalina jutiminio elemento atsiradimą ir skatina naudoti susidvejinsį balsą (aš / pasakotoja ir lyrinis aš; paveldėtas vyriškas diskursas / moteriška percepcija), kontrastuojant su monotonišku tradiciniu balsu, išmoktu sekant Mergelės modelį: nuolankumas ir paklusnumas. Dabar taip pat iškyla nuodėmingoji Ieva ir Marija Magdalieta. Bei spontaniškumas perteikiant tai, kas išgyventa.*⁶⁵⁴

Šioje citatoje atsiskleidžia subjekto ir moteriško subjekto (feministinėje fenomenologijoje nurodyto subjektyvumo) formavimosi aspektas, derinamas su fenomenologine percepcija, bei šios naujos tapatybės reprezentacijos tekstuose klausimas: kokiomis stilistinėmis priemonėmis išreiškiama pakitusi savivoka. Fundamentalusis klausimas lieka toks pat – koks yra stilius?

⁶⁵³ María Carmen López Sáenz, „Fenomenología y feminismo“, in: *Daimon. Revista Internacional de Filosofía*, no 63, Madrid: UNED, 2014, p. 48.

⁶⁵⁴ Ciplijauskaitė, „Intemporal, sin fecha, desde siempre volabas.“ In *Palabras cruzadas*. VII Encuentro de mujeres poetas. Ed. A. Mora, M. Blanco & al. Granada: Universidad de Granada, 2003, p. 94.

Amerikietiškojo feminizmo klasikės Showalter klasifikacijos⁶⁵⁵ požiūriu Ciplijauskaitė užsiima ir ginokritika, nes tyrinėja moteris rašytojas ir „feministinius kritikavimus“ (moterų įvaizdžius vyrų sukurtuose realistiniuose tekstuose). „Literatūros darbo nutylėjimų ir prieštaravimų studijos leis kritikui susieti jį su būdingu istoriniu kontekstu, kur visa virtinė skirtingų struktūrų (ideologinių, ekonominių, socialinių, politinių) susikirsdomos produkuoja būtent tokias teksto struktūras.“⁶⁵⁶

Studijoje „Moteriškojo *aš* konstravimas literatūroje“, analogiškai kaip pirmojoje feministinėje studijoje „Nepatenkinta moteris. Neištikimybė realistiniame romane“, dažnai atkreipiamas dėmesys į moters sąmoningumo priklausomybę nuo socialinių struktūrų: „<...> Caballero, atrodo, nepriima [tos idėjos – A. Š.], kad gali egzistuoti talentinga moteris, kuri norėtų būti nepriklausoma <...> Galbūt paaiškinimo reikėtų ieškoti socialinėje jos laiko struktūroje.“⁶⁵⁷

Sudėtinga būtų vienaprasmiškai kritinės pasaulėžiūros atžvilgiu apibūdinti kai kuriuos Ciplijauskaitės teiginius vėlyviausiuose tekstuose. Pavyzdžiui, 2002 m. publikacijoje⁶⁵⁸ ji pasirodo kaip klasikiniam feminizmui pritarianti kritikė, kuriai labai aktualus socialinis bei ideologinis literatūros matmuo: kalbėdama apie neištikimybės temą romanuose kritikė rašo, kad „Didieji XIX a. romanai šia tema sudaryti iš dviejų sudedamųjų dalių: etinio individualiojo konflikto ir visuomenės primesto konflikto (buržuazinės moralės). Šiandien dvigubas konfliktas jau neegzistuoja: nebėra vienos galiojančio elgesio kodekso normos, papročiai yra laisvesni.“⁶⁵⁹ Šioje publikacijoje Ciplijauskaitė tarsi grįžta prie 1984 m. studijoje plėtotos temos – moterų įvaizdžių kritikos

⁶⁵⁵ Ginokritika tyrinėja moteris rašytojas, feministinis kritikavimas tyrinėja vyrų parašytų darbų moteris skaitytojas. E. Showalter, „Toward a feminist poetics“, in: *Women Writing and Writing About Women*, ed. M. Jacobus, London: Croom Helm, 1979, p. 25. Cituojama iš Toril Moi, *Lyties/teksto politika*, Vilnius: ALK/ Charibdė, 2001, p. 71.

⁶⁵⁶ Toril Moi, *op. cit.*, p. 87.

⁶⁵⁷ Ciplijauskaitė, „La Gaviota y la novela femenina en Francia“, in: *La construcción...*, p. 46.

⁶⁵⁸ *Lecturas: Imágenes. Mujer, adulterio y cine. 2.* Ed. Carmen Becerra. Villagarcía de Arousa: Mirabel, 2003. 19-36.

⁶⁵⁹ Ciplijauskaitė, „El adulterio en la novela de ayer y hoy“, in: *Lecturas: Imágenes. Mujer, adulterio y cine. 2.* Ed. Carmen Becerra, Villagarcía de Arousa: Mirabel, 2003, p. 19.

realistiniuose romanuose, tačiau siekia atnaujinti sampratą, tirdama moterų sukurtų tekstų poetiką. Ciplijauskaitėi yra svarbi kintanti moterų prozos būseną, šiuo aspektu ji dar kartą priartėja prie visai jos kritikai būdingos nuostatos: tirti „lūžio“ situacijose atsirandančią literatūrą (XIX a. – XX. a. pr. Ispanijos kolonijų praradimo krizė ir jos kontekste susiformavusi meninė pasaulėjauta, moterų situacijos visuomenėje esminių pokyčių pradžia XIX a. pab. literatūra, XX a. vidurio moterų sukurta literatūra, etc.): „Vis augantis skaičius romanų yra parašomas moterų, kas verčia priimti požiūrio tašką, nesutampantį su tradiciniu. Tai didelis postūmis, rašant naratyvinio ar epinio žanro kūrinius: nebelieka nei situacijos, nei personažo klišių (dažnai isteriškos moters <...>.“⁶⁶⁰

Ciplijauskaitė oponuoja tradicinėms, iš anksto primestoms, patriarchalinėms nuostatomis, pvz., moterų tapatinimui su sentimentalumu. Ji siekia teoriškai konceptualizuoti šį klausimą: „Diskusija apie sentimentalizmą romane reikalauja derinti skirtingas perspektyvas: susikoncentruoti į temą (siužetas, personažai) bei į būdą visa tai pateikti (naratyvinės strategijos).“⁶⁶¹ Feministiškai skamba ir kritikės moters subjektyvizacijos gynimas. Cituodama Carme Riera, kritikė teigia: „Neseniai vykusioje konferencijoje Carme Riera pabrėžė, kad šiandien moteris geba stebėti save kaip objektą būdama subjektu: išnyko tradicinė dichotomija, kuri leisdavo vienintelę objekto funkciją.“⁶⁶²

Kritikė nurodo sąvokų „feministinis“ ir „moteriškas“ skirtį: „<...>pranešimo pavadinimas sąmoningas: moteriškas romanas vietoje feministinio. Tai, atrodo, yra vienas ryškiausių skirtumų tarp Fernán Caballero ir didžiųjų beveik šiuolaikinių figūrų – tikrai feminisčių – Prancūzijoje kūrybos: ponios de Stael ir George Sand.“⁶⁶³ Nors pats tyrimo objektas tame pačiame straipsnyje yra moterų proza, bet teksto analizei naudojami įrankiai artimesni idealistinės stilistikos priemonėms: iš pradžių ištiriamas

⁶⁶⁰ Ciplijauskaitė, „El adulterio en la novela de ayer y hoy“, in: *Lecturas: Imágenes. Mujer, adulterio y cine*. 2, Ed. Carmen Becerra, Villagarcía de Arousa: Mirabel, 2003, p. 22.

⁶⁶¹ Ciplijauskaitė, „Más allá de la sentimentalidad: mirada lúcida y visión imparcial“, in: *La construcción...*, p. 359.

⁶⁶² *Ibid.*, p. 360.

⁶⁶³ Ciplijauskaitė, „La Gaviota y la novela femenina en Francia“, in: *La construcción...*, p. 43.

sociokultūrinis kontekstas, tuomet svarstoma apie galimą jo poveikį autorėms, vėliau stilistiškai tiriamas kūrinių formos ir turinio santykis bei jame atsiskleidžianti vertė:

Situacija, kurioje rašomi kūriniai, nurodo pirmąjį raktą, bandant išsiaiškinti skirtumus tarp šių trijų autorių. Ponia Stael priklauso skirtingai epochai, artimai Apšvietos bei prancūziškojo pseudo-klasicizmo idealams. Iš čia kyla jos klasikos, estetikos, meniškumo akcentavimas, [ji – A. Š.] visada teikia didelę reikšmę idėjoms. <...> George Sand siejama su labiausiai karingo feminizmo banga, kylančia 1830–1840 metais. <...> Ispanijoje situacija yra visiškai kitokia. Vis dar netikima moters galimybe būti nepriklausoma ir Fernán Caballero žino, kad, jei nori būti skaitoma, turi pridengti savo vardą.⁶⁶⁴

Kai kuriuose tekstuose kritikė nurodo stilistinius gero romano bruožus: „tik per dvejus metus autorė įgijo kompozicijos meistriškumo, išmoko pašalinti tai, kas neesminga <...> Viskas pateikiama fragmentai, skirtingose laiko dimensijose; gyvenimai, gyvenami skirtinguose pasaulio kraštuose, susijungia per vieną mirtį, kuri pradeda ir užbaigia romaną.“⁶⁶⁵ Ciplijauskaitė ne kartą stilistiškai pabrėžia struktūros ir kalbos inovatyvumo būtinybę originalumo siekiančiam kūriniui, nes tik turinio matmens inovatyvumo nepakanka: „Aiškiausią įrodymą pasiūlo Kronauer su *Teufelsbrück*, perkeldamas dėmesį nuo žinios (isp. *mensaje*) prie meninės romano konfigūracijos, sukurdamas visiškai originalų diskursą tiek iš lingvistinės, tiek iš struktūrinės perspektyvos.“⁶⁶⁶

Įdomi Ciplijauskaitės susikurta feministinė stilistinė sąvoka „emancipacijos laipsniai“. Moters protagonistės pasirodymą tekstuose ji laiko pirmo laipsnio, o moters rašytojos susiformavimą – antro emancipacija. Kritikė akcentuoja tokias sąvokas kaip „kūrybinis procesas kaip savęs realizavimas“, suasmenintą rašymą laiko moteriškojo rašymo bruožu.

⁶⁶⁴ Ciplijauskaitė, „La Gaviota y la novela femenina en Francia“, in: *La construcción...*, p. 44.

⁶⁶⁵ Ciplijauskaitė, „Más allá de la sentimentalidad: mirada lúcida y visión imparcial“, in: *La construcción...*, p. 374.

⁶⁶⁶ *Ibid.*, p. 376.

Ciplijauskaitė feministinį ir moterišką rašymą, panašiai kaip prancūzų feministės, laiko ne tik moterims kūrėjoms, bet ir kai kuriems vyrams būdingu bruožu. Ji teigia, kad

*Feministinis rašymas naudoja subversiją absoliučiai tiesai pasiekti. Jei avangardo menininkai protestavo prieš tikrovę, kurioje jie buvo verčiami dirbti, moterys susiaurina savo perspektyvą ir iš esmės tyrinėja moterišką būvį. Metodas, kurį jos siūlo yra panašus į Valle-Inclán: egzistuojančios ribos turi būti peržengtos*⁶⁶⁷.

Literatūrologė, kaip ir ankstyvojoje savo kritikoje, pasižymi struktūros pokyčių raidos stebėjimu ir siejimu su sociokultūrinėmis tendencijomis, tačiau tirdama moterų tekstus visada akcentuoja moters suvokimo specifiškumą:

*Romanas pirmuoju asmeniu tapo labai populiarius pastaraisiais metais. <...> šiandien autoriai ir ypač moterys linksta prie autoanalizės. Nuo autobiografijos einama prie autoportreto. Pagrindas, iš kurio pradedama [kalbėti – A. Š.] vis dar yra beveik toks pats: parodyti, kad protagonistas/ė yra aplinkybių produktas. Varijuoja tik perspektyva: šiandien vertinimui pateikiama aksioma, kad tam tikroje situacijoje moteris elgsis tam tikru apibrėžtu būdu, nurodytu visuomenės.*⁶⁶⁸

„Tarpinės“ būklės yra ir socialiniai literatūros kritikos aspektai vėlyvojoje Ciplijauskaitės kritikoje. Iš kokios pozicijos svarstomas socialinis literatūros matmuo? Iš feministinės, ar iš stilistinės, nes tiek vienai, tiek kitai būdingas susitelkimas į šį socialumo ir tarpinės žanrinės būklės aspektą. Feminizmui aktualus socialinis literatūros matmuo ir sociumo kritika Ciplijauskaitės tekste, pasirodo, laikoma šiandieninės literatūros neigiamais dalykais – netiesiogiai nurodoma, kad gerai literatūrai būdingas vidinis konfliktas, visuomenės normų ir asmenybinės pozicijos, pasirinkimo, siekio nesutapimas. Kritikė teigia:

⁶⁶⁷ Ciplijauskaitė, „The Role of Language in the Creation of Valle-Inclán's Female Characters“, in: *Ramón María del Valle-Inclán: Questions of Gender*. Ed. Carol Maier & Roberta L. Salper. Lewisburg: Bucknell University Press, 1994, p. 77.

⁶⁶⁸ Ciplijauskaitė, „Entre locura y cordura: la voz de la confesión“, in: *La construcción...*, p. 145.

Šiandien [literatūros – A. Š.] scena visai pasikeitė ir žodis neištikimybė visiškai nenaudojamas. Išnyko dvigubas konfliktas individas / visuomenė. Nėra sankcionavimo įstatymu nei tradicija. Nėra vienintelės normos. Prarasta iliuzija rasti meilę „visiems laikams“, „iki kol mirtis mus išskirs“. Taip pat nebegalima kalbėti apie frustruotą seksualumą, vieną iš pagrindinių [neištikimybės – A. Š.] nuotykių (isp. desliz) motyvų ankstesniais amžiais.⁶⁶⁹

Kaip ispaniškojo feminizmo pirmeivė Ciplijauskaitė atsiskleidžia viename vėlyvųjų savo straipsnių „Moteris ir kultūra prieškarui“, kuriame, kalbėdama apie trečio dešimtmečio ryškiausią feministę Marią de Maeztu, ji apibūdina šiuolaikinei moteriai feminizmo atneštą sąmoningumą ir savivokos pokytį:

<...> atnešė į Ispaniją principus įsteigti Tarptautinį merginų bendrabutį: mokyti ne medžiagos, o refleksijos apie ją; stengtis suprasti, o ne kartoti; <...> užsiimti nepriklausomu darbu, nesirūpinant vertinimais; studijuoti ne tam, kad gautum diplomą, o kad įgytum bendrosios kultūros ir, svarbiausia, susiformuotum asmenybę⁶⁷⁰

Šiame kultūrologinio tipo straipsnyje Ciplijauskaitė išsako daug vertybinės kritikos šiuolaikiniam ir ankstesniam moters būviui visuomenėje, pasisako moters sąmoningumo klausimais ir ieško teigiamų šiuolaikinio feminizmo aspektų prieškarinės Ispanijos kultūriniuose judėjimuose, moterų sąjūdžiuose. Ciplijauskaitė, pristatydama, anot jos, pirmąją ispanų moterį filosofę Marią Zambrano bei jos filosofinę paradigmą, tarsi suformuluoja ir išsako sau artimas feministines kultūros, meno koncepcijas: „poetinis protas“ (isp. *razón poética*), kuris orientuojasi į sielą, neapeidamas dvasios (kuri yra didžiausia vertybė Ciplijauskaitės kritikoje, iškeliamą visuose tyrimuose); moters gebėjimas įgyti milžinišką kultūrą bei sukurti savo diskursą, kuris būtų ne toks logocentriškas;

⁶⁶⁹ Ciplijauskaitė, „El adulterio en la novela de ayer y hoy“, in: *Lecturas: Imágenes. Mujer, adulterio y cine*. 2, Ed. Carmen Becerra, Villagarcía de Arousa: Mirabel, 2003, p. 28.

⁶⁷⁰ Ciplijauskaitė, „La mujer y la cultura en la preguerra.“, in: *Ernestina de Champourcin. Mujer y cultura en el siglo XX*, Rosa Fernández Urtasun & J. Angel Ascunce, eds. Madrid: Biblioteca Nueva, 2006, p. 270.

siekiančio įsiskverbti ir išaiškinti žvilgsnio svarba, turint omeny, kad ieškoma šviesa nėra vien tik intelektualinė; dvasinė vidujybė (isp. *fondo espiritual*)⁶⁷¹. Visos šios sampratos būdingos ir pačios Ciplijauskaitės kritikai, kas leidžia kalbėti apie skaitytojo ir rašytojo jungtį, atsirandančią per tekstus.

7.2 Feminizmo, fenomenologijos ir idealistinės stilistikos sąlyčiai

Svarstant vėlyvojo periodo Ciplijauskaitės kritiką, nuolat kyla klausimas dėl jos hibridiškumo. Po gryniosios idealistinės stilistikos ir literatūros fenomenologijos etapų, kritikė nesiliauja ieškojusi.

Fenomenologinis feminizmas yra gana nauja teorinė kryptis, labiausiai išpopuliarėjusi vokiečių ir JAV akademiniame kontekste XX a. 9–10 dešimtmečių riboje. Šiandien tai aktyviai besiformuojanti, tačiau jau konceptualųjį pagrindą turinti kritinių nuostatų visuma, išsiskirianti tarpdiscipliniškumu, fenomenologijos ir feminizmo jungimo siekais. Platesnės praktinės sklaidos literatūrologijoje, psichologijoje, psichiatrijoje, sociologijoje ir kitose disciplinose ši kryptis sulaukė XX a. 10 deš.⁶⁷² Anot M. Carmen López Sáenz, fenomenologinis feminizmas ne siekia pritaikyti fenomenologijos nuostatas lyties studijoms, o bando jungti dvi mąstymo tradicijas⁶⁷³. Fenomenologija yra feministinė tiek, kiek ji į savo tyrimus įtraukia su lyties patirtimi bei seksualiniu skirtingumu susijusius klausimus⁶⁷⁴.

⁶⁷¹ *Ibid.*, p. 274.

⁶⁷² Fisher, L., Embree, L., (eds.) *Feminist Phenomenology*, Kluwer, 2000; Stoller, S., Vetter, H. (Hrsgg.). *Phänomenologie und Geschlechterdifferenz*. Wien, WUV-Universitätverlag, 1997; Stoller, S., Vasterling, V., Fisher, L., (eds.) *Feministische Phänomenologie und Hermeneutik*, Orbis Phaenomenologicus, 2005; Heinämaa, S., Rodemeyer, L., (eds.) *Continental Philosophy Review*. Special Issue, *Feminist Phenomenologies* Vol. 43, 1, 2010; Special Issue: *Feminist Phenomenology*. *Janus Head*, vol 13, 1, 2013.

⁶⁷³ María Carmen López Sáenz, „Fenomenología y feminismo“, in: *Daimon. Revista Internacional de Filosofía*, no 63, Madrid: UNED, 2014, p. 46. Iš feministinės fenomenologijos autorių filosofijų, anot M. C. López Sáenz, minėtinos E. Stein, H. Arendt, S. Weil, M. Zambrano, kuria ypač dažnai remiasi Ciplijauskaitė, S. de Beauvoir.

⁶⁷⁴ Eva -Maria Simms, Beata Stawarska, „Introduction: Concepts and Methods in Interdisciplinary Feminist Phenomenology“, in: *Janus Head*, Volume 13, issue 1, Pittsburg: Trivium Publications, 2013, p. 6.

Aktyviausiai pradėjęs veikti 9 deš., pastaruoju metu fenomenologinis kūno, kaip patirties įgijimo tarpininko, suvokimas, kuris apibrėžia subjekto santykį su pasauliu, toliau veikia feministinius ir kitokio pobūdžio literatūrologinius⁶⁷⁵ tyrimus kaip įsikūnijimo (isp. *encarnación*) arba inkorporacijos (isp. *incorporación*, ang. *body thinking*) mąstymas. Dar kalbėdama iš idealistinės stilistikos perspektyvos, Ciplijauskaitė jau siekia tirti kūniškumo raišką kūrinio kalboje: „Daugelis autorių pasisako už aistringą kalbą, diktuojamą troškimo. [Jos – A. Š.] mano, kad racionalumas ir abstrakcija skurdina ir per daug sulygina diskursą. Jos norėtų grįžti prie pre-racionalumo, ekspresijų, kuriose dalyvauja visas kūnas.“⁶⁷⁶. Citata nurodo ir feministinės fenomenologijos suformuluotą „gyvenamo kūno“ koncepciją Ciplijauskaitės kritikoje. Apie kūniškas patirtis, kaip veikiančias kūrybinį procesą, ji rašys dar ne vieną kartą: „I šį romaną patenka daug kūno, bet jis neturi nieko bendro su lengvu, paviršutinišku erotiškumu, tokiu populiariu paskutiniaisiais dešimtmečiais <...>“⁶⁷⁷.

Galiausiai kūniškumo aspektas 2000 m. publikacijoje taip sustiprėja, kad kritikė net publikacijos pavadinimui pasirenka kūno ir rašymo santykio įvardijimą – „Rašyti kūną iš vidaus“⁶⁷⁸. Šioje publikacijoje išryškėja sutvirtėjusio Ciplijauskaitės moteriško rašymo, kūno ir rašymo santykio, moters savivokos sampratos, kurios galėtų pretenduoti į naujus apibrėžimus feministinėje kritikoje, genetiškai kilusius iš prancūziškojo feminizmo:

Dėl to užuot susitelkusi į teorijas, pasirinksiu, <...> iš savo ispaniškų skaitinių pavyzdžius, [kuriuose – A. Š.] naujai susitelkiama į kūną <...> nekvestionuojant jų prigimtį: ar jis naudojamas kaip metafora ar metonimija; ar tai biologinis faktas ar socio-kultūrinis fenomenas <...> Taip pat neužsilaikysiu prie jau labai išdiskutuoto „kūno rašymo“

⁶⁷⁵ Pvz., G. Šmitienės kūno fenomenologijos tyrimai.

⁶⁷⁶ Ciplijauskaitė, „La novela...“, p. 214.

⁶⁷⁷ Ciplijauskaitė, „Más allá de la sentimentalidad: mirada lúcida y visión imparcial“, in: *La construcción...*, p. 370.

⁶⁷⁸ Ciplijauskaitė, „Escribir el cuerpo desde dentro.“ In: *Escribir mujer. Narradoras españolas hoy*. Ed. C. Cuevas García & E. Baena. Málaga: Congreso de Literatura Española Contemporánea, Universidad de Málaga, 2000, p. 15–32.

(escritura del cuerpo) bei jouissance klausimo. <...> (Visa Marijos Fagundo kūryba yra neatskirama nuo kūno: vidinė sąsaja, o ne išorinių efektų ieškojimas. [Ji – A. Š.] pasiekia visišką meninio kūrybiškumo ir jutiminės percepcijos susiliejamą <...> Kūnas taip pat yra neišsemiamas Claros Janés šaltinis tiek eilėse, tiek prozoje, kuri priėmė kaip šūkį „literatūra yra kūno būseną.“⁶⁷⁹

Kritikė aiškiai nurodo, kad kūno sampratos, kaip metaforos ar metonimijos ir t. t., tyrimai yra jau atlikti ir reikia eiti toliau. Atrodo, kritikei priimtina C. Janés samprata apie literatūrą kaip kūno būseną.

Kalbant apie fenomenologijos ir feminizmo bendrus sąlyčio taškus, atkreiptinas dėmesys į L. Embree teiginį, kad tyrinėtojams, dirbantiems fenomenologijos srityje (literatūrologijos, psichologijos ar kitoje), būdingi šie tyrimų bruožai: a) fenomenologai linkę pateisinti kogniciją (taip pat vertinimą), sąmonei pasirodančių dalykų suvokimą; b) fenomenologai mano, kad idealieji objektai ir universaliosios esmės yra galimi stebėti, akivaizdūs; c) jie praktikuoja refleksyviąją savistabą; d) linksta pripažinti daiktų aprašymą pirminiu, lyginant su priešasčiu, tikslų aiškinimu.⁶⁸⁰ Trys iš keturių nurodytų fenomenologų tyrimams būdingų bruožų tinka Ciplijauskaitės vėlyvajai kritinei mąstysenai nusakyti: ji visada literatūros tekste atsiskleidžiančia prasme pateisina (ir laiko pirmutiniu bei vieninteliu literatūros prasmės šaltiniu) kūrėjo sąmonei atsiveriantį pasaulį, tekste užfiksuotą suvokimą. Kritikė įsitikinusi, jog literatūros kūrinys slypi universalioji esmė, t. y. literatūros kūrinio pranešimas apie žmonijai bendras egzistencines, ontologines patirtis, kurią atrasti (veikiau suprasti) galima skaitant ir analizuojant kūrinį. Eksperimentinė ekspresija negali būti savitikslių, ji turi vesti prie egzistencinių klausimų, t. y. gera literatūra turi aprėpti formos ir turinio inovatyvumą, tačiau visada turi kalbėti apie egzistencines patirtis: „Bet nuo to, kas išoriška, nuo ornamentuotumo, nuo besišaipančio žaidimo pereinama link egzistencialistinio

⁶⁷⁹ *Ibid.*, p. 16.

⁶⁸⁰ Lester Embree, „The Continuation of Phenomenology: a fifth period?“, in: *Indo-Pacific Journal of Phenomenology*, Volume 1, Edition 1, April 2001, p. 7.

kvestionavimo.⁶⁸¹ Ciplijauskaitė taip pat nevengia refleksyvos savistabos, kai nuolat permąsto, keičia naudojamas sampratas, jas atnaušina analizuojamos literatūros kontekstui aktualiomis kritikos įžvalgomis. Iš dalies kritikė laikosi ir ketvirtojo L. Embree nurodyto aspekto, tik eina šiuo keliu iš kitos pusės – iš pradžių bando aiškinti priežastis, o vėliau, analizuodama tekstą, bando atskleisti jo prasmę tokią, kokia ji atsiskleidžia šiandienos skaitytojui-kritikui (retkarčiais pati paneigdama savo suformuluotas hipotezes arba nepateikdama atsakymų).

Fenomenologiją su feminizmu sieja dar vienas svarbus aspektas, ypač aktualus Ciplijauskaitės kritikai: fenomenologija domisi ne vien tuo, jog kažkas pasirodo, bet ir skirtingais būdais, kaip tai įvyksta, bei jausmais, kuriuos sukelia koks nors pasirodymas⁶⁸². Moterų išgyvenamų patirčių ir jų reprezentacijų tekstuose tyrimas pačia bendriausia prasme gali būti laikomas feministiniu ir fenomenologiniu. Feminizmas domisi specifinėmis moters patirtimis bei jų įtaka tekstams: brendimo laikotarpiu, nėštumo, gimdymo patirtimis, etc. Anot M. C. López Sáenz, feminizmas gali pasinaudoti fenomenologine subjektyvumo reabilitacija, suvokiama dialektiškai, kaip socialinė, individualioji ir kūniškoji patirtis.⁶⁸³ Kalbant apie Ciplijauskaitės kritiką, reikia išskirti feministinėje ir fenomenologinėje kritikoje sėkmingai naudojamas šias fenomenologijos sąvokas:⁶⁸⁴ lateralinė tapatybė (nuolat besiformuojanti); egzistencinis, arba konkretusis, universalumas (siekis iš asmeninės situacijos priartėti prie to, kas yra bendra visiems); subjektyvumas; intersubjektyvumas⁶⁸⁵; tikrovės tipai – struktūros, kurios sudaro realybę ir kurios padeda ją suvokti subjektyviu ir objektyviu būdu; gyvenamas kūnas bei jo modalumai, diskriminacijos; įkūnytas protas, suvokiamas ne kaip

⁶⁸¹ Ciplijauskaitė, „De Medusa a Melusina: recuperación de lo mágico“, in: *La construcción...*, p. 302.

⁶⁸² María Carmen López Sáenz, „Fenomenología y feminismo“, in: *Daimon. Revista Internacional de Filosofía*, no 63, Madrid: UNED, 2014, p. 51.

⁶⁸³ *Ibid.*, p. 51.

⁶⁸⁴ Apie šių sąvokų kilmę ir santykį su kitomis fenomenologijos bei filosofijos bendrąja prasme sąvokomis čia sąmoningai vengiama svarstyti.

⁶⁸⁵ María Carmen López Sáenz, „Fenomenología y feminismo“, in: *Daimon. Revista Internacional de Filosofía*, no 63, Madrid: UNED, 2014, p. 55.

priešingybė kūnui ir neabstraktus bei nedominuojantis (tai nėra vienos lyties privilegija)⁶⁸⁶. Dėl tikrovės tipų galime suvokti lyčių skirtumus kaip skirtis tarp objektyvių tipų (ne tik socialinių ir kultūriškai sukonstruotų), kurių pokyčiai priklauso nuo klasės, rasės, epochos. Taigi tampa įmanoma permąstyti seksualinius skirtumus, remiantis asmenybės tipų terminais su skirtingomis genezėmis ir vidinėmis istorijomis bei skirtingais įsikūnijimo (isp. *encarnación*) būdais. Ši skirtis, atrodo, yra esminė vėlyvojoje Ciplijauskaitės kritikoje įsivyraujanti moteriško rašymo koncepcija. Moteriškumas ir vyriškumas yra tipai, leidžiantys teorizuoti struktūras, atsirandančias ir iš vyrų, ir iš moterų patirčių. Šie tipai iškyla ne vien tik iš pasyvių mūsų percepcijų bei lytinių kūnų, bet ir aktyviu būdu įsitvirtina pagal mūsų interesus, dėmesį bei aktus⁶⁸⁷.

Ciplijauskaitės kritikoje lemiamą įtaką turi moters ir moteriškos patirties klausimas. Tai iš feministinės fenomenologijos ateinanti samprata, nes feministinė fenomenologija gilinasi į ikidiskursyvines patirtis ir suvokia, kad visos patirtys vienaip ar kitaip įkalbinamos pasipriešina poststruktūralistiniam redukcionizmui, visas patirtis tapatinančiam tik su išreikštais diskursais. Fenomenologija nepasilieka prie gryno asmeninės patirties aprašymo, ji atveria įvairialypes galimybes, kad fenomenologinis feminizmas teoretizuotų tokį pažinimą, koks jis atsiskleidžia intencionaliai sąmonei, įtraukiant interesus, intencijas ir efektus, kurie taip pat sudaro patirtį. Fenomenologinis feminizmas yra ne tik subjekto vienpusiškumo ir neutralumo atmetimas, bet ir būdas aprašyti patirtis, išgyventas pirmuoju asmeniu, pripažinti moteris kaip subjektus, turinčius visas savo skirtynes, tačiau be diskriminacijos.⁶⁸⁸ Pirmuoju asmeniu parašyti romanai yra didelio Ciplijauskaitės dėmesio sulaukęs tyrimo objektas.

Iš fenomenologinio feminizmo kyla Ciplijauskaitės literatūros ir gyvenimo siejimas bei moters arba vyro patirties įtakos teksto struktūrai akcentavimas: „Literatūra kyla iš gyvenimo ir iš istorinių aplinkybių <...> Būdas sukurti

⁶⁸⁶ *Ibid.*, p. 62-63.

⁶⁸⁷ *Ibid.*, p. 57.

⁶⁸⁸ María Carmen López Sáenz, „Fenomenología y feminismo“, in: *Daimon. Revista Internacional de Filosofía*, no 63, Madrid: UNED, 2014, p. 57 - 63.

aplinką ir perteikti epochos skonį bei personažų kūrimo technika skiriasi kintant amžiams, ir tai nemenkai priklauso nuo to, ar autorius yra vyras ar moteris.⁶⁸⁹

Feministiškai ir fenomenologiškai Ciplijauskaitė interpretuoja ir moterų romanuose pasirodančią laiko sampratą – specifinę laiko percepciją aiškina kitokiomis moters pajautomis:

Laikas, vienas iš integralių romano struktūros elementų, taip pat įgauna specifinių bruožų. Beveik visi kritikai sutinka nurodydami, kad moteris jį suvokia, ir išgyvena. Kitaip nei vyras <...> Tradicinei moteriai laikas atsiskleidžia kasdienėje rutinoje, kitaip tariant, yra pasikartojantis ir cikliškas <...> Iš čia [kyla – A. Š.] jaunų rašytojų pabrėžimas dabarties momento išgyvenimui, o vyresniųjų [tekstuose – A. Š.], dažnai pasikartojantis retrospektyvus [žvilgsnis – A.Š.] į „laiką be laiko“: vaikystę, kai mergaitė dar jaučiasi laisva⁶⁹⁰.

Moteriško rašymo formavimosi ir raidos klausimų Ciplijauskaitei kyla ne tiek dėl bandymo kontrastuoti su „vyrišku rašymu“, kiek dėl bandymo išvelgti objektyvų tokio rašymo specifiškumą: „Taigi moteriškas pasakojimas toliau tebėra troškimo išraiška, nors šis ir kinta priklausomai nuo galiojančio „kultūrinio kodo“. Vaizduotė turi didelę reikšmę moteriškame diskurse: įgalina galimybę, kurią joms neigia visuomenė.“⁶⁹¹

Kritikė ir vėlyviausiose savo publikacijose stilistiškai fenomenologiškai ieško „moters esmės“, „moteriško rašymo“ specifikos ir savo tyrimų visuma bando ją apibrėžti bei sunorminti: „<...> kelionės leitmotyvo svarba jos knygose, kuris perteikia moters esmę (isp. *esencia femenina*).“⁶⁹² Tačiau pats terminas „moters esmė“, atrodo, yra artimas feministinės fenomenologijos

⁶⁸⁹ Ciplijauskaitė, „La figura de la mujer como encarnación de las añoranzas de la autora“, in: *La construcción...*, p. 125.

⁶⁹⁰ Ciplijauskaitė, „La novela...“, p. 208-209.

⁶⁹¹ Ciplijauskaitė, „La novela femenina como autobiografía“, in: *Actas del VIII congreso de la AIH*, I.A. David Kossoff et al, eds. Madrid: Istmo, 1986, p. 399.

⁶⁹² Ciplijauskaitė, „Hacia la afirmación serena: nuevos rumbos en la poesía de mujer“, in: *La construcción...*, p. 280.

nurodytam egzistencinio universalumo kūrinys matmeniui, t. y. bendrai visiems įmanoma suvokti, bendražmogiška, nediskriminuojama prasmė. Kritikė ypač akcentuoja moterų poezijoje išryškėjantį individualumą, o ne drastišką priešiskumą tradicijai: „<...> pabrėžiamos tradicinės vertybės, perteikiamos eilėmis, kurios nepasiduoda eksperimentavimui kaip iššūkiui, bet su kiekvienu tomu laimi vis daugiau individualumo <...>.“⁶⁹³ „Moters esmės“ paieškos tebetęsiamos ir vėlyvuosiuose straipsniuose: „Priešingai nei kovingojo feminisčių etapo agresyvumas, viskas čia yra muzika tyloje (Undinės valdos). <...> Visas procesas yra klausti, ieškoti slaptosios esmės – vienintelės, galinčios nuvesti į pilnatvę. <...> Troškimas dalintis turi krikščioniškų, universalių užuominų.“⁶⁹⁴

Ciplijauskaitei svarbus koegzistencijos, asmeninių individualių patirčių santarvės ir meninės ekspresijos suderinimas: „Puikiausia „nuosaikaus tvirtinimo“ reprezentantė yra, be jokios abejonės, María Victoria Atencia, kurios kūryba nepateikia tokių dilemų, kaip pasirinkimas tarp moters ir poetės, bet išlaikytu dualizmu suderina abiejų koegzistavimą.“⁶⁹⁵ Ciplijauskaitės metodologiškai hibridinę feminizmo sampratą rodo ir jos kritikos tekstuose išsakomos tekstų tyrinėjimo galimybės, ką, siekiant atsakyti į klausimą apie moterų rašymo specifiką, būtų galima tirti: „Šio skirtumo priežasčių būtų galima ieškoti pagal pagrindinį moterų ir vyrų skirtumą, [atsižvelgiant – A. Š.] į prioritetus, tikrovės suvokimą, atminties funkciją.“⁶⁹⁶ Kitaip tariant, kritikė kalba apie tai, kas feministinėje fenomenologijoje vadinama tikrovės tipais (moterų ir vyrų tikrovės suvokimą nebūtinai nulėmė lytis), gyvenamu kūnu (atminties funkcijų skirtumai). Šiuos aspektus pati Ciplijauskaitė, nors gana padrikai, tačiau tyrinėja savo paskutinėse publikacijose.⁶⁹⁷

⁶⁹³ *Ibid.*, p. 282.

⁶⁹⁴ Ciplijauskaitė, „De Medusa a Melusina: recuperación de lo mágico“, in: *La construcción...*, p. 304.

⁶⁹⁵ Ciplijauskaitė, „Hacia la afirmación serena: nuevos rumbos en la poesía de mujer“, in: *La construcción...*, p. 283.

⁶⁹⁶ Ciplijauskaitė, „Escribir entre dos exilios: las voces femeninas de la generación del 27“, in: *Homenaje al Profesor Antonio Vilanova*, II, ed. A. Sotelo Vázquez, Barcelona: UPP, 1989, p. 120.

⁶⁹⁷ Kai kurie straipsniai šia tema: „Memoria, historia, yo: variaciones femeninas/masculinas.“, in: *La Torre*, VII 27-28 (julio-dic. 1993): 339-54; „Diálogo de discursos en la creación de la realidad

Pusiausvyra ir meninės raiškos suderinimas su autentišku individualumu tebelieka viena didžiausių vertybių Ciplijauskaitės kritikoje:

Įsitvirtinti kaip moteris <...> jai neimplikuoja moteriškų vertybių atmetimo. Ji neaukoja švelnumo, kad užkariautų savo vietą. Neneigia erotiškumo, bet taip pat pabrėžia dvasinį meilės matmenį. Tyla nereikia nutildyto balso <...> Ji visada gebėjo išlaikyti pusiausvyrą tarp matomo pasaulio, kasdienio ir vidinio gyvenimo, maitinamo paslaptimi ir fantazija: moteriško pozityvumo.⁶⁹⁸

Ciplijauskaitės vėlyvojoje kritikoje esama ir „hibridiškesnių“ sampratų, kai, atrodo, įtraukiama ir idealistinė stilistika, ir fenomenologija, ir feminizmas žvelgiant apibendrintai. Kalbėdama apie C. Martín Gaitę vėlyvosios prozos specifiškumą, kritikė teigia:

Taip pat šioje knygoje tvirtina žodžio netvarumą <...> Šis pasakojimo būdas nesiremia iš anksto paruoštomis schemomis, pažinimas vyksta per epifanijas. Tai struktūrinis principas ne tik Martín Gaitės [kūryboje – A. Š.], bet ir buvo pripažintas kaip moteriai būdinga charakteristika apskritai. Pažinimas pasiekiamas ne metodiškai ir racionaliai pasiruoštu keliu, o staigiu nušvitimu.⁶⁹⁹

Idealistinės stilistikos įspaudu galima laikyti struktūrinių principų siejimą su autorės individualiu pažinimo procesu, o feministinės fenomenologijos – moters patirties įtekstinimo ir struktūrinimo klausimą. Dažnai Ciplijauskaitės tekste feministiniai aspektai susilieja su idealistinės stilistikos aspektais ir sukuria specifinį kritinės pasaulėžiūros hibridą:

ficcional, *Torquemada*“, in: *Voz y Letra* II.2 (1992): 161-6; „Belén Gopegui entre la búsqueda y la denuncia de la realidad.“, in: *La pluralidad narrativa. Escritores españoles contemporáneos (1984-2004)*. Eds. A. Encinar & K.M. Glenn. Madrid: Biblioteca Nueva, 2005. 191-131; „La novela femenina como autobiografía.“, in: *Actas del VIII congreso de la AIH*, I.A. David Kossoff et al, eds. Madrid: Istmo, 1986. 397-405; etc.

⁶⁹⁸ Ciplijauskaitė, „Hacia la afirmación serena: nuevos rumbos en la poesía de mujer“, in: *La construcción...*, p. 284.

⁶⁹⁹ Ciplijauskaitė, „Carmen...“, p. 44.

Labai reikalinga vienon vieton sutelkti kelis skirtingus aspektus, nurodytus kaip specifiškai būdingus moteriškajam rašymui: neapibendrinimas, dvejojimas, spontaniškumas, emocinis siejimas vietoje racionalaus koordinavimo. Taip pat nuo praėjusio amžiaus ar šio amžiaus pradžios evoliucionavo ir vidinis monologas. Kas anksčiau iškildavo kaip klausimai, dabar [pasirodo – A. Š.] kaip provokacija. Balsas tampa vis mažiau paklūstantis. <...>⁷⁰⁰

Šioje citatoje aiškūs idealistinės stilistikos mąstysenos pėdsakai (kalbos ir stiliaus analizė iš lingvistinės perspektyvos), tačiau akivaizdus ir feministinės pasaulėžiūros punktyras: nepaklūstantis (vyriškai subordinacijai) moteriškas balsas, autentiško, nepatriarchalinių struktūrų apibrėžto balso, stiliaus ieškojimas. Toks hibridiškumas daugeliu atvejų suteikia platesnį kritinį žvilgsnį, leidžia nesiriboti, tuo pačiu nesiblaškant, vienos pasaulėžiūros rėmais. Kaip feministinės fenomenologijos pasaulėžiūra besivadovaujanti kritikė Ciplijauskaitė atsiskleidžia ir apibrėžusi gero moters sukurto prozos teksto bruožus: „Jos didžiausias nuopelnas tas, kad ji savo kūryba parodė, jog moteris gali užimti jai priklausančią vietą ir kelti susižavėjimą savo darbu.“⁷⁰¹ Kitoje vietoje ji teigia, kad

Autorės išminties paslaptis yra jos gebėjimas atsiverti: suvokti pasaulį ir egzistenciją kaip labirintą, bet niekada kaip pilį. Jos troškimas suprasti kitus, jos nepaliojamas noras mokytis ir pasakoti patirtis, įgytas besimokant, pozityvi laikysena prideda etinį aspektą jos estetikai<...> „kol yra gyvenimas, yra viltis“ <...> Viltis, kurios [ji – A. Š.] neprarado iki paskutinio atodūso⁷⁰².

Taip ne tik pabrėžiamas postmodernaus moters rašymo esminis bruožas – atvirumas, o ne užsisklendimas, nuolatinis patirčių, įgytų mokantis, perteikimas, bet ir pozityvumo, vilties siekis. Ciplijauskaitė nuo ankstyviausių tekstų tyrė „kosminį džiaugsmą“ artimo draugo, ispanų poeto J. Guilléno

⁷⁰⁰ Ciplijauskaitė, „La novela...“, p. 217.

⁷⁰¹ Ciplijauskaitė, „Carmen...“, p. 74.

⁷⁰² *Ibid.*, p. 74.

poezijoje. Pozityvumo, kaip literatūros esmės ir prasmės klausimas, atrodo, išlieka aktualus Ciplijauskaitėi ir vėlyvojoje kritikoje, ji akcentuoja ne destruktivią feministinę literatūros tendenciją, apie kurią pasisako neigiamai, bet kuriančią, naujinančią moteriško kalbėjimo nuostatą. Džiaugsmo motyvų ir jų plėtotės Ciplijauskaitė ieško ir paskutiniame rinkinyje „Moteriškojo *aš* konstravimas literatūroje“, kuriame teigia, kad poetė E. de Champourcín „<...> skiriasi nuo savo bendralaikių vyrų: pastarųjų balsas įgyja ironiškų ir skeptiškų gaidų į gyvenimo pabaigą, [o – A. Š.] Champourcín eilučių linija yra kylanti; balsas [yra – A. Š.] žavingai tvirtas ir pozityvus. *Aš* išsiplečia per atsiminimą ir tikėjimą; tampa visiškai vidiniu, bet komunikuojančiu su viskuo, kas jį supa <...>.“⁷⁰³

Kritinė Ciplijauskaitės vėlyvojo laikotarpio programa galima laikyti Moi, J. Kristevos intertekstualumo įvardijimą:

*Kai dėl lyčių skirtumų kalboje tyrinėjimo, bet kokia pavienių fragmentų (sakinių) literatūroje analizė, kaip, pavyzdžiui, plačiai cituotu Virginios Woolf „moters sakinio“ teorijos atveju, neužtikrins jokių ypatingų išvadų <...>, nes tas pačias struktūras galima rasti ir rašytojų vyrų kūrinuose (pavyzdžiui, Prousto ar kitų modernistų). Vienintelis būdas pasiekti įdomių rezultatų nagrinėjant tokius tekstus – visą išsargą (visą tekstą) laikyti savo objektu, vadinasi – tirti jo ideologines, politines ir psichoanalitines artikuliacijas, jo sąsajas su visuomene, su psichika ir <...> kitais teksta*⁷⁰⁴.

Tačiau skirtingai nuo J. Kristevos, skeptiškai vertinančios moteriško rašymo buvimą, Ciplijauskaitė tiki, kad egzistuoja moteriškas rašymas ir stilius, kurio ir ieško savo feministiniais teksta.

⁷⁰³ Ciplijauskaitė, „El yo invisible: Ernestina de Champourcín y las poéticas de la vanguardia“, in: *La construcción...*, p. 112.

⁷⁰⁴ Toril Moi, *op. cit.*, p. 136.

7.3 „Nepatenkinta moteris. Neištikimybė realistiniame romane“: moterų įvaizdžių kritika ar fenomenologinis feminizmas?

Šio skyriaus užduotis yra spręsti Ciplijauskaitės 1984 m. monografijos „Nepatenkinta moteris. Neištikimybė realistiniame romane“ kritinės orientacijos klausimą: ar ją reikėtų laikyti iš anglų-amerikiečių feminizmo ateinančia moterų įvaizdžių kritika, ar vis dėlto tai yra feministinės fenomenologijos studija, besigilinti į moteriškas patirtis, išgyventas pirmuoju asmeniu, lateralinės tapatybės, egzistencinio universalumo, subjektyvumo, tikrovės tipų ir įkūnyto proto klausimus.

Ciplijauskaitės monografija „Nepatenkinta moteris. Neištikimybė realistiniame romane“ pradedama anglų-amerikiečių feministinės kritikos atstovės Ellen Moers citata, jog daugelis moterų neištikimybės atvejų yra atrandami literatūroje nuo seniausių laikų. Šiame išsamiaje Ciplijauskaitės komparatyvistiniame tyrime analizuojami 4 realistiniai skirtingų Europos kultūrų kontekste atsiradę vyrų sukurti romanai: L. Tolstojaus „Ana Karenina“, G. Flauberto „Ponia Bovary“, L. Alas (Clarín) „La Regenta“, T. Fontane „Effi Briest“. Kaip nurodo T. Moi, „Aštuntojo dešimtmečio pradžioje dauguma Amerikos koledžuose dėstomų kursų apie moteris literatūroje buvo sutelkti į moters stereotipų vyrų rašytuose darbuose studijas.“⁷⁰⁵

Ciplijauskaitės artima anglų-amerikiečių feministinei kritikai, panašiai kaip Kate Millett, ji mano, jog „norint deramai suprasti literatūrą, privalu tyrinėti socialinį ir kultūrinį kontekstą.“⁷⁰⁶ Neatitoldama nuo idealistinės stilistikos įtakos daug dėmesio skiria formaliosioms literatūros kūrinio struktūroms, neanalizuoja vien tik turinio, dėmesį skiria formos ir turinio vienovei: „Vaiko dilema užima centrinę vietą [romane – A. Š.] „Ana Karenina“ <...> Tai taip pat veikia visuminę struktūrą: yra daug scenų, keičiančių viena kitą, kuriose rodoma Ana su Vronskiu, o paskui – su vaiku arba galvojant apie jį.“⁷⁰⁷

⁷⁰⁵ *Ibid.*, p. 45.

⁷⁰⁶ *Ibid.*, p. 31.

⁷⁰⁷ Ciplijauskaitė, „La mujer...“, p. 79.

Ar studija „Nepatenkinta moteris. Neištikimybė realistiniame romane“ yra „moterų įvaizdžių“ kritika? „Moterų įvaizdžių kritika skaitymo aktą vertina kaip autorės gyvenimo („patirties“) ir skaitytojos gyvenimo jungtį. <...> skaitytojos teisės sužinoti rašytojos patirtį akcentavimas tvirtai palaiko svarbiausią feministinį tvirtinimą, kad jokia kritika nėra 'objektyvi', kad mes visi kalbame iš specifinės pozicijos, kurią suformavo kultūriniai, socialiniai, politiniai ir asmeniniai veiksniai“⁷⁰⁸. Šis požiūris artimas idealistinės stilistikos požiūriui, jog autoriaus gyvenimiškos patirtys yra neatskiriamos nuo grožinio teksto ir jame atsispindi. Tai Ciplijauskaitei tikusi idealistinės stilistikos ir feministinių nuostatų bendrybė. Tačiau negalima praleisti ir vieno esminio skirtumo – apibrėždama moterų įvaizdžių kritiką Moi kalba apie „autorę“ ir jos patirčių jungtį su skaitytoja, o Ciplijauskaitė studijoje analizuoja vyrų autorių sukurtus tekstus. Kita vertus, Moi teigia, kad moterų įvaizdžių kritika „<...> išryškina didelį anglų ir amerikiečių feministinės kritikos palankumą realizmui“⁷⁰⁹, todėl Ciplijauskaitė studijoje „Nepatenkinta moteris. Neištikimybė realistiniame romane“ atsiskleidžia kaip anglų-amerikiečių feminizmui artimesnė kritikė, nes tiria realistiniame romane suformuotus moterų įvaizdžius.

Kaip pagrindinis šios studijos tikslas yra nurodomas bandymas tirti ryšį tarp 4 realistinių romanų struktūros ir visuomenių, kur jie atsirado, struktūros. Tyrimas atliekamas atsižvelgiant į Lucieno Goldmanno ir George Lukácsio mintį, kad visi romanai yra nulemti socialinės, ekonominės ir politinės situacijos.⁷¹⁰ Šie Ciplijauskaitės pirminiai tyrimo ketinimai sociologiškai atitinka feministinės kritikos keliamą politiškumo bei socialumo matmens literatūroje tyrimo kriterijų. Tačiau tame pačiame įvade literatūrologė suformuluoja tikrą galvosūkį, nes teigia, kad tyrimą reikia atlikti „<...> prisimenant, kad keturių autorių intencijos buvo ne studijuoti moterį, bet kritikuoti visuomenę, kurioje tokios moterys atsiranda.“⁷¹¹ Kitaip tariant, kritikai, skirtingai nuo daugelio feministinės kritikos atstovų (tiek

⁷⁰⁸ Toril Moi, *op. cit.*, p. 46.

⁷⁰⁹ *Ibid.*, p. 47.

⁷¹⁰ Ciplijauskaitė, „La mujer...“, p. 7.

⁷¹¹ *Ibid.*, p. 7-8.

prancūziškojo, tiek anglų-amerikiečių), rūpi ir autorių intencijos, ji neakcentuoja teksto ir autoriaus atskirties, pabrėžtos R. Bartheso kritikoje, bet, neatsisakydama idealistinės stilistikos bei fenomenologijos nuostatų, tiki autoriumi kaip intencionalių teksto reikšmių produkuotoju. Šis įvade pasirodantis skirtingų teorinių nuostatų derinimas galėtų būti vadinamas hibridišku arba pliuralistiniu kritiniu mąstymu, kur nevengiama pasitelkti, atrodytų, nesuderinamų nuostatų (pvz., feminizmas reikalauja pripažinti vyriškos lyties autoriaus mirtį, o idealistinė stilistika autorių laiko pagrindiniu teksto reikšmių šaltiniu). Tokių „vidinių prieštaravimų“ Ciplijauskaitės kritikoje pastebima ir daugiau, tačiau feminizmas, sociologinis literatūros aspektas (literatūra turinti keisti visuomenę) ir idealistinės stilistikos artimumas palieka Ciplijauskaitės kritiką tarpinės būklės – ji negalėtų būti vadinama vien tik feministe ar sociologe, tiksliau būtų kalbėti apie motyvus ir mąstymo kryptis link feminizmo, sociologijos:

Ir S. Gilman puikiai atskleidė, kaip du didieji Galdoso ir Clarino romanai palaiko nuolatinį dialogą. Visuose keturiuose [romanuose – A. Š.] paliečiama moters edukacijos tema, parodant, kad ji yra nepakankama, tačiau jokia būdu nesiūlant jokių konkrečių sprendimų jai pagerinti. Reikėtų prisiminti, kad visuose [romanuose – A. Š.] dominuoja vyro žvilgsnis.⁷¹²

Ciplijauskaitė analizuoja ne pačią moters figūrą, o krypsta į moters figūrą kuriančių vyrų autorių rašymo procesus bei sociokultūrinės aplinkybes, nulėmusias šių romanų iškilimą:

Kai kurie kritikai nurodo, kad tik moterų dėka romanas įsitvirtina kaip „pusiau rimtas“ žanras. Šis moterų buvimas literatūroje atspindi socialinę tikrovę: didžiausias sprogymas įvyksta Prancūzijoje, ten moterys pradeda organizuotis pirmiausiai. XVIII a. pabaigoje Anglijoje industrializacijos procesas gerokai pažengęs: pirmoje XIX a. pusėje ten iškyla visa svarbių romanistų karta⁷¹³.

⁷¹² Ciplijauskaitė, „La mujer...“, p. 61.

⁷¹³ *Ibid.*, p. 8.

Klausimas apie intencijas atsiranda jau antrą kartą tame pačiame mažos apimties įvade. Šis „intencijų“ tyrimo bandymas sietinas su idealistinės stilistikos ir literatūros fenomenologijos įtaka Ciplijauskaitės kritinei pasaulėžiūrai, apie kurią jau kalbėta I ir II šio darbo skyriuose.

Remdamasi J. L. Aranguren, ispanų filosofo ir eseisto, susiformavusio fenomenologinėje J. Ortegos y Gasseto intelektualinėje aplinkoje, mintimis apie moterų išsilaisvinimo pradžią Ispanijoje, Ciplijauskaitė konstatuoja, kad

*Moters išsilaisvinimo problema komplikuojasi dėl politinių priežasčių: visuose kraštuose, kur ginama emancipacija, [moterys – A. Š.] dažniausiai siejamos su revoliucingomis grupėmis. Dėl to jos kenčia nuo politinių pasekmių, tokių, kaip represijos po Robespierre'o pašalinimo Prancūzijoje, politinis sąstingis Rusijoje, kilęs po nihilistų persekiojimo, šiems įvykdžius 1866 metų išpuolį, neigiama reakcija ir socializmo baimė Vokietijoje po 1848 metų revoliucijos nesėkmės.*⁷¹⁴

Gan tiesmukas kintančios romano struktūros bei socialinio statuso traktavimas tiesiogiai siejant su politiniais ir ekonominiais pokyčiais artina Ciplijauskaitę prie kultūros sociologijai ar net marksizmui būdingo mąstymo lauko.

Ciplijauskaitė šiam tyrimui pasirenka ne XIX a. moterų rašytojų sukurtus romanus, bet vyrų sukurtus tekstus, kuriuose moterys yra protagonistės. Kitaip tariant, ji analizuoja ne moterį kūrėją (tai būtų artimiau prancūzų feminizmui), o ją sukuriančią literatūrą – vyrų autorių tekstą, kaip ir anglų-amerikiečių feminizmo atveju. Ciplijauskaitėi labai aktualus socialinis moters statusas tuometinėje kultūroje bei socialinio statuso reprezentacijos tekstuose:

<...> dar 1964 m. kunigaikštienė Campo Alange tvirtina, kad „Europoje Ispanija užima paskutinę vietą tarp aktyvių moterų“ (p. 354). Šis nematomumas tikrame gyvenime yra patvirtinamas romano struktūra: net tarp romanų, kurių pavadinime yra moters vardas, daugelis

⁷¹⁴ Ciplijauskaitė, „La mujer...“, p. 9-10.

prasideda scena, sukomponuota išskirtinai iš personažų vyrų pozicijų.

*Ir reikėtų paklausti, kaip ir su kokia intencija parodoma moteris*⁷¹⁵.

Iš esmės tokia nuostata būdinga ir ankstyviesiems Ciplijauskaitės kritiniams tekstams, sietiniams su idealistine stilistika, kur manoma, kad autoriaus asmeninės patirtys, socialinis statusas lemia jo pasirenkamas literatūros struktūras, literatūrinį stilių. Todėl nors kaip objektas šį kartą pasirinktas lyg ir feminizmui artimesnis aspektas (realistinis romanas ir jame sukuriama moterų portretai), tačiau kritinė nuostata objekto atžvilgiu išlieka tokia pati, kaip ankstyvosiose studijose: autoriaus asmeninės bei socialinės patirtis sieti su teksto struktūromis ir turinio bei formos klausimais: „Tai, ką siūlo koks nors autorius, atrodo, yra paveikta jo temperamento, amžiaus ir situacijos, iš kurios rašoma.“⁷¹⁶ Ciplijauskaitė akivaizdžiai siekia psychologizuoti autorinę intenciją bei patirtis, tačiau neatsiriboja nuo socialinio kūrybos matmens.

Ciplijauskaitė nepateikia atsakymų (kaip kad ją ir mokė jos disertacijos vadovai – ne pateikti atsakymus, o kelti klausimus), ji klausia ir palieka atvirą tolimesniems tyrimams mintį, jog romanas, kaip žanras, XIX a. pab. išauga ypač priklausomas nuo jį produkuojančios visuomenės. Nors ji skiria visą pirmą didelės studijos skyrių sociokultūriniam kontekstams (teisinei moters situacijai, lavinimui, filosofinėms nuostatomis, feministiniams judėjimams ir literatūriniam kontekstui) aptarti, antrajame ir trečiajame skyriuje susitelkia į keturių realistinių romanų ir, anot Ciplijauskaitės, „šiuolaikinių jų sprendimų“ analizę – Henry Jameso bei Henriko Ibseno personažų tyrimui. Taip pat ji pateikia ispaniškų romanų, kuriuose vienaip ir kitaip pasirodo neištikimybės tema, analizę („Fortunata ir Jacinta“ bei „Žuvėdra“). Pirmame skyriuje, kuriame išsamiai aptariamos sociokultūrinės aplinkybės, Ciplijauskaitė atsiskleidžia kaip istorinės tikrovės moters pozicijos tyrėja, kuri vadovaujasi moters lygybės, statuso, žmogaus teisių bei liberalių krikščioniškųjų vertybių nuostatomis. Tai sietina su feministinėje fenomenologijoje nurodytais tikrovės tipais: kuo ir kaip skiriasi, kaip reprezentuojama moterų ir vyrų suvokiama

⁷¹⁵ *Ibid.*, p. 9.

⁷¹⁶ Ciplijauskaitė, „Las nanas como autorretrato espiritual“, in: *Estudios sobre Miguel Hernández*, ed. F. J. Díez de Revenga & M. de Paco. Murcia: Universidad de Murcia, 1992, p. 75.

tikrovė. Kritikė pasirodo ne kaip grynoji feministė, nes savo kalbėjimu ji siekia ne radikalių permainų, o labiau konstatavimo, skaitytojo supažindinimo su istorine situacija, kokia ji veriasi iš šių dienų perspektyvos, kai grožinis tekstas susitinka su skaitytoju-kritiku. Ciplijauskaitės kritiniame tekste veikia feministinėmis nuostatomis pasirinktas objektas, t. y. tiriami kūrėjų vyrų sukurti moterų paveikslai, bet metodologiškai nefeministinis, o stilistiškai-fenomenologinis tyrimas: moters, stebinčios XIX a. vyrų sukurtus moterų paveikslus.

Anot Ciplijauskaitės, teisinis moters statusas visuomenėje atspindi tikrovę, o literatūra – moters vidinį pasaulį. Tačiau pati kritikė nekvestionuoja, kaip vyrai rašytojai realistai sugeba moters vidinį pasaulį atskleisti, tai tarsi praleidžiama. Nors tai laikoma nesvarbiu aspektu, iškeliamą centrinę tokio tyrimo problemą – kaip vyras autorius gali reprezentuoti moters pasaulį? Ciplijauskaitė, atrodytų, sociologiškai tiki statistika ir istoriniais šaltiniais: pasitelkia Prancūzijos, Ispanijos, Vokietijos, Didžiosios Britanijos ir Rusijos teisinius dokumentus (dažniausiai įstatymus) ir pabrėžia šiandien šokiruojančiai atrodančius faktus apie juridinę moterų vergystę, kai XIX a. pab. minėtose šalyse moterys ne tik negalėjo disponuoti savo turtu, neturėjo paveldėjimo teisės, bet ir priklausyti jokiai prekybinei organizacijai ar net susivienijimui.

Kritikės savybė pasitelkti ypač taiklią ir situaciją konstatuojančių istorinių detalių dažnai stebina. Visas skyrius apie sociokultūrinį moterų statusą atrodo kaip savotiška Ciplijauskaitės sukonstruota satyra „Moterų laisvės iliuzija XIX a. pab.“, kritikė remiasi retais, įvairių Europos šalių archyvuose rasta šaltiniais. Kartu jos surinkta medžiaga tiksliai ir objektyviai parodo tikrąją moterų situaciją XIX a. Europoje. Štai aptardama moterų edukacijos XIX a. pab. klausimus, Ciplijauskaitė teigia, kad Prūsijos konservatorių partija savo programoje 1884 metais tvirtino: „Kiekviena moteris iš tiesų ko nors išmoksta tik iš vyro, kurį myli, ir išmoksta tik to, ko nori vyras“⁷¹⁷. Kalbėdama apie lėtai kintančią Ispanijos moterų situaciją, kritikė ryškina neįtikėtinai atrodančius statistinius faktus:

⁷¹⁷ Ciplijauskaitė, „La mujer...“, p. 20.

Anot Campo Alange, 1962 metais yra 3 moterys profesorės <...> V. Alba nurodo, kad 1972 metais iš 6000 advokačių praktikuojančių yra tik 500, ir tik 400 iš 7000 medikių. Šį faktą verta prisiminti skaitant neištikimybės romanus. Concepción Arenal tvirtina, kad moteris, neturinti išsilavinimo, nemoka efektyviai naudoti savo laiko, pradeda kalbėti apie nuobodulį, atsiduoda įvairaus pobūdžio fantazijoms, tad teigia, kad moralinis moters „nuosmukis“ dažnai yra susijęs su nepakankamu išsilavinimu⁷¹⁸.

Taigi statistinė, sociologinė perspektyva Ciplijauskaitės tyrimuose veikia nuo pirmųjų iki paskutinių publikacijų, tačiau monografijoje tuojau pasirodo ir nuo ankstyvojo periodo būdingi filosofiniai ir žmogiškosios egzistencijos klausimai. Remdamasi statistiniais duomenimis apie moterų nepriėmimą į universitetus, apie draudimus vykdyti praktinę veiklą net ir įgijus išsilavinimą, Ciplijauskaitė tokius suvaržymus sieja su tuo metu dominavusiomis filosofinėmis idėjomis: „Vėliau pamatysime, kad ši situacija iš dalies yra susijusi su labiausiai skaitomų filosofų idėjomis“⁷¹⁹.

Vien pats klausimo kėlimas rodo autorės susirūpinimą, jog buvo filosofškai kvestionuojama „moters vertė“: „Traktatai, pasisakantys prieš ir už moterį, yra tokie gausūs, kad neįmanoma jų visų turėti omeny. Kontroversija dėl moters „vertės“ yra labai sena: prasideda nuo V a. pr. Kr. Atėnuose <...>.“⁷²⁰

Nors visas sociokultūrinio moterų statuso skyrius atrodo kaip savotiška Ciplijauskaitės sukonstruota satyra „Moterų laisvės iliuzija XIX a. pab.“, kritikė remiasi retais, įvairių Europos šalių archyvuose rasta šaltiniais. Ypač originaliai atrodo jos nubrėžiamos sąsajos tarp filosofinės to meto minties ir moterų traktavimo visuomenėje bei literatūroje: „Michelet konstatuoja biologinę moters nelygybę (*L'Amour*), o Proudhonas pabrėžia jos visišką neįgalumą, neigdamas bet kokią genijaus iškilimo tarp moterų galimybę <...>

⁷¹⁸ *Ibid.*, p. 22.

⁷¹⁹ *Ibid.*, p. 20.

⁷²⁰ *Ibid.*, p. 23.

Tai idėja, kurią mes išgirsime pakartojamą Schopenhauerio.⁷²¹ Ciplijauskaitė ištaisais paragrafais cituoja S. Kierkegaardą ir A. Schopenhauerį, teigiančius moters nesavarankiškumą, proto stoką, gebėjimą atlikti tik elementariausius veiksmus: „Moterys iš esmės egzistuoja vien tik giminės pratęsimui, tai jų vienintelis likimas <...> Iš moterų negalima tikėtis nieko kito, jei suvokiame, kad pačios iškiliausios šios lyties atstovės niekada nesukūrė jokio iš tiesų didingo, autentiško, originalaus meno kūrinio.“⁷²²

Bet jau netrukus Ciplijauskaitė nuo sociokultūrinių ir filosofinių kontekstų pereina prie stilistinės, teminės, vertybinės tekstų analizės ir ieško sąsajų tarp autorinių patirčių, juos formavusios aplinkos ir teksto struktūrų. Pasiūloma sąvoka „tikrosios romanistės“, o jų apibrėžimas taikliai atskleidžia vertybines kritikės nuostatas. „Tikrąją romanistę“ Ciplijauskaitės kritikoje laikoma moteris-rašytoja, siekianti individualaus moteriško stiliaus, kitaip tariant, feministinėje fenomenologijoje nurodyto subjektyvumo matmens ir gyvenamo kūno specifinės patirties įtekstinimo, o ne moteris, rašanti romanus, bet nesiekianti romanistės pripažinimo:

*<...> Bet tik XIX a. atsiranda tikrosios romanistės. <...> Reikia pripažinti, kad daugelis kūrinių įsirašo į meilės romano, skirto „buržuazijos dukroms“, gretas ir pasakoja tik apie šokius, merginimus bei draugystes. <...> Bet kai tik [ji – A.Š.] įvesdina feministines idėjas į savo romanus arba nori būti pripažinta kaip **tout court** romanistė, o ne kaip „moteris, rašanti romanus“, ji tampa įtartina. XIX amžiuje ji rašo vis dar „kaip moteris“, bet nebando susikurti originalaus moteriško stiliaus, net jei ir nusprendžia neimituoti vyriškojo. Ar tai nebus priežastis, kodėl Nobelio premijų sąraše yra tik penki moterų vardai?“⁷²³*

Kritikės akcentuojama sąmoningos moters rašytojos samprata pirmą kartą pasirodo šiame veikale, vėliau tampa atskiru tyrinėjimo objektu ketveriais metais vėliau pasirodžiusioje moterų romano studijoje „Šiuolaikinis moterų romanas (1970–1985). Pasakojimo pirmuoju asmeniu tipologijos link“: „Reikia

⁷²¹ Ibid., p. 25.

⁷²² Ibid., p. 28–29.

⁷²³ Ibid., p. 37.

palaukti iki pokario periodo, kad pamatytume, kaip moterys įeina į literatūrinę sceną, tvirtais žingsniais ir sąmoningai suvokdamos savo vertę.⁷²⁴

Idealistinės stilistikos nuostata, kad autorius ne tik yra veikiamas savo asmeninių patirčių ir jas reprezentuoja kūrinio struktūrose, bet ir turi siūlyti galimas išeitis iš susiklosčiusių situacijų, pasirodo ir šioje Ciplijauskaitės studijoje:

Kaip visada reikia grįžti į Prancūziją: Balzacas, Stendhalis, Dumas yra skaitomi visoje Europoje. Pirmieji du dažnai įtraukia neištikimybės bei suvaržytos moters temą, bet nepasiūlo jokių išeičių savo romanų struktūrose. <...> Apskritai Balzacas struktūruoja savo romanus tokiu būdu, jog „galutinė bausmė“ būtų moralizuojanti: jis rašo buržuazijai, kuri nori būti dorybinga. Visos neištikimosios⁷²⁵ yra pateikiamos kaip kaltos.⁷²⁶

Traktuodama neištikimybę kaip moters dvasinio išsilaisvinimo galimybę, Ciplijauskaitė atkreipia dėmesį, kad didieji realizmo romanai („Ana Karenina“, „Effi Briest“, „Ponia Bovary“ ir „La Regenta“) sukurti tik keturiasdešimties metų areale ir rodo, kad šeimos sampratos kitimas skirtingose šalyse vyko skirtingai. Kitaip tariant, ji sociologiškai romaną laiko labiausiai į tikrovės pokyčius reaguojančiu žanru. Ciplijauskaitei pagrindinis šių keturių romanų aspektas, jog „neištikimybės romanuose nepatenkinta moteris nusprendžia sukilti, bet visais keturiais atvejais, kuriuos tirsime, yra nugalima ne tiek sutuoktinio, bet aplinkos“⁷²⁷. Perfrazuojant Ciplijauskaitės formuluotę vertėtų prisiminti feministinėje fenomenologijoje kaip pagrindinį tyrimo objektą pateiktą lateralinės, besiformuojančios tapatybės sampratą: kokia nauja moteris formuojasi (ką kritikė labai aiškiai užfiksuoja realistinių romanų analize) ir kodėl tai vyksta? Ciplijauskaitės lateralinės moters tapatybės klausimas yra remiamas sociologiniais visuomenės mentaliteto lūžių argumentais. Kritikė dėmesį sutelkia į šiuos klausimus: kaip romanuose atsiskleidžia perėjimas nuo

⁷²⁴ Ibid., p. 37.

⁷²⁵ Isp. *adulteras*.

⁷²⁶ Ciplijauskaitė, „La mujer...“, p. 38–39.

⁷²⁷ Ibid., p. 43.

kolektyvinės prie asmeninės, individualiosios, sąmonės, kaip vyksta deheroizacijos procesai, kaip teksto struktūra rodo kintantį sąmoningumo lygį. Iš feministinės fenomenologijos perspektyvos tai galima vadinti egzistencinio universalumo bei įkūnyto proto sampratų ieškojimu. Literatūrologę dominantys epochų mentaliteto lūžiai (romantinė pasaulėžiūra vs realistinė, natūralistinė) atskleidžiami per romanų struktūras:

Jau nekalbama apie tingų „fatališkąjį likimą“, tokį populiarų tarp romantikų, bet apie likimą, nulemtą visuomenės. Protagonisčių sėkmė yra nuspręsta ne dievų, o žmonių ir anachroniškų garbės sampratų, kaip „La Regenta“ ir „Effi Briest“ atveju. Asmeninis likimas priklauso nuo socialinių ir istorinių aplinkybių <...>⁷²⁸

Veikėjos likimo „stiliaus“ siejimas su istorinėmis ir socialinėmis aplinkybėmis yra idealistinės stilistikos teiginys. Tačiau iš kitos pusės toks teiginys yra artimas ir feminizmui, atkreipiančiam išskirtinį dėmesį į socialines aplinkybes, kaip pagrindinį sąmonės kūrimosi kontekstą. Iš feministinės fenomenologijos perspektyvos – tai egzistencinio universalumo bei įkūnyto proto sampratų ieškojimas.

Ciplijauskaitė akcentuoja glaudų romanų ir juos sukuriančių visuomenių ryšį: „Visuomenė, kurioje vystosi šie romanai, dar netoleruoja neištikimybės. Tuo pačiu analizės technika, naudojama realizmo ir natūralizmo, leidžia prisiartinti prie romano kaip tyrimo proceso, ne vien tik grynai vaizduotės produkto, pasirenkant visuomenę „eksperimentavimo“ objektu“⁷²⁹. Realistinis romanas kritikai visuomenę paverčia ne vaizduotės projekcija, o objektu, kuriame galima eksperimentuoti. Tokiu būdu romanas tampa labiausiai eksperimentams atsiveriančiu žanru. Kita vertus, ji akcentuoja tikrovės tipų skirtį (vyriška arba moteriška tikrovė bei jos subtilybės) ir subjektyvias moters nepasitenkinimo patirtis bei jų reprezentacijas tekstuose.

⁷²⁸ Ibid., p. 44.

⁷²⁹ Ibid., p. 44.

Ciplijauskaitė pasirodo kaip moterų įvaizdžių kritikos atstovė – ji analizuoja, kaip vyrai rašytojai, remdamiesi vien fiziologiniais pasiaiškinimais, apeina egzistencinius moterų nepasitenkinimo klausimus:

Galima kalbėti apie apsėdimo arba asmeninio troškimo perkėlimą į romaną. Nors pateikimas ir troškimo procesas šiuose keturiuose romanuose yra nevienodas, iš esmės sekama ta pačia trajektorija: iliuzija – tikrovė – iliuzijos netekimas. <...> Dėl to [jie – A. Š.] ieško protagonisčių elgesio paaiškinimo atsižvelgę į jų fizinę būklę: visos keturios kenčia nuo „nervų“: kančia, kuri įgauna isterijos arba galutinio proto netekimo proporcijas. <...> nors ir suformuluotos jau po „Ponios Bovary“ parašymo, Nietzsche's idėjos apie moters emancipaciją labai gerai iliustruoja bendrąją to laikmečio elgseną <...> Moteris, ieškanti išsilaisvinimo, pateikiama kaip anomalus ir patologinis atvejis <...> Toks požiūris sutampa su natūralistų preferencijomis, kurie norėjo studijuoti fiziologiją labiau nei psichologiją.⁷³⁰

Šioje citatoje ne tik atsiskleidžia aiškiai ideologiškai angažuotas Ciplijauskaitės kritinis vertinimas, bet ir moteriškos tikrovės, subjektyvių patirčių ir egzistencinio universalumo, feministinėje fenomenologijoje įvardytas vertybinis apibendrinimas.

Ciplijauskaitės kritika suvoktina kaip vertybinę, ieškanti teisybės ir daugiausiai aukštinanti meno kūrinio originalumą. Kritikė kategoriškai ir skeptiškai įvertina vidutinio buržuazijos atstovo pergalę, akcentuoja, jog blogiausia yra tai, kad jis visiškai neturi vaizduotės: „Kas galiausiai triumfuoja pabaigoje, įkūnytas M. Homais figūroje, yra vidutinis buržua, kuris neturi jokio vaizduotės skrydžio.“⁷³¹ Aiškiai vertybiškai orientuotas yra ir Ciplijauskaitės išorės vs vidaus akcentavimas. Jis galėtų būti suvokiamas mažiausiai iš dviejų perspektyvų: kaip krikščioniškosios pasaulėvokos apraiška ir kaip idealistinės stilistikos centrinė formos vs turinio opozicija: „Iš tiesų, visi veikia valdomi tik

⁷³⁰ *Ibid.*, p. 46.

⁷³¹ *Ibid.*, p. 47.

išorinių veiksnių. Taigi reguliariai kartojama, kad Emma gyveno „melagysčių pasaulyje, kurį buvo susikūrusi aplink save“. Dviveidiškumas, atrodo, yra vienintelis ir svarbiausias būdas išgyventi šioje visuomenėje.“⁷³²

Ciplijauskaitė nenutolsta nuo idealistinės stilistikos ir yra artima sociologijai – tai parodo ir autorių socialinės kilmės tyrimas, jų patirčių siejimas su rašomų kūrinių struktūromis:

Lukácsas pabrėžia, kad socialinė kilmė, išsilavinimas ir autoriaus ideologija veikia jo kūrinio struktūrą. Mūsų keturių autorių atveju tai atrodo bent iš dalies teisinga. Išskyrus Tolstojų, visi buvo kilę iš buržuazinių šeimų. Čia atsiranda įdomus sutapimas: buržuaziniai autoriai susitelkia į realistinę ar net natūralistinę reprezentaciją <...>, bet visuose išlieka tam tikras romantiškas pagrindas <...> Kritika išsilaiko socialiniu lygmeniu. Tolstojus, aristokratas, labiau išskiria moralinę individo dimensiją⁷³³.

Vėl iškyla idealistinės stilistikos, teigusios, kad autoriaus patirtys daro tiesioginę įtaką jo literatūriniam stiliui, ir sociologijos, akcentuojančios visuomeninio statuso ir socialinių santykių svarbą kūryboje, kolizija. Ciplijauskaitė artima sociologijos perspektyva, kuri sietina su feminizmu, kairiąja reformatoriška mintimi, tačiau, kita vertus, jos vertybiniai sprendimai artimesni krikščioniškajai pasaulėžiūrai.

Kritikės akcentuojamos socialinės struktūros neužgožia jos dėmesio fundamentaliesiems ontologiniams ir transcendentiniams klausimams, sietiniams su feministinėje fenomenologijoje nurodytomis egzistencinio universalumo koncepcijomis, dominusiomis ją nuo ankstyvojo periodo: „Effi Briest išsilaisvinimo problema yra ne tokia transcendentiška. Pabrėžiama ir leidžiama pajusti, kad ji neįgali giliai reflektuoti ar laikyti geismo egzistencine sąlyga.“⁷³⁴ Transcendencijos galimybė per literatūros tekstus domina Ciplijauskaitę ir chronologiškai vėlesniame rinkinyje „Moteriškojo aš konstravimas literatūroje“, kuriame ji teigia: „Poetė galiausiai priėjo visiško

⁷³² *Ibid.*, p. 68.

⁷³³ *Ibid.*, p. 49.

⁷³⁴ Ciplijauskaitė, „La mujer...“, p. 48.

skaidrumo. Kas buvo prasidėję kaip meninis apsivalymas, dabar yra dvasinis nuskaidreėjimas. Transcenduoja tai, kas materialu <...> transcenduoja gyvenimą.⁷³⁵

Tirti moterų sąmonėjimo procesus, fiksuojamus vyrų autorių, atrodo, yra Ciplijauskaitės tikslas, tačiau jos keliami ir plėtojami klausimai rodo jos kritinės minties artimumą literatūros fenomenologijai:

*Individualiosios sąmonės drama, kaip ir Izabelės, bet šį kartą pateikiama iš moteriškos perspektyvos. <...> Sudvasinimas ir individualizacija juose yra stipresni. Dėl to jie atsiranda jau tarp realizmo-natūralizmo epigonų, pabrėžiančių individualiosios moralinės atsakomybės nepasitenkinimą susidūrus su socialiniu konformizmu*⁷³⁶.

Iš teorinės perspektyvos *individualiosios sąmonės drama* yra hibridinis terminas: individualioji sąmonė yra fenomenologijoje plačiai naudojama sąvoka, o Ciplijauskaitė ją adaptuoja literatūrinio kūrinio tyrimui. Feministinėje fenomenologijoje tai atitiktų, viena vertus, lateralinės tapatybės (besiformuojančios individualios sąmonės) bei subjektyvumo sampratas. Kita vertus, galima būtų kalbėti ir apie iš psichologijos per idealistinės stilistikos ateinančią individualiosios sąmonės, kaip įsteigiančios gėrio ir blogio opoziciją, sampratą. Individualioji sąmonė ir jos tyrimo metodologija kildinama iš geštaltinei artimos struktūrinės-genetinės psichologijos šakos.

Šios vėlyvojo laikotarpio Ciplijauskaitės hibridinės mąstysenos ženklų galima aptikti ir viename paragrafe, kuriame jaučiama ir idealistinės stilistikos, ir fenomenologijos, ir feminizmo pasaulėžiūrų įtaka:

Didysis neištikimybės romanas sutampa su realistiniu-natūralistiniu diskursu visuose Europos kraštuose. Jo tema yra neatskiriama nuo jo sandaros: XIX a. neištikimybė atsiskleidžia ne kaip išskirtinai individuali dilema, bet kaip konfrontacija su esamu socialiniu kodu.

⁷³⁵ Ciplijauskaitė, „El yo invisible: Ernestina de Champourcin y las poéticas de la vanguardia“, in: *La construcción...*, p. 111.

⁷³⁶ Ciplijauskaitė, „La mujer...“, p. 144.

*Nors jis gali varijuoti detalėmis priklausomai nuo šalies, jo pagrindas yra tas pats: dviveidiška moralė*⁷³⁷.

Traktavimas, jog tema tiesiogiai priklauso nuo sandaros (idealistinėje stilistikoje aukštinama formos ir turinio vienovė), pasipriešinimas galiojančiam socialiniam kodui (moterų įvaizdžių kritikos vienas pagrindinių klausimų), individualioji dilema, kaip feministinės fenomenologijos subjektyvumo samprata – visos šios koncepcijos Ciplijauskaitės tekste neprieštarauja viena kitai ir tampa originalios kritinės pasaulėžiūros dalimi.

Nuo istorijos, kaip lemiančio kūrybinio formanto, tyrimo 1898 metų kartos tekstuose Ciplijauskaitės keliamas žanro ir teminės kūrinio raidos klausimas pasikartoja ir studijoje „Nepatenkinta moteris. Neištikimybė realistiniame romane“: „Nepasitikėjimas visuomenės siūlomomis normomis paprastai sukelia maištaujančio protagonisto destrukciją. Tik Ibsenas siūlo pozityvią išeitį: reikėtų klausti, kiek tai gali būti priklausoma nuo žanro. Drama neįsileidžia viso visuomenės dalyvavimo.“⁷³⁸ Lūžio taškai, epochų paradigminiai pokyčiai yra Ciplijauskaitės dėmesio lauke nuo pirmųjų kritikos veikalų:

*Tony Tanner pastebėjimas, atrodo, yra teisingas, nes neištikimybės romanai žymi solidaus įtvirtinimo, kuris buvo susiformavęs per amžius, irimo pradžią. Taip pat reprezentuoja moteriškosios sąmonės prabudimą ir pirmąjį bandymą iškilti virš vyro primesto tradicinio vaidmens.*⁷³⁹

Ciplijauskaitės vėlyvajai kritikai vis dar būdingos idealistinės stilistikos formuluotės ir koncepcijos: autoriaus pasaulėžiūra, santykis su pasauliu ir šių laikysenų stiliaus ir struktūros atspindžiai. Ji teigia:

Kiekvieno autoriaus laikysena pasaulio atžvilgiu yra skirtinga ir tikriausiai prisideda prie kūrinio sudėties: skeptiškumas dominuoja Flauberto ir Clarino [darbuose – A. Š.], sukeldamas daugiau aštrios ironijos. <...>

⁷³⁷ *Ibid.*, p. 161.

⁷³⁸ *Ibid.*, p. 161.

⁷³⁹ *Ibid.*, p. 162.

*Tolstojus atskleidžia tikėjimą žmogumi. Tai jam leidžia išrasti labai skirtingą struktūrą, kuri leidžia vienu metu bausti ir suteikti vilties.*⁷⁴⁰

Taip pat kitoje vietoje pabrėžiamas fenomenologiškai suprantamas autoriaus intencijų aktualumas tekstui: „Tai, kas svarbu autoriui, yra atskleisti reprezentuojamos klasės socialinio kodo anachroniškumą.“⁷⁴¹ Akcentuojama ir autoriaus patirčių svarba kūrinio struktūroms: „Flaubertas jautėsi pralaimėjęs, įkalintas savo netobulybės rate. Harry Levinas nurodė, kad svarbiausių jo kūrinių atsiradimas sutampa su jo asmeninėmis neurozių krizėmis.“⁷⁴² Kitaip tariant, Ciplijauskaitė neatsisako autoriaus, veikiamo savo kūniškumo ir socialinio matmens, sampratos, kildinamos iš idealistinės stilistikos. Autoriaus intencija, kaip sąvoka, susiformavo idealistinės stilistikos periodu, tačiau ypač išryškėjo iškilus fenomenologijai, kaip svarbus veiksnys kūrinio prasmėdaros metu pabrėžiamas ir studijoje „Nepatenkinta moteris. Neištikimybė realistiniame romane“: „Teisybė, kad „Lėlių namai“ buvo laikomi beveik moters emancipacijos manifestu ir sukėlė daug vėjo įvairiose šalyse, bet tai nereiškia, kad šitokia buvo pirminė autoriaus intencija“⁷⁴³.

Vėlyvuosiuose tekstuose dar labiau sustiprėja kritikės polinkis į psychologizuotus teksto figūrų ir autoriaus sąveikų aiškinimus: „<...>visų personažų frustracija yra asmeninės Clarino frustracijos atspindys. Iš čia kyla jo aštrumas.“⁷⁴⁴. Arba Fontane'io patirčių siejimas su jo tekstų protagonistėmis bei jų elgsenos modeliais: „<...> faktas, kad jam pavyksta sukurti, nors ir kritikuojant, spontaniškos, beveik nekaltos neištikimosios be išskaičiavimų figūrą, atspindi iš moterų patirtą įtaką jo asmeniniame gyvenime: jo motina, dukra <...>“⁷⁴⁵. Tokios nuostatos sietinos tiek su feministinėje fenomenologijoje nurodytomis tendencijomis, tiek su idealistine stilistika.

⁷⁴⁰ *Ibid.*, p. 50.

⁷⁴¹ *Ibid.*, p. 56.

⁷⁴² *Ibid.*, p. 50.

⁷⁴³ *Ibid.*, p. 126-127.

⁷⁴⁴ *Ibid.*, p. 51.

⁷⁴⁵ *Ibid.*, p. 51.

Aprašydama keturių romanų struktūrines ašis (taip pat idealistinei stilistikai būdingas polinkis struktūrinti teksto elementus), Ciplijauskaitė išskiria struktūriškai visuose keturiuose pasikartojančius neištikimybės skirstymo laipsnius: a) idėjinis lygmuo; b) formos įgijimo lygmuo (šokiai); c) platoniško kontakto; d) fizinio veiksmo lygmuo. Kritikė patvirtina hipotezę, jog šis laipsniškas neištikimybės plėtojimasis romanuose leidžia sukurti spiralines struktūras, pasikartojančias nuo kelių iki keliolikos kartų visuose analizuojamuose tekstuose. Visi efektai pasiekiami laipsnišku reikšmės akumuliacijos mechanizmu.

Ciplijauskaitė nenutoldama nuo idealistinės stilistikos ir literatūros fenomenologijos nuostatų tiria autorines intencijas ir jų įtakas teksto struktūrai: „Kitokia autoriaus, menkliau susidomėjusio išoriniu veiksmu, intencija persišviečia per struktūrą: įkurdina neištikimybės aktą romano pradžioje ir visa kita skiria apsivalymo (kaltės atpirkimo) pristatymui.“⁷⁴⁶

Kritikę domina egzistenciniai žmogaus būties klausimai bei jų reprezentacijos, išskylančios romanų pasakojimuose, kelia vertybinius klausimus: kokios vidinės atramos atrandamos, kaip ir koku būdu postuluojuama viltis, kaip ji atskleidžiama tekstuose.

Didžioji neištikimybės romanų tradicijos inovacija yra „Anos Kareninos“ pabaiga: dvasinės tvirtybės teigimas, kuris įmanomas tik parodant paralelinį vystymąsi <...> nurodoma, kad reikia ieškoti stiprybės žengti toliau per kasdienybės aplinkybes <...> Šiame romane pasitvirtina struktūros dualumas: pradedama su pačiu nenaudingiausiu žmogumi, negerbiančiu šeimos, baigiama su tuo, kuriam šeima, o ne neištikimybė, yra didžiausia iliuzija⁷⁴⁷.

Kritikė siekia konstatuoti moters būties nepakankamumą, o tai artimai siejasi su feministinės fenomenologijos siekiais: „Moteris XIX a. yra vis dar taip mažai matoma, kad rašyti tūkstančio puslapių romaną, remiantis [meilės – A. Š.] trikampių ir susikoncentruojant išskirtinai į neištikimosios figūrą

⁷⁴⁶ Ibid., p. 55.

⁷⁴⁷ Ibid., p. 55.

tikriausiai lemtų nesėkmę.⁷⁴⁸ Taip pat ir moters pašaukimo bei atsiskleidimo klausimus Ciplijauskaitė gretina su būties suvokimo sampratomis (tikrovės tipais feministinėje fenomenologijoje) ir jų modifikacijomis visuomenėje:

Tuo pačiu [tai – A. Š.] yra tradicinio moters modelio įsikūnijimas: tos, kuri pasiaukoja šeimai ir kuriai reikia šeimos; moteris, kuriai darbas yra primestinė būtinybė, o ne pašaukimas. II akte tvirtinama, kad nėra didesnio pasitenkinimo kaip dirbti sau pačiai. Profesionalios moters samprata dar nepasiekė šios visuomenės⁷⁴⁹.

Ciplijauskaitės kritikai būdingas intertekstualumo reiškinių ieškojimas, jis būdingas ir pirmosioms studijoms, ir šiam tyrimui. Ją domina personažų funkcijų analogiškumas skirtinguose tos pačios arba skirtingų tautinių literatūrų kūriniuose, parodijos, stilizacijos atvejai:

[Clarínas – A. Š.] be to, pradeda literatūrinės tradicijos ironizavimo kampaniją: don Žuano [ironizavimo – A. Š.]. Intertekstualumas yra svarbus aspektas visuose keturiuose romanuose. Jei iš vienos pusės protagonistės seka don Kichotu, iš kitos pasirodo egzistuojančios literatūros parodija. [Romane – A. Š.] „Ponia Bovary“ labai akivaizdus romantiško don Žuano⁷⁵⁰ meilės kalbos puolimas, kuris susideda iš kelių klišių serijų. Taip pat tyčiojasi iš „idealistų“, kurie kalba apie tai, ką skaitė, pamėgdžiodami skaitinių terminus. [Romane – A. Š.] „Effi Briest“ perteikiamas „Kitschroman“ stilius, toks populiarus Vokietijoje tarp 1860 ir 1880 m.⁷⁵¹

Ciplijauskaitės išsamus rėmimasis epitekstais bei epitekstų veikėjų (dažnai istorinių asmenybių) projekcijų ieškojimas grožiniame literatūros tekste artimas ispanų idealistinei stilistikai. Pacitavusi H. Ibseno laišką, parašytą

⁷⁴⁸ *Ibid.*, p. 55–56.

⁷⁴⁹ *Ibid.*, p. 143.

⁷⁵⁰ Turimas omeny ne don Žuano kaip veikėjo stereotipinis romantinis traktavimas, o tai, kad J. Zorrilla'os drama „Don Žuanas“, pasirodžiusi 1844 m., sukūrė romantizmo epochos kalbą ir yra laikoma ispanų romantizmo viršūne.

⁷⁵¹ Ciplijauskaitė, „La mujer...“, p. 61.

„Lėlių namų“ kūrimo laikotarpiu, kritikė teigia: „Vienas iš šių teisėjų įsikūnija Torvaldo Helmerio personaže.“⁷⁵² Be to, kritikė seka personažų sąmonėjimo procesus ir tiria jų skaitinius ir galimas elgesio kryptis:

Effi, atrodo, specializuojasi Walterio Scotto, Willibaldo Alexis istoriniuose romanuose, turi [perėmusi – A. Š.] keletą romantizmo poetų sampratų ir visada ieško [ko nors – A. Š.] „lengvo“. Ana de Ozores <...> išbandė „paviršutiniškas“ savo tėvo sukauptas knygas, bet taip pat kai kuriuos mistikus ir šventuosius <...> Kaip skaitytoja įdomiausia <...> yra Ana Karenina. Pradžioje [ji – A. Š.] prisipažįsta, kad skaitė nedaug <...> bet paskui regime ją skaitant ne tai, kas jai padėtų išsivaduoti iš realybės, o tai, kas galėtų sudominti Vronskį <...> Skaitinių apžvalga yra patikima priemonė išmatuoti protagonistų intelektualumą. Ana laimi [šią kovą – A. Š.]. Jos „rimtieji“ skaitiniai nenuveda jos prie tingaus misticizmo, kaip Emma Bovary ir Anos de Ozores, o prie gilesnių moralinių refleksijų⁷⁵³.

Esama ir daugiau sąsajų su ankstyvojo etapo kritikės studijomis – 1972 m. publikuota idealistinės stilistikos paveikta studija „Baroja – stilius“ apibrėžė didžiąją dalį Ciplijauskaitės ir vėliau tyrimui naudojamų koncepcijų: teksto inversija, ironija kaip distancijos sukūrimo stilistinė priemonė, personažų susidvejinimas ir veidrodinis atsikartojimas: „Jos pristatyme yra subtilių ironijos žaidimų: atskleidžiant ironišką požiūrį, kuris pasirodo Rodolphe'o [požiūryje – A. Š.] į Charlesą, Emma ir visas Yonville'is [ironizuojami – A. Š.] perdengiant su pasakotojo ironija, nukreipta į Rodolphe'ą“⁷⁵⁴. Kaip ciklinė tekstų struktūra, taip ir ironija, kaip didinanti prasmės kūrimosi potencialą tekste, Ciplijauskaitę domina nuo pat pirmųjų jos kritikos tekstų: „Ironija tampa akivaizdesnė trečiajame akte.“⁷⁵⁵

Ciplijauskaitės ištikimybę idealistinei stilistikai ir fenomenologijai, kaip pagrindinėms savo kritinės pasaulėžiūros paradigmoms, parodo ir stilistinių

⁷⁵² *Ibid.*, p. 128.

⁷⁵³ *Ibid.*, p. 70-71.

⁷⁵⁴ *Ibid.*, p. 82.

⁷⁵⁵ *Ibid.*, p. 143.

išteklių analizuojamuose tekstuose („Tai diktuoja iki tam tikro lygio ir stilistinius išteklius <...>“⁷⁵⁶), ir percepcijos apraiškų („<...> paversti žvilgsnį, pastebinti tai, kas plastiška ir vizualu, intelektualine percepcija“⁷⁵⁷), ir moralinių vertybių („<...> žvelgti pasitelkiant aukščiausias moralines vertybes, įkvėptas vokiečių filosofų idealistų“⁷⁵⁸) paieška. Ispanų idealistinės stilistikos pasiūlytas tekstų analizės modelis išlieka pagrindiniu Ciplijauskaitės tyrimo įrankiu – iš pradžių aptarusi sociokultūrinį kontekstą, ji pereina prie labai nuoseklios struktūros, stilistinių išteklių ir literatūros kūrinio „esmės“ analizės: „Siužetas vystosi ne tiek per veiksmus – nėra daug veiksmo – kiek per lėtą visuminės prasmės (isp. *significado total*) atskleidimą“⁷⁵⁹. Reikėtų prisiminti, kad labai panašius tikslus Ciplijauskaitė buvo iškėlus ir pirmojoje savo studijoje „Poetas ir poezija. Nuo romantizmo prie socialinės poezijos“, kurioje teigiama, kad ieškoma „poezijos esmės ir tikslo“. Ciplijauskaitės poezijos „esmės ir tikslo“ paieškos tęsiamos ir pačiose vėlyviausiose jos publikacijose. Pavyzdžiui, trumpame įžanginiame žodyje šiuolaikinės poetės Rosaura Álvarez poezijos rinktinei, Ciplijauskaitė teigia:

*Iš jų kūrinių, taip pat kaip ir iš čia komentuojamų lyrinės poezijos pavyzdžių, atsiskleidžia, kad lyriškoji esmė (isp. *esencia lírica*) tebėra gyva, bet persirengia vis reikliau nei ankstesniais amžiais. Vidinė melodija filtruojama per tikslų žodį, parinktą šviesios skaidrios sąmonės. Skaitytojui paliekama užduotis išsiaiškinti, kiek [poetinės A. Š.] ugnies lieka gerai ištobulintose eilėse*⁷⁶⁰.

Ciplijauskaitė apie poeziją, kaip gebančią perteikti „esmes“ literatūros rūšį, svarsto ir vėlyviausiuose straipsniuose. Kritikei svarbu fiksuoti savotišką grįžimo tendenciją postmodernizme, kai grįžtama nuo „išorinio žavesio“ ir nepalaujančio kitimo prie „esmės“: „Tai, [kas trunka akimirką – A. Š.] yra šio

⁷⁵⁶ *Ibid.*, p. 131.

⁷⁵⁷ *Ibid.*, p. 133.

⁷⁵⁸ *Ibid.*, p. 133.

⁷⁵⁹ *Ibid.*, p. 134.

⁷⁶⁰ Ciplijauskaitė, „La renovación de la voz lírica.“ In: Rosaura Álvarez, *De aquellos fuegos sagrados*, Granada: Mirto Academia, 2008, p. 13.

amžiaus⁷⁶¹ pabaigos bruožas. Bet vis didesnis skaičius poetų šiandien ieško ne tik to, kas kinta, bet ir to, kas išlieka. <...> Jau nebėra „egzistuoti yra tik žodis“, bet „žodis yra egzistuoti“. <...> Poezijos knygos, pasirodžiusios paskutiniuoju dešimtmečiu, su stebinančiu nuoseklumu rodo posūkį prie esmės paieškų“⁷⁶².

Drauge sociologiškai pasirodo išvadose Ciplijauskaitės suformuluotas teiginys, kad „Nekyla abejonių, kad [romanai – A. Š.] užfiksuoja socialinės struktūros pokyčio pradžią, kuri vėliau sukelia perspektyvos pokytį naratyviniame diskurse.“⁷⁶³ Kitaip tariant, nors analizei atlikti Ciplijauskaitė naudojo idealistinės stilistikos, literatūros fenomenologijos ir retkarčiais feministinės fenomenologijos sampratomis, įvade ir išvadose remiasi sociologais ir jų teikiamomis formuluotėmis. Pati kritikės intencija ieškoti tiesos yra fenomenologinė, tačiau nuolatinis socialinio matmens akcentavimas artina Ciplijauskaitės mąstyseną prie feministinio ir sociologinio literatūros tyrimo matmens:

*Skirtumai tarp keturių romanų atsiskleidžia ir gali būti paaiškinti trimis susijusiais planais: socialinės klasės, epochos ir tautinio charakterio. [Romanai – A. Š.] atspindi savo laikmečio visuomenę, jos struktūrą, įstatymus ir tradicijas. Socialinės klasės skirtumai ryškinami tiek per tai, kas pasakojama, tiek per patį pasakotoją ir apibendrinama garbės kodeksu <...>*⁷⁶⁴.

Pagrindinis sociologinio pobūdžio klausimas – kaip visuomenės lūžiai, jų situacijos pasirodo literatūroje, koku būdu sąmonė modernėja. Šiuo aspektu ji suartėja su kito lietuvių išeivio V. Kavolio nuostatomis (ypač studijoje „Sąmoningumo trajektorijos“). Realistinę Europos literatūrą Ciplijauskaitė skaito kaip sąmonės modernėjimo istoriją. Tokia koncepcija galėtų paaiškinti ir iš pirmo žvilgsnio margą Ciplijauskaitės kritikos objektą: romantizmo,

⁷⁶¹ XX a.

⁷⁶² Ciplijauskaitė, „Permanencia de la palabra esencial“, *España frente al siglo XXI*. S. Amell, ed. Madrid: Cátedra, 1992, p. 152–153. (English version in *Studies in 20th Century Literature* 16.1 (Winter 1992).

⁷⁶³ Ciplijauskaitė, „La mujer...“, p. 162.

⁷⁶⁴ *Ibid.*, p. 95.

realizmo, modernizmo, avangardo, šiuolaikinė literatūra, poezija kaip intymiausias žanras, padedanti sekti sąmonės mikroprocesus. Vis dėlto svarbiausias procesas – ne visuomenės struktūrų, o sąmonės kaita: kaip literatūroje pasirodo kintanti, epochų sandūrose besitransformuojanti sąmonė? Literatūrologė savo kritikos tyrimų visuma stebi transcendentinių situacijų plėtotę literatūroje: jos dėmesio centre išeivių, praradusių namus, teturinčius gimtąją kalbą, kūryba; išsipildymo nerandančios, sąmoningumo kaitą patiriančios XIX a. pab. moterys, reprezentuojamos vyrų; 1898 metų ispanų literatūrinė karta, draskoma egzistencinių dilemų ir istorijos bei literatūros santykių klausimų; XX a. pab. moterų romanuose veikiančios iki tol literatūroje nepažintos būties formos ir jų kūrėjos, besikuriančios kalbos ir socialinių situacijų, asmeninio stiliaus, moters ekspresijos paieškų kelyje. Ciplijauskaitė literatūroje analizuoja asmenybiškumo, moralės, autentiškumo (formos ir turinio atžvilgiu), vertybių kaitos, individualiosios vs kolektyvinės sąmonės formavimosi ir raidos tendencijas. Lester Embree kalba apie fenomenologiją kaip apie „multi-disciplininę mąstymo mokyklą“, pasižyminčią trimis savybėmis: a) refleksyvumu; b) deskriptyvumu; c) kultūros vertinimu (*culture appreciative*). Šie principai tinka Ciplijauskaitės tekstams, nes jos kritika yra nuolat save permąstanti, labai nuosekliai aprašanti savo objektus (deskriptyvi) ir aukščiausia vertybe laikanti literatūros kūrinio meninę vertę (kultūros vertinimas), tačiau taip pat tarpdiscipliniška, besiremianti psichologijos, lingvistikos, sociologijos tyrimais

Studijoje „Nepatenkinta moteris. Neištikimybė realistiniame romane“ Ciplijauskaitė suformuluoja feministinėmis nuostatomis grįstus tyrimo tikslus, tačiau pačią teksto analizę atlieka bendriausiomis idealistinės stilistikos ir feministinės fenomenologijos įrankiais. Šioje studijoje fenomenologinių tyrimo aspektų išaiškėja mažiau nei ankstesnėje („Devyniasdešimt aštuntųjų metų karta ir istorija“). Skirtingai nuo feminizmo klasikių, Ciplijauskaitė nesvarsto vyrų rašytojų pateikiamų moterų paveikslų vyriškumo, neadekvatumo moteriškajam tapatumui ar pan. Feministiškai klausdama, kodėl XIX a. moterys romanuose atrodo nebrandžios, neišsipildžiusios, nesąmoningos,

Ciplijauskaitė literatūrologės Moi suformuluota prasme⁷⁶⁵ vis dėlto yra patriarchalinė kritikė, nes jai autorius ir sociokultūrinė aplinka išlieka nekvestionuojamas teksto šaltinis, kilmė ir reikšmė. Ciplijauskaitė, atrodo, idealiai atitinka nors ir tiesiogiai su feminizmui nesiejamo teoretiko R. Bartheso sukritikuotą koncepciją, kai už kūrinio ieškoma Autoriaus (arba jo hipostazių: visuomenės, istorijos, psichikos, laisvės), kai tik visa tai randama, tekstas tampa „paaiškintas“⁷⁶⁶. Kita vertus, kritikė visada pasisako, kad joks aiškinimas neišsems teksto prasmę.

Ciplijauskaitė veikia kaip holistinio požiūrio atstovė, t. y. jai svarbi tiek asmeninė individualioji moters patirtis, tiek patirčių reprezentacijos tekstuose (fiksuojamos vyrų), tiek patirties įtaka moters ekspresijai, tiek tokias literatūros formas sukūrusi visuomenė. Šios nuostatos artimos ir gešaltinei psichologijai bei struktūrinei fenomenologijai – psichologijos šakoms, ne skaidančioms žmogų į dualistines sampratas (kūnas ir siela), o bandančioms aiškintis visumą.

Apibendrinant galima teigti, kad visa studija „Nepatenkinta moteris. Neištikimybė realistiniame romane“ atrodo kaip didelis parengiamasis darbas 1988 m. studijai „Šiuolaikinis moterų romanas (1970–1985). Pasakojimo pirmuoju asmeniu tipologijos link“. Tikrinamos, „gludinamos“ sąvokos, išbandomos naujos formuluotės, tačiau tarsi stinga kritikės „pasitikėjimo“ teorija, būdingo ankstesnėms jos studijoms, ypač anglų amerikiečių feministinė teorija (konkrečiau – moterų įvaizdžių kritika), kuri vietomis, nenuosekliai išbandoma, bet lyg ir ne iki galo ja pasikliaujant. Dominuoja fenomenologinė-stilistinė analizė, prisitraukiami feminizmui artimi klausimai, kontekstai. O 1988 m. studija pasirodo kaip naujos kokybės, adekvataus santykio tarp teorinių perspektyvų ir praktinės teksto analizės derinys, kuriame jaučiama daugiau kritikės asmeninio, autentiško balso, aktyvus „iš kritinės patirties“ susikonstruotų sąvokų naudojimas.

⁷⁶⁵ Toril Moi, *op. cit.*, p. 61.

⁷⁶⁶ *Ibid.*, p. 61.

7.4 Literatūrologinių paradigų polilogas: „Moterų romanas (1970-1985). Pasakojimo pirmuoju asmeniu tipologijos link“, „Carmen Martín Gaitė“, „Moteriškojo aš konstravimas literatūroje“

Šiame skyriuje pasitelkiant feministinės fenomenologijos koncepcijas siekiama toliau plėtoti Ciplijauskaitės kritinio diskurso visumos problematiką, tiriami chronologiškai vėliau pasirodę tekstai. Jie išskirtini į atskirą grupę todėl, kad juose nėra taip aiškiai išreikštų moterų įvaizdžių kritikos aspektų: tiriami tik moterų rašytojų tekstai, moteriškosios tapatybės konstravimas literatūroje.

1988 m. pirmą kartą Ispanijoje (antras leidimas Kolumbijoje, Bogotoje 1994 m.) publikuotoje didelės apimties monografijoje „Moterų romanas (1970-1985). Pasakojimo pirmuoju asmeniu tipologijos link“ Ciplijauskaitė išsikelia vienus ambicingiausių tikslų visos savo kritikos kontekste: ji siekia konceptualizuoti prozos, rašomos moterų autorių pirmuoju asmeniu, bruožus. Kaip teigia pati kritikė šios knygos įvade, tyrimui ji pasitelkė 600 romanų medžiagą.⁷⁶⁷ Pačios bendriausios monografijos intencijos yra panašios į pirmųjų Ciplijauskaitės tyrimų: keliant ontologinius būties klausimus, tirti tapatybės ir jos raiškos literatūroje problemas. Susitelkdama ties opiu autobiografijos žanriniu klausimu, Ciplijauskaitė autobiografiją aptaria tiek iš rašytojų, tiek iš skaitytojų perspektyvos, teigdama, kad ji konvencionaliai buvo laikoma proceso, kaip praeitis sukūrė individą, vaizdavimu⁷⁶⁸. Kritikė, tipologizuodama pirmu asmeniu moterų parašytus tekstus, skiria keturis tokių romanų tipus: romanai – autobiografijos, sąmonėjimo romanai, psichoanalitiniai ir istoriniai pasakojimai.

Toliau aptariant šias tris vėlyvojo etapo studijas („Šiuolaikinis moterų romanas (1970–1985). Pasakojimo pirmuoju asmeniu tipologijos link“, „Carmen Martín Gaitė“, „Moteriškojo aš konstravimas literatūroje“) bus siekiama atskleisti Ciplijauskaitės kritikoje iškylantį teorinių nuostatų hibridiškumą, nes, kaip paaiškėjo analizuojant monografiją „Nepatenkinta

⁷⁶⁷ Ciplijauskaitė, „La novela...“, p. 9.

⁷⁶⁸ Jack Bowers (2010) 'My Father's Knife': Autobiography as Hermeneutic Phenomenology, *Life Writing*, 7:3, 317-323, p. 321.

moteris. Neištikimybė realistiniame romane“, Ciplijauskaitė plečia savo kritinių nuostatų visumą naujai inkorporuodama teorines inovacijas, tačiau neatsisako ir savo turimų analitinių įrankių. Remiamasi prielaida, kad šio etapo Ciplijauskaitės kritikai būdingos idealistinės stilistikos, literatūros fenomenologijos ir feminizmo kritinės nuostatos. Tačiau taip pat atsižvelgiama ir į tai, kad Ciplijauskaitė galėjo veikti to meto naujausios naratyvumo teorijos, nes jos VDU bibliotekoje saugomame fonde esama ir G. Genette'o, ir W. Martino⁷⁶⁹, F. K. Stanzelio veikalų. Pavyzdžiui, kritikės nuo ankstyvųjų studijų postuluojamas formos ir turinio vienis bei veikėjo kalbos ir vidinio charakterio tapatinimas galėtų būti ir M. Bachtino teorijos įtaka: „Kai kalba veikėjas, žodžiai nėra jo pakaitalas ar kažko kito reprezentacija. Veikėjo kalba yra veikėjas <...> Formos, subjekto ir turinio skirtis išnyksta, kai pripažįstame, kad visi trys yra čia, ne reprezentuojami, kai <...> veikėjai romane kam nors kalba.“⁷⁷⁰ Taip pat nuo pirmųjų studijų retkarčiais jos tekstuose pasirodantis terminas „aktantas“ tiesiogiai ateina iš V. Proppo klasifikacijų.⁷⁷¹

Kalbant apie kritikos kontekstinę situaciją prisimintina feminizmo klasikė Moi, kuri teigia, kad „maždaug nuo 1975 m. susidomėjimas ėmė krypti vien į rašytojų moterų darbus.“⁷⁷² Ciplijauskaitė irgi remiasi tokia strategija: iš pradžių domisi ir publikuoja moterų labiau įvaizdžių kritikai artimus tekstus, vėliau pereina prie moterų rašymo specifikos. Neatsitiktinai jos cituojamų autorių sąrašė tiek daug Showalter, S. Gilbert bei S. Gubar tekstų. Įdomu ir tai, kad Ciplijauskaitė, atrodo, atitinka bendrąją JAV akademinių sluoksnių feministinės elgsenos tendenciją:

⁷⁶⁹ Wallace Martin, „Recent Theories of Narrative“, Ithaca, London: Cornell University Press, 1986.

⁷⁷⁰ *Ibid.*, p. 50–51.

⁷⁷¹ „Akivaizdžiausi pasakos elementai yra veikėjai, arba aktantai, kurių pagrindu galima plėtoti neribotą skaičių klasifikacijų: pasakos apie vilkus, lapės, paukščius; apie našlaičius, dukras, karalius, raganas, etc. <...> Mes pripažįstame, kad pasakos turi tą patį „siužetą“, bet ką iš tiesų mes tuo norime pasakyti konceptualiais terminais? Proppo pasiūlytas šios problemos sprendimas, kuris turi toli siekiančias pasekmes kalbos ir literatūros studijoms, buvo identifikuoti funkciją ir kontekstą, t. y. ryšius tarp elementų, o ne pačius elementus, kaip pagrindinius pasakojimo segmentus. <...> Funkcija apibrėžia reikšmę.“, in: Wallace Martin, *Recent Theories of Narrative*, Ithaca, London: Cornell University Press, 1986, p. 92–93.

⁷⁷² Toril Moi, *op. cit.*, p. 51.

<...> iš pradžių įtardamos, kad visos pastangos atskirti moteris nuo pagrindinės istorinės raidos srovės yra antiegalitarinio pobūdžio, septintą dešimtmetį jos ėmė pripažinti politinę būtinybę vertinti moteris kaip atskirą grupę, jei siekiama veiksmingai pasipriešinti paplitusiai patriarchalinei strategijai priskirti moteris visuotinei „vyro“ kategorijai šitaip jas nutildant⁷⁷³.

Atrodo, ši idėja artima Ciplijauskaitės minčiai, kad moterys kūrėjos, iškilusios 7–8 dešimtmečiais Europos prozoje, vertos atskiros dėmesio, kurio jos niekada nesulauktų bendrame literatūros istorijos kontekste. Kritikė imasi įgyvendinti šią idėją.

Kaip tuomet reiktų vertinti Ciplijauskaitės moteriškojo „aš“ konstravimo literatūroje tyrimus? Ar Ciplijauskaitės pasirinktas feminizmas yra radikaliai priešingas idealistinės stilistikos nuostatoms, t. y. idealistinėje stilistikoje lygiavertę reikšmę suteikiant autoriui, patirčiai ir tekstui bei skaitytojui? Feminizmas, atrodytų, visiškai priešingai, išcentruoja vyriškos minties įtakoje susiformavusį autorinį ir kūrybinį „aš“. Ciplijauskaitę feministe galima laikyti vien dėl to, kad ji tyrinėja moterų rašymą, tikėdama, jog egzistuoja atskiras moteriškas stilius, kaip ypatinga literatūrinės saviraiškos forma. Ciplijauskaitės suformuluotą koncepciją „moteriškasis aš literatūroje“ galima aiškinti ir Moi suformuluota „aš“ samprata:

Woolf, kaip ir Freudas, manė, jog sąmonės paskatos ir troškimai nuolat veikia mūsų sąmoningas mintis ir veiksmus. Psichoanalizei žmogiškasis subjektas yra sudėtinga esybė, ir sąmonė sudaro tik menką jos dalį. <...> Todėl sąmoningą mąstymą turime suvokti kaip „jau nulemtą“ daugybės struktūrų, susipynusių į nestabilią darinį, kurį liberalieji humanistai vadina „aš“. <...> Toks įsitikinimas niekaip nemenkina individo patirties tikrumo ir vertės; tiesiog tai reiškia, jog ši patirtis gali būti suprasta tik ištyrinėjus daugybę jos determinantų. Sąmoningas mąstymas yra tik vienas iš jų <...> Jei šį požiūrį taikysime literatūros tekstui, pamatysime, kad vientiso individo „aš“, lyties tapatybės ar

⁷⁷³ Toril Moi, *op. cit.*, 2001, p. 53.

*netgi teksto tapatybės paieškos literatūros kūrinuose turi būti vertinamos kaip drastiškai reduktyvios*⁷⁷⁴.

Šios Moi išvados, viena vertus, atitinka, kita vertus, prieštarauja Ciplijauskaitės koncepcijai – teigdama, jog „aš“ yra nulemtas daugybės struktūrų, sąlygojamas sąmoningo mąstymo, Moi, atrodo, beveik kartoja Ciplijauskaitės sampratą. Tačiau, kai imama kalbėti apie vientiso individo „aš“ paieškas literatūroje kaip reduktyvias, Ciplijauskaitės kritika turėtų pasirodyti kaip ypač redukcionistinė, nors straipsnių rinktinėje Ciplijauskaitė, analizuodama moteriškojo „aš“ formavimosi klausimus, visada pakartotinai klausia, ar tikrai toks moteriškas „aš“ egzistuoja.

Daug mažesnėje knygelėje „Carmen Martín Gaitė“, išleistoje po rašytojos mirties 2000 m., remiasi panašiais tikslais – tirti moters autorės romanus ir ieškoti tipologinių moteriško stiliaus bruožų. Šios knygos viršelyje teigiama, kad „Ciplijauskaitė yra <...> didelė Martín Gaitė kūrybos specialistė“⁷⁷⁵, o nedidelės apimties publikacija parengta skubant po rašytojos mirties. Kritikės siekis atskleisti C. Martín Gaitė tekstų stilistinę raidą ir per juos – moters sąmonėjimo procesą sutampa su daugelio šio laikotarpio publikacijų intencijomis.

Vėlyviausias, 2004 m. pasirodęs straipsnių rinkinys „Moteriškojo aš konstravimas literatūroje“ išsiskiria nauju konceptualizavimo lygmeniu: atrodo, kad kritikė kalba iš visos gyvenimo patirties perspektyvos ir regi akivaizdžias moteriško rašymo tradicijos tendencijas bei pokyčius. Šio leidinio viršelyje teigiama, kad:

Pripažinta ispanistė Birutė Ciplijauskaitė [knygoje – A. Š.] „Moteriškojo aš konstravimas literatūroje“ pateikia dvidešimt penkerių metų tyrimo apie moters rašymą ispanų kalba vaisius. [Ji – A. Š.] šioje srityje be jokios abejonės buvo pirmeivė. Čia sutelkti darbai <...> rodo, kaip keitėsi situacija per XX amžių, ypač paskutiniuoju amžiaus ketvirčiu – revoliucijos laiku. <...> Kaip ir Zardoya⁷⁷⁶, Ciplijauskaitė siūlo

⁷⁷⁴ Ibid., p. 20.

⁷⁷⁵ Ciplijauskaitė, „Carmen...“, p. 96.

⁷⁷⁶ Kaip ir daugelis Ciplijauskaitės intelektualinės aplinkos ispanų išeivių, Concha Zardoya

*skaitytojui atidengti savo plataus ir gilaus visuotinės literatūros išmanymo uždangą, kur ispaniškai moterų parašyta literatūra įgyja visą savo prasmę.*⁷⁷⁷

Ciplijauskaitės studijos „Šiuolaikinis moterų romanas (1970–1985). Pasakojimo pirmuoju asmeniu tipologijos link“ įvade iškeliamas centrinis šio tyrimo klausimas: „[Ar – A. Š.] egzistuoja kas nors, ką galima būtų vadinti „moterišku rašymu“?“⁷⁷⁸ Turint omeny studijos pirmosios publikacijos datą (1988 m.) ir atsižvelgiant į anglakalbį bei prancūzišką kontekstą, šis klausimo kėlimas atrodo gerokai pavėluotas. O Ispanijos situacija, kaip jau aptarta šio skyriaus įvade, buvo kitokia, todėl toks klausimas pagal to meto kritikos kontekstą atrodo net inovatyviai. Paminėjusi, jog analizuoja tik tuos tekstus, kuriuos gali perskaityti originalo kalba, ir jog laiko imtis yra pasirinkta atsitiktinai, Ciplijauskaitė priartėja prie svarbiausio savo uždavinio formuluotės:

*Galiausiai, kadangi pirminė intencija buvo tirti būdus, kaip kuriamas naujas rašymas – moters, rašančios sąmoningai kaip moteris (kas nebūtinai implikuoja feministinę prieigą) rašymas, pašalinau kūrinius, kurie naudoja tradicines naratyvines strategijas. Dėl šios priežasties visiškai išnyksta šaltinis [kūrinių – A. Š.], parašytų sovietinio bloko šalyse, kur vis dar dominuoja susidomėjimas turiniu. Apsiribojau europietišku romanu, nes Amerikos kontinento tradicija remiasi itin skirtingomis socialinėmis struktūromis ir mentaliniu elgesiu <...>*⁷⁷⁹

Ciplijauskaitės pagrindinis ieškojimų objektas – naujas rašymas ir sąmoningas moters rašymas – dar kartą patvirtina jos kritikos hibridiškumą – remtis idealistinės stilistikos koncepcijomis, derinant jas su feministinėmis intencijomis. Tiesioginė sovietinio bloko literatūros kritika verstų net ir

publikavo idealistinės stilistikos nuostatomis besiremiančią knygą: „Poesía española del 98 y del 27 (Estudios temáticos y estilísticos)“, Madrid: Editorial Gredos, 1968.

⁷⁷⁷ Ciplijauskaitė, „La construcción...“, p. 5.

⁷⁷⁸ Ciplijauskaitė, „La novela...“, p. 9.

⁷⁷⁹ *Ibid.*, p. 10.

šiandien permąstyti to laikmečio autorius ir kūriniai, remiantis kitokiais, daugiau lokaliais vertinimo kriterijais. Kaip ir ankstyvojo periodo studijose, taip ir vėlyvojo, turinio ir formos vienovė yra pagrindinis originalaus ir vertingo kūrinio bruožas. Tačiau nepaneigiamas ir feministinis Ciplijauskaitės kritikos „pradas“ – įsitikinimas, kad egzistuoja moteriškas, sąmoningai suformuotas rašymas.

Bendrajai prasme Ciplijauskaitė visa savo studija „Šiuolaikinis moterų romanas (1970–1985). Pasakojimo pirmuoju asmeniu tipologijos link“ polemizuoja su germanistės K. Hamburger⁷⁸⁰ nuostata, jog kalbant apie pasakojimą pirmu asmeniu reikia atkreipti dėmesį į tai

kokia prasme pasakojimas pirmu asmeniu gali būti vadinamas „grožine literatūra“? Hamburger atsakymas yra kategoriškas: tai nėra grožinė literatūra. Juk šia forma rašantis „aš“ naudoja įprastinės kalbos konvencijas ir kreipiasi į kažką, diskursas implikuotai tvirtina, kad jis yra apie tikrą pasaulį <...> Dėl to Hamburger sako, kad pirmo asmens pasakojimai yra „apsimėstinės tikrovės teiginiai.“⁷⁸¹

Ciplijauskaitės nuostata priešinga – pasakojimai pirmuoju asmeniu, visų pirma, yra grožinės literatūros kūriniai; antra – pasakojimas pirmuoju asmeniu yra tuo originalesnis, kuo mažiau remiasi įprastinės kalbos konvencijomis; trečia – pirmojo asmens pasakojimai sukuria naują tikrovę, dažnai grįstą moteriška percepcija.

⁷⁸⁰ Kate Hamburger (1896-1992) – germanistė, literatūrologė, filosofė. Kartu su E. Lammert ir F. K. Stanzeliu sistemingai atnaujino germanistinių studijų kryptį apie 1950 – uosius, savo darbais juos nukreipdami prie racionalios, analitinės metodologijos. Paskutinė knyga „The Logic of Literature“, Indiana University Press, 1993. Tikėtina, kad Ciplijauskaitei buvo artimesni vokiškieji teoriniai kontekstai dėl jos pirmųjų universitetinių studijų patirties pokario Vokietijoje.

⁷⁸¹ Wallace Martin, „Recent Theories of Narrative“, Ithaca, London: Cornell University Press, 1986, p. 142.

Kritikė studijoje naudojami Dorrit Cohn⁷⁸² 1978 m. suformuluota pasakojimo pirmuoju ir trečiuoju asmeniu klasifikacija⁷⁸³ bei jos reikšmėmis tekstuose, perima ne tik pirmo asmens pasakojimams nurodytus tekstų atsirinkimo principus, bet ir išplečia bei įtraukia tai, kas Cohn klasifikacijoje buvo nurodyta kaip trečiojo asmens pasakojimo ypatybė. Pavyzdžiui, Ciplijauskaitė klausia, kokia yra pasakotojo ir veikėjo skirtis šiuolaikiniuose moterų romanuose, analizuoja vadinamąjį „psycho-narration“ kaip pirmo asmens pasakojimo atvejus.

Rašymas, kaip išsilaisvinimas, ekspresijos stoka, noras įsiterpti ten, kur buvo draudžiama – visi šie klausimai artimi feministinei fenomenologijai, kuri tiria moters patirties reprezentacijas literatūroje ir bando atsakyti į klausimus, kaip, kodėl ir koku būdu tokios patirtys ir reprezentacijos modifikuoja literatūros lauką ir skaitytojo bei kūrėjo sąmonę.

Ciplijauskaitė seka *percepcijos* ir reprezentacijos literatūroje aspektus bei moteriškumo patirčių ekspresijos fiksavimą: „Jos pasakojimas yra šviesus, bet jos percepcija ir aplinkos pateikimas gali būti apibūdinti kaip moteriški. Atkuria viduramžių Toledo [miestą – A. Š.] per pojūčius, prisimenant jo šviesą, kvapus, spalvas <...>.“⁷⁸⁴ Kitaip tariant, anot ginokritikos ir feministinės fenomenologijos formuluočių, Ciplijauskaitė *percepcijos* terminą taiko moteriško tikrovės tipo aiškinimui.

Ciplijauskaitė akcentuoja fenomenologijoje svarbią deskriptyvinio realizmo ir vidinės tikrovės priešpriešą, kuri pasirodo kaip svarbi kritinė vertybė: „<...> tik atsisakant realistinio detaliojo deskriptyvumo galima pasiekti vidinę tikrovę.“⁷⁸⁵ Kitaip tariant, literatūroje, anot jos, svarbiau vidinės tikrovės matmuo, o ne realistiškas vaizdavimas⁷⁸⁶. Realybės klausimas Ciplijauskaitei

⁷⁸² Dorrit Cohn (1924–2012) – vokiečių naratologė, komparatistė. Žinomiausias veikalas „Transparent Minds“ (1978), kuriame analizuoja, kaip veikėjo sąmonė atspindi pirmo ir trečio asmens pasakojimuose. Jos darbai susiję su G. Genette'o ir F. K. Stanzelio teorijomis.

⁷⁸³ Wallace Martin, „Recent Theories of Narrative“, Ithaca, London: Cornell University Press, 1986, p. 140.

⁷⁸⁴ Ciplijauskaitė, „La novela...“, p. 158.

⁷⁸⁵ *Ibid.*, p. 174.

⁷⁸⁶ Realistiškumo, mimezio klausimai buvo centriniai E. Auerbacho studijoje „Mimesis. Tikrovės vaizdavimas Vakarų pasaulio literatūroje“. Ispanakalbiuose kontekstuose Auerbachas kai kur

teberūpi ir vienoje svariausių vėlyvojo etapo 2005 m. publikacijoje „Belén Gopegui tarp tikrovės paieškų ir atmetimo“⁷⁸⁷; straipsnis pradedamas taip:

*Tikrovės vaizdavimas buvo problema, su kuria turėjo susidurti kiekvienas romanistas: regimoji realybė / <...> vidinė tikrovė ir ontologinis kvestionavimas prasidedant XX amžiui; prarastoji ir išsvajotoji egzilientų tikrovė; dabartinė tikrovė, naudojama socialinio būvio kritikai arba jo atmetimui ir išsivadavimui link fantastiškumo po dviejų pasaulinių karų*⁷⁸⁸.

Fenomenologiniam feminizmui būtų galima priskirti ir „vidinės šviesos“ paieškas moterų poezijoje bei „moteriškųjų religinių patirčių“ akcentavimą ir „universalųjį dvasingumą“ kaip egzistencinio universalumo variantą – terminus, pasirodančius vienoje iš paskutinių Ciplijauskaitės publikacijų:

*Viskas prisipildo šviesos, kuri verčia augti iš vidaus, šviesos, kurios trokštama ne dėl pilietinio / materialiojo (kūniškojo?) poreikio, bet dėl sielos [poreikio – A. Š.]. Jeigu susituokdama buvo atsisakiusi su malonumu vienos savo laisvės dalies, dabar, išsilaisvinusi iš besąlygiško atsidavimo savo vyrui, kūniškųjų impulsų, bažnyčios dogmatizmo, įgauna galutinio išsilaisvinimo patirties. Nuo „moteriškojo“ religingumo, būdingo moteriai, susijusiai su kultūrine dvidešimtųjų metų tradicija, [ji – A. Š.] priėjo iki universaliojo dvasingumo <...>*⁷⁸⁹

vadinamas idealistinės stilistikos sekėju. Galbūt kartais pasirodantis Ciplijauskaitės domėjimasis realistiniu romanu ir tikrovės vaizdavimo klausimais gali būti siejamas su E. Auerbacho įtaka, nors ji pati šią studiją plačiausiai mini 1984 m. monografijoje „Nepatenkinta moteris. Neištikimybė realistiniame romane“. Bibliografijoje nurodomas Auerbacho veikalo vertimas į ispanų kalbą, publikuotas Meksikoje 1975 m.

⁷⁸⁷ Ciplijauskaitė, „Belén Gopegui entre la búsqueda y la denuncia de la realidad.“ *La pluralidad narrativa. Escritores españoles contemporáneos (1984–2004)*. Eds. A. Encinar & K.M. Glenn. Madrid: Biblioteca Nueva, 2005. 191–131.

⁷⁸⁸ *Ibid.*, p. 119.

⁷⁸⁹ Ciplijauskaitė, „La mujer y la cultura en la preguerra.“, in: *Ernestina de Champourcin. Mujer y cultura en el siglo XX*, Rosa Fernández Urtasun & J. Angel Ascunce, eds. Madrid: Biblioteca Nueva, 2006, p. 276.

Šios sampratos kilo iš ispanų filosofės M. Zambrano ir rašytojos, literatūrologės R. Chacel veikalų, Ciplijauskaitė, matyt, jas paėmė ankstyviausiame formavimosi etape. Čia kritikė, gilindamasi į moteriškos patirties ypatingumą, Chacel sampratas (moters kūrėjos vidinė šviesa, kūrybinis ir dvasinis išsilaisvinimas, universalusis dvasingumas, etc.) panaudoja, transformuoja ir pritaiko literatūros kūrinio analizei. Fenomenologijai bei feminizmui artimas ir moters patirties atskleidimo literatūroje klausimas; kas ir kaip jį atskleidžia, kokias priemones naudoja; šie klausimai yra aktualiausi Ciplijauskaitei: „Moters patirties pateikimas nebėra autopsija, atviras tyrimas. Eulalia apibrėžia dialogo poveikį kaip kančios pavertimo praeitimi pasiekimą, katarsio rūšį.“⁷⁹⁰ Išskyla kūno kalbos, kalbos nepakankamumo ir vidinio moters pasaulio neatitikimo egzistuojančiai kalbai (*gyvenamas kūnas*) sąvokos:

Jos romanai [tokie – A. Š.] kaip „La Reverie“ (1976) arba „Le Soleil et la terre“ (1977) taip pat naudoja „kūno kalbą“ ir turi erotinių komponentų. <...> Tradicinė moters samprata nepatenka [į šiuos romanus – A. Š.], nuolatinė kalbos tėkmė, neįprasta leksika ir beveik kaip priesakai skambantis ritmas ištrina įprastinio rašymo žymes⁷⁹¹.

Kūno kalbos ir kūrinio kalbos (tiek pasakotojos, tiek personažų atveju) santykis Ciplijauskaitei, analizuojant kūrinio plėtotę, atrodo esminis: „Kelios iš šių rašytojų bando sujungti kūno judesius su balso moduliacijomis, kaip giliausio personažų [matmens – A. Š.] ekspresiją.“⁷⁹² Pati Ciplijauskaitė naujai neapibrėžia kūno kalbos sampratos, ji skolinasi šią sąvoką iš prancūzių feminisčių ir fenomenologijos: „<...> taip pat naudoja *kūno kalbą* ir turi erotinių komponentų.“⁷⁹³

Percepcijos sąvoka pasirodo ir kitoje vietoje, kalbant apie moteriškąsias pajautas: „Turint omeny, kad tai, kas moteriška, anot naujojo romano kūrėjų,

⁷⁹⁰ Ciplijauskaitė, „Carmen. ...“, p. 40.

⁷⁹¹ Ciplijauskaitė, „La novela...“, p. 170.

⁷⁹² *Ibid.*, p. 129.

⁷⁹³ *Ibid.*, p. 170.

susideda iš tiesioginio emocinių percepcijų perteikimo<...>“⁷⁹⁴. Feministinės fenomenologijos akcentuojamas teksto ir patirties bei teksto ir patirties raiškos aspektas Ciplijauskaitei lyg intensyviau suaktualėja vėlyvuoju periodu: „Rašymo kaip giesmės ar šauksmo samprata vis pasikartoja (Cixous, Montrelay, Chawaf, Christa Wolf): [bandoma – A. Š.] padaryti taip, kad tekstas įeitų per jausmus.“⁷⁹⁵ Taip pat rašymo, kaip išgyvenimo būdo patirties, raiška moterų tekstuose: „Kartais pasirodo pasvarstymų apie rašymą kaip būdą išgyventi, ypač pabrėžiant kalbą.“⁷⁹⁶

Akivaizdūs yra ne tik feministinės fenomenologijos, bet ir „grynosios“ fenomenologijos atstovo Ortegos y Gasseto filosofijos ženklai vėlyvojoje Ciplijauskaitės kritinėje pasaulėžiūroje:

Neturėti vieno centro nei požiūrio taško, kuris primetamas kaip neklaidingas veda prie dvilypio rezultato, kas XX a. yra vis dažnesnis [procesas – A. Š.] dėl reliatyvumo priėmimo. Ortegiškasis „Aš esu požiūrio taškas į pasaulį“ pasitvirtina šiuolaikiniame romane, kuris, visų pirma, yra ieškojimas. Daugialypė perspektyva dominuoja daugelyje moterų romanų, kartais net neleisdama atsirasti tikrajam protagonistui su savo balsu <...>“⁷⁹⁷

Ciplijauskaitė dar ne kartą naudos Ortegos y Gasseto bei jo mokinių (Rosa Chacel ir María Zambrano) fenomenologijos formuluotes moterų tekstams tirti: „<...> diskursas, suformuotas kaip gyvenimo aplinkybių pasekmė – ilgi nutildymo metai – bet taip pat su intencija, nukreipta į ateitį“⁷⁹⁸. Ispaniškas terminas „circunstancia vital“ yra tiesiogiai iš Ortegos y Gasseto filosofijos ateinantis terminas, siejamas su jo filosofinėje mintyje išplėtotu raciovitalizmo koncepcija.

Kaip aptariama feministinės fenomenologijos straipsniuose, kurie pristatyti skyriaus pradžioje, tarpdiscipliškumas yra vienas svarbiausių feministinės

⁷⁹⁴ Ibid., p. 213.

⁷⁹⁵ Ibid., p. 214.

⁷⁹⁶ Ibid., p. 196.

⁷⁹⁷ Ibid., p. 216.

⁷⁹⁸ Ciplijauskaitė, „Los diferentes lenguajes del amor“, in: *La construcción...*, p. 228.

fenomenologijos bruožų, įvairiais aspektais pasirodantys ir Ciplijauskaitės tekstuose, pvz., literatūros ir psichologijos, sociologijos, lingvistikos disciplinų pasitelkimas tyrimams:

Tyrinėdama moters psichologiją, Janine Chasseguet-Smirgel nurodo, kad kūrybinis gebėjimas, <...> dalinai yra jos socialinės situacijos produktas, užtemdytas visada vyriško mąstymo šešėlio, neturėjo galimybių vystytis. Christiane Rochefort tai regi kaip biologinį fenomeną – moters smegenys nėra tokios pačios kaip vyro, bet [ji – A. Š.] mano, kad tai priklauso nuo moters situacijos visuomenėje⁷⁹⁹.

Ciplijauskaitė remiasi psichologiniais tyrimais:

Iš kitos pusės, įvairūs psichologiniai tyrimai (Gilligan, Erikson) pabrėžė, kad vyras dėl savo patirties ir per amžius vadovaujančios pozicijos visuomenėje įgijo daugiau pasitikėjimo ir labiau geba sukurti distanciją tarp „aš“, kuris rašo, ir personažų, kuriuos susikuria. Moteris, atitolinta į vidines ir namų erdves, veikia (rašo) su didesniu švelnumu. Taip pat įeina ir kitas faktorius: moteris jaučiasi arba jautėsi artimiau susijusi su savo vaizduotės pasaulio personažais. Vyras visada juos Stebi iš išorės.⁸⁰⁰

Toks rašytojo kūrybinio proceso psychologizavimas artimas idealistinei stilistikai, tačiau šiuo atveju psichologiniais skirtumais aiškinama vyro ir moters kūrėjų skirtis, artimesnė prancūziškajam feminizmui bei feministinės fenomenologijos išskirtiems tikrovės tipams. Ciplijauskaitė remiasi psichologiniais tyrimais ir aiškinasi vyriškos ir moteriškos atminties skirtumus: „<...> vyrai geriau prisimena ir labiau įsidėmi fenomenus, susijusius su erdve ir technika, kitaip tariant, suklasifikuojamas „objektyviausias tikroves“, o moterys linksta prisiminti impresijas ir aplinkas, susijusias su afektinėmis patirtimis.“⁸⁰¹ Ciplijauskaitė psichologiniais ir fenomenologiniais tyrimais aiškina ne tik

⁷⁹⁹ Ciplijauskaitė, „La novela...“, p. 15.

⁸⁰⁰ Ciplijauskaitė, „Carmen...“, p. 68–69.

⁸⁰¹ Ciplijauskaitės, „El lugar del yo en la evocación: prisma femenino/masculino.“, in: *Letras de Hoje* 33.3 (Sept. 1998): 79-96. (El primer núcleo en DUODA, 1992), p. 95.

atminties, savivokos klausimus literatūroje, bet ir poetiniuose tekstuose pasirodančias vyrų ir moterų tendencijas: „<...> paremtas Carol Gilligan pastebėjimais apie vyrų polinkį į veiklą, nuotykius, ateities planus priešingai intymiajai, subjektyviai moterų koncentracijai ir jų troškimui neatskirti praeities nuo dabarties.“⁸⁰²

Taip atsiskleidžia hibridinė kritikės pasaulėžiūra: suvokimo fenomenologija, subjektyvumo tyrimas, „esmėtyra“, eilėraščio genezė; pramaišiui veikia idealistinės stilistikos ir feministinės fenomenologijos koncepcijos.

Ciplijauskaitė, ypač analizuodama poeziją, pasirodo kaip fenomenologinėmis nuostatomos tebesiremianti kritikė, nes teigia, kad „Patirtis tampa esminga: neįvardijama konkreti aplinkybė, beveik nekalbama pirmu asmeniu. Be abejonės, šis išgyvenimas nėra nei literatūra, nei fantazija: tai *aš* pereita realybė, kuri neišnyksta.“⁸⁰³ Kitaip tariant, fiksuojamas pereinamuoju etapu sustiprėjęs fenomenologinis gyvenimo, patirties ir literatūros tekstų sandūros akcentavimas, kai siekiama žvelgti ne atskiriant išorines ir vidines patirtis bei kūrinio tekstą nuo gyvenimo, o atvirkščiai, žvelgti į juos nepadalijus žvilgsnio, traktuojant kaip vienį. Ciplijauskaitė atsižvelgia į pačių tekstų vidines duotybes bei žanrus ir derina skirtingus tekstų skaitymo metodus su idealistine stilistika. Kalbėdama apie Jay Appleton teigia: „Jis pats pasiūlo fenomenologinį metodą XVIII ir XIX amžiaus poetams studijuoti, kuris, kaip pamatysime, taip pat labai tinkamas kontempliatyvių poetų skaitymui.“⁸⁰⁴ Suvokimo fenomenologija įvardijama kaip vienas iš trijų būdų skirti moterišką ir vyrišką rašymą. Analizuodama M. V. Atencia poeziją, kritikė teigia:

*Viskas visada yra pateikiama kaip asmeninis išgyvenimas, išlaikant tinkamą proporciją tarp objektyvumo ir subjektyvumo. Dažnai eilėraštis kyla iš vizualinio stebėjimo, kuris įsilieja į gilesnę meditaciją: prie suvokimo fenomenologijos prisideda esmės klausimas.*⁸⁰⁵

⁸⁰² Ibid., p. 96.

⁸⁰³ Ciplijauskaitė, „El yo invisible: Ernestina de Champourcin y las poéticas de la vanguardia“, in: *La construcción...*, p. 111.

⁸⁰⁴ Ciplijauskaitė, „Criatura frente a la creación“, in: *Salina* 14 (nov. 2000), p. 159.

⁸⁰⁵ Ciplijauskaitė, „El compromiso alado de María Victoria Atencia.“, in: *La cultura española en el*

Atrodo, kad Ciplijauskaitė linksta labiau taikyti idealistinę stilistiką su fenomenologija poezijai, o prozai – idealistinę stilistiką su feminizmo ir psichologinėmis bei psichoanalitinėmis prieigomis. Kaip tik pastarasis metodų hibridiškumas leidžia svarstyti apie struktūrinės fenomenologijos, kuri yra psichoanalizės ir psichiatrijos sritis, taikymą Ciplijauskaitės tekstuose. Galbūt ši tendencija gali būti sietina su Madisono Viskonsino universiteto akademine aplinka, kurioje tarpdiscipliniškumo plėtra pasireiškė labai anksti, t. y. jau XX a. 6 deš. pab. šiame universitete studijavo ir pliuralias sociologijos tyrimo prieigas susiformavo ir kitas lietuvių išeivis – Vytautas Kavolis⁸⁰⁶.

Psichoanalitiškai aiškinamas ne tik pats kūrybinis procesas, autoriaus asmeninių patirčių laukas, bet ir bendrosiomis to meto poetikos nuostatomis (neosimbolizmo ir avangardo) grįstos tekstų koncepcijos.

Ciplijauskaitės kritikos pereinamajame etape pradėjęs ryškėti dialogiško literatūros kūrinio, kaip atsiveriančio įvairialypei patirčiai, nebaigtinio, o nuolat tęsiamos (naujai perskaitomos), suvokimas plėtojamas ir vėlyvuosiuose tekstuose: „Beveik kūniška kalba <...> pereina psichoanalitinę-monologinę stadiją <...>, kad įsiliėtų į atsivėrimą dialogui kaip lygus su lygiu <...>.“⁸⁰⁷

Pereinamuoju laikotarpiu Ciplijauskaitės kritikoje sustiprėjo ir intensyviai formavosi skaitytojo ir teksto bei kūrėjo santykio klausimai (studija „98-ųjų

posfranquismo. S. Amell & S. García Castañeda, eds. Madrid: Playor, 1988, p. 98. (Taip pat perspausdinta: Sharon Keefe Ugalde, ed. *La poesía de María Victoria Atencia. Un acercamiento crítico*. Madrid: Huerga y Fierro, 1998. 39-50)

⁸⁰⁶ Vytautas Kavolis: „Sociologu aš tapau 1949 metais, kai, stojant į Viskonsino universitetą, reikėjo nurodyti specialybę, kurios sieksi“, in: *Vytautas Kavolis asmuo ir idėjos*, Vilnius: ALK/baltos lankos, 2000, p. 15. Toje pačioje intelektualinėje autobiografijoje (p. 22) Kavolis nurodo kitą įdomų tarpdiscipliniško tyrimo metodologiją: „Trečioji studijų sritis <...> galėtų būti pavadinta kultūros psichologija. Kultūrą bandžiau suvokti ne kaip simbolines struktūras, bet kaip psichologinį procesą, vykstantį ne individuose, bet kultūros reiškiniuose. Šis požiūris skiriasi nuo psichoistorijos <...> Ji taiko psichoanalitinius metodus <...> bet jos analizė remiasi individualiais – psichoanalizė nukreipta į individų elgesio paaiškinimą <...> Mano tyrimas buvo kitoks – aš bandžiau psichologiškai interpretuoti ne individus, o bendresnius kultūrinius reiškinius<...>„. Galima kelti klausimą, ar Ciplijauskaitė savo kritikoje nesiremia panašiomis prielaidomis?

⁸⁰⁷ Ciplijauskaitė, „La novela...“, p. 225.

metų karta ir istorija“, 1981 m.), kuriuos pagrįstai būtų galima laikyti fenomenologijoje apibrėžtų intersubjektyvių ryšių atmaina. Dėmesys skaitytoji ir jo rolei teksto prasmėdaros procesų metu toliau plėtojamas ir vėlyviausiame Ciplijauskaitės kritikos etape: „Skaitytojo bendradarbiavimas tampa būtinu; pačios drąsiausios rašytojos žino, kad jų knygos nebus skaitomos gausios publikos, bet bus priimtose ir interpretuojamos individualiųjų sąmonių, kurios joms netaikys standartinių kriterijų.“⁸⁰⁸ Šioje citatoje aiškėja, kad didžiausia vertybe Ciplijauskaitės kritikoje laikomas privalomas skaitytojo bendradarbiavimas teksto prasmėdaros proceso metu. Tebevartojami fenomenologiniai terminai *individualioji sąmonė*, *skaitytojo bendradarbiavimas*, kurį galima suprasti kaip intersubjektyvumą. Anot Ciplijauskaitės, be skaitytojo indėlio, nėra jokios teksto prasmės.

Skaitytojo kaip aktyvaus prasmėdaros proceso kūrėjo vaidmenį Ciplijauskaitė pabrėžia ir 2006 m. straipsnyje „Pasakyti nepapasakojamą: dvigubas Luisos Etxenique pasakojimas“⁸⁰⁹: „kita charakteristika <...> yra polifonijos naudojimas: nepabrėžiama „objektyvi“ ekspozicija, bet veikama sugretinant skirtingas percepcijas, skirtingus požiūrio taškus. Tai rašymas, kuris meta iššūkį skaitytoji: kviečia jį nepriimti to, kas nurodyta, bet kūrybiškai prisidėti.“⁸¹⁰ Skaitytojo įtraukimo į prasmėdaros procesą, kaip fenomenologinės kritikos aspekto, poveikis Ciplijauskaitei gali būti kilęs iš ankstesnių kritikos fenomenologinių skaitinių. Tačiau reikia atkreipti dėmesį į kelis VDU Ciplijauskaitės fonde esančius leidinius. Pirmasis – George H. Szanto studija „Naratyvinė sąmonė. Struktūra ir percepcija Kafkos, Becketto ir Robbe-Grillet grožinėje literatūroje“⁸¹¹:

Bet šie romanai yra fenomenologiniai ir kita prasme. Kadangi autorius neanalizuoja už skaitytoją, kadangi nėra visąžinės išorinės refleksijos, skaitytojas turi pats įsitraukti į analitinį procesą: jis „tampa“

⁸⁰⁸ *Ibid.*, p. 207.

⁸⁰⁹ Ciplijauskaitė, „Decir lo inerarrable: el doble ‘contar’ de Luisa Etxenique.“, in: *Salina*, 20 (November 2006), pp. 203-208.

⁸¹⁰ *Ibid.*, p. 203.

⁸¹¹ George H. Szanto, „Narrative Consciousness. Structure and Perception in the Fiction of Kafka, Beckett, and Robbe-Grillet“, University of Texas Press: Austin & London, 1972.

*protagonistu tuo būdu, jog sužino apie situaciją lygiagrečiai su pasakotoju. Grožinė literatūra dėl to yra „daiktas-pats sau“ (ang. thing itself), pasaulis pats sau (ang. world itself) <...> Grožinė literatūra, be jokios abejonės, negali būti naudojama „grynajam“ pasaulio vaizdui sukurti <...>*⁸¹²

Antrasis tekstas, į kurį vertėtų atkreipti dėmesį VDU Ciplijauskaitės fonde, yra garsusis Susan R. Suleiman ir Inge Crosman sudarytas veikalas, skirtas skaitytojo atsako ir poveikio teorijoms⁸¹³. Šiame leidinyje aptinkama nuoseklaus Ciplijauskaitės skaitymo ženklų – subraukytų paragrafų, komentarų paraštėse. Ypač subraukytas tekstas apie W. Iserio teoriją: „Anot Iserio, taip yra todėl, kad visi tekstai turi neapibrėžiamų elementų, „tarpų“, kuriuos skaitytojo veikla turi būti aktyvi: siekiant užpildyti tekstinius tarpus, kurie funkcionuoja keliais lygmenimis, įtraukiant ir semantinį lygmenį, skaitytojas analizuoja kūrinį.“⁸¹⁴ Kritikės rėmimasis mažiausiai keliais skaitytojo vaidmenį skaitymo ir suvokimo procese tyrinėjančiais teoretikais nestebina: aktyvi pedagoginė veikla Madisono Viskonsino universitete, publikacijos Ispanijoje visapusiškai veikė Ciplijauskaitę. Tačiau svarbiausia pabrėžti tai, kad jos kritikos tendencija, ypač nuo pereinamojo laikotarpio, vis labiau kryo prie fenomenologinės, hermeneutinės tradicijos. Todėl ir W. Iserio teorijos, nors ir netiesioginis „įtraukimas“ į kritinę pasaulėžiūrą, atrodo visiškai integruojasi į bendrąją Ciplijauskaitės kritikos raidos tendenciją, nes, anot A. Jurgutienės, „hermeneutika į JAV literatūros kritiką įėjo kaip Skaitytojo atsako ir poveikio teorija (angl. *reader-response criticism*), Naujojo skaitytojo (angl. *new reader*) arba tiesiog Skaitytojo teorija (angl. *reader theory*) ir esmingai pakeitė jos žodyną <...>.“⁸¹⁵

⁸¹² *Ibid.*, p. 12–13.

⁸¹³ „The Reader in the text. Essays on Audience and Interpretation“, edited by Susan R. Suleiman and Inge Crosman, Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1980. Šiame leidinyje ypač daug Ciplijauskaitės subraukytų vietų.

⁸¹⁴ *Ibid.*, p. 24.

⁸¹⁵ Aušra Jurgutienė, „Literatūros suvokimo menas. Hermeneutikos tradicija“, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2012, p. 277.

Knygoje „Carmen Martín Gaité“ Ciplijauskaitė biografines autorės gyvenimo detales tiesiogiai sieja su jos kūrybiniu rašymo stiliumi: „Tėvų kilmė aprūpino pagrindiniais elementais, suformavusiais temperamentą ir rašytojos charakterį: aiškumo ieškojimas ir racionalus kastilietiškas šviesumas bei galiciškas pasaulis, kupinas paslapčių ir magijos, neįtikinamumo priėmimas“⁸¹⁶.

Panašiai kaip ankstyvuosiuose tekstuose, Ciplijauskaitė tiria, kaip poetinis tekstas susilieja, atsiskiria ar veikia gyvenimo tekstą, kitaip tariant, literatūros ir gyvenimo tekstų persidengimus. Ją domina gyvenimo ir tekstų persidengimo atvejai ir jų variantai: „Jos pasakojimui būdingas ypatingas, sąmoningas stilių sužydėjimas, diktuojamas pagrindinio rūpesčio: kaip perteikti patį gyvenimą?“⁸¹⁷ Taip pat kritikė akcentuoja paties autoriaus nuostatas teorijų ar gyvenimo bei literatūros santykių aiškinimo klausimais: „Kūrinyje, įkvėptame paskutinių teorijų, lengviau atspėti plėtotę ir pabaigą. Martín Gaitė tikėjo gyvenimu ir jo paslaptimi labiau nei teorijomis, nuostaba buvo vienas iš elementariųjų jos pasakojimų ingredientų.“⁸¹⁸ Gyvenimo ir kūrybos persidengimas kritikei tebelieka aktualus ir paskutiniojo etapo trumpesnėse publikacijose, kuriose teigiama: „Kartojimas – tarsi atmintis galėtų padėti jam pratęsti praėjusius momentus – dabar funkcionuoja jau ne vien tik kaip stilistinis išteklius, bet kaip priemonė išgyventi“ bei „Jai egzilis niekada netampa tema; tai yra intymus išgyvenimas.“⁸¹⁹

Poezijos kaip gebančios perteikti ir įteigti gyvenimo prasmę vertė Ciplijauskaitės kritikoje, kaip nurodo ir feministinė fenomenologijos egzistencinio universalumo samprata, yra pati didžiausia: „<...> nepertraukiamos pastangos priartėti prie galutinės gyvenimo prasmės.“⁸²⁰

⁸¹⁶ Ciplijauskaitė, „Carmen...“, p. 12–13.

⁸¹⁷ Ciplijauskaitė, „La novela...“, p. 157.

⁸¹⁸ Ciplijauskaitė, „En busca del redondel de luz“, in: *Carmen Martín Gaité: Cuento de nunca acabar/Never-ending story*. Kathleen Glenn & L. Rolón Collazo, eds. Boulder, CO: Society of Spanish and Spanish-American Studies, 2003, p. 130.

⁸¹⁹ Ciplijauskaitė, „Escribir entre dos exilios: las voces femeninas de la generación del 27“, in: *Homenaje al Profesor Antonio Vilanova*, II, ed. A. Sotelo Vázquez, Barcelona: UPP, 1989, p. 123 ir p. 124.

⁸²⁰ Ciplijauskaitė, „Concha Zardoya: ‘La poesía es un ser y nunca una comprensión’“, in: *Salina* 16

Tame pačiame straipsnyje Ciplijauskaitė išskiria ir kitas poezijos vertybes: „sujungti egzistencinį klausimą su istoriniu podirviu, ieškant išlaikyto humaniškojo lyrizmo.“⁸²¹ Šioje citatoje kritikė gana tiesiogiai išsako požiūrį į poetinio „egzistencinio universalumo“, kaip bendražmogiškos patirties, vertinimą literatūroje.

Ciplijauskaitė, kaip ir anksčiau, atidžiai stebi žanrų kitimo procesus, laiko juos vertais dėmesio dėl to, kad per juos atsiskleidžia ne tik kintanti kūrėjo sąmonė, bet ir konstatuojami kintantys socialinių struktūrų procesai. Feministinio etapo tekstuose kritikės dėmesį patraukė poetiniai romanai, poezijos ir prozos žanrų suartėjimas bei difuzijos atvejai. Tokie žanrų hibridiškumo atvejai dažnai sulaukia fenomenologinių literatūros tyrimų dėmesio:

*Romanas tokiu būdu kaskart vis artėja prie poezijos: sukuriami autonomiškai vienetai, kurie prikausto visą dėmesį <...> Friederike Roth visiškai atmeta loginę seką, tvirtindama, kad 'tik visiškas chaosas pasiūlo visišką laisvę sprendimams priimti'. <...> Tylos vaidmuo tampa labai svarbus; moterų romanas kalba aliuzijomis ir insinuacijomis, palikdamas didelius baltus [tarpus – A. Š.] tekste.*⁸²²

Feministinei fenomenologijai priskirtinas Ciplijauskaitės susitelkimas į pirmo asmens pasakojimo tyrimus, atskleidžiančius ne lyties nulemtus teksto skirtumus. Trečio asmens vartojimas leidžia aiškiai nusakyti lytį, o pirmo asmens vartojimas atskleidžia kūrėjos siekį pasirodyti ne kaip autoritetingą visažinį teksto prasmės formuotoją, o kaip vis dar besiformuojančią sąmonę: „Vyriškas Narcizas žiūri į savo atvaizdą ir pats savimi žavisi: jis jau turi savo diskursą. Moteris žiūri ieškodama, ją atspindintis vanduo yra judantis. Tai padiktuoja, kaip pamatysime, daugelį šių dienų moterų prozoje naudojamų priemonių.“⁸²³ Išskirtinis dėmesys pirmo asmens patirčių atsiskleidimui

(2002), p. 187.

⁸²¹ Ciplijauskaitė, „Concha Zardoya: ‘La poesía es un ser y nunca una comprensión’.“, in: *Salina* 16 (2002), p. 187.

⁸²² Ciplijauskaitė, „La novela...“, p. 207.

⁸²³ *Ibid.*, p. 206.

literatūroje yra M. C. López Sáenz nurodyto fenomenologinio feminizmo vienas svarbiausių bruožų: įsigilinti į patirtis, papasakotas pirmuoju asmeniu, nesiekiant objektyvumo, neutralumo ir užaštrintos subjekto ir objekto skirties.

Kritikė taip pat kelia istorijos, kaip asmeninio moters išgyvenimo, kuri reikia įteisinti literatūroje, klausimą: „Šalia keliamo bendrojo klausimo apie historiografiją ir istorinę tiesą, išskyla pasvarstymai apie istoriją kaip asmeninį išgyvenimą.“⁸²⁴ Moters pateikiamą istorinę tiesą ar jos variaciją Ciplijauskaitė laiko nauja istorinės sąmonės dimensija, tai atitiktų feministinės fenomenologijos subjektyvumo tyrimą ir lateralinės tapatybės sampratą: „Visa knyga yra kvietimas pervertinti visus istorinius pasakojimus ir įvykius, papildant juos nauja dimensija.“⁸²⁵

Ciplijauskaitė ne tik pati naudoja fenomenologijos teikiamomis tekstų skaitymo galimybėmis, bet ir ieško autorių, kurios naudoja panašiais ištekliais grožiniuose tekstuose: „Nuorodos į vandenį sudaro aliuziją į sąmonę, kur saugoma tai, kas buvo represuota, laukiant tinkamo momento pasirodymui <...> Tai dar viena Cixous tematikos konstantų: fenomenologinis pliuralumas, kurio taikymas paaiškina, kodėl daugelis jos personažų yra bevardžiai <...>.“⁸²⁶ Arba, rašydama įžanginį žodį Marijos Sanz poezijos rinkinei, kritikė remiasi fenomenologijos klasikų M. Merleau-Ponty, E. Husserlio ir G. Bachelard sampratomis, kurios, anot kritikės, būdingos poetės tekstams:

Šis atsivėrimas ir troškimas atsiduoti yra tai, ką Bachelardas nurodo kaip pagrindines vaizduotės savybes: intencionalumas transcenduoti į patį save, išlikti atviram naujiems kontaktams, augimas nuolat sąveikaujant įsivaizduojančiam subjektui bei įsivaizduotam įvaizdžiui, kuris peržengia tikrovę („tai, kas nematoma“ Merleau-Ponty žodžiais) <...> taip pat Husserlis pabrėžia potencialųjį elementą: suvokiame daiktų esmę ne vien tik tiesioginio jų pasireiškimo momentu, bet ir iš jo būties galimybių. Visi trys filosofai pabrėžia „intuityviąją esmę“⁸²⁷

⁸²⁴ Ciplijauskaitė, „La novela...“, p. 151.

⁸²⁵ *Ibid.*, p. 147.

⁸²⁶ *Ibid.*, p. 183.

⁸²⁷ Ciplijauskaitė, „Apunte inicial.“, in: María Sanz. *Silvas del peregrino*. Málaga: Centro de

Taip kritikė randa būdą skaityti moterų poeziją (šiuo atveju M. Sanz⁸²⁸ tekstus), naudodama fenomenologines intencionalumo, vaizduotės, percepcijos, įsivaizduojančio subjekto, tikrovės ir įsivaizdavimo santykio, intuityviosios esmės sampratas, derindama jas su feministine tematika bei idealistinės stilistikos požiūriu.

Vėlyvojoje Ciplijauskaitės kritikoje atskirai minėtinas straipsnis „Marijos Sanz sielos peizažai: moters vizija“⁸²⁹, kuriame, anot C. Davies ir J. Whetnall, Ciplijauskaitė pasirodo kaip kritikė

*moderniame kontekste parodo, kaip Marijos Victorijos Atencijos ir Marijos Sanz poezija turi troškimą transcenduoti. Remdamasi Gastono Bachelardo kūrybinės vaizduotės teorijomis, siedama su moteriškumu ir vyriškumu bei Husserlio suvokimo percepcija, ji tiria būdus, kuriais Marija Sanz kuria palimpsestus, kuriais siekiama transcendencijos per grožio kontempliaciją <...>*⁸³⁰

Tiek šio leidinio sudarytojų apibūdinimas, tiek pats straipsnis kalba apie fenomenologines Ciplijauskaitės nuostatas: kritikė straipsnio pradžioje nurodo, kad remiasi šiuolaikinės psichologijos eksperimentų išvadomis ir Bachelardo bei Merleau-Ponty, Husserlio filosofinėmis idėjomis, kaip svarbiausią tyrimo objektą nurodo percepcijos problemą: „<... > siūlau analizuoti tam tikrus Marijos Sanz peizažų kūrimo procesus, nebandau įrodyti, kad moterų percepcija būtinai veikia kitaip nei vyrų.“⁸³¹ Kritikė gretina poetės M. Sanz

Ediciones de la Diputación, 2004, p. 8.

⁸²⁸ Svarbu paminėti, jog visas M. Sanz poezijos rinkinys „Piligrimo užrašai“ (isp. *Silvas del peregrino*) yra dedikuotas Ciplijauskaitei.

⁸²⁹ Ciplijauskaitė, „María Sanz's Landscapes with Soul: A Woman's Vision.“, in: *Hers Ancient and Modern: Women's Writing in Spain and Brazil*, Catherine Davies & Jane Whetnall, eds. Manchester: University of Manchester, 1997, p. 87-98.

⁸³⁰ Catherine Davies, Jane Whetnall, „Preface“, in: *Hers Ancient and Modern: Women's Writing in Spain and Brazil*, ed. C. Davies, J. Whetnall, University of Manchester: Manchester, 1997, p. X.

⁸³¹ Ciplijauskaitė, „María Sanz's Landscapes with Soul: A Woman's Vision.“, in: *Hers Ancient and Modern: Women's Writing in Spain and Brazil*, Catherine Davies & Jane Whetnall, eds. Manchester: University of Manchester, 1997, p. 87.

epitekstinius pasisakymus su Bachelardo idėjomis, siekia nubrėžti teorinio ir poetinio teksto pirmą bendrumą, rodantį fenomenologinę nuostatą sąmoningai vengti skirties tarp diskursų ir siekti percepcinio vienio: „<...> Marijos Sanz idealas kurti 'nuosaikią, švarią, atvirą' poeziją, kuri įgalina identifikaciją ir susiliejamą (isp. *Compenetración*) <...> Šiuo aspektu [jos idėjos – A. Š.] sutampa su Bachelardu <...>“⁸³². Dar kartą išryškėja Ciplijauskaitės kritikos vertybės: „Jos [būdas – A. Š.] yra ne žaidimas su propaguojamais įvaizdžiais koliažo principu, bet save generuojantis, kultūrinis-istorinis kontekstas, neatskiriamas nuo vidujinio 'aš' portreto <...>“⁸³³. Ciplijauskaitė ir ankstesniuose savo tekstuose pasirodė kaip neigiamai vertinanti „meną dėl meno“, eksperimentus kalba, nevedančius prie vidinio kūrinio matmens. Dėl to ji atrodo labai tradicinės vertybinės kritikos atstovė, nes tuščią inovatyvumą vertina gana skeptiškai.

Ciplijauskaitė paskutinėse publikacijose nemažai remiasi filosofų fenomenologų teksta, sampratomis, jas transformuoja ir taiko literatūros kūriniams tirti, ypač M. Merleau-Ponty:

Pateikiamas aš yra įvairialypis. Su juo iškyla ir vystosi „kitoniškumo“ teoriniai terminai, pabrėžiama tai, kas neregima bei susidvejinimo technikos, kurias turint omeny reikėtų prisiminti vieną Merleau-Ponty pastebėjimą apie tikrovės percepciją: visa percepcija yra kintanti ir tik galima [įmanoma iš daugelio kitų – A. Š.] <...> Keletas autorių įtraukė šią sampratą į savo romanus, pradedant José María Merino [romano – A. Š.] pavadinimu „Neregimieji“ <...> arba Juano Manuelio de Prados „Nematomas gyvenimas“⁸³⁴

Vienoje iš paskutiniųjų savo vėlyvojo periodo publikacijų 2000 m. Ciplijauskaitė imasi eksplikuoti savo turimą literatūros, kūrėjo ir kūrybos

⁸³² *Ibid.*, p. 88.

⁸³³ *Ibid.*, p. 88.

⁸³⁴ Ciplijauskaitė, „Belén Gopegui entre la búsqueda y la denuncia de la realidad.“, in: *La pluralidad narrativa. Escritores españoles contemporáneos (1984-2004)*, Eds. A. Encinar & K.M. Glenn, Madrid: Biblioteca Nueva, 2005, p. 120-121.

sampratą, per kurią dar kartą atsiskleidžia kaip fenomenologinėmis nuostatomis besiremianti kritikė:

*Rašyti visada reiškia pateikti arba reprezentuoti. Tas, kuris rašo, tvarinys, perteikia savo viziją, savo sampratą, savo laikyseną į tai, ką mato ir suvokia: kūryba, kuri jį supa <...> Prie šito pridedami įsivaizduojami pasauliai, antro laipsnio reprezentacija. Kūrybos pateikimo viduje tiek rašytinėje, tiek žodinėje literatūroje, svarbią vietą užima gamtos tema, pirmiausia, kaip kažkas natūralaus, jau egzistuojantis, kaip kūrėjo ir jo galios atspindys, vėliau modeliuota žmogaus, kuris jai prideda meninę viziją <...>*⁸³⁵

Tokia nuostata atėjusi iš ispanų išeivio poeto Pedro Salinas⁸³⁶ esė „Tikrovė ir poetas ispanų poezijoje“ (panašus pavadinimas į antrosios Ciplijauskaitės studijos „Poetas ir poezija. Nuo romantizmo prie socialinės poezijos“, 1966 m.): „Nėra paslaptingo poeto, kuris neturėtų savo rakto. Kiekvienas paslaptingas poetas, jei jis yra tikras poetas, duodamas mums savo poeziją, įteikia raktą, kuriuo naudojantis reikia bandyti iššifruoti paslaptį.“⁸³⁷ Kritikė atskleidžia savo jau ne pirmą dešimtmetį naudojamą poezijos, tikrovės mene bei reikšmės sampratą:

Savo esė apie poeziją akcentavo būtinybę neatplėšti konteksto [mokant– A. Š.] nuogo teksto [kainą – A. Š.]: „man poezija yra ryšių tarp šios psichologinės ir keistos poetinės sielos realybės <...> ir išorinės tikrovės suma“ <...> Pagal šią viziją bet koks bandymas aiškinti poeziją svyruoja tarp dviejų polių: ženklo (isp. signo) – Sausurre'as pabrėžė jo arbitralumą – ir galutinės reikšmės (isp. significación), kurią

⁸³⁵ Ciplijauskaitė, „Criatura frente a la creación“, *Salina* 14 (nov. 2000), p. 159.

⁸³⁶ Žodinės istorijos projekto interviu Ciplijauskaitė teigia, kad 1954 m. išgirstos 4 Jaca mieste vykusios vasaros kursų paskaitos apie Jorges Guilléno ir Pedro Salinas pakeitė jos gyvenimą, nes ji supratusi, kad ispanų poezija yra jos gyvenimo kelias. (in: *Oral History Interview: Birutė Ciplijauskaitė (0298)*, 1 of 4, researcher Laura Smail, University of Madison Wisconsin, prieiga internetu <<http://minds.wisconsin.edu/handle/1793/65499>>, žiūrėta 2015 04 01)

⁸³⁷ Pedro Salinas, *La realidad y el poeta en la poesía española, Ensayos completos*, ed. De Solita Salinas de Marichal, 3 vols., Madrid: Taurus, 1983, I, p. 263.

*kai kurie apriboja tekstu, kol kiti leidžia ją pakylėti į transcendentinį lygį.*⁸³⁸

Ciplijauskaitė parodo, kad vis dėlto svarbiausias yra transcendentinis meno suvokimas, kad ji nenutolsta nuo ankstyvojoje kritikoje įsitvirtinusios stilistinės meno, kaip ontologinio tvarinio, nuostatos.

Vėlyvosios Ciplijauskaitės literatūros kritikos pažiūrose ryškiausi pliuralios teorinės recepcijos ženklai: pradedant anglų-amerikiečių ir prancūzų feminizmo, baigiant klasikinių bei šiuolaikinių fenomenologų minties įspaudais. Ypač išsamiai ji remiasi amerikiečių feminizmo klasikės Showalter klasifikacijomis, tiria moterų įvaizdžius vyrų autorių sukurtuose tekstuose, užsiima vadinamąja ginokritika pati kurdama naujas požiūrio galimybes bei kurdama teorines koncepcijas. Teorinis piuralumas tekstuose tampa iš feminizmo perimta pozicija. Ciplijauskaitę ypač domina lyčių kalbos vartosenos skirtumai neverbalinės kalbos raiška, moters subjektyvizacijos, oponavimo patriarchalinėms praktikoms literatūroje klausimai. Ji susikuria teorinius hibridinius modelius, kuriuos iškart pritaiko praktinėje kūrinio analizėje: moteriškasis subjektyvumas literatūroje, emancipacijos laipsniai, moters sąmoningumas teksto struktūroje, *motershere for you kygo* įsikūnijimas ir inkorporacija (perimta iš struktūrinės fenomenologijos) bei jų struktūrinė raiška. Ciplijauskatei vėlyvojo etapo kritikoje pagrindine tampa poetės C. Janės mintis, jog literatūra yra kūno būseną. Kūniškumo ir literatūros bei patirties santykis tampa pagrindiniu jos vėlyvosios kritikos klausimu. Tebeveikiantys fenomenologijos ir idealistinės stilistikos principai veikia harmoningai suderindami inovatyvų ir tradicinį požiūrį į literatūrą: tokios sąvokos kaip kūrėjo sąmonė, universalioji esmė, eksperimentinės ekspresijos teisinimas specifiniu tikslu, moteriškos patirties įtaka tekstui veikia kaip fenomenologinė subjektyvumo reabilitacija. Inovatyvi to meto kontekste pasirodo Ciplijauskaitės susikuriama šiandien feministine fenomenologija vadinama moteriško rašymo koncepcija, į kurią įeina tokie kūrinio tyrimo

⁸³⁸ Ciplijauskaitė, „De signos y significaciones“, in: *De signos y significaciones I. Juegos con la vanguardia: Poetas del 27*. Barcelona: Anthropos, 1999, p. 9.

aspektai kaip lateralinė tapatybė, egzistencinis universalumas, subjektyvumas / intersubjektyvumas, tikrovės tipai, gyvenamo kūno modalumai, vedantys prie centrinio moters esmės ir rašymo specifikos klausimo. Akivaizdūs ir skaitytojo atsako teorijų įspaudai, dominuoja teoriniu požiūriu hibridiniai terminai (individualiosios sąmonės drama ir pan.), vedantys prie feministinės fenomenologijos, šiandien įvardijamo pliuralumo, kaip moteriško mąstymo ypatybės apibrėžimo.

7.5 Apibendrinimas

Vėlyvuju Ciplijauskaitės kūrybos periodu išryškėja feministinė perspektyva, kuri reprezentatyviausiai atsiskleidžia monografinio pobūdžio studijose: „Nepatenkinta moteris. Neištikimybė realistiniame romane“ (1984), „Šiuolaikinis moterų romanas (1970–1985). Pasakojimo pirmuoju asmeniu tipologijos link“ (1988), „Carmen Martín Gaitė“ (2000), straipsnių rinkinyje „Moteriškojo aš konstravimas literatūroje“ (2004). Šio laikotarpio feministiniai tyrimai nepriskirtini „grynajam“ prancūziškajam ar amerikietiškam feminizmui, o veikia kaip jų abiejų ir fenomenologijos teorinis sintetinis literatūrologinis darinys. Tokiu būdu Ciplijauskaitė išvengia feminizmui būdingo kategoriškumo ir susikuria dar vieną sinkretinę metodologinę „prieigą“. Kritikės sukurtos ir sėkmingai išbandytos polivalentiškos koncepcijos – moteriškas rašymo stilius, moterų kūrybos vidinės ir išorinės struktūros, moterų kalba, moteriškos percepcijos savitumas, lateralinė tapatybė, egzistencinis universalumas, subjektyvumas, intersubjektyvumas, tikrovės tipai, gyvenamas kūnas bei jo modalumai – vėlesniuose tekstuose buvo produktyviai naudojamos ir yra laikomos vienomis pagrindinių šiandieninio fenomenologinio feminizmo atramų. Naudojamų teorinių įrankių požiūriu šis Ciplijauskaitės pasirinkimas laikytinas teorinių nuostatų hibridu, tačiau jos interpretaciniuose tekstuose tai veikiau pasireiškia kaip kūrybinga kritinio mąstymo jungtis.

Vėlyvuju etapu derindama kelias teorines paradigmas – idealistinę

stilistiką, fenomenologiją ir feminizmą – kritikė niekada tiesiogiai neapibrėžė savo teorinių nuostatų visumos. Pirmiausia ji kliaujasi kūrinio, kuris ir nurodo galimas savo analizės prieigas. Kritikė sąmoningai adaptuoja ir kūrybingai transformuoja teorines sąvokas, paversdama jas naujomis, moteriškam fenomenologiniam rašymui būdingomis kritinio žodžio inovacijomis. Ciplijauskaitė, tirdama moterų tekstus ir juose ieškodama moteriško rašymo bei stiliaus, pati tampa tokio diskurso kūrėja. Nors ji visada pasisako prieš feminizmo, ypač ankstyvojo, maištingą destrukciją, jos vėlyvojo etapo tekstai rodo aiškius, pokyčių siekiančius feministinės kritikos judesius.

8. Išvados

1. B. Ciplijauskaitės literatūrologiniai darbai yra svarbūs ir pasaulio ispanistikai, ir lituanistikai. Jos kritinės minties originalumas kyla iš išskirtinės, apimti ir visapusiškumu stebinančios erudicijos (moka dešimtį užsienio kalbų) bei skirtingų kultūrų (lietuvių, ispanų, prancūzų, vokiečių) patirties. Madisono universiteto inovatyvumas, nuosekliai naujomis teorinėmis perspektyvomis plėstas filologinis, idealistinės ispanų ir vokiečių stilistikos suformuotas literatūros kūrinio tyrimo metodas, egzilio situacijoje susiklosčiusi intelektualinė aplinka (liberalioji, krikščioniška kryptis) bei patirtos įtakos lėmė Ciplijauskaitės kritinės minties raidą, unikalumą bei permanentinį atsinaujinimą. Ispanų, lietuvių, kitų Europos kultūrų išmanymas jai leido ypač plačiai pažvelgti į kai kuriuos literatūros istorijoje susiklosčiusius procesus bei suformuluoti ne vienos nacionalinės literatūros mastu galiojančias išvadas, jos atlikti plataus masto tyrimai įrodo hermeneutinės-fenomenologinės tradicijos, ateinančios iš tarpukario Europos akademinių sluoksnių, gyvybingumą. Ciplijauskaitės kritikos recepcijos duomenys rodo, kad jos tekstais yra toliau aktyviai naudojamosi daugelyje Europos bei JAV literatūrologinių tyrimų.

2. Ciplijauskaitė kaip literatūrologė formavosi veikdama Dámaso Alonso, Carlos Bousoño, Amado Alonso, Helmuto Hatzfeldo, José Ortegos y Gasseto, Hanso Georgo Gadamerio, Jorges Guilléno, Rosos Chacel bei daugelio kitų ispanų ir vokiečių intelektualų darbų. Vėlyvuoju periodu ją veikė feministinės krypties autoritetai: Elaine Showalter, Julia Kristeva, Sandra Gilbert, Susan Gubar, vokiečių filologinės tradicijos pasakojimo teorijų atstovai – Dorrit Kohn, Kate Hamburger bei prancūzų filosofas Gaston Bachelard. Ciplijauskaitės tekstuose galima atpažinti ir struktūrinę fenomenologiją, kuri artima ir V. Kavolio mąstymo paradigmai, kurios tyrimas dėl šio darbo apimties ribų nepateikiamas.

3. Ciplijauskaitės kritika chronologiškai ir pagal dominuojančią tyrimų metodologiją skirstytina į tris laikotarpius: ankstyvąjį, sutampantį su ispaniškosios idealistinės stilistikos metodologija, vidurinį, kuriame dominuoja fenomenologinė analitinė prieiga, ir vėlyvąjį – feministinės žiūros etapą. Specifinis jos darbų bruožas – išskirtosios teorinės prieigos, viena kitą keisdamos, išlaiko tęstinumą, formuoja hibridinį, polivalentišką literatūrologinį darinį, modifikuojamą atsižvelgiant į konkretų tyrimo objektą. Taigi pagrindinėmis Ciplijauskaitės literatūrologinėmis paradigmomis laikytinos: ispaniškoji idealistinė stilistika, fenomenologija, feministinė fenomenologija.

4. Su ankstyvuoju kūrybos laikotarpiu chronologiškai sutampa ispaniškoji idealistinė stilistika; tuo metu ji parašė monografijas „Vienatvė ir šiuolaikinė ispanų poezija“ (1962),

„Poetas ir poezija. Nuo romantizmo prie socialinės poezijos“ (1966), „Baroja – stilius“ (1972), straipsnių rinkinį „Pilnatvės užduotis. Jorges Guilléno poezija“ (1971). Ciplijauskaitės ankstyvojo etapo kritikai būdingas įsitikinimas, jog autoriaus patirtys tiesiogiai veikia kūrinio formą ir turinį, atsispindi jo stiliuje, kūrinio idėjiniuose ir formos pasirinkimuose. Ieškoma atitikčių tarp autoriaus biografijos, sociokultūrinio konteksto, teksto raiškos ir prasmės struktūrų, pabrėžiant formos ir turinio vienovę. Tai veda prie itin nuoseklios, kartais lingvistinę raišką pabrėžiančios grožinio literatūros kūrinio analizės, kartu akcentuojant literatūros epitekstus.

5. Stilistinėje kritikoje Ciplijauskaitė siekė perprasti ir transformuoti klasikines stilistikos koncepcijas, gilinosi į percepcijos svarbą teksto apytakoje, aiškinosi, kaip teksto struktūroje atsispindi juslinė, psichologinė, intelektualinė, dvasinė kūrėjo patirtis, kiek sociokultūriniai veiksniai lemia kūrinio formą ir turinį, kiek stilius kildintinas iš kalbančiojo egzistencinių patirčių. Ciplijauskaitė neužsisklendė klasikinės ispaniškosios stilistikos metodologinėse ribose, ieškojo autentiško žvilgsnio, oponavo ispanistikos klasikams ir pasiūlė naujus, tyrimais patvirtintus žymių ispanų autorių (Pío Barojos ir kt.) vertinimus. Šių tyrimų reikšmę iki šiol liudija aukštas Ciplijauskaitės kritinių tekstų cituojamumo indeksas ir jų įtraukimas į fundamentalias ispanistikos literatūros kritikos antologijas.

6. Antruoju Ciplijauskaitės kūrybos laikotarpiu dominuoja fenomenologinė prieiga, daugeliu atvejų besiribojanti su idealistinės stilistikos nuostatomis ir jų generuojama. Tai būdinga monografijai „Devyniasdešimt aštuntųjų metų karta ir istorija“ (1981), straipsnių rinkiniui „Apie ženklus ir reikšmes. I. Žaidimai su avangardu: dvidešimt septintųjų poetai“ (1999) (dėl rinkinio publikavimo datos į chronologinius rėmus nepatenkanti rinktinė, tačiau ten publikuoti nuo 1978 iki 1994 m. parašyti straipsniai).

7. Ciplijauskaitė literatūrą traktuoja fenomenologiškai, kaip esmingai išreiškiančią egzistencinę autoriaus patirtį, kai tekstai virsta pasaulio profiliais, panaikindami stabilizuotas žodžių reikšmes ir pasikliaudami kalbančiojo išreikšta, o skaitančiojo suvokta prasme. Kritikės dėmesio centre – lūžinių literatūros istorijos situacijų autoriai, gyvenamojo pasaulio bei kalbos kaita. Šio etapo tyrimuose atsiskleidė pagrindinė kritikės stiprybė: analizuoti ribines istorinių literatūros procesų situacijas, epochas, autorius, suabejoti tradiciniais vertinimais, atnaujinti ir aktualizuoti skaitytojo santykį su kūriniais.

Fenomenologinėje Ciplijauskaitės kritikoje išsikristalizuoja jos kritinių principų ir analizės įrankių derinys: stilistinės technikos ir tematikos nagrinėjimas, vidinės ir išorinės viena kitą motyvuojančios kūrinio struktūros aiškinimasis, autorinės patirties ir kūrinio genezės situacijos rekonstrukcija, fenomenologinė percepcija, redukcija, intencionalumas,

eidos, intersubjektyvumas bei filosofinė bendrąjį kūrybinį procesą aiškinanti pasaulėvoka. Fenomenologiniuose darbuose dėmesys skiriama intuicijai, autoriaus intencijoms, skaitytojo patirčiai – kūrinys traktuojamas kaip nedalomas poetinės ir gyvenimo patirties vienis. Taip priartėjama prie intersubjektyvumo, istoriškumo, gyvenamo pasaulio patirčių. Keliami klausimai atsiskleidžia kaip ontologiniai: kritikę domina, kokio tipo objektas, mąstant iš ontologinės perspektyvos, yra literatūra; iš kokios „medžiagos“ ji sudaryta ir kaip šis objektas – literatūra – egzistuoja, kokie jos raiškos būdai, kaip literatūra sąveikauja su gyvenimu.

8. Vėlyvuojų Ciplijauskaitės kūrybos periodu ima dominuoti feministinė perspektyva, kuri aiškiausiai matoma monografijose „Nepatenkinta moteris. Neištikimybė realistiniame romane“ (1984), „Šiuolaikinis moterų romanas (1970-1985). Pasakojimo pirmuoju asmeniu tipologijos link“ (1988), „Carmen Martín Gaitė“ (2000), straipsnių rinkinyje „Moteriškojo *aš* konstravimas literatūroje“ (2004). Ciplijauskaitės feministiniai tyrimai nepriskirtini prancūziškajam ar amerikietiškam feminizmui – jie veikia kaip jų abiejų ir fenomenologijos sintetinis literatūrologinis darinys. Taip ji išvengia feminizmui būdingo kategoriškumo ir susikuria dar vieną sinkretinę metodologinę prieigą. Kritikės sukurtos ir sėkmingai išbandytos polivalentiškos koncepcijos – moteriškas rašymo stilius, moterų kūrybos vidinės ir išorinės struktūros, moterų kalba, moteriškos percepcijos savitumas, lateralinė tapatybė, egzistencinis universalumas, subjektyvumas, intersubjektyvumas, tikrovės tipai, gyvenamas kūnas bei jo modalumai – vėlesniuose tekstuose produktyviai naudojamos ir laikomos vienomis pagrindinių šiandieninio fenomenologinio feminizmo atramų. Teorinės instrumentuotės pasirinkimas laikytinas nuostatų hibridu ir jos interpretaciniuose tekstuose pasireiškia kaip kūrybinga kritinio mąstymo jungtis. Vėlyvuojų etapu derindama kelias teorines paradigmas – idealistinę stilistiką, fenomenologiją ir feminizmą – kritikė niekada tiesiogiai neapibrėžė savo teorinių nuostatų visumos, pirmiausia kliojęsi kūriniu, kuris ir nurodo galimas savo analizės prieigas.

9. Disertacijoje siekta atskirti, išgryninti vienos ar kitos teorinės mokyklos koncepcijas, tačiau neretai to padaryti neįmanoma, nes kritikė sąmoningai adaptuoja ir kūrybingai transformuoja teorines sąvokas, paverčia jas naujomis, moteriškam fenomenologiniam rašymui tinkančiomis kritinio žodžio inovacijomis. Ciplijauskaitė ir pati tampa moteriško rašymo bei stiliaus kūrėja. Nors ji visada pasisako prieš feminizmo, ypač ankstyvojo, maištingą destrukciją, jos vėlyvojo etapo tekstai rodo aiškius, pokyčių siekiančius feministinės kritikos judesius.

10. Ciplijauskaitės kritiką galima pavadinti stilistine, fenomenologine ir feministine, taip įvardijant visas kritikę veikusias kritines paradigmas. Visas jas vienija bendras aspektas: patirties įtekstinimo ir jos literatūrinių transformacijų klausimai. Idealistinė stilistika veikia kaip visos Ciplijauskaitės kritinės pasaulėžiūros pagrindas, kuris uždengiamas kitų paradigminių sluoksnių. Fenomenologinis rakursas Ciplijauskaitės kritikoje ryškesnis ir labiau išsiplėtojęs, o feminizmas veikia kaip pačios autorės problemiščiau suvokiamas impulsas, paskatinęs tirti moterų tekstus. Nors vadovaujamasi tiek ginokritikos, tiek prancūziškojo, tiek amerikiečių feminizmo principais, labiausiai priartėjama prie fenomenologinio feminizmo nuostatų, savo ruožtu vedančių prie pliuralaus kritinio mąstymo.

11. Šiuo tyrimu pasiekti rezultatai rodo ne tik Ciplijauskaitės figūros mastą bei lygiavertę poziciją didiesiems lietuvių išeivijos mokslininkams (A. J. Greimui, V. Kavoliui, M. Gimbutienei), bet siūlo nemažai inovatyvių literatūrologijos tyrinėjimo perspektyvų, nepasiekusių lietuvių kultūros iki pat šių dienų. Ciplijauskaitės tyrimai galėtų tapti svarbus postūmis vystyti feministinę fenomenologiją Lietuvos mokslinių tyrimų centruose bei įsisavinti lietuvių išeivių ispanakalbį kultūrinį, teorinį palikimą kaip aktualų ir šiandieninei postmoderniai savivokai. Disertacijos tyrimas parodė, jog lietuvių išeivijoje vykusią kultūrinių, idėjinių slinkčių mastas kol kas menkai nustatytas, nubrėžti pirmieji pažinimo kontūrai, apsiribojantys iš esmės anglakalbiais tekstais. Ciplijauskaitės kultūrinis fenomenas atskleidė lietuvių bei ispanų diasporos tinklus, veikusius tik šiame tyrime pradėtomis tirti trajektorijomis. Tragiškų istorinių, egzistencinių patirčių suvesti lietuvių ir ispanų egziliantai sukūrė ne tik fundamentalių teorinių, istorinių kultūros kritikos mokyklų, bet ir paveikė tolimesnes kai kurių JAV akademinių mokslo centrų (Viskonsino Madisono, Ohajo, Kolumbijos, Harvardo ir kt.) vystymosi tendencijas. Ciplijauskaitės hibridinės koncepcijos – moteriškas rašymo stilius, moterų kūrybos vidinės ir išorinės struktūros, moterų kalba, moteriškos percepcijos savitumas, lateralinė tapatybė, egzistencinis universalumas, subjektyvumas, intersubjektyvumas, tikrovės tipai, gyvenamas kūnas bei jo modalumai – yra laikomos vienomis pagrindinių šiandieninės feministinės fenomenologijos atramų.

12. Ciplijauskaitės literatūros kritikos paradigmos inovatyvios ne tik lietuvių, bet ir ispanų bei anglų kalba parašytos kritikos kontekste. Nustatytas teorinis-kritinis Ciplijauskaitės artimumas E. Staigerio „Interpretacijos meno“ suformuotai Vilniaus universiteto Lietuvių literatūros katedros refleksijos krypčiai. Šis pažįstamumo efektas galėjo nulemti Ciplijauskaitės lietuviškai publikuotų tekstų santūrią recepciją; tačiau nebuvo atkreiptas dėmesys į fundamentaliuosius feministinės fenomenologijos Ciplijauskaitės

veikalus. Disertacija siekta pradėti iš pačių lietuvių išeivių kylančius lietuvių literatūrologijos atnaujinimo projektus; Ciplijauskaitės atlikti lietuvių, ispanų poezijos vertimai reikalautų tolesnių nuoseklių tyrimų ir vertinimų. Ypač aktualūs būtų ir naujus lietuvių-ispanų išeivijos kultūros klotus atidengiantys Ciplijauskaitės kūrybiniai dialogai (korespondencija) su ispanų poetais, išeiviais, kurių archyvas iki šiol nėra prieinamas kritikės valia.

9. Literatūra

Šaltiniai. B. Ciplijauskaitės tekstai

1. „Facsimile ed. Málaga: Junta de Andalucía“, 2007.
2. „Nuo Ispanijos iki lietuvių feminisčių. Pokalbis su Birute Ciplijauskaite“, *Pokalbių akiračiai*, Vilnius: Vaga, 1991.
3. „Auszros paselys“, *Prisimenam aušrą*, J. Gustainis, ed. Toronto, 1990.
4. „Concha Zardoya: ‘La poesía es un ser y nunca una comprensión’.“, *Salina* 16 (2002).
5. „Distancia como estilo en Pío Baroja“, Francisco Rico, José Carlos Mainer, *Historia y crítica de la literatura española. Modernismo y 98*, Editorial Crítica: Barcelona, 1980.
6. „Distancia como estilo en Pío Baroja“, *Ínsula*, 1972.
7. „El lugar del yo en la evocación: prisma femenino/masculino“, *Letras de Hoje* 33.3, 1998.
8. „El yo invisible: Ernestina de Champourcín y las poéticas de la vanguardia“, *La construcción*.
9. „Entre locura y cordura: la voz de la confesión“, *La construcción*.
10. „Gamtos vaidmuo Vaižganto ir Krėvės kūryboje“, *Aidai* 2, 1989.
11. „Istorinis romanas iš moteriškos perspektyvos“, *Lituanistikos Instituto 1985 metų suvažiavimo darbai*, Chicago: Institute of Lithuanian Studies, 1989.
12. „Kazys Binkis ir 1920-ųjų metų poetinės tradicijos“, *Aidai*, 1971.
13. „Vidmantės Jasukaitytės „Stebuklingoji patvorių žolė“, *Draugas*, 1984.
14. „Donelaičio *Metai*: realizmas ir tautinis jausmas“, *Draugas*, 1988.
15. „Más allá de la sentimentalidad: mirada lúcida y visión imparcial“, *La construcción*.
16. „The Role of Language in the Creation of Valle-Inclán's Female Characters“, *Ramón María del Valle-Inclán: Questions of Gender*. Ed. Carol Maier & Roberta L. Salper. Lewisburg: Bucknell University Press, 1994.
17. „Pedro Salinas: conciencia y responsabilidad“, *Sin Nombre II.1*, 1971.
18. „Salinas ‘el atento’“, *Boletín de la Fundación Federico García Lorca* 3, 1988.
19. „Skirtingi balsai, senos temos šių dienų poezijoje“, *Aidai*, 1975.
20. „Tensión adverbial aún-ya en la perfección del círculo guilleniano“, *Homenaje a Jorge Guillén*, J. Ruiz-de-Conde, ed., Madrid: Insula, 1978.

21. „Pukeleviciute Biruté, Planto (Elegía por un guerrillero lituano)“, Barcelona: Pliegos de El Ciervo 1, 1994.
22. Jiménez Juan Ramón, „Sidabrinukas ir aş (Rinktinė)“, Madison: 1982.
23. Rodoreda Mercé, „Moteris tarp balandziu“, Vilnius: Charibde, 2002.
24. Jasukaityte Vidmantė, „La milagrosa hierba de la raíz amarga“, Madrid: Horas y horas, 2002.
25. *Aidai*, 2, 1983.
26. *Draugas*, 1993.
27. *Draugas*, 1984.
28. *Naujasis Židinys*, 1995.
29. *Naujoji Romuva*, 1998.
30. „El exilio: camino hacia luz interior“, *Studies in Honor of Denah Lida*. Potomac, MD: Scripta Humanistica, 2004.
31. „Más allá de la sentimentalidad: mirada lúcida y visión imparcial“, *La construcción*.
32. „Al margen de los *novísimos*“, *Hora de poesía* 67-68, 1990.
33. „Belén Gopegui entre la búsqueda y la denuncia de la realidad“, *La pluralidad narrativa. Escritores españoles contemporáneos (1984–2004)*, Madrid: Biblioteca Nueva, 2005.
34. „Concha Zardoya: ‘La poesía es un ser y nunca una comprensión’“, *Salina* 16, 2002.
35. Sanz María, „Apunte inicial“, *Silvas del peregrino*, Málaga: Centro de Ediciones de la Diputación, 2004.
36. „Criatura frente a la creación“, *Salina* 14, 2000.
37. „De Medusa a Melusina: recuperación de lo mágico“, *La construcción*.
38. „Diálogo de discursos en la creación de la realidad ficcional, *Torquemada*“, *Voz y Letra*, 1992.
39. „Distancia como estilo en Pío Baroja“, *Pío Baroja*, Madrid: Taurus, 1974.
40. Mainer J. C, „Modernismo y 98“, *Historia y crítica de la literatura española*, Barcelona: Crítica, 1979.
41. „Doctor mirabilis“, *Anthropos* 149, 1993.
42. „Dos casas habitadas por la ausencia“, *La construcción*.
43. „Dos poéticas en la corola de una margarita: Miguel de Unamuno y Jorge Guillén“, *La Torre* 2, 1987.
44. „El 'espejo de las generaciones' en la narrativa femenina contemporánea“, *La construcción*.

45. „El adulterio en la novela de ayer y hoy“, *Lecturas: Imágenes. Mujer, adulterio y cine*. 2, Villagarcía de Arousa: Mirabel, 2003.
46. „El arte de la variación“, *Hora de poesía* 38, 1985.
47. „El compromiso alado de María Victoria Atencia“, *La cultura española en el posfranquismo*, Madrid: Playor, 1988.
48. *La poesía de María Victoria Atencia. Un acercamiento crítico*. Madrid: Huerga y Fierro, 1998.
49. „Decir lo inerarrable: el doble ‘contar’ de Luisa Etxenique“, *Salina*, 2006.
50. „El exilio: camino hacia luz interior“, Potomac, MD: Scripta Humanistica, 2004.
51. „El narrador, la ironía, la mujer: perspectivas del XIX y del XX“, *Homenaje a Juan López-Morillas*, Madrid: Castalia, 1982.
52. „El romanticismo como hipotexto en el realismo“, *Realismo y naturalismo en España en la segunda mitad del siglo XIX*, Barcelona: Anthropos, 1988.
53. „El yo invisible: Ernestina de Champourcín y las poéticas de la vanguardia“, *La construcción*.
54. „En busca del redondel de luz.“, *Carmen Martín Gaité: Cuento de nunca acabar/Never-ending story*. Boulder, CO: Society of Spanish and Spanish-American Studies, 2003.
55. „Gamtos vaidmuo Vaižganto ir Krėvės kūryboje“, *LKMA Suvažiavimo darbai XIV*. Vilnius, 1993.
56. „Hacia la afirmación serena: nuevos rumbos en la poesía de mujer“, *La construcción*.
57. „Escribir entre dos exilios: las voces femeninas de la generación del 27“, *Homenaje al Profesor Antonio Vilanova II*, Barcelona: UPP, 1989.
58. „Historical Novel from a Feminine Perspective: Urraca“, *Feminine Concerns in Contemporary Spanish Fiction by Women*. Potomac, MD: Scripta Humanistica, 1988.
59. „Intemporal, sin fecha, desde siempre volabas“, *Palabras cruzadas*. VII Encuentro de mujeres poetas, Granada: Universidad de Granada, 2003.
60. „Interiorización de la voz.“, *Extramuros*, 1996.
61. „Intertextualidad y subversión en el Silencio de las sirenas, de Adelaida García Morales“, *La construcción*.
62. „Je suis l'Ange gardien, la Muse et la Madone': el trasfondo de Cántico“, *La CHISPA '93 Selected Proceedings*, New Orleans: Louisiana Conference on Hispanic Languages and Literatures, 1993.
63. „La figura de la mujer como encarnación de las añoranzas de la autora“, *La*

construcción.

64. „La Gaviota y la novela femenina en Francia“, *La construcción.*
65. „La mujer y la cultura en la preguerra.“, *Ernestina de Champourcin. Mujer y cultura en el siglo XX*, Madrid: Biblioteca Nueva, 2006.
66. „Más allá de la sentimentalidad: mirada lúcida y visión imparcial“, *La construcción.*
67. „Escribir el cuerpo desde dentro“, *Escribir mujer. Narradoras españolas hoy*, Málaga: Congreso de Literatura Española Contemporánea, Universidad de Málaga, 2000.
68. „La novela femenina como autobiografía“, *Actas del VIII congreso de la AIH*, Madrid: Istmo, 1986.
69. „La renovación de la voz lírica“, *De aquellos fuegos sagrados*, Granada: Mirto Academia, 2008.
70. „La serena plenitud de María Victoria Atencia“, *M.V. Atencia, El vuelo*. Málaga: Litoral, 1997.
71. „Laiko ir erdvės švytuoklė Alejo Carpentier kūryboje“, *Aidai*, 1981.
72. „Literatūros eskizai“, Lietuvių katalikų mokslo akademija: Vilnius-Kaunas, 1992.
73. „Las nanas como autorretrato espiritual“, *Estudios sobre Miguel Hernández*, Murcia: Universidad de Murcia, 1992.
74. „Lectura de *Polifemo* en 'Salvación de la primavera' de Jorge Guillén“, *Hommage à Robert Jammes*, ed. F. Cerdan, Toulouse: PU du Mirail, 1994.
75. „Los diferentes lenguajes del amor“, *La construcción.*
76. „Lyric Memory, Oral History, and the Shaping of Self in Spanish Narrative“, *Modern Language Studies*, 1992.
77. „María Sanz's Landscapes with Soul: A Woman's Vision“, *Hers Ancient and Modern: Women's Writing in Spain and Brazil*, Manchester: University of Manchester, 1997.
78. „Mecánica celeste“: Jorge Guillén y Jaime Siles“, *Homenaje a Alonso Zamora Vicente II*, Madrid: Castalia, 1995.
79. „Memoria, historia, yo: variaciones femeninas/masculinas.“, *La Torre VII*, 1993.
80. „Mitų, klasikų, pasakų panaudojimas šiuolaikinėje moterų literatūroje“, *Draugas*, 1993.
81. „Mundo compartido: el nacimiento de *Cántico*“, *Anthropos*, 1991.
82. „Pastabos apie istorinį romaną“, *Aidai*, 1980.
83. „Literatūros eskizai“, Lietuvių katalikų mokslo akademija: Vilnius-Kaunas, 1992.
84. „Pedro Salinas, siervo de amor: poesía y vida“, *Revista de Occidente*, 1991.

85. „Pedro Salinas: conciencia y responsabilidad“, *Sin Nombre*, 1971.
 86. „Permanencia de la palabra esencial“, *España frente al siglo XXI*, Madrid: Cátedra, 1992.
 87. „Studies in 20th Century Literature“, 1992.
 88. „Poezijos baruose Lietuvoje pasižvalgius“, *Aidai*, 1979.
 89. „Prodigio de Murcia“, *La claridad en el aire. Estudios sobre Jorge Guillén*. Murcia: Caja Murcia, 1994.
 90. „Raíces castellanas de *Cántico*“, *Jorge Guillén. El hombre y la obra*, Valladolid: Universidad de Valladolid, 1995.
 91. „Ritmo, musicalidad y el 'fondo sentimental del escritor'“, *Pío Baroja, La voluntad de humanismo: Homenaje a Juan Marichal*, Barcelona: Anthropos, 1990.
 92. „Sacar de ti tu mejor tú: un escorzo de José Ferrater Mora“, *Hispania*, 1987.
 93. „Sobre la estructura del poema en Blas de Otero“, *Blas de Otero: Study of a Poet*, Laramie: University of Wyoming, 1980.
 94. „Socialistinis ir magiškas realizmas“, *Journal of Baltic Studies*, 1979.
 95. „Tensión adverbial aún-ya en la perfección del círculo guilleniano“, *Homenaje a Jorge Guillén*, Madrid: Insula, 1978.
 96. „Y esta amante misteriosa . . . es la amada total“, *La Torre*, 1994.
 97. „Žmogiškas solidarumas kosminių jėgų verpetuose“, *Aidai*, 1978.
 98. „Baroja, un estilo“, Madrid: Insula, 1972.
- Carmen Martín Gaité*. Madrid: Ediciones del Orto, 2000. 96p.
99. „De signos y significaciones I. Juegos con la vanguardia: Poetas del 27“, Barcelona: Anthropos, 1999.
 100. *Deber de plenitud: la poesía de Jorge Guillén*. México: SepSetentas, 1973.
 101. „El escritor y la crítica“, Madrid: Taurus, 1975, 1985.
 102. „Sonetos completos“, Madrid: Castalia, 1969, 1975, 1979, 1981, 1985, 1989.
 103. „Sonetos“. Madison: Hispanic Seminary of Medieval Studies Ltd., 1981.
 104. „Novísimos, postnovísimos, clásicos: La poesía de los 80 en España“, Madrid: Orígenes, 1991.
 105. „La voluntad de humanismo: Homenaje a Juan Marichal“, Barcelona: Anthropos, 1990, 270 p.
 106. „El poeta y la poesía. Del Romanticismo a la poesía social“. Madrid: Insula, 1966.

107. „Entre el sol y la desposesión. Poemas de Janina Degutytė y Birutė Pukeleviutė“. Cádiz: Publicaciones de la Universidad de Cádiz, 2002.
108. „Guilleniana“, Madison: UW Ibero-American Electronic Text Series, 2002.
http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/IbrAmerTxt.S_pa0014
109. „La construcción del yo femenino en la literatura“, Cádiz: Universidad de Cádiz, 2004.
110. „La mujer insatisfecha. El adulterio en la novela realista“, Barcelona: EDHASA, 1984.
111. „La novela femenina contemporánea (1970-1985)“, Barcelona: Anthropos, 1988, 1994.
112. „La soledad y la poesía española contemporánea“, Madrid: Insula, 1962.
113. *Literatūros eskizai*. Vilnius-Kaunas: Lietuvių Kataliku Mokslo Akademija, 1992, 262 p.
114. „Los noventayochistas y la historia“. Madrid: Porrúa Turanzas, 1981, 213 p.
115. „María Victoria Atencia. Svenciausios Karalienės Ekstazės“, Málaga: R. León, 1989.
116. Nijolė Miliauskaitė. „Prohibido entrar. Ferrol: Sociedad de Cultura Valle-Inclán. 2003.

Sudaryti rinkiniai:

117. Jorge Guillén, „*El escritor y la crítica*“, Madrid: Taurus, 1975, 1985. Rinkinio sudarytoja ir įvadinio straipsnio autorė.
118. „Vingt poètes lituaniens d’aujourd’hui Nantes: Du Petit véhicule“, 1997. Su Nicole Laurent-Catrice.

119. Vertimai:

120. Juan Ramón Jiménez, „Sidabrinukas ir as (Fragmentai)“, *Aidai* 4 (April 1958): 172–77. 2. Azorín, „Kastilijos poezija“ *Draugas* 22 (June 1963). 3. Azorín, „Vienuole“, *Draugas* 13 (July 1963). 4. Juan Ramón Jiménez, „Trys karaliai“, *Draugas* 23 (December 1963). 5. María Elvira Lacaci, „2 poems“, *Draugas* 16 (December 1964). 6. Gloria Fuertes, „Zmogaus pasitraukimas“, „Kopiant virsun“, „Pauksciai suka lizdus“, *Draugas* 27 (February 1965). 7. Jules Supervielle, „Jautis ir asilas“, *Draugas* 24 (December 1966). 8. Ramón del Valle-Inclán, „Trijų Karalių apsilankymas“ *Draugas* 6 (January 1968). 9. Julio Cortázar, „Uzimti namai“, *Draugas* 6 (September

- 1969). 10. Julio Cortázar, „Ivadas i pamokymus uzskuti laikrodziui“, „Linijos delne“, *Aidai* 10 (1969): 447. 11. Jorge Luis Borges, „The unending gift“, „Durklas“, *Aidai* 10 (1969): 446. 12. Jorge Luis Borges, „Laukimas“, *Draugas* 28 (June 1969). 13. Gabriel García Márquez, „Fragmentai is 'Simto metu vienatvės'“, *Aidai* 8 (1972): 389–90. 14. Eugenio Montale, „Dinard peteliske“, *Aidai* 6 (1976): 272. 15. Jorge de Sena, „5 poems“, *Draugas*. 78.25 (26 May 1979): 3. 16. Alejandro Amusco, „8 poems“, *Draugas* 4 (February 1984): 3. 17. J. R. Jiménez, „Sidabrinukui, Moguer Danguje“ *Actas del Congreso Internacional Conmemorativo del Centenario de J. R. Jiménez*, Huelva: Instituto de Estudios Onubenses, 1983: 649. 18. Jorge Guillén, „Integrali poezija“, *Draugas* April 6, 1985: 3. 19. Yves Broussard, „18 poems“, *Draugas* Jan. 11, 1986: 3. 20. Jorge de Sena, „Prarastas rojus“, *Draugas* Fe7, 1987: 2. 21. María Victoria Atencia, „Svenciausios Karalienės ekstazės 13 poems“, *Draugas* 6 May 1989: 3.
121. „Voces en el silencio: Poesía lituana contemporánea. Introducción y traducción de B.C. Barcelona: Los Libros de la Frontera, 1991.
122. „Quel sussurro di nordiche erbe. Antologia della poesia lituana“, Bari: Levante Editori, 2006. Su Emilio Coco.

Kita literatūra

1. „La Junta publica una edición facsímil de sonetos de Góngora“, *Diario Córdoba*, 2007.
2. „A Reader's Guide to Contemporary Literary Theory“, Brighton: Harvester, 1985.
3. „Practising Theory and Reading Literature: An Introduction“, Hemel Hempstead: Harvester Wheatsheaf, 1989.
4. Auerbach Erich, „Mimezis: tikrovės vaizdavimas Vakarų pasaulio literatūroje“, Vilnius: Balto lankos, 2003.
5. Bousoño Carlos, „Épocas literarias y evolución. Edad Media, Romanticismo, Época contemporánea, Biblioteca románica hispánica“, Madrid: Editorial Gredos, 1981.
6. Embree Lester, „The Continuation of Phenomenology: a fifth period?“, *Indo-Pacific Journal of Phenomenology*, 2001.
7. Gala Candelas, „Writing in silence: The poetic contemplation of Sara Pujol“, *Revista de Literatura* 67.
8. Gracia Jordi, Ródenas Domingo, „Historia de la literatura española. 7. Derrota y restitución de la modernidad 1939-2010“, Barcelona: Crítica, 2011.

9. Macksey Richard, „The History of Ideas at 80“, *MLN* Vol. 117, No. 5, Comparative Literature Issue (Dec., 2002), The Johns Hopkins University Press.
10. Simms Eva -Maria, Stawarska Beata, „Introduction: Concepts and Methods in Interdisciplinary Feminist Phenomenology“, *Janu Head*, Volume 13, Issue 1, Pittsburg: Trivium Publications, 2013.
11. Šmitienė Giedrė, „Literatūros fenomenologijos erdvė“, *Žmogus ir žodis*, 2003.
12. Starkey Margaret M., „History of ideas and literary studies“, *Modern Language Quarterly* September 1952 13(3).
13. Susann Laverty, „Hermeneutic phenomenology and phenomenology: A comparison of historical and methodological considerations“, *International Journal of Qualitative Methods*, 2(3), September 2003, Article 3. Prieiga internetu: http://www.ualberta.ca/~iiqm/backissues/2_3final/pdf/laverty.pdf, žiūrėta 2015 01 03.
14. „Feminist Theories“, *A Reader's Guide to Contemporary Literary Theory*, Harlow: Pearson, 2005.
15. „La Residencia: Etapa Histórica“, *Residencia de Estudiantes, Consejo Superior de Investigaciones Científicas*, internetinė prieiga < <http://www.residencia.csic.es/pres/historia.htm> >, žiūrėta 2013-01-07.
16. „Prieškario Klaipėdos rotariečiai – tuometinės visuomenės asmenybės“, *Vakarų ekspresas*, 2013-07-15.
17. Albaladejo Mayordomo Tomás, Chico Rico Francisco, „La teoría de la crítica lingüística y formal“, *Teoría de la crítica literaria*, Madrid: Trotta, 1994.
18. Alonso Amado, „Clásicos, Románticos, Superrealistas“ (1940), *Materia y forma en poesía*, Madrid: Gredos, 1a ed. 1955, 3a ed. 1986.
19. Alonso Amado, „Ensayo sobre la novela histórica. El modernismo en la “Gloria de Don Ramiro“, Madrid: Gredos, 1984. Pirmas leidimas: Buenos Aires: Instituto de Filología de la Facultad de Filosofía y Letras, 1942.
20. Alonso Amado, „Materia y forma en poesía“, Madrid: Gredos, 1955.
21. Alonso Amado, „Materia y forma en poesía“, Madrid: Gredos, 1986.
22. Alonso Dámaso, „Poesía española. Ensayo de métodos y límites estilísticos“. Garcilaso, Fray Luis de León, San Juan de la Cruz, Góngora, Lope de Vega, Quevedo, Madrid: Gredos, 1ª ed. 1950, 1981, 2008.
23. Amorós Andrés, „Introducción: una década de literatura española“, *Letras Españolas* 1976-1986, Madrid: Castalia, 1987.

24. „Analogías en el arte, la literatura y el pensamiento del exilio español de 1939“, Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 2010.
25. Arūnas Sverdiolas, „Herojus ir poetas“, *Steigtis ir sauga*, Vilnius: Baltos lankos, 1996.
26. Asensi Pérez Manuel, „Crítica y sabotaje“, Barcelona: Anthropos, 2011.
27. Asmeninis B. Ciplijauskaitės laiškai A. Šimėnienei 2012 balandžio 29 d., Madisonas.
28. Asmeninis B. Ciplijauskaitės laiškai A. Šimėnienei 2012 m. sausio mėn. 4 d., Madisonas.
29. Asmeninis Violetos Kelertienės laiškai A. Šimėnienei, 2013 10 30.
30. „Avalle d'Arco Silvio, Formalismo y estructuralismo“, Madrid: Cátedra, 1974.
31. „Baliutytė Elena, Laiko įkaitė ir partnerė: lietuvių literatūros kritika 1945-2000“, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2002
32. Baroja Pío, „Final del siglo XIX y principios del XX, Obras Completas“, Madrid: Biblioteca nueva, 1978-1980, VII.
33. Baroja Pío, „Obras Completas“. V.
34. Barthes Roland, „¿Qué es la crítica?“. Ensayos críticos“, Buenos Aires: Seix Barral, traducción de Carlos Pujol, 2003.
35. Bellver Catherine Gullo, „Ernestina de Champourcin: A poet and her poetics“, *Hispanic Review*, 2001, Volume: 69, Issue: 4.
36. Belvedere Carlos, „La fenomenología como estructuralismo genético natural“, *Enfoques. Revista de la Universidad Adventista del Plata*, XVIII, no1-2, Entre Ríos: Universidad Adventista del Plata, 2006.
37. Benegas Noni, Munárriz Jesús, „Ellas tienen la palabra. Estudio preliminar“, Madrid: Hiperión, 2a ed., 1998.
38. Bevir Mark, „Mind and Method in the History of Ideas“, *History and Theory*, Vol. 36, No. 2 (May, 1997).
39. Bevir Mark, „The Logic of the History of Ideas“, *Rethinking History*, Berkeley: Taylor & Francis, University of California, 2000.
40. *Books Abroad* (1927-1977).
41. Bousoño Carlos, „Teoría de la expresión poética I“, Madrid: Gredos, 1999.
42. Bousoño Carlos, „Teoría de la expresión poética. Biblioteca románica hispánica II“, Madrid: Editorial Gredos, 1952, 1976.
43. Bousoño Carlos, „La poesía de Vicente Aleixandre“, Madrid: Gredos, 1968.
44. Bowers Jack, „‘My Father's Knife’: Autobiography as Hermeneutic

- Phenomenology“, Life Writing, 2010.
45. Butler Leslie, „From the History of Ideas to Ideas in History“, *Modern Intellectual History* 9, Cambridge University Press, 2012.
 46. Caballero Wangüemert María, „Femenino plural. La mujer en la literature“, Pamplona, EUNSA, 1998.
 47. Carnino Cecilia, „Luxury and Consumption in Eighteenth-Century Italy: Intellectual History, Methodological Ideas and Interdisciplinary Research Practice“, *History of European Ideas*, 2014.
 48. Conde Peñalosa Raquel, „La novela femenina de posguerra (1940-1960)“, Madrid: Pliegos, 2004.
 49. Cortés Luis Veres, „Lenguaje y censura literaria y periodística en el Franquismo“, *Historia y comunicación social*, Universidad Cardenal Herrera CEU, 2009.
 50. „Criticism and Objectivity“, London: Allen and Unwin, 1984.
 51. Cullell Diana, „Neither maids nor Prince Charming: the phenomenon of rewriting in the poetry of Almudena Guzman“, *Bulletin of hispanic studies* 90, 2013.
 52. Cuttica Cesare, „Eavesdropper on the Past: John W. Burrow (1935–2009), Intellectual History and Its Future“, *History of European Ideas*, Routledge, 2014.
 53. Daugirdaitė Solveiga, „Feministinė literatūros kritika“, *XX amžiaus literatūros teorijos*, Vilnius: Leidykla, 2006.
 54. Daugirdaitė Solveiga, „Lietuviškosios feministinės kritikos pradžia“, *Lyčių studijos ir tyrimai*, 2008.
 55. Daujotytė Viktorija, „Lietuvių literatūros kritika. Akademinio kurso paskaitos“, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2007.
 56. Daujotytė Viktorija, „Literatūros fenomenologija“, Vilniaus Dailės Akademija: Vilnius, 2003.
 57. Daujotytė Viktorija, „Parašyta moterų“, Vilnius: Alma littera, 2001.
 58. Deciu Ritivoi Andreea, „Hermeneutics as Project of Liberation: the Concept of Tradition in Paul Ricoeur and Hans-Georg Gadamer“, Gadamer and Ricouer, „Critical Horizons for Contemporary Hermeneutics“, London: Continuum, 2011.
 59. Díaz Diocaretz Myriam, Zavala Iris M. (Coords), „Breve historia feminista de la literatura Española“, 1993.
 60. Domínguez Caparrós José, „Teoría de la literatura“, Madrid: Centro de estudios Ramón Areces, 2002.
 61. Duarte Berrocal María Isabel, „Juan Valera y la visión de la mujer finisecular“, M. T.

- López Beltrán et al., „Realidad histórica e invención literaria en torno a la mujer“, Málaga: Diputación de Málaga.
62. Durán María Ángeles, Rey José Antonio, „Literatura y vida cotidiana“, Zaragoza: Seminario de estudios de la Mujer, Universidad Autónoma de Madrid, 1987.
 63. El Saffar Ruth, „La literatura y la polaridad masculino / femenino“, *Teorías literarias en la actualidad*, Madrid: Ediciones El Arquero, 1989.
 64. Embree Lester, „La interdisciplinariedad dentro de la Fenomenología“, *Investigaciones Fenomenológicas* 8, Madrid: Departamento de Filosofía y Filosofía Moral, 2011.
 65. Erlich Victor, „Russian Formalism: History-doctrine“, New Haven: Yale University Press, 1955.
 66. Fajardo Olegario Negrín, „La influencia pedagógica de la Institución Libre de Enseñanza Española en Hispanoamérica“, paskaita, skaityta UNED universitete, Ispanijoje, 2012 11 15. Paskaitos medžiaga internete <<http://www.uned.es/andresbello/documentos/ILE.pdf>>, žiūrėta 2013-01-07.
 67. Ferrater Mora José, „Būtybė ir mirtis: Integracionistinės filosofijos eskizas“, 1962; Ironija, mirtis, susižavėjimas, 1946; Keturių visuotinės istorijos vizijos: Šv. Augustinas, Vico, Voltaire, Hegelis, 1955; Variacijos apie dvasią, 1945; Žmogaus krizės, 1972.
 68. Ferreras Juan Ignacio, „Tendencias de la novela española actual 1931-1969“, Paris: Ediciones hispanoamericanas, 1970.
 69. Fisher L., Embree Lester, „Feminist Phenomenology“, Kluwer, 2000; Stoller, S., Vetter, H.(Hrsgg.), „Phänomenologie und Geschlechterdifferenz“. Wien, WUV-Universitätverlag, 1997; Stoller, S., Vasterling, V., Fisher, L., „Feministische Phänomenologie und Hermeneutik, Orbis Phaenomenologicus“, 2005; Heinämaa, S., Rodemeyer, L., Continental Philosophy Review. Special Issue, Feminist Phenomenologies Vol. 43, 1, 2010; Special Issue: Feminist Phenomenology. Janus Head, Vol 13, 1, 2013.
 70. Flax Jane, „Postmodernizmas ir lyčių santykiai“, *Feminizmo ekskursai*, sud. K. Gruodis, Vilnius: Pradai, 1995.
 71. Frye Northrop, „Anatomy of Criticism“, 1957, Critical Path, 1971.
 72. Gadamer Hans Georg, Wahrheit und Methode, Tübingen: C. B. Mohr Vlg, 1960, p. 338.
 73. Gadamer Hans-Georg, „Sąvokų istorija kaip filosofija“, *Istorija. Menas. Kalba*,

Vilnius: Baltos lankos / ALK, 1999.

74. Gadamer Hans-Georg, „Grožio aktualumas. Menas kaip žaidimas, simbolis ir šventė“, Baltos lankos: Vilnius, vert. Giedrė Grinytė, 1997.
75. Gailiūtė Gabrielė, „Literatūros kritika šiuolaikinėje Lietuvoje: institucijos refleksija“, *Naujasis Židinys-Aidai*, 2012.
76. García Berrio Antonio, Hernández Fernández Teresa, „Crítica literaria“, Madrid: Cátedra, 2006.
77. Gascón Vera Elena, „Un mito nuevo: la mujer como sujeto / objeto literario“, Madrid: Editorial Pliegos, 1992.
78. Gibert Sandra M., Gubar Susan, „La loca del desván. La escritora y la imaginación literaria del siglo XIX“, Madrid, Cátedra, 1998.
79. Goñi Javier, „Crónica literaria“, *Letras Españolas* 1976-1986, Madrid: Castalia, 1987.
80. Gordon Peter E., „What is Intellectual History?“, *The Harvard Colloquium for Intellectual History*, internetinė prieiga
<<http://projects.iq.harvard.edu/harvardcolloquium/pages/what-intellectual-history>>, žiūrėta 2015-06-20.
81. Goštautas Stasys, „B. Ciplijauskaitė apie ispanų poetą“, *Aidai*, 1974, prieiga internetu
<http://www.aidai.eu/index.php?option=com_content&task=view&id=1200&Itemid=143> bei “
82. Goštautas Stasys, „B. Ciplijauskaitės ispaniškieji veikalai“, *Aidai*, 1970, prieiga internetu
<http://www.aidai.eu/index.php?option=com_content&task=view&id=2600&Itemid=225>
83. Hamburger Kate, „The Logic of Literature“, Indiana University Press, 1993.
84. Henry Astrid, „Not My Mother's Sister. Generational Conflict and Third-Wave Feminism“, Bloomington, Indianapolis: Indiana University Press, 2004.
85. „Historia de la crítica literaria“, Barcelona: Ariel, 2002.
86. „Historia de la literatura española. 1. Entre oralidad y escritura: la Edad Media“, María Jesús Lacarra, Juan Manuel Blecua, Crítica: Barcelona, 2012. „Historia de la literatura española. 2“, Crítica: Barcelona, 2012. „Historia de la literatura española. 3. El siglo del arte nuevo 1598-1691, Pedro Ruiz Pérez“, Crítica: Barcelona, 2010. „Historia de la literatura española. 4. Razón y sentimiento 1692-1800, María – Dolores Albiac Blanco“, Crítica: Barcelona, 2011. „Historia de la literatura española. 5. Hacia una literatura nacional 1800-1900“, Cecilio Alonso, Crítica: Barcelona,

2010. „Historia de la literatura española. 6. Modernidad y nacionalismo 1900-1939“, José Carlos Mainer, Crítica: Barcelona, 2010. „Historia de la literatura española. 7. Derrota y la restitución de la modernidad 1939-2010“, Jordi Gracia, Domingo Ródenas, Crítica: Barcelona, 2011. „Historia de la literatura española. 8. Las ideas literarias 1214 – 2010“, José María Pozuelo Yvancos, Crítica: Barcelona, 2011. „Historia de la literatura española. 9. El lugar de la literatura española“, Fernando Cabo Aseguinolaza, Crítica: Barcelona, 2012.
87. „Historia general de España y América“, ed. José Andrés Gallego, Madrid: Rialp S.A., tomo XVI, Revolución y Restauración 1868-1931, 1981-1992.
88. Holland Norman, „5 Readers Reading“, 1975.
89. Ibeas Nieves, Millán María Angeles (eds.), „La conjura del olvido. Escritura y feminismo, Barcelona“, Icaria, 1997.
90. *Ínsula*
91. „Introducción a la teoría literaria“, Madrid: Editorial universitaria Ramón Areces, 2009.
92. „Teorías literarias del siglo XX“, Madrid: Editorial universitaria Ramón Areces, 2011.
93. Iser Wolfgang, Pater Walter, „Die Autonomie des Aesthetischen“, Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1960.
94. Jauralde Pou Pablo, „La crítica literaria“, *Letras españolas* 1976-1986, Madrid: Castalia, 1987.
95. „Historia y crítica de la literatura Española VI“, Barcelona: Crítica, 1979, 2000.
96. Jauss Hans Robert, „Experiencia estética y hermenéutica literaria. Ensayos en el campo de la experiencia estética“, Madrid: Taurus, 1986.
97. Jauss Hans Robert, „Literaturgeschichte als Provokation“, Edition suhrkamp, 1974.
98. Jauss Hans Robert, Toward an Aesthetic of Reception. tr. T. Bahti, Minneapolis, 1982.
99. Donald R. Kelley, „Eclecticism and the History of Ideas“, *Journal of the History of Ideas* 62, 2001.
100. Jiménez José Olivio, Morales Carlos Javier, „Antonio Machado en la poesía española: La evolución interna de la poesía española 1939-2000“, Cátedra; Edición: 2002.
101. Jo Buhle Mari, „Feminism and its Discontents“, Cambridge, Massachusetts,

- London, England: Harvard University Press, 1998.
102. Jokubaitis Alvydas, „Pratarmė“, *Vienovė ir įvairovė. Žvilgsnis į idėjų istoriją*, Vilnius: Amžius, 1995.
103. Jonkus Dalius, „Patirtis ir refleksija: fenomenologinės filosofijos akiračiai“, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2009.
104. Jurgutienė Aušra, „Literatūros suvokimo menas. Hermeneutikos tradicija“, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2012.
105. Jurgutienė Aušra, „Fenomenologinis, hermeneutinis ir recepcinis teksto interpretavimas“, *XX amžiaus literatūros teorijos*, Vilnius: Leidykla, 2006.
106. Juzefovič Agnieška, „Fenomenologinė estetišio patyrimo interpretacija: Romanas Ingardenas, Maurice Merleau-Ponty, Mikelis Dufrenne“, *Žmogus ir žodis. Filosofiniai tyrinėjimai*, 2004.
107. Kabelka Gintaras, „Filosofijos idėjų istorija Lietuvoje“, *Filosofija. Sociologija*, 2012.
108. Kaplan David M., „Ricoeur's Critical Theory“, New York: State university of New York Press, 2003.
109. Kavolis Vytautas, „Sąmoningumo trajektorijos“, Chicago: A. Mackaus knygų leidimo fondas, 1986.
110. Kelley Donald R., „What is Happening in the History of Ideas?“, *Journal of the History of Ideas* 51, 1990.
111. Kavolis Vytautas, „Moterys ir vyrai lietuvių kultūroje“, Vilnius: Lietuvos kultūros institutas, 1992.
112. Keršytė Nijolė, „Fenomenologijos ir struktūralizmo „santuoka“ A. J. Greimo semiotikoje“, *Athena: filosofijos studijos* 5, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2009.
113. Kavolis Vytautas, „Asmuo ir idėja“, Vilnius: ALK / Baltos lankos, 2000.
114. Kirkpatrick Susan, „Las románticas. Escritoras y subjetividad en España, 1835-1850, (1989)“, Madrid: Cátedra, 1991.
115. Kolodny Annette, „Some notes on defining a 'feminist literary criticism'“, *Critical Inquiry*, 2, 1.
116. Moi Toril, „Lyties / teksto politika“, Vilnius: ALK/ Charibdė, 2001.
117. Kostkevičiūtė Irena, „Kritinio realizmo išsivystymas lietuvių grožinėje prozoje 19 a. pabaigoje“, Vilnius: Vilniaus valstybinis V. Kapsuko universitetas, 1955.
118. „Literatūros dienovidžiai“, Vilnius: Vaga, 1964.

119. Kramer Cheris, Thorne Barrie, Henley Nancy, „Perspectives on language and communication“, *Signs*, 3, 3.
120. Krupavičius Mykolas, „Atsiminimai“, Chicago: Draugas, 1972.
121. Kuhn Thomas, „La estructura de las revoluciones científicas“, México: Fondo de Cultura Económica, 1962, 2004.
122. Kulbokas Vladas, „Lietuvių literatūrinė kritika tremtyje“, Roma: Lietuvos katalikų mokslo akademija, 1982.
123. „La cultura española en el posfranquismo“, Madrid: Playor, 1988.
124. „La Insula Sin nombre: Homenaje a Nilita Vientos Gaston, Jose Luis Cano y Enrique Canito (Tratados de critica literaria)“, Madrid: Editorial Orígenes, 1990.
125. „La novela social española, 1920-1971“ (2a edición, Seix Barral, Barcelona, 1973).
126. Lacapra Dominick, „Rethinking Intellectual History and Reading Texts“, *History and Theory* 19, 1980.
127. „Lecturas: Imágenes. Mujer, adulterio y cine. 2“. Ed. Carmen Becerra. Villagarcía de Arousa: Mirabel, 2003.
128. Lee-Bonnano Lucy, „The Quest for Authentic Personhood: an Expression of the Female Tradition in Novels by Moix, Tusquets, Matute and Alós“, Ann Arbor, Michigan, Univ. Micro. Inter., 1987;
129. „Lietuvių fondas“, http://www.lithuanianfoundation.org/wp-content/uploads/2013/05/Ataskaita_2012_Liepsna_2013_web.pdf >
130. „Lietuvių išeivijos spaudos bibliografija 1945-2000 I“, Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 2002.
131. Lietuvos Katalikų mokslo akademija, < <http://www.lkma.lt/index.php?id=52> >
132. Llorens Vicente, „Liberalai ir romantikai“, 1954.
133. Llorens Vicente, „Socialiniai ispanų literatūros aspektai“, 1974.
134. Llorens Vicente, „Emigracijos atsiminimai“, 1975.
135. López Sáenz María Carmen, „Fenomenología y feminismo“, *Daimon. Revista Internacional de Filosofía* 63, Madrid: UNED, 2014.
136. Luis Martín José, „Crítica estilística“, Madrid: Gredos, 1973.
137. Manuel A. Vázquez Medel, „Amado Alonso, más allá de la estilística“, CAUCE. Revista de Filología y su didáctica, Nr. 18–19, 1995–1996.
138. Macksey Richard, „The History of Ideas at 80“, *Modern Language Notes*, Vol. 117, No. 5, Comparative Literature Issue (Dec., 2002), John Hopkins University.
139. Marías Julián, „La mujer en el siglo XX“, Alianza Editorial: Madrid, 1982.

140. Martín Gaité Carmen, „Desde la ventana. Enfoque femenino de la literatura Española“, Madrid, Espasa Calpe, 1987.
141. Martínez Bonati Félix, „La estructura de la obra literaria. Una investigación de filosofía del lenguaje y estética“, Barcelona: Ariel, 1983.
142. Masanet Lydia, „La autobiografía femenina española contemporánea“, Madrid, Fundamentos, 1998.
143. Laura Freixas, „Literatura y mujeres“, 2000.
144. Megill Allan, Zhang Xupeng, „Questions on the history of ideas and its neighbours“, Rethinking History, Routledge, Taylor & Francis, 2013. Prieiga internetu <http://dx.doi.org/10.1080/13642529.2013.774720>, žiūrėta 2015-06-01.
145. Mickūnas Algis, Stewart David, „Fenomenologinė filosofija“, Vilnius: Baltos lankos, 1994.
146. Miller Beth, „Women in Hispanic Literature. Icons and Fallen Idols“, Berkeley, University of California Press, 1983.
147. Moi Toril, „Teoría literaria feminista“, 1985; 1988.
148. Muñoz Cortés Martín, „Estudios de Estilística textual“, Murcia: Universidad de Murcia, 1986.
149. Muñoz Willy, „El personaje femenino en la narrativa de escritoras hispanoamericanas“, Madrid: Editorial Pliegos, 1992.
150. Nichols Geraldine C., „Des/cifrar la diferencia. Narrativa femenina de la España contemporánea“, Madrid, Siglo XXI, 1992.
151. „Oral History Interview: Birutė Ciplijauskaitė (0298), 3 of 4, researcher Laura Smail“, University of Madison Wisconsin. Prieiga internetu <http://minds.wisconsin.edu/handle/1793/65499>, žiūrėta 2015-04-01.
152. Ortega y Gasset José, „XI. El decir de la gente: la lengua. Hacia la nueva lingüística“, *El hombre y la gente, Volumen VII de la Obras Completas*, Alianza/ Revista de Occidente: Madrid, 1983.
153. Pavilionienė Marija Aušrinė, „Lyčių drama“, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1998.
154. Pernau Gabriel, „Barcelona y Latinoamérica, libros de ida y vuelta“, *Barcelona. Metropolis, Primavera (marzo - junio 2008)*. Prieiga internetu: <http://w2.bcn.cat/bcnmetropolis/arxiu/es/page0372.html?id=22&ui=59>
155. Pozo Jorge González del, „Reiterations of otherness: Spain before the mirror of immigration „Fatima of the Shipwrecks“, by Lourdes Ortiz“, *Crítica hispanica*, 2012,

156. Pozuelo Yvancos José María, „Historia de la literatura española. 8. Las ideas literarias 1214 – 2010“, Barcelona: Crítica, 2011.
157. Redondo Guicoechea Alicia, „Ginocrítica polifónica“, *Contextos, Segunda etapa*, Volumen 5, No. 7, Julio/Diciembre 2001.
158. Resina Joan Ramón, „Papeles de Son Armadans, revista literaria de Postguerra“, *Revista Canadiense de Estudios Hispánicos*, Vol. 12, No. 1, 1987.
159. *Revista Hispánica Moderna*
160. Rico Francisco, Ynduráin Domingo, „Historia y crítica de la literatura española. Época contemporánea 1939-1980“, Barcelona: Editorial Crítica, 1981.
161. Rincón Carlos, „Lectura y ciencia literaria en Dámaso Alonso“, *Bulletin Hispanique* 74, 1972.
162. *Río Piedras*
163. Sabolius Kristupas, „Įnirtingas miegas. Vaizduotė ir fenomenologija“, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2012.
164. Salinas Pedro, „La realidad y el poeta en la poesía Española“, Madrid: Taurus, 1983.
165. Satkauskytė Dalia, „Vertinimo kriterijai Lietuvos ir išeivijos literatūrologijoje“, *Semiotika. Šiuolaikinio socialinio diskurso analizė. A. J. Greimo centro studijos/ 4*, Vilnius: Baltos lankos, 1997.
166. Selden, Raman, „The Cambridge History of Literary Criticism“, 9 vols: Volume 1: „Classical Criticism“, ed. George Alexander Kennedy (1993); Volume 2: „The Middle Ages“, ed. Alastair Minnis and Ian Johnson (forthcoming 2002); Volume 3: „The Renaissance“, ed. Glyn Norton (1999); Volume 4: „The Eighteenth Century“, ed. H. B. Nisbet and Claude Rawson (1997); Volume 5: „Romanticism“, ed. Marshall Brown (2000); Volume 6: „The Nineteenth Century“ (forthcoming 2006); Volume 7: „Modernism and the New Criticism“, ed. A. Walton Litz, Louis Menand and Lawrence Rainey (2000); Volume 8: „From Formalism to Poststructuralism“, ed. Raman Selden (1995); Volume 9: „Twentieth-Century Historical, Philosophical and Psychological Perspectives“, ed. Christa Knellwolf and Christopher Norris (2001). Cambridge: Cambridge UP.
167. Showalter Elaine, „Toward a feminist poetics“, *Women Writing and Writing About Women*, London: Croom Helm, 1979.
168. Showalter Elaine, „The New Feminist Criticism: Essays on Women, Literature

- and Theory“, London: Virago, 1986.
169. Sidzikauskas Vaclovas, „Lietuvos diplomatijos paraštė“, Vilnius: Vaga, 1994.
 170. Simón Palmer María del Carmen, „Mil estudios actuales sobre escritoras del siglo XX. Bibliografía“, *ARBOR Ciencia, Pensamiento y Cultura*, Madrid: Concejo Superior de Investigaciones Científicas, CLXXXII 721, 2006.
 171. „Sistema Regional de Información en Línea para Revistas Científicas de América Latina“, el Caribe, España y Portugal. Prieiga internetu <http://www.latindex.unam.mx/buscador/ficRev.html?folio=4079>, žiūrėta 2014-01-16.
 172. Skinner Quentin, „Meaning and Understanding in the History of Ideas“, *History and Theory*, Vol. 8, No. 1, Middletown: Wesleyan University, 1969.
 173. Smith Barry, „Husserl, Language and the Ontology of the Act“, *Speculative Grammar, Universal Grammar, and Philosophical Analysis of Language*, Amsterdam: John Benjamins, 1987.
 174. Sodeika Tomas, „Filosofija ir tekstas“, Kaunas: Technologija, 2010.
 175. Sorensen Lee, „Ridgway, Brunilde [Maria Sismondo]“, *Dictionary of Art Historians*. Prieiga internetu www.dictionaryofarthistorians.org/wittkowerr.htm, žiūrėta 2015-01-20.
 176. Steiner George, „Tikrosios esatys“, Vilnius: Aidai, 1998.
 177. Stuurman Siep, „On Intellectual Innovation and the Methodology of the History of Ideas“, *Rethinking History: The Journal of Theory and Practice*, 2000.
 178. Sverdiolas Arūnas, „Grižtant prie pokalbo: Meta- ar Inter- ?“, *Problemos* 87, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2015.
 179. Szanto George H., „Narrative Consciousness. Structure and Perception in the Fiction of Kafka, Beckett, and Robbe-Grillet“, University of Texas Press: Austin & London, 1972.
 180. Taylor Talbot, „Linguistic Theory and Structural Stylistics“, Oxford: Pergamon Press, 1981.
 181. „The Great Oxford Dictionary“. Prieiga internetu <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/paradigm>
 182. „The Reader in the text. Essays on Audience and Interpretation“, edited by Susan R. Suleiman and Inge Crosman, Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1980.

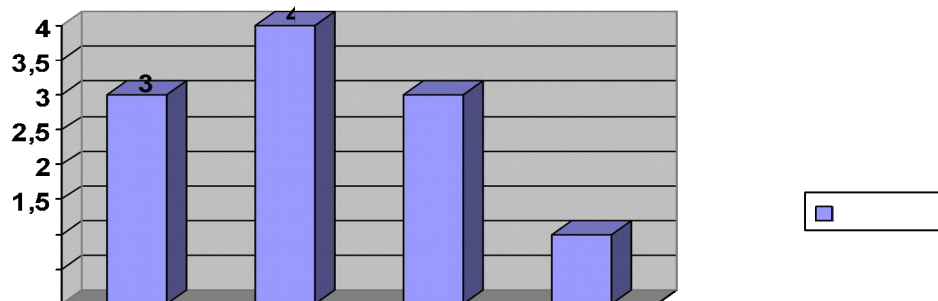
183. „The Routledge Companion to Feminism and Postfeminism“, ed. Sarah Gamble, London, New York: Routledge, 2006.
184. Tūtlytė Rita, „Neeksponuojama tradicija šeštojo-devintojo dešimtmečių lietuvių literatūros moksle“, *Literatūra*, 2000.
185. Urrutia Jorge, „Evolución y crítica de la Estilística (Notas introductorias)“, *Cuadernos de Investigación Filológica* 2, Universidad de la Rioja, 1976.
186. Vaičiulaitis Antanas ir kt., „Lietuvių literatūra svetur 1945-1967“, Chicago: Į laisvę fondas lietuviškai kultūrai ugdyti, 1968.
187. Valdés Mario J., „Prólogo“, *Teresa Vilariño, La idea de la literatura. Fenomenología y Estilística literaria en el ámbito hispánico, Colección Trópica*, Zaragoza: Universidad de Zaragoza, 2000.
188. [VDU katedros istorija](http://literatura.vdu.lt/apie-katedra/istorija/) <http://literatura.vdu.lt/apie-katedra/istorija/>
189. Vilariño Picos, María Teresa, „La idea de la literatura“, Universidad de Zaragoza: Zaragoza, 2001.
190. Viñas Piquer David, „Historia de la crítica literaria“, Barcelona: Crítica, 2002.
191. Virtuali paroda: <http://senas.lnb.lt/lnb/selectPage.do?docLocator=465305AA13E511E19B8F746164617373&inlanguage=lt&pathId=132>
192. „Visuotinė lietuvių enciklopedija“, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2003.
193. Vossler Karl, „La soledad en la poesía española“. Madrid: Revista de Occidente, 1941.
194. Wachterhauser Brice, „Getting it Right: Relativism, Realism and Truth“, *The Cambridge Companion to Gadamer*, ed. Robert J. Dostal, Cambridge: Cambridge University Press, 2002.
195. Wallace Martin, „Recent Theories of Narrative“, Ithaca, London: Cornell University Press, 1986.
196. Waugh Patricia, „Literary Theory and Criticism: An Oxford Guide“. Oxford: Oxford University Press, 2006.
197. David Fuller & Waugh, Patricia, „The Arts and Sciences of Criticism“, Oxford: Oxford UP, 1999.
198. Wickberg Daniel, „In the Environment of Ideas: Arthur Lovejoy and the History of Ideas as a Form of Cultural History“, *Modern Intellectual History* 11, 2014.
199. Yllera Alicia, „Estilística, poética y semiótica literaria“, Madrid: Alianza, 1974.

200. Zaborskaitė Vanda, „Literatūros mokslo įvadas: vadovėlis aukštųjų mokyklų filologijos specialybių studentams“, Vilnius: Mokslas, 1982.
201. Zambrano María, „Los bienaventurados“, Madrid: Ediciones Siruela, 1990.
202. Zardoya Concha, „Poesía española del 98 y del 27 (Estudios temáticos y estilísticos)“, Madrid: Editorial Gredos, 1968.
203. Zavala Iris María, „Las formas y funciones de una teoría feminista. Feminismo dialógico“, M. Díaz-Diocaretz, I. M. Zavala (coords.), 1993.
204. Zavala Iris María, „Breve historia feminista de la literatura española (en lengua castellana). II. La mujer en la literatura española“, Barcelona: Anthropos, 1993.
205. Zuckert Catherine H., „Hermeneutics in Practice: Gadamer on Ancient Philosophy“, *The Cambridge Companion to Gadamer*, ed. Robert J. Dostal, Cambridge: Cambridge University Press, 2002.

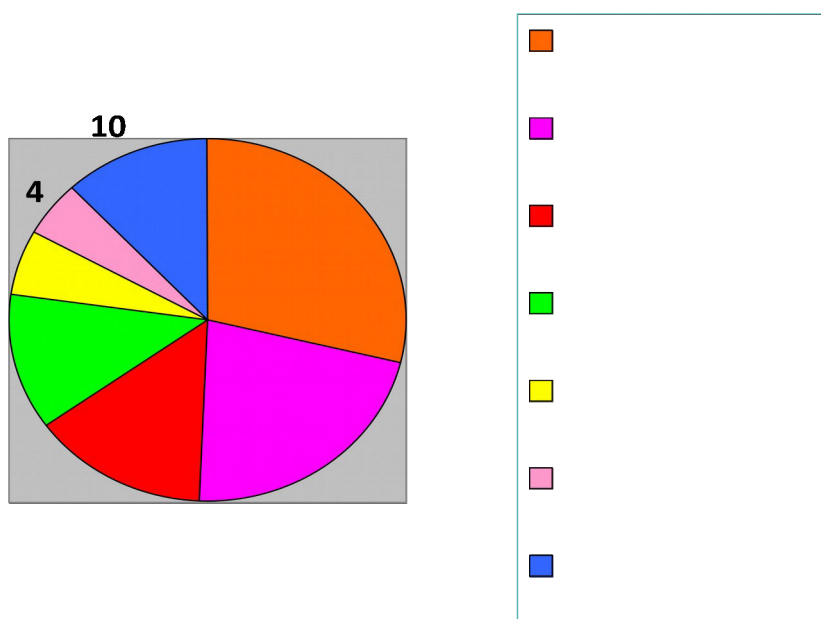
10. Priedai

KRITINĖS BIBLIOGRAFIJOS SCHEMATIZUOTAS TEMINIS SKIRSTYMAS (223 tekstai)

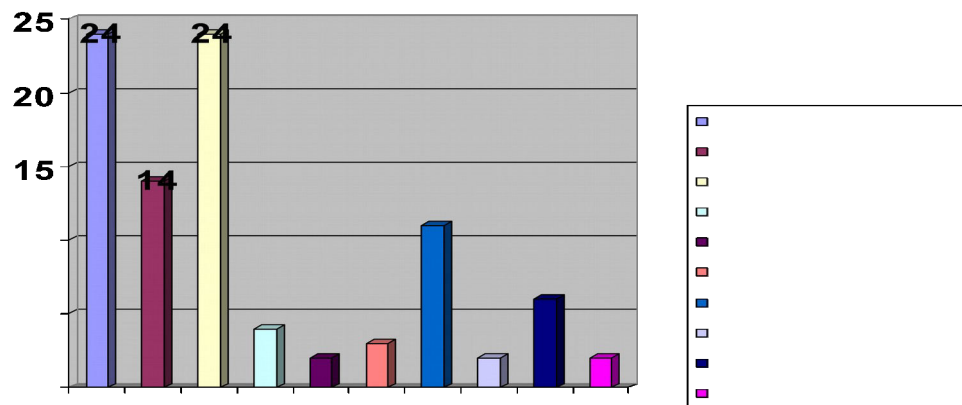
Knygos (11)

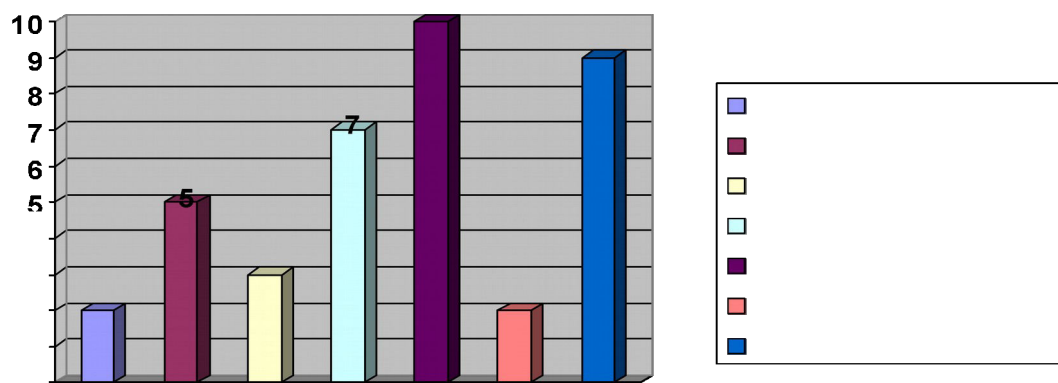
Straipsniai knygose-studijose (83)

Straipsniai periodinėje užsienio spaudoje (89)

Straipsniai periodinėje lietuviškoje spaudoje (40)

Apibendrintai (visi kritiniai tekstai)

